

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

2005

Billederne på omslagets for- og bagside er venligst stillet rådighed af Industrimuseet i Horsens. Udsnit fra frisen skabt af kunstnerne Aksel Jørgensen og Valdemar Andersen i 1909.

VEJLE AMTS ÅRBOG

Redaktion:

Lars Bjørneboe, Ulfeldtsvej 6, 8700 Horsens, tel. 75 65 77 35

Benny Andersen, Egevang 4, 8740 Brædstrup, tel. 75 75 13 90

Bjørn Købsted, Teglvænget 4, 8700 Horsens tel. 75 68 74 99

Kirsten Øbro, Thurøvænget 9, 7000 Fredericia tel. 75 56 30 56

John Juhler Hansen, Sofievej 10, 6 t.v., 7100 Vejle, tel. 75 83 60 00

Erik Voss, Clemensgade 31, 6000 Kolding, tel. 75 53 04 47

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

2005

RY BOGTRYKKERI A/S

BLIV MEDLEM AF VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

For mange er det vigtigt at kende til historien, det sted man bor, for at føle sig hjemme og for at forstå hvordan det, vi i dag ser omkring os, er blevet til.

Vejle Amts historiske Samfund

- stiftet 1905.

- Har til formål at styrke interessen for historien gennem afholdelse af foredrag og udflugter samt ved udgivelsen af Vejle Amts Årbog.
- Har medlemmer spredt ud over hele Vejle Amt.
- Afholder møder på skift i Fredericia, Horsens, Kolding, Vejle og Give.

Støt dette arbejde! Bliv medlem!

Som medlem får du hvert år:

- Vejle Amts Årbog med artikler om forskellige historiske emner (120 - 150 sider).
- Indbydelse til historiske foredrag.
- Indbydelse til sommerudflugt og besøg på historiske seværdigheder.
- Tilbud om køb af historiske bøger til rabatpris.
- Gratis adgang til en del af amtets museer (se flap på omslagets bagside).

Det koster kun 170 kr. at være medlem.

Du bliver medlem ved at tage kontakt til:

Vejle Amts Historiske Samfund

c/o Vejle Museum

Flegborg 13, I tv.

7100 Vejle

Tlf. 75 82 64 53

E-mail: [**swa@vejle.dk**](mailto:swa@vejle.dk)

Adresseændring meldes til:

Kirsten Jørgensen

Kikkenborg 24, 7100 Vejle

Tlf. 75 83 79 30 eft. 17.00

Indhold

Forord	7	Hvorfor rejse til Vejle? <i>Af Tue Møller Andersen</i>	93
Vejle Amts Historiske Samfund 1905-2005 <i>af Birgitte Arffmann</i>	8	Konservering af en frise <i>af Anette Aalling og Kristoffer Jensen</i>	101
Anton Berntsen og Carl Nielsen <i>Af Flemming Sørensen</i>	17	Fra arkæologernes arbejdsmark i Vejle Amt, 2004 <i>af Anne Mette Kristiansen</i>	107
Nogle ord om kulturarv <i>Af Steen Hvass</i>	21	Lokalhistoriske glæder ...og sorger.....	121
Vejle Amts Historiske Samfund blev taget med Tang <i>af Kamma Varming</i>	24	Nyt fra historien i Vejle Amt	124
100 år med Vejle Amts Årbog <i>Af John Juhler Hansen</i>	33	Litteratur om Vejle Amt 2004-2005	159
Indvandringen til Fredericia <i>af Søren Kyed Jakobsen og Bodil Schelde-Jensen</i>	48	Bøger til salg	164
Kolding som grænseby <i>Af Erik Voss</i>	71	Årsberetning	165
Tyske flygtninge i Fitting og Vingsted <i>af Lars Peter Lund</i>	82	Årsregnskab	171
		Vedtægter	173
		Bestyrelsen 2005/2006	175

Forord

*"Din egen dag er kort, men slægtens lang;
læg øret ydmygt til dens rod forneden:
årtusind toner op i gråd og sang,
mens toppen suser imod evigheden!"*

Jeppes Aakjærs ord i 1916 til "Historisk Stævne" i Skive kunne have været overskriften på det arbejde, medlemmerne af Vejle Amts Historiske Samfund har udrettet i de 100 år, foreningen har bestået.

Jubilæet har naturligvis sat sit præg på årbogen. De første artikler har tilknytning til receptionen den 6. januar på Vejle gamle rådhus: Foreningens formand Birgitte Arffmann fortæller i "Om VAHS i 100 år" stort og småt fra foreningens historie. Flemming M. Sørensen præsenterer tre tekster af Anton Berntsen med melodi af Carl Nielsen, som blev sunget ved denne lejlighed. I "Nogle ord om kulturarv" gør tidligere museumsinspektør ved Vejle Museum, nuværende direktør i Kulturarvsstyrelsen, Steen Hvass, sig nogle vigtige tanker om det folkelige engagement af den danske kulturarv. Foreningens tidligere formand, Kamma Varming, fortæller i "Da VAHS blev taget med Tang" om foreningens fødsel og dens ophavsmand, Evald Tang Kristensen. Denne del af årbogen slutter med John Juhler Hansens artikel "Tidens temaer: Årbogen gennem 100 år" om enkelte af de 800 artikler, der gennem årene har været bragt i årbogen.

De følgende fire bidrag kunne sammenfattes under overskriften "tilflyttere". "Tilflyttere til Fredericia før og nu" af Bodil Schelde-Jensen og Søren Jakobsen fortæller, hvordan asylret og religionsfrihed var lokomotivet, der skulle få folk til den nye by, og hvordan bystyret også nu søger at drage nye borgere til Fredericia med forskel-

lige masterplaner for vækst og velstand! I "Kolding som Grænseby" af Erik Voss fortælles om tiden da Kolding var grænseby og de vanskeligheder i form af skat, afgifter, omgåelse af regler, skel og skelpæle og ufred borgere imellem, som dette medførte. Lars Peter Lund skriver om tyske flygtninge efter anden verdenskrig i lejrene i Fitting og Vingsted. Artiklen fortæller både om de to lokale flygtningelejre og fortæller lidt om baggrunden for de mange tyske flygtninge, der havde ophold i Danmark i årene 1945 til 1949. Endelig ser Tue Møller Andersen i "Hvorfor rejse til Vejle?" på, hvad de sidste 100 års turistbrochurer fortæller om, hvad man lokalt forestillede sig, der skal trække turister/beboere til byen. De sidste indslag i årbogen forsøger at skabe overblik over noget af det arbejde, der udrettes for at fastholde og forstå den lokale fortid. "Konservering af en billedfrise fra 1909" af Annette Aalling og Kristoffer Jensen giver et fint indblik i Vejle Amts Konserveringsværkstedets arbejde. Processen er et helt detektivarbejde med et særdeles flot resultat til følge. Derefter berettes om årets vigtigste arkæologiske fund i amtet. De faste afsnit "Lokalhistoriske glæder og sorger" og "Nyt fra historien i Vejle Amt" giver nok engang et indtryk af det store arbejde, der udrettes af de frivillige i arkiver og foreninger. Bibliotekar Jørgen Gram Christensen har endnu engang hjulpet os med at sammenstille en oversigt over den nyeste litteratur om fortiden i Vejle Amt.

Redaktionen vil gerne sige alle bidragyderne tak for deres indsats. God læselyst!

Redaktionen

Vejle Amts Historiske Samfund 1905-2005

af Birgitte Arffmann, formand for Vejle Amts Historiske Samfund

Ved festmiddagen efter årsmødet den 4. juni 2005 fortalte foreningens mangeårige formand, sognepræst Birgitte Arffmann, Vejle, om jubilæet og foreningens historie i de forløbne 100 år.

Helligtrekonger, den 6. januar 2005, kunne Vejle Amts Historiske Samfund fejre sit 100 års jubilæum. Det blev en festlig dag.

Vejle Byråd skal have en stor tak, fordi vi fik lov til at fejre 100 års dagen i den smukke gamle byrådssal med en reception, der var åben for alle foreningens knap 800 medlemmer.

Der kan være 70 mennesker i salen, så det var spændende, hvor mange der kom. Der kom ikke 800, men der kom så mange, at pladsen blev trang.

Viceborgmester Olaf Haahr bød velkommen på Byrådets vegne med en meget personlig tale, der tog udgangspunkt i folkemindeforskeren Evald Tang Kristensen, der var idémanden bag oprettelsen af foreningen.

Tidligere formand for Vejle Amts Historiske Samfund, Kamma Varming, fortalte om Evald Tang Kristensen, der kun var med i bestyrelsen i 10 dage, så ragede han uklar med bestyrelsen og trak sig forbitret tilbage. Kamma Varming har en artikel om Evald Tang Kristensen i Årbogen.

Indlægget fra Steen Hvass, nuværende direktør for Kulturarvsstyrelsen, tidlige-

re leder af Vejle Museum og mangeårigt medlem af VAHS bringes i Årbogen. Steen Hvass nøjedes ikke med at tale om fortiden, han talte endvidere om kulturarvens vigtige rolle også i fremtiden.

Der skal her i Årbogen rettes en meget stor tak til alle, der var med til at gøre jubilæumsdagen uforglemmelig, både de indbudte talere og alle de mange gæster, der overbragte bestyrelsen blomster, årbøger og vin, samt til alle, der med deres fremmøde var med til at fejre jubilæet.

En mærkelig begyndelse.

”Idémanden gik i vrede efter 10 dage”. Således lød overskriften på en artikel, som Vejle Amts Folkeblad bragte dagen før jubilæet. Vibeke Kruse havde talt med foreningens tidligere formand, Kamma Varming, Fredericia, som fortalte om Evald Tang Kristensen, der fik ideen til samfundet i 1902, da Historisk Samfund for Ribe Amt blev stiftet. ”Når de kunne i Ribe, måtte naboamtet i Vejle bestemt også kunne”, mente Tang Kristensen. Han talte godt for sin idé, når han vandrede rundt i amtet for at indsamle sine skæmtesagn og små historier om præster, degne og andet godtfolk. Og i en artikel i Vejle Amts Folkeblad, 20. april 1904, gjorde han læserne opmærksom på, hvor dårligt lokalhistorien hidtil var blevet behandlet i Vejle Amt. Der var slet ingen herredsbeskrivelser fra amtet.

Fra 100 års jubilæet i Vejle Amts Historiske Samfund, Steen Hoass, Birgitte Arffmann og Kamma Varming (foto Benny Andersen).

”Ideen var at skabe et forum for at vække og nære den historiske sans og interesse i amtet ved at udsende en årbog med historiske artikler og ved foredrag”, skriver Vibeke Kruse.

Det lykkes efterhånden Evald Tang Kristensen at samle en gruppe historisk interesserede borgere sammen, og den 23. september 1904 samles gruppen på Fredericia Rådhus. Her besluttet det at udsende en indbydelse til oprettelse af et historisk samfund i Vejle Amt. Ca. 40 mænd skriver under på beslutningen, og man udsender derefter en invitation.

”Livets største skuffelse”.

Vibeke Kruse skriver: ”Uden Evald Tang Kristensen vidste det, var stiftamtmanden, kammerherre Vilhelm Bardenfleth blevet anmodet om at melde sig ind, så han kunne udpeges som formand. Og 6. januar 1905 mødtes de på Vejle Rådhus for at tælle stemmesedler op. På det første bestyrelsesmøde 15. januar blev arbejdsopgaverne fordelt. Evald Tang Kristensen blev holdt uden for årbogens redaktion, hvor han gerne ville have haft en plads. Han fik i stedet sæde i foredragsudvalget, men da han kom til det første udvalgsmøde, havde pastor Kau planlagt det hele på forhånd! Da blev det for meget for Evald Tang Kristensen. Han meldte sig ud og forlod den

nystiftede forening som en skuffet mand. Siden kaldte folkemindeforskeren det "den største skuffelse i sit liv, når man ser bort fra skuffelser i familien". Og Tang Kristensen sagde endvidere: "De sendte mig ikke engang en årbog, da den udkom".

På moderne dansk ville man sige, at manden blev mobbet ud. Det gjorde han formentlig af to grunde. Han var besværlig og kantet som person, og man ønskede, at foreningen blev repræsenteret af indflydelsesrige personer, ikke af en så lidet repræsentativ skikkelse som Evald Tang Kristensen. Derfor blev Vejle Amts Historiske Samfund indtil nyere tid ledet af kammerherrer og amtmænd.

Når foreningen i år fejrer sit 100 års jubilæum, må det være på sin plads at give Evald Tang Kristensen al den ære, han kan tilkomme.

Den mærkelige begyndelse bliver endnu mærkeligere

I Fredericia Dagblad kunne man mandag den 16. januar 1905 læse følgende:

"En kold tur. - Oberst Liljefalk som Redningsmand.

Da Oberst Liljefalk i Lørdags var i Vejle i Anledning af Bestyrelsesmøde i Vejle Amts Historiske Samfund og før Mødet foretog en lille Spadseretur sammen med Stiftamtmand Bardenfleth, bemærkede han, at en Dreng, der prøvede Isen paa en Tørvegrav, faldt igennem. Obersten kastede resolut sit Overtøj og vovede sig ud efter Drengen. Isen gik dog straks itu, og Obersten stod i vand til Halsen. Det lykkedes ham, svømmende at faa fat i Drengen og faa ham bjer-

get i Land og sig selv bagefter. En Stige, der var skaffet til Veje, lettede dette Arbejde en Del. Oberst Liljefalk søgte efter dette kolde Bad straks den nærmeste Gaard og kom i Seng nogle Timer, hvorefter han med en betydelig forsinkelse indfandt sig ved Bestyrelsesmødet. Heldigt for den Dreng, at Historisk Samfund holdt Bestyrelsesmøde i Vejle, og at Obersten skulle blive Vidne til hans Vandgang." Avisen tilføjer, at bestyrelsen tog begivenheden som et godt varsel for den nystiftede forenings fremtid.

Oberst Axel Liljefalk.

VAHS i et vadested

Propos vandgang så står foreningen nu ved 100 års jubilæet i et vadested. Foreningens medlemstal har i de senere år været stærkt faldende. Det er på en måde glædeligt! Det skyldes nemlig først og fremmest

den voksende interesse for lokalhistorie. Hvor Vejle Amts Historiske Samfund tidligere var værner om lokalhistorien, har nu hvert lille sogn med respekt for sig selv et lokalhistorisk arkiv og en skare frivillige, der forsker, skriver lokalhistoriske artikler, indsamler materiale, holder foredrag og laver udstillinger. Der er nærmest sket en eksplosion i løbet af de sidste 20-25 år, hvad angår interessen for lokalhistorien. Hertil kommer hele den voksende interesse for slægtsforskning. Når medlems-tallet til Vejle Amts Historiske Samfund er dalende, skyldes det derfor, at interessen for og arbejdet med lokalhistorien er decentraliseret, de mange små foreninger, de mange små arkiver, de mange lokale årbøger og andre publikationer, der udgives rundt omkring i amtet.

Alt dette er glædeligt. Spørgsmålet er blot, hvordan Vejle Amts Historiske Samfund finder sin rolle i hele dette mylder af lokale tiltag. Spørgsmålet er særlig aktuelt i forbindelse med strukturdebatten. Vejle Amt bliver delt i 2007. Hvad stiller vi op med Vejle Amts Historiske Samfund?

Svaret kan ikke gives i denne artikel. Bestyrelsen har hele tiden haft både det dalende medlemstal, den voksende interesse for lokalhistoriske og nedlæggelsen af amterne for øje. Bestyrelsen for Ribe Amt har rettet henvendelse om en drøftelse af situationen, og de to bestyrelser overvejer i øjeblikket at tage initiativ til en drøftelse med de historiske samfund i den nye region om samarbejde. Bestyrelsen er af den mening, at jo flere små lokalhistoriske foreninger og arkiver der bliver, jo mere brug må der være for en paraplyorganisation.

Denne meget store og stadig voksende interesse, der er i det moderne samfund for at finde rødder og for at vide mere om slægternes historie, om arbejdslivet, om det der gik forud på den egn, man selv bor på, ville have glædet den gamle folkemindeforsker Evald Tang Kristensen. Den skæve begyndelse, foreningen fik, da idémanden gik efter 10 dage, blev starten til noget, der lige nu ser ud til at være i stadig vækst.

VAHS i 100 år

Lad os se lidt nærmere på de 100 år.

Stiftamtmand Bardenfleth blev den første formand for Vejle Amts Historiske Samfund.

Han blev født den 18. juli 1850 i København. Han var stiftamtmand over Århus Stift og amtmand over Århus Amt 1894-99. Fra 1894-97 var han kirke- og undervisningsminister. Fra 1895-98 var han medlem af Folketinget for Odense Amt. Fra 1897-98 var han indenrigsminister. Fra 1899-1921 var han amtmand over Vejle Amt. Han var således en kapacitet, der både var medstifter af Vejle Amts Historiske Samfund og tillige den første formand. Han var formand fra 1905-25, dernæst var han medlem af bestyrelsen til 1932. I 1911 blev han udnævnt til kammerherre.

Kammerherre Bardenfleth blev efterfulgt af amtmand Knud Vallø. Også han var en mand med en fornem karriere. Han blev født den 25. august 1867 i København. Han blev udnævnt til amtmand over Bornholm i 1913. Han var derefter amtmand over Vejle Amt fra 1921 til sin død. Fra 1925 til 1937 var han formand for Vejle Amts Historiske

Samfund. Han blev udnævnt til kammerherre i 1918. I hans formandstid blev den første sommerudflugt i foreningens lange historie afholdt. Det var i 1924, og turen gik til Randbøldal. Derefter blev sommerudflugten en fast tradition. I mange år blev der arrangeret busture i begyndelsen af september. Af referaterne fremgår det, at det altid regnede og blæste.

Efter disse to fornemme formænd bliver Peder Herschend formand for foreningen. Det trækker op til krig, og forholdene bliver komplicerede. I 1937 bliver Peder Herschend udnævnt til stiftamtmand. Han havde utallige tillidposter, den væsentligste var, at han 1943-45 var centraladministrationens repræsentant i Silkeborg overfor den tyske værnemagts generalkommando i Danmark. Han blev udnævnt til kammerherre i 1952. I anledning af foreningens 75 års jubilæum i 1980, udgav Vejle Amts Historiske Samfund "Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid" og udsendte den sammen med årbogen til samfundets medlemmer. I denne periode, hvor Peder Herschend havde så mange andre vigtige gøremål, måtte andre varetage hans hverv som formand for Vejle Amts Historiske Samfund.

Kammerherre Vallø fortsatte arbejdet til sin død den 25. juni 1937, derefter overtog gårdejer Jørgen Karg formandsposten, derefter tog førstelærer Marius Hansen en tårn, og til sidst var det lærer og siden museumsinspektør Rasmus Mortensen, der virkede som formand, indtil amtmand Wamberg kom til i 1952.

Derefter kom der en lang stabil periode under amtmand Wamberg's myndige og

Amtmand A. M. Wamberg. Privat foto.

kompetente ledelse fra 1952 til 1978. Arne Magnus Wamberg blev født den 22. marts 1910 i Helsingør. Han virkede som amtmand over Vejle Amt fra 1951 til 1980. Han havde utallige tillidposter. Han var bl.a. formand for kontroludvalget vedrørende Politiets Efterretningstjeneste og 1978 – 81 tillige for Forsvarets Efterretningstjeneste. Tidl. Museumsinspektør for Koldinghus, Sigvard Skov, skriver i årbog 1980 i artiklen "Vejle Amts Historiske Samfund 1955-1980" side 21: "Og så er der jo sket det mirakuløse, at vort samfunds medlemstal er steget fra 659 i 1955 til 3443 i 1979. En sådan udvikling kommer ikke af sig selv. Vel tilrettelagte hvervekampagner har vist, at der findes slet ikke så få mennesker, der gerne vil være med i vort fællesskab, blot de får et lille puf i den rigtige retning. Behøver man at føje til, at såvel idé som dens praktiske udførelse skyldes amtmand Wamberg?"

Det var amtmand Wamberg, der foreslog Kamma Varming som foreningens første kvindelige bestyrelsesmedlem.

Efter kammerherrernes og amtmændenes æra kom skolelærernes og sognepræsternes! Fra 1978 –86 var viceskoleinspektør Peter Eg Jensen fra Give formand for foreningen. Fra 1986 – 1992 var viceskoleinspektør Kamma Varming, Fredericia, formand. Derefter overtog undertegnede posten som formand. Jeg er sognepræst i Vejle, Sct. Nicolai Sogn.

I takt med at amtmændene afløstes af folkevalgte amtsborgmestre, er bestyrelsernes arbejde blevet mere demokratiske. I amtmændenes formandstid var det dem, der varetog foreningen både udadtil og indadtil og - bortset fra tiden under 2. Verdenskrig - hvilede arbejdet på formandens skuldre. Det er på ingen måde tilfældet længere. Opgaverne har siden Peter Egs tid været uddelegeret til bestyrelsens medlemmer. Vejle Museum har fungeret som sekretariat for bestyrelsen. Museets sekretærer har ydet en ganske betydelig hjælp til bestyrelsens arbejde.

Det største arbejde er at redigere og udgive årbogen. Der har altid i bestyrelsen været en redaktion, men i perioder har formanden eller redaktøren været enerådende. Også her er opgaverne nu uddelegeret, og ansvaret er fordelt. Dels er det ikke længere i tidens ånd, at formanden i en bestyrelse laver alt arbejdet, dels sidder der i bestyrelsen yderst kompetente mennesker, også faghistorikere, der hver især har ydet en stor indsats. F.eks. har adskillige museumsledere været medlemmer af bestyrelsen i tidens løb. Fra nyere tid kan

nævnes Falk Mikkelsen, der har opbygget Give-Egnens Museum, museumslederen på Koldinghus, Poul Dedenroth Schou, Søren Kyed Jakobsen fra Museerne i Fredericia, der i mange år har været foreningens sekretær, Steen Hvass, der tidligere var leder af Vejle Museum, og som nu er direktør for Kulturarvsstyrelsen, hans efterfølger på Vejle Museum, Per Kristian Madsen, der nu er enhedsleder på Nationalmuseet samt Vejle Museums nuværende leder Steen Wulff Andersen. I de senere år har rektor for Horsens Statsskole Lars Bjørneboe, der også er historiker, været med.

Når man læser bestyrelsens historie igennem for de forgangne 100 år, så har det hele tiden været således, at faghistorikerne og bestyrelsesmedlemmer fra erhvervslivet, bankverdenen, landbruget, pressen, skoleverdenen, kirken og mange andre fagområder og erhverv har inspireret hinanden i bestyrelsesarbejdet. Man kan også se, at samarbejdet stort set er gået godt. I modsætning til så mange andre bestyrelser har bestyrelserne i Vejle Amts Historiske Samfund haft få konflikter, megen stabilitet og megen arbejdsglæde.

Mange har ydet en stor indsats, og det er vanskeligt at fremdrage enkelte. Derfor kun ganske kort: Amtslæge Jakob Jakobsen redigerede med fast og sikker hånd årbogen fra 1952 –1968. Civilingeniør K. Reddersen fra Kolding sad i mange år i redaktionsudvalget. Han var redaktør af årbogen i de år, den blev blå. "Den blå bog, for så kunne man altid kende den fra de andre bøger på reolen", sagde Reddersen. Han gjorde en meget stor indsats i bestyrelsen, dels gennem sit arbejde med årbogen og også med

sine mange gode ideer til initiativer. Det var også hans værk, da foreningen udgav "Kortbog over Vejle Amt". Også Glud Museums mange gode repræsentanter i bestyrelsen fortjener at blive fremhævet her. Desuden skal de to amtsborgmestre Erling Tiedemann og Otto Herskind Jørgensen nævnes. Erling Tiedemann, fordi han hvert år holdt morsomme og inspirerende taler til receptionen for udgivelsen af årbogen og støttede foreningens arbejde i amtet.

Og Otto Herskind Jørgensen, der selv er historiker og tidligere lektor i historie på Fredericia Gymnasium, har været medlem af bestyrelsen i mange år, og også han har været en stor støtte for foreningen.

"Et eller andet sted skal der vel stå noget om penge", skriver Sigvard Skov i ovennævnte artikel i Årbog 1980, side 20. "såsom al aktivitet kræver midler. At nævne de 6 kr. i årligt kontingent i 1955 og sidestille dem med de 50 kr., det koster i 1980, er ikke meget oplysende. Værdimæssigt er der næppe større forskel, men den ulyksalige pengeforringelse har medført, at bestyrelsen tit og ofte og altid med bedrøvet sind har måttet foreslå kontingentforhøjelse. En trøst er dog at finde dels i medlemmernes accept af det uundgåelige samt bogtrykkerens uendelige langmodighed". Disse ord kunne lige så godt være skrevet i dag. Kontingentforhøjelser og langmodige bogtrykkere hører med til foreningens historie. Det samme gør også de mange skiftende kasserere i foreningens historie, ingen nævnt, ingen glemt. Kassererposten er en post, som altid er besværlig, fordi der aldrig er penge nok, og det er tilmed et arbejde, der ofte overses.

Derfor skal kasserernes højst nødvendige indsats nævnes med stor taknemmelighed i dette jubilæumsår.

I foreningens arbejde er det både læg og lærd, fornemme mænd, og mænd og kvinder med vidt forskellig baggrund, der har udgjort bestyrelsen gennem de 100 år.

Det samme gælder for forfatterne til artiklerne i årbogen. Tager man et vue over årbøgerne, vil man se, at det både er meget vidtspændende emner, der har været behandlet, og at artiklerne er forfattet af både læg og lærd. Både emneregistret og forfatterregistret er yderst vidtspændende. Dog må man sige, at Jelling fylder meget. Også så meget, at det har været naturligt at fejre 100 års jubilæet med en festdag på Kongernes Jelling i forbindelse med årsmødet.

Som ovenfor nævnt har det siden 1924 været en fast tradition, at der hvert år indbydes til sommerudflugt. Som regel i september og ofte i regn og blæst. Udflugtsmålene har været forskelligartede, men kirkerne fylder unægtelig meget. Der er også mange interessante kirker i Vejle Amt både i og udenfor Folkekirken, men hvor interessante kirker end kan være, så er der dog intet som et herregårdsbesøg. Herregårdene har altid været de mest populære udflugtsmål. Vil man som bestyrelse være sikker på et godt fremmøde, skal man henvende sig til en af de lokale herregårde og bede om at få lov til at komme på besøg med 100-200 gæster. 200 - det er ikke alle godsejere, der er lige begejstrede for en sådan henvendelse. Alligevel har der i foreningens historie været arrangeret mange velbesøgte besøg på egnens herregårde.

Koldinghus. Slotsgården med Fortuna-springvandet og Kæmpetårnet. Foto: Friis Fotografi.

Møderne, der holdes i løbet af året, har haft lige så mange forskellige emner, som artiklerne i årbøgerne. Som regel har det været foredrag med et stærkt lokalhistorisk præg. Deltagelsen er for tiden stærkt svingende. Der er tradition for, at møderne i Give altid er overordentlig velbesøgte, mens det kan knibe meget i de større byer - også så meget, at man må spørge sig selv, om tiden med folkelige foredrag, fælles kaffebord og afsluttende diskussion er forbi. Deltagerantallet vil kunne aflæses

af bestyrelsens beretning i årbøgerne. Den gamle generation, der er opvokset med folkelige foredrag som en del af kulturlivet, er på retur, og det vil så vise sig, om den unge generation vil fortsætte denne form for samvær, eller det er helt nye måder, man skal formidle viden om lokalhistorien på i fremtiden.

Når det er sagt, skal det lige tilføjes, at det sidst afholdte møde i denne sæson samlede godt 50 mennesker, der i næsten 3 timer hørte redaktør Niels Jørgen Poulsen

fra Danmarks Kirker fortælle om de nye fund i Sct. Nicolai Kirke i Vejle, en forsamling, der desuden indgik i en livlig dialog med foredragsholderen. Så de meget svingende deltagerantal ved møderne giver stof til eftertanke, om endnu ikke til helt at opgive de folkelige foredrag.

Medlemmerne – og fremtiden

Uden medlemmer ingen forening. Det har især været den ældre generation, der har holdt foreningen i gang og i live. Således er det stadig. Det er der ikke noget i vejen med. Der er også yngre, der er interesserede i historie, men unge mennesker har travlt med mange andre ting. Det er ikke så underligt, at jo ældre man bliver, jo mere interesserer man sig for det, der gik forud for en selv. Alligevel kunne vi i foreningen godt ønske os et "tilskud" af unge medlemmer. Vi har da også i vores planlægning af arbejdet altid dette for øje.

"Vore medlemmer bedes hver især agi-

tere stærkt for tilgang af nye medlemmer på land og i by. Den, der ikke kender sin egen skæbne gennem tiderne, bliver aldrig rigtig hjemme, selv om han eller hun er født på stedet. Ny medlemmer indmeldes til bestyrelsen." Således står der på sidste side i Vejle Amts Årbog 1965. Sådanne opfordringer finder man mange af i årbøgerne, formuleret lidt forskelligt efter tidens sprog, men indholdet er det samme. I vores egen tid handler det om at finde sine rødder og at lære dem at kende. Det handler om det enkelte menneskes identitet. Jo mere globaliseret verden bliver, desto vigtigere bliver det, at lokalområderne besinder sig på deres egen historie.

Derfor vil der fortsat være brug for det, der var idéen bag oprettelsen af Vejle Amts Historiske Samfund: At vække og nære den historiske sans. "Historisk Samfund tror på fremtiden" skriver Vejle Amts Folkeblad den 5. januar 2005 om 100 års jubilæet. Det er både vist og sandt.

Anton Berntsen og Carl Nielsen

Af Flemming Sørensen

Ved receptionen den 6. januar 2005 i anledning af foreningens 100 års dag sang og spillede musikskoleleder i Vejle Flemming Sørensen og kulturchef Willy Stolarczyk tre sange af Anton Berntsen med melodier af Carl Nielsen til stor glæde for de mange fremmødte. Redaktionen har bedt Flemming Sørensen om at introducere de tre sange. Det skal tilføjes, at Evald Tang Kristensen ifølge Anton Berntsen selv i 1914 nærmest "tvang" ham til at udgive sin første digtsamling "Noget". Tingene hænger sammen!

4 digte af instrumentmager og forfatter Anton Berntsen (1873-1953) fra Vejle tiltrak sig komponisten Carl Niensens (1865 - 1931) opmærksomhed, og det er på mange måder pudsigt, at netop deres veje skulle krydse hinanden. Læser man om Carl Niensens og Anton Berntsens barndomsliv, er der påfaldende mange fællestræk. Begges fædre var begavede spillemænd, hjemmene var jævne, nærmest småkårshjem, men åndeligt set var der højt til loftet, og både den unge Carl og den unge Anton fik sig en uddannelse, og begge kom senere til at beskæftige sig med musik og kultur. Det fjerde digt - udover de her viste tre - er digtet »Jens Madsen å Ann-Sofi«, som også er det mest elaborerede i samlingen. Dette digt blev uropført 21. november 1935 med Anders Brems som sanger. Også han havde i øvrigt en barndom lidt i retning af Niensens og Berntsens, om end udgangs-

Anton Berntsen.

punktet var et lidt andet. Anders Brems' bedstefar var den nærmest legendariske spillemænd Mads Brems fra Herslev ved Fredericia. Anders Brems' far, Laurids Brems, var ligeledes en efterspurgt spillemænd, og den senere kendte mezzosopran Else Brems var hans datter. Alle fire sange blev dog først udgivet på »Skandinavisk og Borups Musikforlag« ti år efter Carl Niensens død.

Æ Lastræ

(Anton Berntsen)

Carl Nielsen

1. Mi Hås-bond wa en piin-won Rad, en uend á gjer-re
 2. Fræ tie-le Muen te swo-ten Nat han ferr-met á hænd
 3. Mæ áld si Sled á Slæev han fæk et Leww-net træls á

Knark, á tit, nær vi i He-stens Ti wa mæ ham i æ
 i, kons let han snak-ket mæ hans Kuen, han kund jo ett fo
 long, hans Glee blæw tynd, men tyk á bre hans Tæjfn-bog á hans

Mark, han skjældt wos ud á læt wos høer, wo Las wa áldt-fá
 Ti, Hun pas-set båd-de Huws á Haww á fæk en hiel Flok
 Pong. Han fæk en Graw-a trow-e knap, han rol-le i en

smo, han kund jo ett blyw far-re te á leg æ Las-træ o.
 Smo, hun gik så tung, som hun hád fát et Las-træ læj-jen o.
 lo, om ett di hád en stu-e Stien te Las-træ læj-jen o.

S. B. M. 5109

notarykøbenhavn

Wo Dætter

(Anton Berntsen)

Carl Nielsen

Bli dt og inderligt

1. Hun æ så møj en hval - le Piig, de hæer I nok få - nom - men, vi
 2. Hun tom - le groww, den lil - le Skat, mæ wos tow gam - mel Nar - re, vi
 3. Vi pas - se hind så godt, vi ka, æ ber Gud hjælp wos mæ et, æ

tett, te vi blow how - wed - riig den Daw, da hun wa kom - men. Hind
 siid - de båd - de Daw æ Nat æ blyw - we æl - de far - ro. Hun
 de ka væer, vi kan end - da kom noww - e - led - des fræ et. Men

Ywn di æ så kläär æ blo, æ næer æ Glee di skin - ner, di
 skuld jo læer æ skekk sæ godt æ lyvj si Mue æ Få - o, de
 hwa dæ ska blyw æ wo Bæen, næer vi en Gong go fræ hind, de

te som et Par Sjøan - ner smo, æ sik - ken et Par Kin - der!
 goe jo - wal i - no let småt, men bi - de kom - me snæ - e!
 leg - ger i Wo - hæer - res Hænd, æ han vil nok vær mæ hind.

S. B. M. 5108

Den jenn å den anden

(Anton Berntsen)

Carl Nielsen

1. Den jenn ska stu-dier båd-de Græsk å La-tin, den
2. Den jenn han ka sed som en Goor-mand så bown, den
3. Den jenn hå få mej å den an-den få let, men en

The first system of the musical score consists of a vocal line in treble clef and a piano accompaniment in grand staff (treble and bass clefs). The key signature has one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The vocal line begins with a circled first note. The lyrics are written below the vocal line.

an-den ska ud å graw Groov, jens Arr-bed æ groww, å en
an-den slo Stien ve æ Vej, den jenn ka vær Konng for æ
Daw æ di beg-ge tow henn, å så ka et snå-e kom

The second system continues the musical score with the same vocal and piano parts. The lyrics continue below the vocal line.

an-dens æ fin, men Men-nesk-værk er et te-hoov.
hie-le Sown, don an-den hå slæt ett å sæjj.
ud o jet, om do hel-der a wa den jenn.

The third system concludes the musical score. The vocal line ends with a fermata over the final note. The piano accompaniment also concludes with a fermata. The lyrics are written below the vocal line.

S. H. M. 5108

Nogle ord om kulturarv

Af Steen Hvass

Ved receptionen i anledning af Vejle Amts Historiske Samfund's 100 års dag den 6. januar 2005 fortalte tidligere leder af Vejle Museum og medlem af VAHS' bestyrelse, nuværende direktør i Kulturarvsstyrelsen, Steen Hvass, hvorfor han stadig, selvom det er 10 år siden han flyttede til Helsingør, er medlem af foreningen.

Da jeg blev spurgt, om jeg ville komme til denne reception og sige et par ord, gik jeg ind til min reol for at se, hvor længe jeg i grunden havde været medlem af VAHS, og fandt ud af, at det måtte være fra ca. 1965/66, dvs. at jeg faktisk har haft 40 års samliv med VAHS. Også i dag er jeg medlem af VAHS, selvom jeg i de sidste 10 år har boet i Helsingør. Og hvorfor nu det? Fordi Vejle Amts Årbog fortæller om min hjemstavns kulturarv! Hvor der er foretaget undersøgelser og indsamling, forskning og bevaring.

Kulturarven drejer sig om identitet, trykthed og livskvalitet

Vores kulturarv er mangt og meget. For en bred betragtning omfatter den alle efterladenskaber fra menneskeligt virke, åndelige som materielle. Det være sig fra i går eller for Danmarks vedkommende de 15.000 år tilbage, da istidens rensdyrjægere for første gang betrådte datidens tundra-landskaber, det areal, som i de sidste tusinde år er blevet kaldt Danmark. Som da en mand satte sig ned, i højst et kvarter - for 15.000 år siden, for at hugge en flintblok op til en pilespid, på det sted, hvor der for mange tusinde år siden blev begra-

vet en ung kvinde, som blev fundet i 1926 og kaldt Egtvedpigen. Kulturarv er også arkivalier og fotografier på arkiverne. Og litteratur på bibliotekerne. Og meget mere. Det danske landskab er et kulturlandskab. Skabt af mennesker. Landskabets nuværende udseende er resultatet af en årtusindlang proces, hvor mennesker radikalt har omformet landskabet i takt med de teknologiske og økonomiske fremskridt. Kulturlandskabet er samtidig præget af de forskelle og sammenhænge, der har været og stadig er i levevilkår i forskellige egne af landet til forskellige tider. Hensynet til Kulturarven er en selvfølgelig del af en holdbar samfundsudvikling.

Kulturarven er en udviklingsressource: Den opfattes ofte som havende en passiv rolle, men den har en aktiv rolle. Kulturarven står ikke i vejen for en udvikling, den er til gengæld et udgangspunkt for en fremtidig udvikling af et område.

Varetagelsen af kulturarven er et væsentligt kulturpolitisk område, lokalt (kommunerne), regionalt (amterne) og nationalt (staten). I alle amter opstod der efterhånden historiske samfund, der som her i Vejle Amt, skulle udgive en årbog og afholde et årligt historisk foredrag. Det var vigtigt som en karakteristik eller definition

af de enkelte amter, at man kunne sætte fokus på og dyrke den lokale kulturarv. Nu kommer kommunalreformen med de nye kommuner, der skal definere sig med deres egen karakteristik, her vil det også være lokalområdet kulturarv, der kommer i fokus.

Danmarks kulturarv udgør med sine monumenter i det åbne land, sine byer, landsbyer, kirker og bygninger en unik og umistelig kilde til vores historie og fælles identitet. Det er en arv, der er skabt af vore forfædre, og som vi forvalter og skal bygge videre på. Levende byer og et varieret landskab med historisk dybde er velfærdsgoder, som de fleste danskere holder af at bo og leve i.

Kulturarven er under konstant forandring. Der skabes hver dag ny kulturarv, som man i fremtiden skal tage stilling til. Kulturarven stiller krav til os. Den bedste måde at varetage den på er at gøre den vedkommende, at give den betydning.

Det folkelige engagement i kulturarven

Noget af vores kulturarv reguleres ved lovgivning. Men den grundlæggende forudsætningen for en vellykket varetagelse af vores kulturarv er borgernes opbakning – det folkelige engagement. Samlede undersøgelser over vigtigheden af kulturarven har vi ikke fra Danmark, men i Kulturarvsstyrelsen forbereder vi i øjeblikket en sådan undersøgelse. I Sverige er der i de sidste år lavet en undersøgelse om vigtigheden af kulturarven. Resultaterne herfra viser, at

- 83 % vælger at se tv-programmer, som omhandler historiske emner,
- 69 % tager mindst et par gange om året ud for at besøge en kulturarv, dvs, et museum, et fortidsminde, et historisk monument, slot eller lignende. Det er flere, end der går til sportsbegivenheder,
- 64 % spekulerer ofte på betydningen af de historiske spor i deres lokalområde,
- 59 % læser fag- eller skønlitteratur med historiske indhold,
- 52 % påpeger, at tilstedeværelsen af en eller anden form for kulturarv er afgørende eller har stor betydning for valg af feriested,
- 45 % påpeger, at kulturarv og kulturbedbudet er afgørende og eller har stor betydning for valg af bosted.

Her senere i dette forår har vi tallene fra en tilsvarende dansk undersøgelse. I de kommende år vil følelser, oplevelser og historier ifølge fremtidsforskere komme til at spille en stadig stigende rolle som afgørende beslutningsfaktorer i forhold til forbrugsmønstre, familie- og arbejdsliv samt fritidsliv. Såfremt denne tese er rigtig, vil profileringen af og interessen for kulturarven være stigende ved boligvalg, udvikling og profilering af by- og boligområder samt for tiltrækning af inden- og udenlandske turister.

Kulturarvens fremtid

Den fremtidige udfordring består i at få anlagt helhedsbetragtninger i varetagelsen af kulturarven, at gøre kulturarven ved-

komme i uddannelses-, forsknings-, og erhvervsmæssig henseende.

Det er helt afgørende, at kulturarven bliver varetaget også i fremtiden og gjort vedkommende. Her er det helt afgørende med et bredt folkeligt engagement, og at det folkelige engagement bliver synliggjort.

I dag for eet hundrede år siden blev VAHS grundlagt, og i 1905 udkom samfundets første årbog. I maj 1905 var der indmeldt 600 medlemmer. I dag et hundrede år efter er der ca. 900 medlemmer. Men på et hundrede år er der ikke tale om nogen stor tilvækst, vil nogen måske sige, men der er en væsentlig forskel. For et hundrede år siden var VAHS det eneste historiske selskab i Vejle Amt. I dag er der en bred vifte af historiske selskaber indenfor det nuværende Vejle Amt, hvor mange medlemmer alle disse kulturarvsforeninger i dag har indenfor Vejle Amt, ved jeg ikke. Men på landsplan er der i dag ca. 1100 foreninger, der samlet beskæftiger sig med vores kulturarv, sammenlagt med mere end 400.000 medlemmer, eller mere end

dobbelt så mange medlemmer, som der i dag er medlemmer af de politiske partier.

Dvs. at dobbelt så mange mennesker bruger i dag deres fritid og betaler kontingent til en forening, der beskæftiger sig med varetagelsen af vores kulturarv ind i fremtiden, end der er mennesker, der vil bruge deres fritid på de politiske partier, hvis medlemmer tager beslutningerne om morgendagens samfund.

Det er da tankeværende!

Igennem et hundrede år har selskabet heddet VAHS. Men hvad skal den hundred-årige hedde efter kommunalreformen om 2 år, når Vejle Amt bliver delt i to regioner.

Jeg er ikke i tvivl om, at selskabet vil fortsætte i en eller anden skikkelse - med et eller andet navn.

Behovet og interessen for viden om vores kulturarv bliver i hvert fald ikke mindre i de kommende år. Visionen er: At kulturarven er en fremtidig ressource, der er nødvendig for udviklingen af et moderne samfund. Tillykke med fødselsdagen.

Vejle Amts Historiske Samfund blev taget med Tang

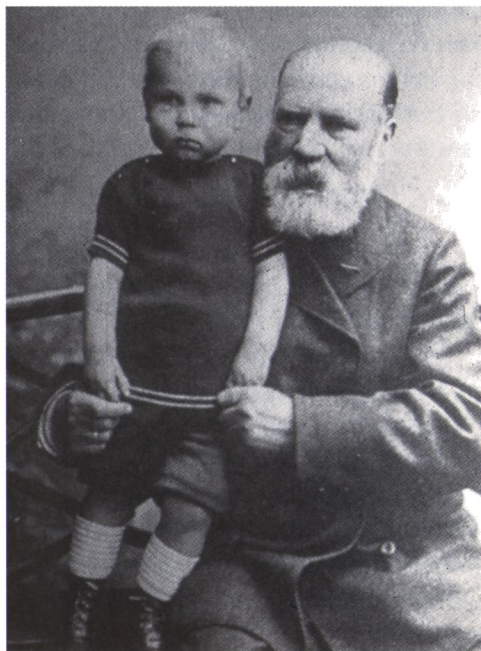
af Kamma Varming

Først i 1900-tallet opstod tanker om at oprette historiske samfund, der kunne styrke folks historiske bevidsthed. Folkemindesamler Evald Tang Kristensen mente, at det måtte kunne lade sig gøre at oprette et samfund i Vejle Amt. Lokalhistorikeren tidligere viceskoleinspektør Kamma Varming har gennem flere årtier beskæftiget sig med lokalhistorie i Vejle Amt fortæller om samfundets "fødsel".

Overskriften dækker over de alt andet end muntre begivenheder i forbindelse med oprettelsen af Vejle Amts Historiske Samfund for 100 år siden.

Tang står for Danmarks, ja, måske Verdens største folkemindesamler, Evald Tang

ETK med sønnen Johannes Evald ca. 1908

Kristensen, som i 1897 slog sig ned i Vejle med sin familie efter et omtumlet og pinefuldt liv. Han var da 54 år gammel.

Mindebo

Evald Tang Kristensen, som var født i Nr. Bjert Skole, den 24. januar 1843, kom fra Hadsten til Vejle. Han havde mødt arkitekten Axel Brummer fra Vinding, som foreslog ham, at han skulle slå sig ned i Mølholm, hvor Brummer havde en grund til salg, hvortil han gerne ville tegne et hus. Tang gik ind på ideen, og "Mindebo" på den nu afsnørede del af Fredericia landevej ved Evald Tang Kristensens plads med den nye mindesten blev hans hjem, til han døde i 1929.

Historiske samfund

Lige efter århundredeskiftet opstod tanker rundt om i Jylland om historiske samfund, som kunne udgive årbøger og således styrke folks historiske bevidsthed ved at beskrive områdernes lokalhistorie.

I 1902 oprettedes således Historisk samfund for Ribe Amt. Ligeledes var Hardsys-sel begyndt at udgive en årbog.

Evald Tang Kristensen siger selv i sine erindringer: "I 1904 gik jeg og tænkte paa, at det kunde være rart at faa stiftet et historisk Samfund for Vejle Amt i Lighed med, hvad der allerede var sket i flere Amter."

Som begrundelse, for at der kunne være grobund for et sådant samfund, nævner han, at amtet var økonomisk velstillet, havde tre store købstæder, et lærerseminarium i Jelling, et forskoleseminarium i Vejle, tre højskoler og en efterskole.

Kampen for ideen

Først gik Tang Kristensen til redaktør Chr. Søndergaard på Vejle Amts Folkeblad. Det resulterede i første omgang i, at han fik en artikel i avisen den 20. april samme år. Redaktøren ønskede ikke selv at involvere sig i arbejdet for et historisk samfund, men sendte Tang Kristensen op på amtsgården til amtmand, kammerherre Bardenfleth. Det var han ikke meget for. Han var vant til at samle sine folkeminder i Jyllands usleste rønner, men på bonede gulve mistrivedes han. Og i øvrigt så han med mistro på fine herrer. " De saakaldte Topfigurer brød jeg mig ikke om!" skrev han i erindringerne.

For at fremme den gode sag besluttede Tang Kristensen alligevel at gå til amtmanden. Det blev ikke nogen succes. Amtmand, kammerherre Bardenfleth var mildt sagt ikke begejstret. Han mente umiddelbart, at der hverken ville være tilslutning til et samfund eller stof til en årbog. Tang havde egentlig en liste i lommen med forslag til

17 artikler, men han nævnte kun et par ved denne lejlighed.

Derefter bad amtmanden om tid til at betænke sig, og han sagde, at Tang Kristensen kunne vende tilbage et par dage senere for at få udfaldet af overvejelserne at høre. Da de mødtes igen, udtalte Bardenfleth, at den sag ikke var værd at arbejde mere med.

Ikke give op

Dermed kunne Evald Tang Kristensen have givet op, men det gjorde han ikke. Han blev opmuntret af et par positive reaktioner i form af svarartikler i Vejle Amts Folkeblad på hans indlæg den 20. april. Det var pens. lærer F. Bennetsen i Frederikshåb og gårdejer J. Terkildsen i Have, som begge støttede tanken om oprettelsen af en historisk forening.

Foråret og sommeren igennem tog Evald Tang rundt til Give, Kolding, Fredericia og mange flere steder. Mange gange gik han, som han altid havde haft for vane, men han tog også offentlige transportmidler, når det var nødvendigt.

Næsten alle vegne gik man ind for hans tanker. Størst velvilje mødte han hos kæmner Brandorff i Kolding, som talte længe med ham og sluttede med at henvise ham til filialbestyrer, senere redaktør Eliassen dér i byen. Han var nærmest fyr og flamme.

Et forberedende møde

Deres samtale endte med en beslutning om at indkalde til et forberedende møde i Fre-

dericia den 23. september. Eliassen gav tilsagn om at holde et foredrag ved mødet.

Da mødedagen oprandt, lod Eliassen vente noget på sig, så Evald Tang Kristensen måtte selv indlede mødet. Noget forsinket ankom foredragsholderen dog. De to havde altså ikke lejlighed til at tale sammen.

Ved dette møde følte Tang Kristensen sig for første gang snigløbet. Eliassen sagde nemlig fra talerstolen, at han havde skrevet til kammerherre Bardenfleth og bedt ham om at melde sig ind. Det havde han gjort, og Eliassen foreslog i samme åndedrag, at man anmodede ham om at blive formand for det samfund, man ønskede at oprette. Det blev straks vedtaget på trods af, at Tang "gjorde lidt Indsigelse derimod, grundet paa den lunkne Holdning, han hidtil havde indtaget."

En foreløbig styrelse

På samme møde blev der valgt en foreløbig styrelse. Den bestod af I.O. Brandorff, Kolding, P. Eliassen, Kolding, H. Kau, Gadbjerg, Evald Tang Kristensen, "Mindebo" i Mølholm, A. Liljefalk, Fredericia, S.N. Mouritsen, Mørup og Chr. Ravn, Sjølundgård.

Evald Tang Kristensen blev bedt om at affatte en indbydelse til oprettelsen af Vejle Amts Historiske Samfund. Den blev trykt og sendt til udvalgte folk over hele amtet. Den var tiltrådt af 44 kendte mænd, hvis navne fandtes under den.

Han udarbejdede også en række på 11 punkter, der udgjorde de bestemmelser, som var taget af den foreløbige styrelse. De kan læses i lidt ændret form i de vedtægter, som blev vedtaget på den konstituerende

generalforsamling den 6. januar 1905 på Fredericia Rådhus, og som står at læse i årbogen for 1905.

Det nye samfund

I løbet af de tre måneder, som forløb mellem de to møder, havde der tegnet sig ca. 500 medlemmer.

De havde indsendt stemmesedler til valg af den endelige styrelse.

Ifølge Evald Tang Kristensens erindringer er beskrivelsen af dannelsen af Vejle Amts Historiske Samfund i den første årbog 1905, skrevet af adjunkt ved Vejle Latinskole, S. Hansen, ret korrekt.

Om redegørelsen skrev han:

"Denne redegørelse er i det væsentlige korrekt. Nogle smaa Unøjagtigheder har vel indsneget sig, hvilket ej var underligt, men S. Hansen kom dog forud op til mig for at faa ordentlig Besked om det hele, da han ikke havde været med fra først af."

Redegørelsen, som i maj 1905 blev undertegnet af V. Bardenfleth, rummer en tak til Evald Tang Kristensen, fordi han "ved sit ihærdige Arbejde og ved sin Varme for Sagens Gennemførelse har evnet at gøre denne Tvivl til Skamme." Nemlig den tvivl som nævnes i indledningen, hvor amtmandens egen tvivl beskrives således, og hvor man også får fornemmelsen af, at en hvilken som helst anden kunne have taget initiativet. "Og Tanken har sikkert ogsaa dæmret hos adskillige, men maaske dog med en lille Tilsætning af Tvivl, om der i Vejle Amt vilde være de samme gode Betingelser som i Ribe Amt for med Held at kunde rejse denne Sag."

ETK ved 80 årsdagen i Mindebo 1923

Den endelige styrelse

De ovenfor omtalte rundsendte stemmesedler blev optalt den 6. januar af Evald Tang Kristensen og gårdejer Jens Terkildsen, Have. Det gav ifølge erindringerne følgende resultat:

Kæmner Branddorff	29 stemmer
Oberst Axel Liljefalk	29 stemmer
P. Eliassen	27 stemmer
Lærer N.S. Mouritsen	27 stemmer
Kammerherre Bardenfleth	27 stemmer
Evald Tang Kristensen	26 stemmer
Pastor H.Kau	25 stemmer
Gårdejer Chr. Ravn	23 stemmer
Adjunkt S. Hansen	14 stemmer

Disse ni mænd udgjorde derefter styrelsen, hvor kammerherre Bardenfleth var formand og lærer Mouritsen kasserer.

De to næste efter stemmetal købmand

Anton Simonsen i Kolding og kammerråd J.J. Schultz, som begge fik 12 stemmer, blev valgt til revisorer.

Således var de formelle ting omkring dannelsen af Vejle Amts Historiske Samfund i orden, og det praktiske arbejde kunne begynde. Det skulle ske ved det første bestyrelsesmøde på Vejle Rådhus den 15. januar 1905 om eftermiddagen.

Dramatisk optakt

Tilfældigvis kunne aviserne i dagene efter fortælle, at i hvert fald oberst Axel Liljefalk var til frokost på amtsgården forud for mødet. Før mødet gik amtmanden og obersten en tur op på Urhøj for at se ud over byen. Der kunne obersten nær have mistet livet. De blev vidner til, at en dreng på vej hjem fra skole skræede over isen på søen deroppe. Pludselig gik han gennem

isen, og obersten ilede ud for at redde ham, men gik selv igennem isen og stod i vand til halsen. Tililende fik begge reddet op i god behold. (Se Vejle amts årbog 1980).

Efter at være blevet tør og varm kunne Liljefalk dog deltage i eftermiddagens møde.

Det var helt tilfældigt, at avisen kom til at dokumentere, at der var kontakter i bestyrelsen før mødet. Det viste sig, at det kun var en af flere kontakter, som havde været etableret forud for mødet.

Alle udvalg var dannet og alle poster besat; men ingen havde talt med Evald Tang Kristensen. Han formodede senere, at det var Eliassen, der igen havde trukket i trådene.

Han skrev om dette:

”Paa vort første Møde, der holdtes paa Vejle Raadhus den 15. Januar 1905, og hvor jeg var til Stede, var Rollerne allerede fordelte, inden jeg var mødt, og der var ingen, der spurgte mig om min Mening, hvilket jeg syntes lidt underligt om, da jeg dog hidtil havde gjort det største Arbejde og hidtil havde lagt alt til Rette.”

En spurv i tranedans

Det var mærkeligt, at man behandlede ham sådan, kan det synes i dag. Men det havde nok flere årsager.

Evald Tang Kristensen var i det fine selskab en spurv i tranedans. De fleste var eller følte sig finere end han: Kammerherre, oberst og videre ned ad rangstigen taler for sig selv.

Nok var der én lærer mere i flokken, men han havde ikke som Tang Kristensen

mænget sig med de ringeste i landsbysamfundene for at samle de folkeminder, der ikke alle var lige stuerene og ofte gjorde grin med præster og lærere.

Han havde også et vrissent sind, og han talte bestemt ikke folk efter munden. Det kan være svært at forstå hans væsen, hvis man ikke kender til hans opvækst og hans svære kampe for sin livsopgave. Men det er en lang, lang historie, som fylder 2200 sider erindringer.

Endelig var der den saglige begrundelse, at man var bange for, at Tang Kristensen ville bruge især årbogen til at fremme sine egne interesser, nemlig fylde den med sagn og eventyr.

Hvis man ser på den liste over 17 forslag til artikler, som var med i lommen ved det første besøg hos amtmanden, så bliver den bekymring gjort til skamme. Kun de sidste tre punkter berører den slags emner.

Udvalgsposter

Evald Tang Kristensens drøm havde været om ikke at blive formand for, så dog blive medlem af redaktionsudvalget. Men, nej formanden blev oberst Axel Liljefalk suppleret med Eliassen og adjunkt Hansen.

I en fodnote om dette skrev han: ”Oberst Liljefalk skulde nok være Formand i dette, men det var vist kun for et Syns Skyld, da han nok ikke tog sig meget af det, men overlod Arbejdet deri til Eliassen, som paa det Omraade helt vel kunde tage sig paa at være Enevoldsherre.”

I foredragsudvalget blev pastor H. Kau, Gadbjerg, formand, mens Evald Tang Kristensen sammen med proprietær Chr.

ETK stående i udgravning af teglønnen. I baggrunden husene på Jagtvej

Ravn, Sjulundgård blev menige medlemmer.

Da dette udvalg holdt sit første møde, viste det sig, at Kau havde bestemt alle foredragene uden at spørge de andre. Nu var bægeret fuldt, og i erindringerne står der: "Jeg besluttede mig snart til at vige pladsen og mælde mig ud af Styrelsen. Der var heller ingen, der opfordrede mig til at fortsætte, og jeg følte mig da helt tilovers og mældte mig saa helt ud af Samfundet."

Formentlig har ingen haft en dårlig smag i munden af den grund. De fleste følte sikkert en vis lettelse.

Ingen årbog

Alligevel havde Tang Kristensen ventet, at kæmner Brandorff i det mindste havde

sendt ham et eksemplar af den første årbog. Det skete ikke. Der var kold luft, og Tang deltog aldrig i møder eller udflugter.

Han må have skaffet sig den første årbog på anden vis, for i sine erindringer har han kommentarer til nogle artikler, som nok kunne have trængt til hans korrektur. Mon han ikke hvert år har skaffet sig årbøgerne og siddet og ledt efter fejl og godtet sig lidt?

Hans bitterhed var dog aftaget så meget, at han en del år senere indsendte artikler og fik dem optaget i årbøgerne 1918, 1919 og 1920.

Igangsætterlysten varede hele livet

At Evald Tang Kristensen tidligere havde

Gravstenen over ETK på Vejle gamle kirkegård. Blomsterne var foden er lagt af Vejle amts hist. samfund ved 150 års-dagen d. 24. januar 1993.

været initiativtager og igangsætter og vedblev med at være det højt op i alderen, skal der gives et par eksempler på.

I tiden 1866 til 76, da han var mellem 23 og 33 år, var han lærer i Gjellerup ved Herning. Derfor har man der på egnen ligesom i Vejle rejst ham et mindesmærke i de seneste år.

På samme egn var N.C. Rom, bedst kendt for mange slags atlas til skolebrug, lærer, og sammen med ham og et par andre tog Evald Tang Kristensen i 1874 initiati-

vet til oprettelsen af Danmarks Lærerforening. Også ved denne lejlighed var det andre, som gik ind i bestyrelsesarbejdet. Da havde han vigtigere ting for.

Initiativer i Vejle

Efter skuffelsen over Vejle Amts Historiske Samfund i 1905 sundede Evald Tang Kristensen sig et årstid. Han havde på samme tid private glæder. Dels blev han gift for tredje gang med den langt yngre Marie, som havde været hans elev i Gjellerup. Dels fik han som 63-årig en søn, Johannes Evald Tang Kristensen. Han blev som voksen stadsbibliotekar i Nørre Sundby og godt kendt i historiske kredse bl.a. gennem Dansk historisk Fællesforening.

I 1906-07 tog Tang Kristensen igen et initiativ med betydning for Vejle, idet han fik udgravet og rekonstrueret Helligkilden i Nørreskoven. Han skaffede ved skovri-der Høgsbros hjælp egetræ fra skoven, 50 kroner til arbejdsløn og to karle fra skoven til at hjælpe.

Han sparede ikke sig selv. Klokken fem om morgenen gik han fra "Mindebo" for at være fremme ved arbejdspladsen klokken seks. Så arbejdede han sammen med karlene til solnedgang, hvorpå han gik hjem igen.

Nye tænder og museum

Som et kuriosum kan det nævnes, at han i 1914 fik munden ryddet og fik et gebis. Nu kunne han for første gang i livet sove en nat til ende uden at vågne ved tandpine. Det skrev han i hvert fald i erindringerne.

Det var i øvrigt samme år, han var fødselshjælper ved forfatteren Anton Bernthsens første digtsamling, "Noget".

Omkring 1919-20 havde frøken Hvid skænket penge til bygning af et museum i Vejle. Tang Kristensen blev bedt om at træde ind i et udvalg om museets bygning og fremtid.

Men også det gik galt. Han kæmpede nemlig sammen med et andet udvalgsmedlem, for at det skulle blive et kulturhistorisk museum. Formanden ønskede imidlertid sammen med resten af udvalget, at det skulle være et kunstmuseum. Kort fortalt, så blev de begge smidt ud af udvalget.

Så han var ude lige så hurtigt, som han var kommet ind.

Retfærdighedsvis skal det fortælles, at da museet stod færdigt, så fik han et rum til sine ting. Det fandtes langt op mod vores tid, indtil Steen Hvass fik tingene sendt til Herning, hvor man har en Tang Kristensen-samling.

Den 80-årige kunne stadig

Nogle år efter, da Evald Tang Kristensen var omkring 80 år, fandt man ved foden af Jagtvej spor efter en middelalderlig tegl-ovn. Tankerne om, hvad der skulle ske, var stærkt delte. Men Evald Tang gik ind for udgravning og bevarelse af ruinerne. Museets formand, som også sad i byrådet, stillede et ultimatum: Skaf 1500 kroner inden tre dage - eller alt bliver jævnet med jorden.

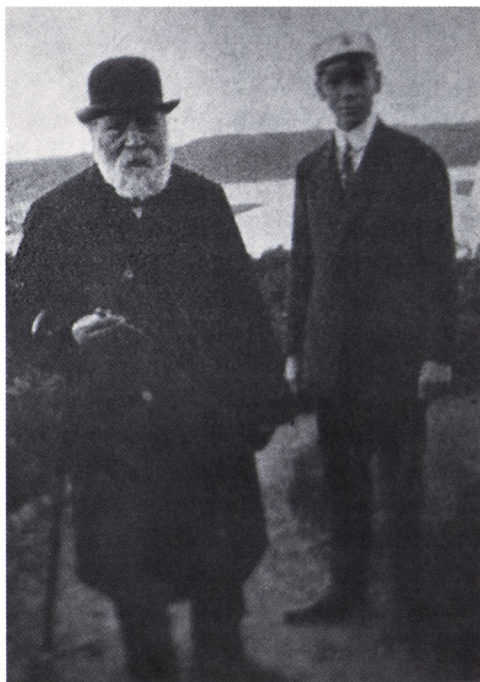
Det var mange penge dengang, og det syntes at have været et umuligt krav. Men

Den nye mindesten på Evald Tang Kristensens plads. I baggrunden ses Mindebo, som for nylig er restaureret.

pengene blev skaffet, og tegl-ovnen findes i dag som en del af Vejle Museum, takket være Tang.

Da Vejle bys 600 års jubilæum nærmede sig i 1927, tog Evald Tang Kristensen initiativet til, at C.V. Petersens "Vejle bys historie" blev skrevet. Det var en række af byens historieinteresserede mænd, som skrev forskellige afsnit til bogen, deriblandt Tang selv. C.V. Petersen redigerede bogen og skrev også selv i den. Resultatet blev ikke, som Tang Kristensen kunne have ønsket sig. Der var lagt for meget vægt på nyere tid, mente han.

ETK og Johannes Evald i 1926, da sønnen blev student. Billedet er taget på Tyrelodspynten

Glæder i alderdommen

Sønnen, Johannes Evald, blev student i 1926, og det sammen med, at byen holdt store fødselsdagsfester på Højskolehjemmet ved 75, 80 og 85 års fødselsdagene, må have været glæder i den gamle mands liv.

Evald Tang Kristensens liv og virke fik stor betydning for Vejle-egnen og for Danmarks samling af folkeminder. Mange, mange hyldemeter står i Dansk Folkemindesamling. Han har også vakt opsigt ude i Verden, så der er blevet skrevet om ham, især Joan Rockwells store bog.

Han døde i sit kære "Mindebo" i 1929, 86 år gammel.

Digteren Anton Berntsen, vennen gennem mange år, kunne fra sit hus på Møllebakken se vinduerne i "Mindebo", og han skrev ved meddelelsen om vennens død et smukt digt. De første vers lyder således:

Der brænder lys i Mindebo.
En skattegraver gik til ro.

Hans fod har trådt det sidste fjed
Fra døgnets strid til dødens fred.

Det nye mindemærke i Gjellerup ved Herning

100 år med Vejle Amts Årbog

Af John Juhler Hansen

Man siger, at om 100 år er alting glemt. Sådan er det ikke gået for Vejle Amts Historiske Samfund, som sprællevende har fejret sit 100-års jubilæum. På selve stiftelsesdagen den 6. januar afholdt Samfundet en velbesøgt reception på Vejle Rådhus og ved årsmødet, der blev afholdt den 4. juni i Kongernes Jelling, holdt historikeren Søren Mørch en festtale.

Forfatteren af denne artikel har gennemgået de 100 årgange af årbogen og skriver her om årbogens indhold og udseende, samt omtaler et par af de mest interessante artikler. En hel del af de gamle årgange af Vejle Amts Årbog kan købes (se bagerst i årbogen) ved henvendelse til Vejle Museum. Alternativt kan ældre årgange lånes på biblioteket.

Siden stiftelsen i 1905 har den vigtigste opgave for Vejle Amts Historiske Samfund (herefter kaldt Samfundet) været udsendelse af årbøger til medlemmerne. De skiftende redaktionsudvalg har i alle 100 år tilstræbt, at artiklerne rent geografisk dækkede hele Vejle Amt. Årbogens første årgang, 1905, var ingen undtagelse. Årbogen indledes med en artikel om stiftelsen af Samfundet, skrevet af foreningens da nyvalgte formand, stiftamtmand V. Bardenfleth. Derefter fulgte en artikel af højskoleforstander H. Rosendal med egne erindringer fra Vejle i krigsåret 1864, hvor han var skolelærer i byen. Filialbestyrer P. Eliassen skrev et bidrag til Kolding bys historie i det 19. århundrede, mens bidraget om Fredericia var skrevet af Alfred Heymann: *"Fredericia og dens jødiske Menighed"*. Første årgang kom i to halvbind på i alt 217 sider med 10 større og mindre bidrag. Traditionen med at udsende årbogen to gange årligt som første og andet halvbind blev fastholdt indtil 1944. Da var portoudgifterne blevet så store, at det var bedre for foreningens økonomi at udsende årbogen en gang om året med samme sideantal, som

før i to halvbind. Årbogens format og typografi ændrede sig ikke væsentligt i de første 70 år. Lidt ændringer skete der dog med

FØRSTE HALVBIND · 1909

I mere end 25 år fra 1905 til 1936 var årbogens udseende uforandret.

omslaget. Fra 1905 til 1936 var det uændret med en tegning af Lauritz Holm, hvori indgik Koldinghus, Borchs Gaard, Volden og "Den tapre Landsoldat" i Fredericia, udsigt over Vejle, et bulhus og Jelling med kirken og højene. Forneden sås de tre købstæders byvåben med hele tegningen omslynget af en blomsterkrans. Symbolikken var ikke til at tage fejl af. De historiske steder og byvåben slog årbogens formål fast: Lokalhistorie fra Vejle Amt.

Årbogen, som er Samfundets vigtigste opgave, har i de 100 år bragt 800 historiske artikler og de 100 årgange er på 20.492 sider. I sandhed en imponerende indsats. Samfundets bestyrelse havde gerne set, at der på 100-års dagen var udkommet en indholdsfortegnelse over alle de mange artikler, men desværre har økonomien ikke været til at realisere denne ide i 2005.

Værn om de gamle bygninger

Årbog 1907 bringer et opråb fra en gruppe af københavnske mænd i ledende stillinger, som ønskede at rejse en folkestemning for at bevare de bygninger i danske købstæder, som stammede fra Middelalderen og frem til det 19. århundrede. Der blev råbt vagt i gevær mod "fremskridtet", som gik hårdt ud over gamle bygninger og vejanelæg, både når der skulle bygges nye huse, forretninger og fabriksbygninger eller laves nye vejføringer i de danske købstæder. Mange byråd gav ukritisk de nødvendige tilladelser til omfattende saneringer, fordi de ikke så værdien i købstædernes gamle bygninger, og i stedet vægtede hjembyens ekspansion højere.

Opråbets formål var at vække interesse i bredere kredse for den kulturværdi, der lå i disse minder fra fortiden. Med deres initiativ ønskede de at rejse en landsdækkende forening med følgende formål: *"Det maa gælde om at faa lukket Øjnene op hos flere og flere for, hvilken kulturel og kunstnerisk Værdi, vi ejer i disse Minder fra Fortiden. Og med gamle Bygninger er her ikke tænkt udelukkende paa dem, vi har tilbage fra Middelalderen, hvis Tal – naar Kirkerne undtages – kun er ringe, men ogsaa paa alle de interessante og holdningsfulde Huse, der er bevaret fra Renaissancen, Baroktiden, Rokoko'en og Empiretiden. Hvor de end ligger – de bedste af disse gamle Huse – i Byerne eller paa Landet, saa forlener de Stedet med et Præg af deres egen skønne Stilfuldhed."*

I samme årbog skrev oberst Axel Liljefalk, Fredericia, at bestyrelsen for Samfundet bakkede op bag denne opfordring. Liljefalk kom i sin artikel ind på to begivenheder: Nedrivning af en 700 år gammel middelalderkirke i dårlig stand, som blev erstattet af en ny kirke samme sted. Og et eksempel på det stik modsatte: I Kalundborg var der planer om at rive de gamle huse omkring byens 5-tårnede kirke ned, og i stedet opføre nye, høje bygninger. Fremsynede mænd købte i stedet de gamle huse og lod dem istandsætte. Det er årsagen til, at man også nu i 2005 kan se Kalundborg Kirke i de oprindelige omgivelser, hvor kirken kommer til sin ret.

Om avlen af tobak i Fredericia

I Vejle Amts Årbog for 1908 skrev C. Behrend om avlen af tobak i Fredericia i det

18. århundrede. Byen var ikke det eneste sted i Danmark, hvor man dyrkede tobak, men Fredericia var det sted, hvor dansk tobaksavl dengang havde sit centrum. I 1719 henvendte kong Frederik IV sig til de reformerte i Brandenburg, der på grund af deres religion var flygtet fra Frankrig til Tyskland. Kongen opfordrede dem til at bosætte sig i Fredericia, og i 1720 ankom de første familier, der bestod af 75 personer. Disse mennesker nød godt af byens religionsfrihed samt et kongebrev fra 1720, der gav dem forskellige privilegier. De fik gratis stillet grunde til rådighed til deres huse, og for billig betaling kunne de købe jord, som de kunne dyrke. Og det vigtigste i denne sammenhæng: De fik lov til at dyrke tobak i 20 år, som det hed: *"Fri og ubehindret uden nogen Told, Accise eller Consumption deraf at betale indføre."* Da tobaksavl havde været de reformertes hovednæringsvej i Brandenburg, tog de også denne afgrøde op i Fredericia.

Andre af byens borgere misbrugte de reformertes toldfrihed. Forfatteren skriver i sin artikel, at tobaksopkøber Henrik Linnemann i 1723 opkøbte 8.000 pund tobaksblade hos de reformerte avlere, men forlangte passerseddel for 16.000 pund! Svindelnummeret mislykkedes, og statsmagten fandt ud af, at dette ikke var det eneste tilfælde. Derfor sendte man i juli 1723 en skrivelse til Fredericia om toldsvig, som blev bekendtgjort for alle byens borgere.

Artiklen beskriver også hovedtrækkene i dyrkningsmetoden omkring 1767. Da blev der dyrket spidsbladet tobak. Når frøene i april måned begyndte at spire, blev de sået

ud i mistbænke. Når planterne som regel sidst i maj måned havde fået 2-3 blade, blev de udplantet i have- eller markjorden. Sidst i august eller først i september kunne bladene brækkes af, og af hver plante fik man 8 til 9 gode blade. Bladene blev bundet sammen i bundter, trukket på snore og op-hængt i skure for at vindtørres i en måneds tid. Artiklen fortæller om avlen af tobak fra 1720 og frem til 1813, hvor denne avl mistede sin betydning. Men så sent som i 1908 blev der stadig dyrket tobak i byen, men da blot på 3 tønder land, mod 200 til 300 tønder land i det 18. århundrede. Og hvor man dengang høstede 300.000 til 400.000 pund tobak om året, var avlen i 1908 blot på 2.600 pund tobak.

Fredericia, byen med et landsbyagtigt præg

I 1909 bragte årbogen M. Muncks erindringer om Fredericia før 1850. Munck havde overladt dem til historikeren Hugo Matthiessen, som ordnede og sammenskrev disse erindringer for årbogens læsere. Hugo Matthiessen var født i Fredericia og blev i 1906 magister i historie. I årene 1910 til 1949 var han ansat på Nationalmuseet. Han bevarede livet igennem en nær tilknytning til Fredericia og en aldrig svækket interesse for byens historie. Det blev i årenes løb til 12 bidrag i Vejle Amts Årbog, de fleste om Fredericia. I 1911 udgav han på Gyldendal bogen: *"Fredericia 1650-1760 Studier og Omrids"*, en bog som i 1981 udkom i genoptryk gennem Vejle Amts Historiske Samfund.

Indledningen til artiklen i 1909-årbo-

Alexander Nays farvelagte Fredericiaprospækt ca. 1854. Tegning i Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia.

gen lød således: "Den Rejsende, som i Aarhundredets første Halvdel, ja endnu langt senere, fra Landsiden nærmede sig Fredericia, kunde forgæves spejde efter Byen, selv naar han var den helt nær. Over Stadens Jorder og Fæstningen Glacis standsede Blikket hinsides udstrakte Tobaks-Plantager, Korn-, Roe- og Kartoffelmarker af de grønne Voldskraaninger, bag hvilke Byen laa i Ly. Ingen Skorstene, intet Tag, Taarn eller Spir ragede i Vejret, og kun Møllen paa Nørrevold knejsede over Fæstningsværkerne i ensom Majestæt."

Om selve byen hedder det, at dengang forundrede de tilrejsende sig over det landsbyagtige præg, som hvilede over Fredericia: "De uanselige, lave Huse, de udstrakte

Enge, Sumpdrag og Korn- og Kartoffelmarker udenom disse inden for Vold-Ringen, Gaderne, som mindede om øde Landeveje, hvor kun af og til nogle Køer flokkevis vandrede gennem Avlsgaardenes Porte, eller – paa visse Tider af Aaret – Hø- og Kornlæs kom rullende, alt bidrog sit til at fastholde dette indtryk. Bebyggelsen indenfor Voldene var dog, selv om den kun optog en Mindrepart af det udstrakte Terræn, ingenlunde spredt eller tilfældig, men samlede sig i visse Dele af Byen, særlig de højereliggende mod Nord og Nordvest, til virkelige Kvarterer." I erindringerne fortælles videre om byens små huse: "Husene vare alle lave og smaa, det store Flertal kun 1 Etages, og forsynede med Koist... Vel kunde man

hist og her se Bygninger med to Etager, men ogsaa disse saa trykkede ud, da Hensynet til Fæstningens Volde forbød enhver Stræben i Højden, og ingen Bygning, hverken privat eller offentlig, vovede at stikke Hovedet op over Voldens Overkant."

Om baggrunden for den fattigdom, der dengang prægede Fredericia, hed det i artiklen: "Lagt i Kraft af et Kongebud paa en Odde og berøvet et passende Opland havde Staden fra første Færd af maattet holdes delvis kunstig i Live, blandt andet ved sin Garnision." Byen havde da to bataljoner, som begge rekrutterede sine soldater i Nordslesvig. Den ene bataljon var tysktalende, da soldaterne her kom fra den sydligste del af Slesvig-Holsten, mens den anden bataljon bestod af dansktalende nordslesvigere. Om byens befolkning på 4.-5000 indbyggere hed det: "Nogen særlig blomstrende By kunde Fæstningen ikke siges at være. En temmelig haard Kamp for Tilværelsen var fælles for Stadens brogede Befolkning, splittet som den i øvrigt var ved Afstamning, Religion og Erhverv; men disse forskelligartede Elementer, Protestanter, Reformerte, Jøder, Katholiker og Baptister, levede dog i smuk Fordragelighed fredeligt Side om Side."

Byen havde i forhold til andre købstæder, bedre betingelser for sin industri. I artiklen nævnes Fredericias større foretagender: En tobaksfabrik, et spritbrænderi, et sukkerkokeri, et større garveri, en cikoriefabrik samt fra 1847 dampvæveriet Bloch & Andresen, som opslugte byens mindre vævere. Men dengang var fabrikkerne ikke byens vigtigste erhverv: "Størst Betydning havde imidlertid Agerbruget paa Jordene indenfor Voldene og udenfor "Pareer-

ne" og "Kontreskæfterne" indtil Ryttergrøften, og intet Erhverv satte i den Grad sit Særpræg paa Byen. Ved siden af Korn- og Kartoffelavl lagdes Vægten fortrinsvis paa Tobaksdyrkingen."

Artiklen beskriver også byens møntsystem. I Fredericia var det ikke den danske møntfod, som var fremherskende: "Der hørte en ikke ringe Regnefærdighed til hurtigt at finde Rede i det brogede Virvar af kongelig Rigmønt, "Zweidrittler", "Lybekkere", "Hamborgere", preussiske Thalere m.m. De danske Mønter vare helt trængte i Baggrunden af de lybske og hamborgske, som beherskede Pungene i anmassende Vælde. Rigmønt viste sig kun én Gang om Maanedene, nemlig naar Gager og Pensioner udbetaltes, men derefter svandt de atter. Købmændene opkøbte dem, med ikke ringe Avance for Sælgerne, for dermed at betale Told-Afgifter, som kun modtoges i Rigsbankpenge."

Artiklen kommer også ind på byens fattig- og småkårsfolk: "Trods alle disse Mønter og Navne var det dog smaat med Skillinger mellem Godtfolk i Fredericia, en Stad, som altid havde haft en stor Skare af fattige Mennesker, og man matte for at klare sig til Punkt og Prikke kende Kunsten at spare." Byens simple boliger beskrives og derefter følger en beskrivelse af Fredericia Fattiggård i Dronningensgade, hvis bygninger også rummede byens sygehus. Her var der plads til 6-7 familier: "Staklerne maatte i Arbejdsrummet sidde og karte Fæuld, hvis de da overhovedet var arbejdsduelige. Et lille mørkt Luk-af gjorde tjeneste som "dødekammer", samt i paakommende Tilfælde som Arrestrum. De Lemmer, som fik saa voldsomme Anfald af Vanvid, at man ikke turde huse dem, sendtes for kortere

eller længere Tid til Daarekisten i Odense eller til Slesvig."

Fattigfolk eller småfolk, som de kaldes i artiklen, måtte i de dengang pengeknappe tider indrettes igennem den gammeldags husøkonomi: *"Hvert hus indenfor Voldene var selv en lille provianteret Fæstning, som kunde ride en Snestorm af, om slikt skulde falde for. Kældere og Loftsrum gemte Kartofler, Grønsager, Brændsel; Svinet, som opfededes i hvert lille Hjem, havde ved Vinterens Komme maattet lade Livet og gaa i Skinker og Saltmadsfad, og de, som havde Lejlighed hertil, undlod ikke at have Gaarden besat med Høns eller Smaakreatur. Hjemmebrygning fandt sted hist og her, og det samme gjaldt mange Former for Husflid, f. Eks. Strømpebaandsvævning."*

Borchs Gaard i Kolding

I Vejle Amts Årbog 1915 skrev filialbestyrer for Ritzaus Bureau, P. Eliassen, Kolding, en artikel om "Borchs Gaard" i Kolding og dens beboere gennem tiderne. Huset, der i dag er fredet, blev opført i 1595 af apoteker Herman Reiminch, som siden 1586 havde været apoteker i byen. Herigennem havde han arbejdet sig frem til en solid velstand, der udover hans apotekergerning også var skabt ved at tage på markeder og drive studehandel. Bindingsværkshuset er usædvanligt smukt bygget. I artiklen gennemgår forfatteren husets udseende og fører læseren ind i det gamle officin: *"Hans Lager af simplicia omfattede de mærkeligste Ting baade af Dyreriget, Planteriget og Mineralriget. Her var i Hundrevis af forskellige Urter, Blade, Rødder og Bær. Her gemtes de forunderligste Dyr lige fra hele spanske Fluere til Regnorme, Firben*

og Hugorme, Rævelunger, Snogeham, Hjortens Hjertebeben og Menneskefedt." Artiklen nævner tillige, at datidens apotekere tilberedte syltetøj og konfekt, solgte akvavit og ofte drev en apoteker også en betydelig vinhandel.

Apoteker Reiminch døde i 1598, og hans kone drev apoteket videre. Derefter kom der forskellige ejere, som indtil ca. 1675 drev apotek på stedet, hvorefter det blev flyttet. Men i bygningen fortsatte apotekets gamle hovednæring, vinkælderen og brændevinsbrænderiet. Omkring år 1800 blev gården solgt til købmand Ludvig Svendsen Slott, og han drev et betydeligt brændevinsbrænderi. Han døde i 1822, og enken drev sammen med parrets 4 døtre forretningen videre. I 1826 antog de handelsbetjent J.S. Borch, som i 1829 købte den gamle gård og endnu en nabogård på Torvet, hvorfra købmandshandelen blev drevet. På det tidspunkt var der cirka 10 købmænd i Kolding, de fleste små forretninger. Borch blev en af byens store købmænd og i folkemunde blev købmandsgårdens navn Borchs Gaard. Købmanden købte korn op med henblik på eksport. Og i hans tid blev Borchs Gaard den købmandsgård, hvor en stor del af omegnens bønder lagde deres handel. Der blev opført pakhuse til at opbevare kornet og i huset mellem 1. og 2. gård var der kostald. Borch havde eget avlsbrug og solgte mælk til byens befolkning. Der blev også opfedet kreaturer: *"I det næste Hus var der større Opstalding af Kreaturer, og her herskede en sødlig-vammel Luft, thi her fodredes om Vinteren Kreaturerne med Spøl fra det store Brænderi i den nederste Gaard."* Der var staldplads til cirka 50 kreaturer, som holdt til i det man kaldte spøl-

Borchs Gaard fotograferet
1904. Foto i Kolding Stads-
arkiv.

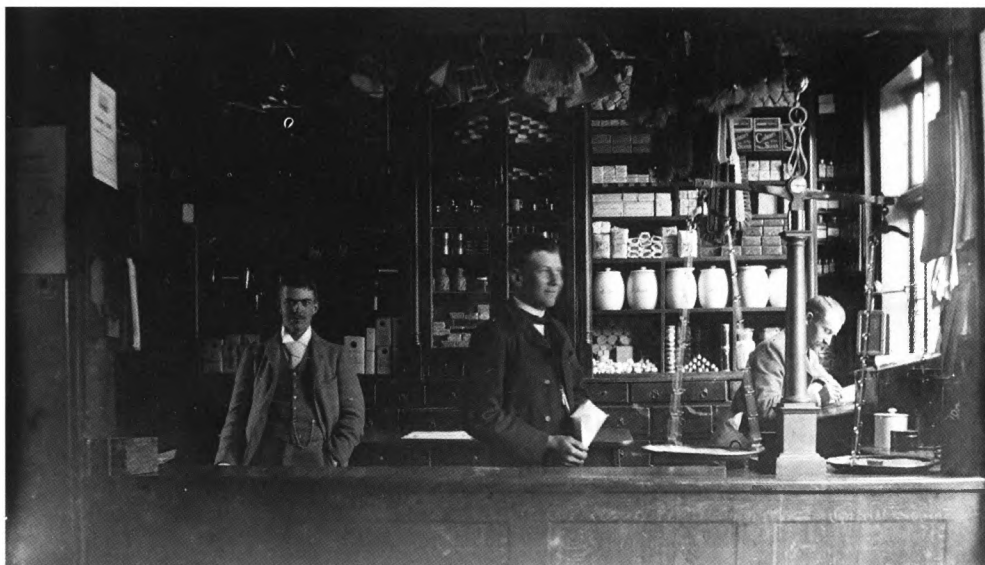
stalden. Den blev nedlagt sammen med
brændevinsbrænderiet omkring 1880.

Inden da havde J.S. Borchs søn, Erhard
Andreas Borch, overtaget forretningen.
Men da artiklen blev trykt i årbog 1915,
var den gammeldags købmandsgård væk:
*"Den gamle Krambod med de mærkelige Skod-
der, der om Dagen sloges op mod Loftet, men
om Aftenen skoddedes fast til Disken, er ikke*

*mere; selve forretningen er ligeledes forsvun-
den."*

I lære som kommis
i 1883 hos Borch

I Vejle Amts Årbog 1940 kom endnu et
bidrag til historien om den samme gård.
Frederik Schousboe havde skrevet sine

Købmandsbutikken set indefra omkring 1904. Foto i Kolding Stadsarkiv.

erindringer fra Borchs Gaard, hvor han kom i lære hos købmand Borch i 1883. Da var brændevinsbrænderiet nedlagt. Købmandsgården førte korn, kul, trælast, jern, cement, kolonial, isenkram, glas, porcelæn, vin osv. Forretningens kundekreds var næsten udelukkende landhandel: *"Den mægtige Gaard var gerne fyldt af Vogne, og Stalden af Bøndernes Heste, paa Torve- og Markedsdage. I 1880'erne begyndte imidlertid Brugsforeningerne og Andelsmejerierne at komme, og der opstod Specialforretninger i alle Brancher, og i 90'erne var det forbi med de gamle Købmandsgaardes Glansperiode."*

Schousboe var ansat i købmandsgården i 10 år. Han fortæller om sin læremester, at udover at være købmand, var han direktør i Kolding Laane- og Diskontokasse, byrådsmedlem og medlem af Kirkeinspektionen. Hans læreplads var set med datidens øjne et rigmands hus.

Forretningens åbningstider var fra 6 morgen til 21-22 aften. Kom en bonde da ikke tilbage fra sit værtshusbesøg inden lukketid, måtte de to lærlinge vente på ham sammen med gårdskarlen: *"Vi maatte ofte sidde oppe sammen med Gaardskarlen for at vente paa en Bonde, der var kommet ud paa Livet. Der er Eksempel paa, at vi har siddet og ventet til Kl. 2, før Manden arriverede med Bjørnen. Vi fordrev Tiden med at spille Kort."*

Butikken beskrives indgående af Schousboe: *"Opad Stentrappen kom man i tidligere Tid ind i selve Butikken... Døren til venstre var meget gammel med et mægtigt Kighul med indvendig Klap. Her har Købmanden i gamle Dage kunnet overse alt i Butikken... Gulvet var mere eller mindre hvidskuret og blev bestroet med Sand. Naar der var stort Rykind paa Torve- og Markedsdage, saa det forfærdeligt ud, men som Købmanden sagde: "Det er det, der meler Kagen."*

Foran Disken fandtes et langt Bord og to løse Bænke. Her sad Bønderne og spiste deres Mellemadder, de havde med hjemmefra i Lommeørklæde, Niste eller Kurv. Til deres Mad fik de alt det Øl og Brændevin, de ønskede, gratis. Det hændte af og til, at en gammel Bonde ønskede vel meget af sidstnævnte Vare og ikke fik besørget alle de Ærinder, der skulde have været besørgede."

Forretningsejendommen gjorde ikke meget væsen af sig selv udadtil: "Der fandtes ikke Spor af Skilte paa Facaden af nogen Art, ikke engang Firmaets Navn." Herefter fortsættes beskrivelsen af forretningen: "Midt i Rummet stod der en Disk med Rum til aføjeede Varer af dem, der gik flest af: Raa Kaffe, Kandis, Puddersukker og lignende. Naar vi fik Bøndernes "Sedler", stod der ofte: 1 Pund Kaffesager, hvilket betød: 1 Pund raa Kaffe, 1 pund Kandis og 1 pund Cikorie. I den ene Ende af Disken stod der en Balje med grøn Sæbe, og i den anden to Kander med Sirup. Over Disken, fastgjort i Loftet, hang i en Krog en svær jernstang, hvorpaa vi havde anbragt Koste, Børster, Bohner, Strigler o.l. I Reolen langs Væggen var i den nederste Halvdel anbragt en Masse Skuffer, hvori der var en Ring til at trække dem ud med. I disse havde vi alle mulige, forskellige tørre Farver til Maling: Eng. Rødt, Okker, Ultramarin, Zinkhvidt, Møje osv. Vi var saaledes meget godt assorteret. Endvidere var der Skuffer til Talglys af forskellig Størrelse, 8 og 16 Stk. pr. Pund. I en mægtig Skuffe havde vi løs Humle. Oven over Skufferne var der et Glasskab til Haandsæbe, og det var en særlig Sport at faa denne anbragt saa dekorativt som muligt. Ved Siden af Skabet var der Rum til The, Løvetand, Krydderier o.l. den ene Halvdel af Reolen var der Rum til Isenkramvarer, og en af de Ting, Rummene

indeholdt, var fastgjort til det Bræt, der lukkede for Rummet. Der var alt Muligt: Knive, Gafler, Skeer, Haner, Proptrækkere, Nøgleskilte, Lommeknive o.s.v. Pibehoveder med Billeder af Kongen, "Landmanden Leve", 10-Kronesedler o.l., samt tilhører til Piber, kun ikke komplette."

Schousboe skriver også kort om de nye fremskridt, der nåede til Kolding: "Man kan godt sige, at lige indtil 1883-84 havde Byens Fysiognomi ikke været anderledes i de sidste 100 år eller mere, men jeg skal love for, at saa kom der Fremskridt paa alle Omraader. Vi fik hurtigt Telefon. Det varede ikke længe, saa kom Kunstsmørret (Margarine). Det var imidlertid et forfærdeligt Produkt. Det smagte modbydeligt, det var udelukkende animalsk. Et Aars Tid efter, at jeg kom til Kolding, saa man den første "Væltepeter", de høje Cykler med et stort og et lille hjul."

Pengekrisen 1857

I Årbog 1912 skrev bankbestyrer Chr. Jørgensen, Vejle, en artikel om pengekrisen 1857, særlig dens forløb i Vejle Amt. Det var samme år, hvor næringsloven af 29. december 1857 blev vedtaget, der ophævede lavenes privilegier og fastslog næringsfriheden. Krisen kom fra USA til Europa, men det var ikke noget, der havde vakt debat i Danmark, selv om danskerne i 1813 havde oplevet en statsbankerot. Og dengang varede det 25 år, inden man havde overstået eftervirkningen af denne krise.

Den 26. oktober 1857 nåede krisen Hamborg. Dette år importerede Danmark 16,65% af den samlede import herfra, og forfatteren skriver i artiklen: "Danske Købmænd har i disse Aar lært meget, alt for me-

get, særlig af Hamborg, lært at bruge megen og overdrevet Kredit, Vekselkredit."

Det gik godt, så længe vekslerne løb. Sidst i november 1857 var der panik i Stockholm. Krisen i Hamborg medførte fallit for mange svenske handelshuse. Den 1. december 1857 nåede krisen til Danmark og medførte fallitter: *"Firmaer, som man herhjemme regnede for de største og fineste, maa lukke, og Kurslisten for Kjøbenhavns Børs viser for den 1. December ikke Tal, men Streger, - det er ikke muligt at sætte nogen Kurs!"* Dagen efter blev hele den officielle notering indstillet.

Hele december 1857 var én stor krise. Fra 1. november 1857 til 10. maj 1858 var der i Danmark 225 fallitter, hvoraf de 106 var i Jylland. Heraf 9 i Horsens, 9 i Vejle, 8 i Fredericia og 3 i Kolding.

Både i Fredericia, Kolding og Vejle gjorde byrådene, hvad de kunne for at mindske skadevirkningerne så meget som muligt. Der blev skaffet lånemuligheder for de trængte firmaer, men da de også skulle stille garanti for de lån, de ønskede at optage, fik denne mulighed for at stå krisen igennem kun betydning for enkelte af de berørte firmaer. Bedst stillet blev købmændene i Kolding, fordi lokale storbønder slog sig sammen og stillede de nødvendige beløb til deres rådighed.

Forfatteren gennemgår herefter krisens følger for købstædernes pengeinstitutter. I Fredericia Byes og Omegns Spare- og Laanekasse faldt indlånet med 30%, og antallet af indskydere gik 20% ned. Men sparekassen led ingen tab under krisen. Vejle Byes og Amts Sparekasse fik en nedgang i indlån på 22% og et tilsvarende

fald i antal konti. I september 1857 måtte Sparekassen optage et lån på 100.000 rigsdaler, hvortil kom et lån i Nationalbanken på 163.000 rigsdaler. I løbet af 1859 bedredes forholdene, så ved dette års udgang var Nationalbanklånet nedbragt til 60.000 rigsdaler. Heldigvis for Vejle Byes og Amts Sparekasse gav begge år, 1858 og 1859, overskud. I Veile Bank, som dengang hed Vejle Laane- og Discontokasse, var krisen værre. Indskuddene viste for begge år 1857 og 1858 en nedgang på 73,5%. Men banken klarede sig alligevel igennem sin krise.

En af krisens virkninger blev lave varepriser, som holdt sig i lang tid efter. Næsten alle priser faldt: På heste, kvæg, kolonialvarer, korn. Det samme gjorde sig gældende på byggematerialer. Priserne på fast ejendom daledede stærkt. Så eftervirkningerne fra den egentlige krise i vinteren 1857 og hen til slutningen af første halvår 1858, fik virkning lang tid efter. Forfatteren slutter sin artikel: *"Mange, der ikke faldt for Stormen i de vanskelige Aar, fik Skade, som de sent eller aldrig forvandt, men Krisens Virkninger i denne henseende ere ikke lette at efterspore, idet de ikke findes i Statistikkens tørre Tal."*

Færgævæsenet ved Vejle Fjord

I årbog 1932 skrev Johan Hvidtfeldt en artikel om færgævæsenet ved Vejle Fjord. Artiklen slår fast, at den store udvikling, handel og industri havde gennemgået, skyldtes især samfærdselsmidlernes revolution; var dampskibet og lokomotivet ikke opfundet, ville den stadige strøm af varer og materialer være umuliggjort. Før den tid var rejseforholdene dårlige. Forfatteren skriver: *"En*

Tur i Rejsevojn fra København til Jylland var ikke just nogen behagelig Oplevelse."

Det mest vigtige overfartssted fra Fyn til Jylland var fra Middelfart til Snoghøj. Men der var også andre overfartssteder. Som fra Bogense til Klakring samt i Vejle Fjord fra Trelde til enten Rosenvold eller Fakkegrav.

I de kilder, forfatteren havde fundet frem til, skriver han, at ruten Bogense – Klakring var nemmest at følge. Første gang den nævnes, var i 1634, da der blev udstedt et kongebrev. Forfatteren mener, at det var Frederik Reedtz, Barritskov, der i sin egen skab af godsejer enten selv havde oprettet færgevæsenet eller måske fået et allerede eksisterende færgevæsen ind i mere faste former. Denne overfart kom først i faste rammer fra 1810, efter staten havde fået undersøgt alle danske færgesteder.

I Bogense fik den statslige embedsmand, Poul Løvenørn, der kom til byen i 1810, oplyst, at sejladsen foregik efter en bevilling fra 24.11.1688. Men i 1810 færgede de lokale færgemænd kun, når de ikke kunne få anden fortjeneste. Det skyldtes også de vanskelige anløbsforhold ved Klakring. I 1812 blev der fastsat takst for overfarten, og færgemanden i Bogense fik endvidere eneret på at besørge udskibning og indskibning af varer fra og til fartøjer, der lå på byens red, for så vidt disse ikke selv kunne bestride arbejdet. Det var med til at give færgeriet en bedre økonomi. Men dermed var ikke alle problemer løst: Når de rejsende var nået over på Jyllands fastland, var det ikke altid nemt for dem at få befordring til Horsens. Artiklen fortæller dog ikke, hvordan dette problem blev løst fra Klakring. Det slås kun fast, at hverken

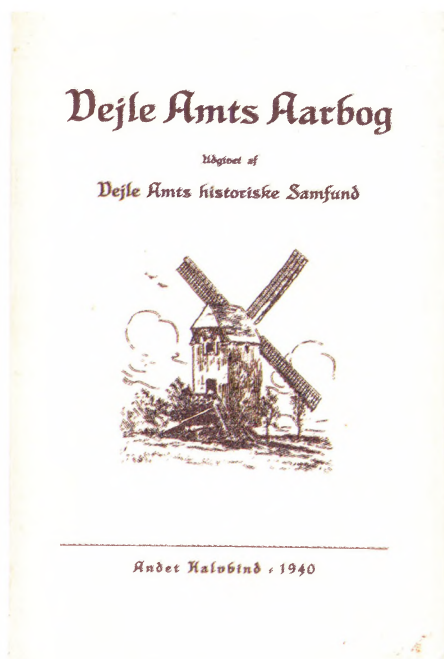
denne færgefart eller overfarten ved Trelde fik nogen stor betydning. Overfartsstedet til Fakkegrav blev nedlagt i 1838, mens overfarten fra Trelde til Rosenvold fortsatte indtil 1866. Overfarten til Trelde kom ikke til at betyde noget handelsmæssigt, således at bønderne fra Bjerre Herred tog til Fredericia. Bønderne i Bjerre og også i Hatting Herred vedblev med at handle i Horsens, også de landsbyer der lå tættere til Vejle end Horsens. Det ændrede sig heller ikke, da Vejle Amt blev oprettet i 1796.

Svingende medlemstal i Vejle Amts Historiske Samfund

I 1929 fejrede Samfundet sit 25-års jubilæum. Da Samfundet blev stiftet i 1905 havde man 500 medlemmer. Årbogsredaktionen indledte årbogen med en kort omtale af de forløbne år: *"Iaar udsender Samfundet altsaa sin 25. Aarbog og kan med Tilfredshed se tilbage paa de forløbne Aar...*

Ved Valget af Stof har Udvalget ikke alene søgt at tilvejebringe et godt og fyldigt Materiale til Belysning af Amtets Historie og Topografi, men har ogsaa været heldig i at fordele det over hele Amtet... Foruden Udgivelsen af Aarbogen har Samfundet i tidligere Aar afholdt Foredrag omkring i Sognene og Byerne, men da Tilslutningen efterhaanden blev temmelig ringe, har man i de senere Aar forandret dette til Forevisning og Forklaring af interessante historiske Steder ved Aarsmøderne og Afholdelse af en aarlig større Sommerudflugt... at vi har kunnet yde saa meget, skyldes den store Tilslutning og Interesse, Aarbogen har vunden. I 1924 naaede vi 1164 betalende Medlemmer... Aaret 1928 sluttede med 955 Medlemmer."

I 35 år havde årbogen en vignet på forsiden. De sidste 10 år frem til 1972 med et smudsomslag.

I 1923 udsendte Samfundet sin første særudgave, dette år som erstatning for det ene halvårsbind. Det var en bog af skolelærer Marius Hansen, Bredballe, der skrev bogen: Tirsbæk. Gods og ejere 1421–1921." I 1934 udsendte Samfundet årbogen "Vejle Amt. En hjemstavnsbog", i to halvbind på i alt 559 sider. Formålet var i populær form at give en kort og en nogenlunde afrundet oversigt over Vejle Amts historie. Samfundets formand, amtmand Knud Valløe, skrev i bogens forord: "Amtets Omraade er vel stort, men Amtsgrensene er gamle, og gennem Amtets Historie føler Amtets Beboere sig knyttet sammen, og Amtets Historie rummer en stor Del af Danmarks Historie. Hvor du kaster Blikket rundt i Vejle Amt, finder du

Vidnesbyrd herom. Se paa Gorm og Thyras Høje og de navnkundige Runestene i Jelling, Danmarks Histories Vugge. Se paa den gamle Oldtids Hedevej med de mange Navne – Pilgrimsvejen, Hærvejen, Adelsvejen, Kongevejen og til sidst Studevejen."

I 1937 var tiden løbet fra årbogens omslag, som havde været uændret siden 1905. Det blev i årene 1937 til 1944 afløst af en vignet, med skiftede motiv fra halvår til halvår. I årene fra 1945 til 1972 benyttede årbogen samme vignet. Jelling Kirke og højene, tegnet af Erik Ebstrup. I årene fra 1962 til 1972 var årbogen forsynet med et smudsomslag i gråt, hvert år med vekslende motiver, der dækkede hele omslaget.

Under krigen kom der 4 særudgivelser til Samfundets medlemmer. I 1940 var en bog af Rasmus Mortensen: "Jysk Jærn. Undersøgelser vedrørende den gamle Jærnuudvinding af Myremalm." I 1944 fik Samfundets medlemmer to bøger. En bog om Vejle Amts stednavne, udgivet af Stednavneudvalget, mens Samfundet selv udgav William Berthelsen: "Stenalderbopladsen i Sønderkær og Vejledalen." Og i 1945 udgav Samfundet Oluf Abitz og Aage Bredsted: "Litteratur om Vejle Amt" på 251 sider.

Et 50-års festskrift – med et tilbageblik på Samfundets historie

I 1955 udgav Samfundet både en årbog (på blot 64 sider) og et festskrift til medlemmerne. Titlen på festskriftet var: "Jelling. Det gamle kongesæde. Vejle Amts Historiske Samfunds Festskrift 1905-1955." Museumsinspektør Rasmus Mortensen, Vejle, skrev heri en artikel om Samfundets første

50 år. Om årbogens udvikling hedder det, at i begyndelsen var krigshistorien 1848-1850 og 1864 genstand for behandling, og forfatteren skriver: *"Siden kom mangfoldige andre Emner i Forgrunden. Der er fremdraget Stof, der gør Kulturhistorien langt mere rig og sammensat end nogensinde tidligere anet."* Amtets tre købstæder fik deres historie behandlet, dog således at der i de 50 år havde været mindst stof fra Vejle, hvilket redaktionen senere søgte at råde bod på. På et tidspunkt mente Samfundets medlemmer, at årbogens tyngdepunkt blev trukket lovligt langt mod nord og navnlig vest. Herom skriver Rasmus Mortensen: *"Stedbørn skal jo ogsaa plejes med Kærlighed og Forstand"*. Til gengæld erkendte Samfundet selv ved sit 50-års jubilæum i 1955, at egnen nord for Vejle samt Bjerre Herred fremover skulle beskrives bedre, end det hidtil havde været muligt.

Også på andre områder tog Samfundet fat. I amtmand Knud Valløes formandstid fra 1925 til 1937 arbejdede man med held med følgende opgaver: Jelling-højenes fri-læggelse, Randbøl Hedes fredlysning og fredning af et stykke af Hærvejen umiddelbart syd for vandskellet i Tinneth.

Økonomisk gav Samfundet i 1916 et beløb til bevarelse af en middelalderlig tegl-ovn i Lindeballe.

Bred orientering om det lokalhistoriske arbejde

Samfundets 75-års jubilæum i 1980 blev markeret i årbogen med en artikel af museumsleder Sigvard Skov, der behandler Samfundets historie i perioden 1955 til

1980. I de år udkom to registre til årbogens indhold 1905–1975. Herom skrev han: *"Register til Vejle Amts Årbøger 1961-1975 fortsætter det realregister over Vejle Amts Årbøger, 1905 til 1960, som landinspektør Axel Johansen i sin tid udarbejdede – om end det må erkendes, at de to registre er bygget op efter hvert sit princip."* Begge registre kan købes på Vejle Museum, der varetager Samfundets salg af både årbøger og andre udgivelser. Om årbogens tilblivelse skrev Skov: *"Amtslæge Jakobsen, der redigerede årbogen fra 1952 til sin død i 1968, lagde et stort arbejde i dette hverv. Alle modtagne artikler blev nøje drøftet på møder i det samlede redaktionsudvalg. Kilder og henvisninger, påstande og konklusioner blev gennemgået, fejl rettet, nye oplysninger føjet til og sproget pudset af, om det tiltrængtes."*

Årbogen begyndte også at skrive om amtets museer, et område der i 1982 blev udvidet til at dække hele det lokalhistoriske arbejde i amtet. Det skete gennem en fast årlig rubrik, der også i dag hedder *"Nyt fra historien i Vejle amt"*. I et forord i årbog 1982 hed det: *"Vejle Amts Årbog har i en række år bragt årsberetninger fra de kulturhistoriske museer i amtet. Første gang i 1969, da magister Sigvard Skov i sin egenskab af landsdelsmuseumsleder skrev beretningen. Fra 1975 har de statsanerkendte, kulturhistoriske museer hver for sig leveret stof til rubrikken "Fra museerne". Den spredning af det lokalhistoriske, som er sket gennem det sidste ti-år, gør det imidlertid naturligt, at kredsen af bidragsydere udvides, således at der bliver mulighed for en bred orientering om det lokalhistoriske arbejde i Vejle Amt. Redaktionen har derfor i år rettet henvendelse til alle museer og lokalhistoriske*

VEJLE AMTS ÅRBOG 1976

Siden 1973 har årbogen haft skiftende fotos og tegninger på omslaget. Siden 2001 med en farveillustration.

arkiver i amtet med opfordring til at bringe årsberetning i årbogen for på den måde at give læsere et mere fyldigt indtryk af det arbejde, som udføres disse steder. Det er vort håb, at alle museer og arkiver snart vil være at finde i denne rubrik."

I årene fra 1967 til 1999 udsendte Samfundet 17 forskellige bøger med historiske emner. Mest omfattende var et tre-bindsværk om Kolding i det tyvende århundrede. Bøgerne udkom som selvstændige skrifter, og herom skrev Sigvard Skov i 1980: "Det største løft i så henseende er vel nyudgaven af Eliassens beundrede koldinghistorie med den nyskrevne fortsættelse fra det tyvende århundredes begyndelse op til 1970." De tre bind udkom i 1978, 1979 og 1982

med bidrag af 12 forfattere. Andre emner var en bog i anledning af Vejles byjubelæum 1977: "Træk af Vejle bys historie", samt i 1967 en bog om samme bys teater: "Thalia i provinsen". I 1973 udsendte Samfundet en bog om digteren fra Vejle: "Anton Berntsen 1873-1973 liv og digtning" ved Kamilla Varming, med bidrag fra fem forskellige forfattere.

Årbogen i nyt format

I 1973 gik man væk fra vignetten på forsiden og et omslag i gråt papir med flapper. Årbog 1973 var i samme format og udseende som hidtil, dog uden smudsbind. Men med årgang 1974 skete der en markant ændring. I årbog 1974 hedder det herom: "Lige siden årbøgerne begyndte at udkomme i 1905, har de haft det samme format: Ca. 14 x 21 cm. Som det ses, er vi fra 1974 gået over til et større format, nemlig 17 x 22 cm. Det er et format, som efterhånden flere af de lokalhistoriske årbøger er gået over til. Vi synes, det giver et bedre forhold mellem tykkelse, højde og bredde, det giver billedmaterialet bedre muligheder, og det muliggør en 2-spaltet tekst. Vi håber, vore læsere vil blive tilfredse med det nye format."

Medlemmerne må have været tilfredse med årbogens format, for siden 1974 har det været næsten uændret. Den næste store forandring kom i 2001, hvor årbogen blev med farvebilleder, både på omslag og inde i årbogen. De sidste 30 år har årbogen også afspejlet nye sider af lokalhistorien, som ikke tidligere havde haft særlig historisk bevågenhed. I 1971 var det en artikel af Chr. Jansen om fattigvæsenet i Hornstrup Sogn. I 1978 skrev professor

Anton Berntsen

BØRNERIM

Anton Berntsen børnerim udkom i 1990 og var illustreret af Vejle-kunstneren Albert Bertelsen.

Otto Norn en artikel om industriarkæologi og industrimuseum med udgangspunkt i Industrimuseet i Horsens, som han selv havde været primus motor bag nogle år i forvejen. Også lokal arbejderbevægelse og arbejderforhold blev behandlet i artikler i årbogen. Som i 1980, hvor Axel Petersen skrev om arbejderbevægelsens første dage i Fredericia 1865-1885. Eller i 2002, hvor årbogen bragte en artikel om barakkerne i Horsens, byens husvildebarakker.

Andre særudgivelser var i 1985 en bog om Vejle Amtsråd, skrevet af Harald Blichfeldt. Titlen var: "Veile Amtsråd 1842-1970. Formænd og medlemmer. Biografier og portrætter." I 1990 kom der to bøger, en bog med børnerim af Anton Berntsen og

genoptryk af C. Dalgas: "Amtsbeskrivelse over Vejle Amt 1826." I 1993 udkom Bjørn Westerbeek Dahls bog: "Kortets historie i Vejle Amt fra renaissancens byprospekter til 1800-tallets generalstabskort." Amtsborgmester Erling Tiedemann skrev i bogens forord: "En lokalhistorisk bedrift – det er de ord, der umiddelbart falder én ind, når man ser dette imponerende værk."

Året 1999 stod i Middelalderens tegn. Kun en gang tidligere (i 1934) havde Samfundet udgivet en årbog med et gennemgående tema. Årbog 1999 indeholdt 14 artikler udelukkende om forhold i Middelalderen, og gav dermed sit bidrag til fejringen af middelalderåret 1999. Samfundet udgav desuden en "Guide til middelalderen i Vejle Amt". Af guidens forord fremgår dens formål: "Guiden skal bruges ved planlægning af ture og på stedet."

Vejle Amts Historiske Samfund står godt rustet til også fremover at være en del af det historiske samarbejde, men nye udfordringer står for døren. Den 1. januar 2007 nedlægges de nuværende amter, hvad der især går ud over Vejle Amt, som deles mellem syd- og midtregionen. Vi har derfor taget initiativ til et samarbejde med det historiske samfund i Ribe Amt. Vi håber, at vi sammen med Ribe, Sønderjyllands og Fyns amter i fællesskab kan finde nye måder for det kommende historiske samarbejde i den nye region. Hvordan Horsens-området rolle efter denne administrative ændring bliver, må fremtiden vise. En ting er sikker, Vejle Amts Årbog vil under alle omstændigheder fortsætte med at udkomme.

Indvandringen til Fredericia

af Søren Kyed Jakobsen
og Bodil Schelde-Jensen

Fredericia blev anlagt som en fæstning i 1650, og via tillokkende privilegier blev der gjort en særlig indsats for at befolke den nye by. I artiklen fortælles, hvordan man i løbet af byens første ca. 100 år tiltrak fremmede fra udlandet – men først gøres status over forholdene her omkring årtusindeskiftet.

Søren Kyed Jakobsen, cand. phil., er museumsinspektør og Bodil Schelde-Jensen, cand. mag., er museumschef, begge ved Museerne i Fredericia.

I dagens Fredericia 2005 med ca. 50.000 indbyggere er der over 3.000 borgere med anden etnisk baggrund end dansk - hvis man vel at mærke kun går en enkelt eller to generationer baglæns. Langt hovedparten af disse borgere er ikke født i Danmark, men er kommet hertil som flygtninge eller indvandrere. Medtager man derimod 5-10 generationer er antallet af fredericianere, hvis rødder skal findes uden for Danmark, forholdsvis langt større. Fredericia har nemlig siden sin grundlæggelse i 1650 været hjemsted for repræsentanter for en lang række af Europas befolkninger og i nyere tid for mennesker fra hele verden.

Den privilegerede fristad

Indvandringen i nyere tid har en helt anden baggrund end indvandringen i 17- og 1800-årene, idet Fredericia på daværende tidspunkt var en privilegeret fristad, hvor flygtninge og indvandrere søgte byens retslige beskyttelse til gengæld for disse borgeres bidrag til udviklingen af byens handels- og næringsliv – et forhold der skulle vise sig mere at være teori end prak-

sis, i hvert fald i en lang årrække. Fredericia inviterede sine fremmede med gode ord og løfter om frihed for skat og anden økonomisk plage, retslige forfølgelser og religiøse begrænsninger. Fredericia var enestående som fristad i Danmark. Baggrunden var ingenlunde næstekærlighed og humane hensigter, men snarere ønsket om vækst og velstand. I dag har indvandringen til Danmark ingen væsentlige lokale forskelle. Siden grundloven i 1849 har der ikke eksisteret fristæder eller lokalsamfund, der var omfattet af særlige privilegier eller lovgivning.

Alligevel er det stadig et emne, der sætter sit tydelige præg på Fredericia. Mangfoldigheden er ikke blevet mindre med årene, akkurat som den heller ikke er blevet det i andre byer.

Artiklen her handler om Fredericias befolkningshistorie før og nu, men navnlig før. Man kan ikke sammenligne historiske perioder, lige så lidt som man kan sammenligne vilkår dengang og nu. I dag er indvandringen til Fredericia begrundet i helt andre forhold end dengang. Indretningen af nutidens danske og fredericianske samfund er

Bykort over Fredericia 1767

ganske anderledes end dengang. Holdninger og traditioner har ændret sig, og vores modtagelse af de fremmede er helt anderledes, end den var i 17- og 1800-årene.

Vi taler så meget om integration, men hvad forstår vi egentlig ved begrebet? Hvornår er man integreret? Er man det, når man siger "Vi" og ikke "I"? – er man det, hvis man selv kan forsørge sig, men måske ikke kan tale dansk? – er man integreret helt rigtig, hvis man har bevaret sine fransk-reformerte madtraditioner til festlige lejligheder – eller hvis man taler tamilsk med sine børn derhjemme, men dansk med købmanden?

Vi har ingen ambitioner om at definere

ordet "integration" nærmere. I officielt sprogbrug betegner det en inddragelse i en større helhed eller en slags sammen-smeltning. Vi har besluttet, at ordet for os i denne artikel ganske enkelt betyder, at man lever i Fredericia.

Først et kort rids af den moderne indvandring:

Indvandring i dag

Indvandringens historie har naturligt nok altid fyldt en del i den lokale historie i Fredericia. Det er et emne, man gerne taler om i byen, og det er samtidig også et emne, der i

flere forskellige forhold har skabt bevidsthed omkring forskellighed og retten til den.

Der er træk fra 17- og 1800-årene som er genkendelige i dag, f.eks. det forhold, at man helst bosætter sig i nærheden af sine landsmænd, eller mennesker med samme kulturelle eller sproglige baggrund. Sådan var det også i 17- og 1800-årene, hvor jøderne i Fredericia gerne boede i nærheden af synagogen i Riddergade, og de øvrige fremmede trossamfund også i nærheden af deres kirke - nemlig katolikkerne i området omkring Sjællandsgade/Gothersgade, og de fransk-reformerte slægter i Dronningensgade og Kongensgade. Byen skulle dengang befolkes og bebygges, og de fremmede borgere var så at sige med til at fylde hullerne ud.

I dag er koncentrationen af flygtninge og indvandrere størst i de tættest befolkede områder i Fredericia. Det er det indre Fredericia samt den vestlige del af byen. Når vi kommer ud i de tyndere befolkede landdistrikter f.eks. Skærbæk og Bøgeskov, falder antallet drastisk.

Koncentrationen af f.eks. indvandrede tyrkere er størst i den indre by, hvor også flygtninge fra Balkan, Somalia og Irak har slået sig ned.

De nationaliteter, der har spredt sig mest, er flygtninge fra Afrika, Fjernøsten og det tidligere Østeuropa.

Bosætningen i 17- og 1800-tallet var præget af selveje. Det var faktisk en betingelse for, at familieforsørgeren, oftest manden, kunne få borgerskab og dermed ret til at drive næring med den beskyttelse og de rettigheder, der lå i det.

I dag bor hovedparten af de fremmed-

sprogede i almennyttige eller private udlejningsboliger. Hvorfor det er sådan, er uvist. Måske synes nogle ikke om at bosætte sig i egen ejendom og dermed med et mere permanent fremtidsbillede. Andre synes måske, at økonomien ikke tillader køb af egen bolig.

Etnisk og religiøs samhørighed

Et andet træk, som i dag er sammenligneligt med forholdene dengang, er ønsket om at bevare ens oprindelige kulturelle og religiøse baggrund og tilhørsforhold. Vi ser det i foreninger, i religiøse sammenhænge og i et væld af netværker og mødesteder.

I ældre tider byggede man også bro mellem på den ene side det gamle, kendte og på den anden side det fremmede, nye. I Fredericias historie findes både reformert kirke, katolsk kirke og jødisk synagoge - sidstnævnte blev dog revet ned i 1914. Vi har haft en række foreninger og sammenslutninger, som direkte knyttede sig til disse minoriteter.

I dag eksisterer både reformert kirke og katolsk kirke i bedste velgående - side om side med en lang række nye kirke- og trossamfund samt foreninger med både kulturelle og idrætslige formål. I modsætning til dengang har man i dag også foreninger for både danske og minoriteter, de såkaldte venskabsforeninger, hvis formål det, som navnet antyder, er at skabe kontakt mellem befolkningsgrupperne.

Uddannelse og erhverv

Det er i dag langt fra alle flygtninge og ind-

vandrere, der har en uddannelse, og langt fra alle er beskæftigede på arbejdsmarkedet. En meget stor procentdel af flygtninge og indvandrere er ikke i stand til at forsørge sig selv, men er afhængige af bistand fra den danske stat eller kommunen.

I takt med stadigt stigende krav til arbejdskraftens uddannelsesniveau er uudannede flygtninge og indvandreres andel af arbejdsløshedstyrken øget. Hertil kommer, at en stor del af de nye borgere lever i et andet kønsrollemønster, hvor der ikke er tradition for, at kvinder er beskæftiget på arbejdsmarkedet.

Førhen sluttede de enkelte trossamfund eller minoriteter sig sammen i begravelseskasser og fattigforsørgelseskasser, og det var datidens hjælp til de mennesker, der kom i økonomiske vanskeligheder. Det er dog ikke noget særligt for minoriteterne. Sådan var det danske samfund på dette område indrettet.

I dag foregår der en målrettet, men langt fra særlig succesrig indsats for, at flygtninge og indvandrere bliver selvforsørgende. Der tilrettelægges forløb, som den enkelte skal følge for at uddanne sig til at træde ind på det danske arbejdsmarked.

Hjemlande

Indvandringen i dag er meget anderledes end i 17- og 1800-årene. Alene antallet af lande, hvorfra folk er kommet til Fredericia, er ændret markant. Før skete indvandringen fra Europa, i dag kommer folk fra hele verden. Tyrkiet er det land, der med over 500 borgere har den største repræsentation i Fredericia. Når Tyrkiet er så talrigt repræ-

senteret, skyldes det først og fremmest, at tyrkiske røntgensvejsere blev inviteret til Fredericia, dengang man i begyndelsen af 1960'erne skulle opføre Shell-raffinaderiet. Disse mænd fik deres familier hertil, og flere er senere kommet.

Men den brede repræsentation af verdens lande, næsten 100 i Fredericia, skyldes naturligvis først og fremmest det internationale samfunds forpligtelse til at hjælpe mennesker i nød, hvad enten de nu kommer fra f.eks. Fjernøsten eller det nærmere Balkan.

Integration og identitet

Historisk set kan vi se, at det tager mindst tre generationer, før fremmede bliver en del af befolkningen i Fredericia. Det er der ikke noget mærkeligt i. Kendskab til sprog, kultur og historie tager tid, og det bundfælder sig helt anderledes, hvis man får denne lærdom og erfaring ind i barndommen, end hvis man først møder det nye samfund i voksenalderen, hvor hele ens baggrund og sprog måske ligger langt fra Danmark. Førhen havde de danske myndigheder eller det politiske niveau ikke de samme ambitioner om integration og hurtig optagelse i det danske samfund, som man har i dag. Men oplysninger fra dengang vidner om en glidende, men langsom og integrativ og også fordanskning. Blandt andet kan vi i navnestoffet læse, at der går en rum tid, før navnlig de franske navne fordanskes – sommetider fordi navnet skrives, sådan som de danske naboer udtalte det. Et godt eksempel er Honoré, der vendt i en dansk mund blev til Norre. Vi kender i dag ikke til

fordanskning af navne fra Sri Lanka eller Somalia, men de tre generationer er heller ikke gået endnu!

Ønsker om integration

Vi har ikke et entydigt billede af, om datidens indvandrere havde et udtalt ønske om at integrere sig i det frederician-ske samfund. Vi ved, at en større gruppe borgere med samme hjemland og etniske baggrund altid har haft en tradition for at bevare sprog, religion og kulturel egenart, frem for borgere, der ikke er en del af et større folkeligt fællesskab.

Vi ved i dag, at den kulturelle og uddannelsesmæssige baggrund har betydning for evnen og viljen til at integrere sig, og vi ved, at graden af integration også er afhængig af årsagen til, at man er kommet til Danmark.

Familien spiller en afgørende rolle for, om integrationen lykkes eller mislykkes. Hvis børn og unge møder modstand mod kontakten til det danske samfund, skabes der flere problemer for barnet og den unge, end der skabes løsninger. Det danske samfunds åbenhed giver mulighed for kontakt mellem kulturer på alle niveauer. Derfor rammer en modstand mod en sådan kontakt måske også ekstra hårdt og gør 2. generationsintegrationen til et ofte vanskeligt anliggende.

Integrationspolitik

Fredericia Byråd vedtog i 2003 en sektorpolitik for integrationsområdet. Visionen, der danner det overordnede mål og perspektiv,

lyder således: "Fredericia er byen for alle, hvor vi tager ansvar for fælles velfærd, hvor vi respekterer retten til forskellighed, og hvor vi vokser i kraft af mangfoldighedens styrke".

I modsætning til i byens barndom er modtagelsen af fremmede nu mere koncentreret omkring de menneskelige forhold - forhold som man lokalt endnu har indflydelse på. Hele lovgivningsområdet ligger jo centralt, og de tiltag, man lokalt kan iværksætte, er forholdsvis afgrænsede inden for integrationslovens rammer, med mindre et byråd ønsker at sætte en ekstraordinær stor indsats i gang.

De kommunale integrationsbestræbelser omfatter alle forhold inden for socialsfæren. Det gælder uddannelse, sproglige kundskaber, hygiejne, boligforhold osv., hvor det danske samfund har en lang række tilbud og også krav til flygtninge og indvandrere, der ofte kommer fra samfund af en helt anden karakter end det danske.

Ønsket om en forholdsvis hurtig integration med blandt andet selvforsørgelse for øje er naturligvis begrundet i økonomiske forhold.

Integrationsråd

Fredericia har siden 1. januar 1999 haft et integrationsråd. Otte af dets medlemmer repræsenterer etniske minoriteter, de resterende fem er udpeget blandt byrådets medlemmer og kommunale embedsmænd. Rådet, der ikke har status af myndighed og derfor ikke kan afgøre sager, men kun udtale sig, har til opgave at bidrage til bedre vilkår for integrationsprocesserne i Frede-

Gravsten på Reformert Kirkegård

ricia. Rådet er samtidig en forbindelse mellem den kommunale lovgivning og administration og de mennesker, det hele drejer sig om. Det er svært at vurdere resultaterne af rådets arbejde. Der er som regel tale om sociale arrangementer og oplysninger om enkeltpersoners integrationshistorie, hvis virkning på integrationsprocesserne kan være svær at måle umiddelbart.

Langt den meste integration foregår da også umærkeligt, sådan som det også førhen var tilfældet i Fredericia.

Indvandringen til det moderne Fredericia og forholdene for de mennesker, det drejer sig om, er ikke væsentlig anderledes end i andre byer. Alligevel går der en slags rød tråd fra dengang til nu i Fredericia, hvor man ikke er mindre dansk, selv om man hedder Honoré eller Devantier, og hvor man måske om et par generationer

vil kunne sige det samme om de slægter, hvis fremmede navne vi i dag først lige har lært at kende. Overalt i byens historie gemmer sig vidnesbyrd om mennesker med anden etnisk baggrund. Fredericia er så at sige et eksempel på den danmarkshistorie, vi kender i en bredere forstand, nemlig historien om udvekslingen af kulturer og traditioner, religioner og viden. Fredericia er ikke en mindre dansk by end andre byer, snarere tvært imod. Her trives danmarkshistorien for fuld udblæsning, når de gamle hæderkronede markeringer af f.eks. 6. juli-slaget går gennem byen. Måske netop fordi Fredericias historie er så fyldt af påvirkninger udefra, blev det lokale islæt og den lokale historie så fremtrædende i byens identitet.

Sådan begyndte det...

Vi skal nu se på, hvordan det hele begyndte, idet vi først og fremmest har koncentreret os om, hvad nogle af de ældste vidnesbyrd om Fredericia nævner om forholdene i byen i løbet de første godt 100 år af byens eksistens. Blandt nogle af de mest bemærkelsesværdige "leverandører" kan især nævnes Jacob Nicolaj Wilse (bedst kendt som topograf, der opholdt sig i Fredericia 1765-66 som huslærer for rådmand Richters to sønner og forfatter til bogen "Fuldstændig Beskrivelse af Stapel-Staden Fridericia", der udkom 1767) og Hans de Hoffman (født 1713, uddannet jurist 1734, præsident (en slags overborgmester) i Fredericia 1760-1773, amtmand over Koldinghus Amt 1773-1793 og forfatter til de sidste fire bind af værket "Den Danske Atlas").

Fredericias 3. rådhus, 1762

Vi har valgt at opbygge nedenstående gennemgang nogenlunde kronologisk for at give læseren et indtryk af, hvordan ankomsten af fremmede skete gradvist, og hvordan de forskellige grupper i løbet af byens første godt 100 år kom til at indgå i dens liv både blandet mellem hinanden, og hvordan deres forhold til de offentlige myndigheder udspandt sig.

Baggrund for Fredericias anlæggelse

Under den danske konge Christian IV's uheldige deltagelse i 30-årskrigen, indså han i løbet af 1630'erne, at der var behov for et stærkt forsvarsanlæg, der kunne beskytte det sårbare Jylland. Diskussionerne bølgede frem og tilbage mellem rigsrådet, kongen og hans rådgivere om placeringen for anlæg af en fæstning langs Jyllands østkyst ved Lille Bælt. Den endelige beslutning blev taget i 1648 og medførte, at en ny stor fæstning skulle anlægges på den helt ubebyggede halvø Bersodde lige over for Fyns nordvestligste "hjørne".

Det blev Christian IV's søn, Frederik III,

der efter faderens død i 1648, kom til at føre fæstnings-planen ud i livet, og skønt det var krigstruslen sydfra, der var afgørende for anlæggelsen af den nye fæstning, Frederiksodde, så blev selve den nye by inden for fæstningsvolden genstand for mange drømme om storhed og pragt. Kongen ønskede, at den nye by naturligvis skulle opbygges og befolkes, så dens indbyggere kunne sikre livsgrundlaget for soldaterne, der blev stationeret i fæstningen; men samtidig skulle byen fremtræde som et strålende eksempel på kongens magt og formåen.

Rettigheder for fremmede

Da kongen i midten af december 1650 gav byen de sædvanlige købstadsrettigheder og officielt proklamerede vilkårene for sin nye by, udstedte han derudover en række privilegier, hvoraf en af de mest bemærkelsesværdige bestemmelser klart gav udtryk for, at alle fremmede og udlændinge, som agtede at bosætte sig i den nye by, skulle have samme andel i friheder og rettigheder som danskere, der fik borgerskab og slog sig ned i byen.

Denne imødekommenhed over for fremmede var naturligvis ikke tiltænkt personer, der kom til den nye by med fjendtlige hensigter, og vi vil derfor gå let hen over sammensætningen af den store hær, som under svensk ledelse fra august 1657 belejrede Frederiksodde og indtog den i oktober samme år. Men som det var almindeligt for den tids hære bestående af lejetropper, har også denne hær uden tvivl været sammensat af soldater hyret fra

mange dele af Europa, ligesom Wilse i sit tilbageblik på byens historie fortæller, at danskernes allierede, som i 1659 befriede Fredericia bestod af "...12.000 Mand keyserlige Tropper...Polakker 6000 Ryttere... og 12000 Mand Branden-borgere...". I sin bog fra 1767 hævder Wilse i øvrigt, at de polske soldater under deres få måneders ophold i den ødelagte fæstning gjorde sig mest bemærket ved at lære indbyggerne i Fredericia "... den Maade at distillere og consumere Kornbrændevin, som nu saa vel øves...".

Det blev besluttet at genopbygge den ødelagte by, og en stor del af de indbyggere, der var flygtet under svenskernes belejring, vendte tilbage i begyndelsen af 1660'erne. Men det kneb med at få nye tilflyttere til byen.

Katolske fremmede

Kongen ønskede, at befolkningen i hans nye by voksede hurtigst muligt, og det indgik i hans overvejelser at løsne på de stramme bånd specielt over for katolikkerne. Som bekendt var Romerkirken ved Reformationen i 1536 blevet udelukket fra Danmark. Alle dens jordiske besiddelser var blevet overdraget til kronen, og der fulgte en mørk tid for katolikkerne i Danmark; men 30-årskrigen gav efterhånden den katolske tro nye muligheder i Danmark, fordi en stor del af lejetropperne under de danske faner var katolikker. Derfor var der katolske missioner i flere af her-tugdømmernes byer - f.eks. Frederiksstad, Glückstadt og Altona. Sådan kom det også til at gå i Fredericia.

I 1664 (samme år som bynavnet Frederiksodde blev ændret til Fredericia) skrev nogle katolske officerer til Jesuiter-pateren i Frederiksstad og bad ham om at aflægge et besøg i fæstningen. I en artikel i Vejle Amts Årbog i 1962 beretter en af Fredericias daværende førende lokalhistorikere, Eduard A. Nisssen, at pateren blev hjerteligt modtaget i Fredericia. Byens kommandant viste de katolske officerer den velvilje at stille sit eget hjem til rådighed for de katolske gudstjenester, fordi der ikke fandtes nogen anden bygning, som kunne rumme de mange katolske soldater. Der kom næsten 100 mand for at skrifte og modtage nadveren. Pateren blev i Fredericia i næsten tre uger og holdt dagligt gudstjenester. Han kom igen i 1667, og et stort antal kirkesøgende betød, at han måtte forlænge sit besøg.

Det viste, hvor nødvendigt det var at oprette en missionsstation i Fredericia for de mange soldater i Jylland, og Nissen citerer fra den første årsberetning for den katolske menighed i Fredericia: "...Paa Dagen efter Maria Fødsel, nemlig 9. Sept. 1674, behagede det den gode Gud, som har Kongernes Hjerter i sin Haand, at indgive den naadigste Konge af Danmark, Christian V, at han her i Fredericia, som ligger ved det smalle Hav, der skiller Fyn fra Jylland, indrømmede den katolske Religion Frihed, for at denne nye By kan blive større ved Fremmedes Tilstrømning...".

Fredericia blev det eneste sted vest for Storebælt, hvor der blev givet fristed for ikke-lutherske trossamfund.

Den begunstigelse, som katolikkerne her med glæde beretter om, var en del af

den generelle stadfæstelse af byens 1650-privilegier, som kong Christian V gennemførte d. 9. september 1674, hvor der nu blev gjort en bevidst indsats for at tiltrække nybyggere fra udlandet. På den hellige Lucia Fest (13. december) 1674 afholdt de katolske jesuiter-patere den første gudstjeneste og uddeling af sakramentet.

Den første pater fik megen modgang og fordom at kæmpe mod. Han indberettede bl.a. til sin overordnede, at "...Ukendskabet til den katolske Tro er saa stor, at Menigmand endog tror, at vi benægter Kristi Opstandelse .." Det unge trossamfund manglede også i høj grad økonomisk opbakning. Dertil kom, at det kneb med at forliges med de lutherske præster. I 1676 blev der udstedt forbud mod konvertering, og i det hele taget blev paternes virksomhed stærkt beskåret, og yderligere blev al katolsk gudstjeneste og oprettelse af skoler forbudt uden for de privilegerede byer.

Jødiske fremmede

Ligesom katolikkerne var jøderne hurtige til at benytte sig af den frihed, som blev givet i privilegierne i 1674. Her stod der nemlig i § 24 udtrykkeligt skrevet, at der blev givet "libertas conscientiae" (trofrihed) til enhver. "...Deslige må også en synagoge bevilges for jøder, såfremt portugisiske jøder sig der vil nedsætte...".

De jøder, som kongen allerhelst ville byde velkommen i sin nye mønsterby, var de såkaldte sefardiske jøder, som Christian IV allerede i 1630 havde inviteret til at bo i Glückstadt. Denne gruppe jøder havde en fortid på den iberiske halvø og senere i Ne-

Sct. Knuds Kirke (katolsk)

derlandene. De var generelt veluddannede, velstående og havde gode internationale forbindelser – kort sagt en gevinst for en ny by, der gerne skulle udvikle sig. Knap så attraktive var de såkaldt askenasiske jøder, der gennem adskillige generationer havde levet i østeuropæiske områder. De blev almindeligvis anset for at være fattige og leve på et langt lavere kulturelt stade end de sefardiske jøder. Desværre viste det sig, at det var jøder stort set fra den sidstnævnte gruppe, der fandt vej til Fredericia - ofte via tysktalende områder med den danske fristad Altona som et vigtigt springbræt på rejseruten.

I 1675 tog den første jøde mod tilbudet om at slå sig ned i Fredericia. Det var Abraham Jakobsen Levi, der ankom fra Hamburg. Han fik borgerskab som tobaksspinn-

der, og det samme gjorde hans bror, Moses, og et par andre jøder, der i de følgende år ankom til den nye by. At spinde tobak var en forholdsvis ny erhvervsgren, som kunne udøves uden at komme i konflikt med de kendte lavsforordninger. Kongen har uden tvivl været interesseret i at forsyne ikke mindst byens soldater med tobak.

Indvandringen af jøder skete gradvist. Det var en betingelse for at opnå borgerskab i Fredericia, at tilflytterne skulle bygge et hus – et krav som i løbet af 1690'erne måtte indskræpes over for jøderne.

Af byens øvrige befolkning blev jøderne anset som et fremmed folk – en "nation" i eksil fra deres oprindelsesland. I bogen "Det jødiske Fredericia 1675-1902 – et fristed i Danmark" forestiller forfatteren Merete Næsbye Christensen sig, at de første jøder i Fredericia levede temmelig afsondret fra naboerne. De første har nok været i familie. De næste har sandsynligvis ofte været enten i familie eller været bekendte, der har hørt om forholdene i byen. Det fremgår af Fredericias rådstue-bøger, at der indvandrede mindst 15 jødiske familier til Fredericia inden år 1700. Der var tilsyneladende to grunde til at jøderne kom til Fredericia: Muligheden for at ernære sig selv og en familie samt muligheden for at leve et fuldgyldigt jødisk liv.

Dertil havde jøderne brug for et forsamlingssted til bøn og studier og oplæring af ungdommen – kort sagt en synagoge, der af jøderne ikke blev anset som et gudshus, men snarere som et lærehus, "Schul", med flere samlende funktioner. Derfor kunne en synagoge indrettes i et privat hjem, og det skulle vise sig, at netop æren ved at

Gravsten, Mosaik Begravelsesplads

lægge hus til denne funktion i de første årtier blev et heftigt stridspunkt – flere gange med åbenlyst håndgemæng - mellem jøderne i Fredericia. Trods et ringe antal jøder i byen var der i 1702 i realiteten to menigheder i byen, og flere gange måtte byens magistrat gribe ind og enten bilægge stridigheder eller ligefrem straffe jøder pga. deres voldsomme korporlige fremfærd og æreskrænkende skældsord mod andre jøder.

Der er usikkerhed om, hvornår jøderne fik deres begravelsesplads i Fredericia. I de første år efter deres ankomst til Fredericia er det ikke usandsynligt, at afdøde blev transporteret den lange vej til Altona for at blive begravet dér. Men i løbet af nogle år blev der anlagt en begravelsesplads på et afsides areal i Fredericias vestligste udkant. Det var typisk, at de afdøde jøder blev

begravet langt fra den daglige bolig, som for jødernes vedkommende hovedsageligt var omkring byens hovedgader.

Nye forsøg på at tiltrække fremmede

Den 11. marts 1682 gav kong Christian V Fredericia et sæt ”..nye anseelige Privilegier..”, hvor der ” .. forundes Byen fri Religions Øvelse for dem som sig der vilde nedsette, samt Jus Asyli for Fallerende og Udenrigs Manddrabere..”. Disse privilegier var en udvidelse af 1674-udgaven, og især § 3 faldt i øjnene med formuleringen ”..Fremmede maae i alle Maader ansees ligesom Indlændinge..” ; men også § 17 ”..Jøderne bevilges Synagoge, og Christne, skjønt de ey bekiende sig til den Augsburgske Confession, tillades fri Religions Øvelse..” er bemærkelsesværdig.

Både asylretten og religionsfriheden havde som sit hovedformål at tiltrække borgere til Fredericia og dermed få den befolket. Førstnævnte bestemte, at både indenlandske og udenlandske fallenter kunne nyde 10 års frihedsrettigheder i Fredericia, og det samme gjaldt for personer, som havde gjort ”..Dødsslag eller anden Misgerning uden for vores Riger og Lande..”. Selv om det til gengæld var en betingelse, at de nye indbyggere skulle ”..forskaffe sig Magistratens Pas for 4 Rdlr. ....samt give 4 Rdlr. aarlig til Magistraten..”, så var det dog mere end en almindelig invitation, som kongen her gav til de personer, der valgte at ”..nyde Beskielse..” i Fredericia..

Selv om den besynderlige asylret nok befandt sig på kanten af almindelig rets-

opfattelse, så tog byens præsident i 1717 initiativ til at få privilegierne oversat til tysk og spredt ud i Europa som lokkemad.

Asylretten kom til at betyde meget for Fredericia – men nok på en anden måde end kongen og byens ledelse havde ventet. Frem for et lokkemiddel blev den snarere en anstødssten – et kedeligt kendetegn for byen, der af omverdenen blev opfattet som et hjemsted for kriminelle, hvis levevis helt igennem var uærlig og mistænkelig.

Katolikker bed sig fast

Ganske få uger efter at Fredericia således havde fået sin reviderede udgave af 1674-privilegierne, oprettede fyrstebiskoppen af Münster og Paderborn d. 1. april 1682 et stort legat til grundlæggelse af en nordisk (katolsk) propaganda i Hamburg, Lübeck, Glückstadt, Frederiksstad og Fredericia omfattende hele Nordtyskland, Danmark og Norge. Baggrunden var den, at de hjælpetropper, som fyrstebiskoppen havde leveret til Danmark under Den Skånske Krig 1675-79, var ledsaget af feltpræster, og da krigen var forbi, blev det bestemt, at tropperne skulle forblive i Chr. V's tjeneste, og at Münster-biskoppen desuden skulle have lov til at oprette missionsstationer.

Bortset fra nogle få jøder, var katolikkerne altså stadig den religiøse gruppe, der bedst forstod at udnytte de særrettigheder, som kongen forbandt med Fredericia.

I begyndelsen måtte Jesuitiske patere gå lidt forsigtigt frem; men da Chr. V i 1686 udstedte nogle specifikke privilegier til den katolske menighed, fik den friere råderum og større tryk.

De to paterer i Fredericia fik tilladelse til at udøve præstelige funktioner og give alle sakramenter ikke blot i Fredericia, men også på landet – ja, i alle rigets provinser.

I februar 1687 udstedte byens ledelse til den katolske menighed et skøde på to "...øde Byggepladser..." syd for Sjællandgade i den hensigt "...strax med god Kiøbsted-Bygning og tegell teche at ville bebygge, jefne og broelegge...". Som en yderligere belønning fik de tilladelse til at bygge kirke og skole på grundene, som lå ved siden af den præstebolig, som menigheden havde rådet over siden 1674.

I løbet af sommeren 1687 opførte den katolske menighed et kapel ud mod Sjællandsgade på det sted, hvor den nuværende kirke senere blev opført – det første katolske kapel i Danmark efter Reformationen. Kapellet fik navn efter den danske konge, Knud den Hellige, som var missionens skytshelgen.

I Fredericia var de katolske pateres arbejde absolut ikke velset i alle kredse. Stiftsamtmændene påbød byens magistrat nøje at overvåge katolikkerne, og både ledelserne for byen og (det lutheranske) stift advarede ængsteligt majestæten mod den "papistiske Gudstjeneste, som med alle Ceremonier udøvedes offentligt i Fredericia, til stor Fare for Lutherdommen".

Paterne havde flere sammenstød med de lutheranske præster og med bystyret (om bl.a. skattefrihed og frihed for indkvartering); men trods nogle nederlag i sådanne stridigheder mistede katolikkerne ikke modet.

Udenlandske protestanter

Men nu et kort tilbageblik på den lutheranske kirke, for den havde også udenlandske islæt.

Den første kirke i fæstningsbyen – senere kaldet Trinitatis Kirke – var blevet grundlagt i 1655; men efter svenskernes indtagelse af Fredericia opstod en tysktalende koloni, der snart udtrykte ønske om at skabe deres egen menighed og kirkebygning. Også garnisonen var meget tyskpræget, men var i begyndelsen henvist til at lade nogle feltpræster prædike på tysk. En henvendelse til kongen gav det opløftende resultat, at han i 1664 påbød alle Danmarks kirker at bidrage med økonomiske tilskud til oprettelse af en ny kirke i Fredericia – vel at mærke hvor gudstjenester kunne holdes på tysk. Allerede året efter besluttede kongen, at den nye by skulle deles i to sogne – et dansk og et tysk. Hvert sogn med sin egen kirke og præst.

De danske borgere i Tyske Sogn protesterede. Ganske vist fandtes der talrige tyskere i byen, men som tidligere nævnt tilhørte mange af dem andre trossamfund. De dansktalende var trods alt de fleste, og de fik da også gennemført, at der skulle prædikes på dansk ved højmesse i den nye kirke hver anden søndag og fredag.

Allerede i oktober 1665 beskikkedes den første tyske sognepræst, Emanuel Circo-vius, der stammede fra Pommern. Han døde i 1693. Den første kapellan hed Johan Lobedanz.

Den lille og lave kirkebygning af bindingsværk blev indviet d. 1. juni 1668 og fik fra 1722 tilladelse til navnet Sct. Michaelis.

Nye invitationer til fremmede

Da Ludvig XIV i 1661 indførte det enevældige styre i Frankrig, tillod han kun én tro i staten: Den katolske.

Imidlertid havde den reformerte lære i franskmændene Calvins (1509-64) udformning vundet stor udbredelse i fransktalende områder. Ved et såkaldt edikt udstedt i Nantes i 1596 havde de reformerte fået ret til fri religionsudøvelse og betydelige rettigheder. I løbet af 1500-årene havde Calvins tilhængere fået betegnelsen Huguenotter, og i sin bog "Fredericia-Kolonien. Vort lille Frankrig" fra 1939 fortæller N.C. Lukman, at betegnelsen Huguenot oprindeligt var et personnavn, som imidlertid efterhånden fik karakter af et tilnavn for calvinister i området omkring Tours i Frankrig.

Med ophævelse af Nantes-ediktet i 1685 flygtede en del calvinister fra Nordfrankrig, da deres kirker blev nedrevet. Den skrappe undertrykkelsespolitik førte til, at omkring 200.000 franske calvinister udvandrede til bl.a. Schweiz, Nederlandene og England. En del tog efter 1686 direkte til Brandenburg, og N.C. Lukman beretter, at de udvandrede ofte blev modtaget med åbne arme i nabostaterne.

I Brandenburg kom flygtninge af alle stænder – ikke mindst bønder. De franske tilflyttere lærte de indfødte preussere nogle mere rationelle vesteuropæiske arbejdsmetoder inden for alle felter. Samtidig var de meget energiske, og de fik overladt nogle øde arealer, som fyrsten disponerede over mellem Berlin og Østersøen (Uckermark). De medbragte talrige køkkenurter, der ikke tidligere var dyrket dér, men som

franskmændene ikke kunne undvære. De var desuden de første til at dyrke kartofler.

I begyndelsen var den vigtigste afgrøde tobak, som jorden viste sig fortræffelig egnet til, og som gav større udbytte end kornavl. Det første forsøg med tobaksavl i landet var gjort i 1676 – netop af flandske flygtninge. Da de nye flygtninge kom i 1689, bevirkede det et yderligere opsving i avlen.

I Brandenburg havde kurfyrst Frederik tilbudt calvinisterne jord og givet dem privilegier – bl.a. fritagelse for militærtjeneste.

Men omkring 1720 var et nyt slægtled vokset op, og den tildelte jord var ikke længere tilstrækkelig.

På det tidspunkt kom Danmark ind i billedet. I 1719 indbød den danske konge, Frederik IV, nogle calvinister fra Brandenburg til at slå sig ned i Danmark. Lukman fortæller, at den 1. september 1719 godkendte den danske konge en befaling til Rentekammeret angående "...3 deputerede Bønder fra de prøjsiske Lande ...". De anmodede om at blive "...taget under Protektion og om at faa anvist et ubeboet Distrikt et eller andet Sted i den danske Konges Riger...".

Den 2. sept. 1719 udstedte Rentekammeret rejsepas til fri befordring ("Bøndervogne i Amterne, to Borgervogne i Købstæderne samt fri Transport over Bælterne og Færgstederne uden Ophold").

Lukman fortæller, at Fredericias præsidat allerede få dage senere sendte et hurtigt udarbejdet forslag tilbage til statsadministrationen om at lade en koloni af de fremmede blive etableret i Fredericia, hvor

den uden for voldene gratis kunne få tildelt god jord – de såkaldte havepladser, der mod visse betingelser havde været tillagt borgerne, men nu dyrkedes som agerjord, hvad der stred direkte mod betingelserne. Foruden dette kunne kolonien af Magistraten få udvist alle de ubebyggede arealer inden for voldene til en billig leje. Også i alle andre henseender var der i Fredericia gode betingelser for oprettelsen af en koloni af udlændinge: Byens geografiske beliggenhed var god, omgivelserne tiltalende, jorden af den bedste i Danmark, indbyggerne i forvejen til dels indvandrede fremmede, der af forskellige årsager var kommet til denne asylby. Desuden var her religionsfrihed, hvad der meget kunne lette oprettelsen af denne ikke-lutherske koloni.

Ledsaget af de to danske embedsmænd besøgte de tre fremmede bønder i mellemtiden flere jyske egne på f.eks. Djursland, mellem Viborg og Randers, Varde-kanten og Randbøl Hede – men „..en Sammenligning med Fredericias gode Lerjord og smukke Beliggenhed faldt straks ud til denne Bys Fordel...“, beretter Lukman med tilfredshed.

Den 28. sept. 1719 var bønderne tilbage i København og formulerede i 9 punkter deres betingelser for at oprette en koloni af tobaksavlere i Fredericia. Ifølge Lukman var grundlaget for de deputeredes fremsatte betingelser de privilegier, der var blevet givet til reformerte kolonister i Pfalz allerede i 1682, og for de brandenburgske privilegier i 1685 – suppleret med visse nye ønsker.

Følgende betingelser kom bl.a. til at indgå i et kontrakt-udkast: Det ovenfor

nævnte projekt om tildeling af jordstykker. Kolonisterne selv og deres familie skulle i 20 år fritages for told, accise og konsumption samt udtrykkeligt fritages for militærtjeneste. (iflg. Lukman fik ikke mindst fritagelsen for militærtjeneste afgørende betydning for mange reformertes beslutning om at rejse fra Tyskland til Fredericia). Fritagelse i 20 år for afgift på den avlede tobak. (iflg. Lukman ville især denne bestemmelse lette afsætningen og begunstige de fremmede bønder i sammenligning med de danske. Det viste sig senere, at bestemmelsen ved kongens velvilje kom til at strække sig langt ud over de 20 år og fik karakter af et slags tobaksmonopol af stor betydning). Krav til Fredericias kommandant og magistrat om ikke blot at beskytte – men endog af al magt at hjælpe og favorisere koloniens medlemmer. Koloniens egen præst skulle aflønnes af kongen i 10 år. Kolonien skulle have tildelt billigt norsk træ til bygningstømmer.

I renskrevet form fik denne resolution kongens underskrift d. 17. oktober 1719, og så kunne de tre deputerede bønder rejse hjem til Uckermark med dette kontrakt-udkast og forelægge det for deres familier og trosfæller.

At der vitterligt var tale om en kontrakt blev kraftigt understreget af J.M. Dalgas i 1797, da der åbenbart var opstået tvivl om betingelserne for de reformertes ankomst til Fredericia. Han understregede nemlig, at initiativet til en invitation var taget fra statsmagtens side af rent national-økonomiske grunde i bestræbelserne på at skaffe landet en fordel i form af veldrevne tobaksplantager, for tobaksdyrkning var et af de

Bymuseets tobakshus, 13. juli 2005. I forgrunden ses museets avl af tobaksplanter under vækst.

reformerte avlsbrugeres specialer. Eller som Lukman udtrykker det: Både kongen af Sachsen og Danmark havde samme skumle hensigt: „. at lokke Tobaksplantører som Kolonister til deres eget Land, saa de ikke mere skulde købe Tobak for dyr Betaling ..“.

De franske agerdykere tog gerne bolig i byer, og derfra dyrkede de deres jord - muligvis samtidig med, at de havde et håndværk. Denne skik blev fortsat i Fredericia. Denne type bønder, der blev kaldt avlsbrugere – Ackerbürger, bourgeois-cultivateurs – var gammelkendt i Frankrig.

I begyndelsen af december 1719 indløb der besked fra plantørerne i Tyskland om, at 15 reformerte familier var villige til at bosætte sig i Fredericia, og i slutningen af april 1720 mødte tre repræsentanter fra de indbudte reformerte op hos byens borgmester for at få anvist jord på de ubebyggede arealer inden for voldene. Men det viste sig at blive besværligt, fordi flere jordstykker allerede var blevet tilsået, og først da kongen greb ind i processen, lykkedes det at overtale enkelte borgere til at afstå nogle af de jordstykker, som endnu ikke var blevet tilsået.

Dermed var starten på kolonisternes ophold i Fredericia ikke særlig vellykket, og Lukman hævder, at tilflytterne "... fik Følelsen af at skulle tilkæmpe sig, hvad de opfattede som deres lovlige Ret, og dermed ansloges straks fra første Øjeblik den Tone, der skulde vedvare gennem næsten 200 Aar. Kolonisterne opfattede det saaledes, at Magistraten stadig søgte at omgaa (eller endog handlede direkte imod) Kongens Befaling og Lovens klare Bogstav... Det andet Parti, Borgerne og Magistraten, kunde ikke andet end finde Kolonisterne rethaveriske. Modsætningen bundede maaske i en dybere liggende Forskel mellem fransk og dansk Indstilling over for Lovens Ord, i dette Tilfælde Privilegiernes... Franskændene er indstillet paa altid at følge Lovens Bogstav snært, medens de nordiske Folk indrømmer Lovens Ord stor Elasticitet..".

Især den gratis overdragelse af havepladserne til kolonisterne gav anledning til lang tids bitterhed blandt nogle af byens borgere. "... For Kolonien var denne lille Strimmel Jord paa 36 ha Land livsvigtig, da det var den eneste Jord, Kolonien ejede. For Borgerne, der havde henimod 1500 tdr. Land til Disposition, var Problemet ren og skær Krakileri..", fortsætter Lukman.

Den 22. maj 1720 oplyste kolonisterne, at der var ankommet 44 personer, og d. 2. august 1720 fremlagde magistraten en liste med 75 navngivne kolonister (og yderligere 9 personer i vente).

I en bemærkning til en fortegnelse fra 30. september 1720 skrives bl.a. "...alle disse og herefter specificerede Persohner haver samptlige forhen boed i Uckermarcht, og

agter nu alle at ernære dennem i Fridericia af Tobaksplandtning og Afling..".

En undersøgelse af slægtskabsforholdene viser, at de familier, der etablerede kolonien og forøgede den ved tilflytning fra Tyskland, i påfaldende grad var beslægtede allerede før afrejsen fra Tyskland. Det var således ikke tilfældige eventyrlystne, der drog over havet til Danmark. Kolonisationen var snarere præget af at være omhyggeligt organiseret af en bestemt klique, og Lukman fortæller, at kolonien blev holdt sammen af stærke familieband med slægten Devantier som et fælles bindeled af stor betydning.

Man skulle helt hen til november 1720, før kongen omsider underskrev privilegierne for de franske kolonister, som dermed kunne ånde lettet op, mens andre af byens borgere blev skuffede og irriterede. "...Borgerne var fortrydelige over dette Resultat...Magistraten forstod med megen Spidsfindighed at trække Udleveringen i Langdrag og irriterede derved Franskændene af et godt Hjerte..". Hvad Lukman her hentyder til, var overdragelsen af havepladserne, der blev halveret således, at de reformerte fik den ene halvdel af hver af de 440 jordstykker, mens den oprindelige ejer fik lov til at beholde den anden halvdel. I øvrigt blev ordningen først gennemført fra 14. marts 1722.

Af Lukmans redegørelse fremgår, at Magistraten ligefrem skulde have udtalt, at "...Kolonisterne burde være blevet i Brandenburg i Stedet for at komme her og blive Borgerne til Ruin..".

Mens der således blandt byens indbyggere var bitterhed over at få pålagt denne

ordning, så udtrykte byens præsident, Hans de Hoffman, sig i begejstrede vendinger, da han i sin tiltrædelsestale mange år senere udtalte anerkendelse af de reformerte kolonisters indsats i de følgende næsten 50 år efter deres ankomst, fordi "...de skal have bragt Jordens Dyrkning herved Staden i den Stand, at hver Lod Jord nu skall efter sigende være sex Gange mere værd, end da de her til Staden ankom..".

Her tænkte Hoffman utvivlsomt på, at selv om de fransk- og tysktalende kolonister med hensyn til sprog, levevis og religion stod i kontrast til byens øvrige befolkning, så havde det vist sig, at de havde haft en ikke ringe kulturel betydning for Danmark ved indførelse af intensivt agerbrug og af kulturplanter som kartofler og roer.

Gødning til jorden var også vigtigt, idet deres intensive drift krævede hyppig og rigelig gødskning.

Kolonisterne fik tilladelse til at overtage gødningen efter tre kompagniers heste i den kongelige stald. Lukman beretter, at "...Allerede 5/3 1722 havde Magistraten tilladt de reformerte for Fremtiden at fjerne uskikkelige Møddinghobe og udfejede Dynger fra Gaden; begge Parter fandt, de havde gjort en fortræffelig Aftale, thi Magistraten var glad for at slippe om ved Byens Renovations-væsen paa en saa nem Maade..".

Nogle uvelkomne fremmede

Striden mellem byens borgere og magistrat på den ene side og de reformerte kolonister og kongemagten på den anden side blev iøvrigt ikke mindre kompliceret af, at der

den 1. februar 1721 ankom 218 valdensere fordelt på 63 familier til Fredericia i håb om at kunne overtage de resterende 220 halve havepladser; men den nordiske kulde fik valdenserne til at forsvinde igen i løbet af få måneder. "...Det var med stor Lettelse, saavel Magistraten som Kolonisterne saa Valdenserne rejse bort..", skriver Lukman.

Jødisk fællesskab

Mens byens ledelse og borgere var optaget af at modtage de reformerte kolonister, skete der også en banebrydende begivenhed blandt jøderne.

Som tidligere nævnt havde jøderne indbyrdes været meget uenige om stedet for afholdelsen af deres gudstjeneste. I nogle år frem mod 1720 blev gudstjenesten holdt i Henrik Moses Levys private bolig; men i samme tidsrum var nogle af de føromtalte stridigheder efterhånden ved at ebbe ud.

Nu blev der arbejdet på at skabe en fælles rigtig synagogebygning, der kunne samle alle jøder i én menighed samt skaffe ordnede forhold på begravelsespladsen ved at erhverve et hus derude.

Et vendepunkt i den langvarige strid kom i 1714, hvor ni navngivne jødiske mænd købte en grund med et hus "...beligende udj Rytter Gaden på den østere Siide..". I huset boede der allerede en jøde. Der fik menigheden tilladelse til at indrette en synagoge, som stod klar til indvielse i 1720.

På daværende tidspunkt var den jødiske "nation" i Fredericia vokset til at omfatte 32 familiefædre med familier, tjenestefolk m.m. – et tal der omkring 1750 var vokset til 53.

Nu var synagogen imidlertid i så dårlig stand, at den i 1753 måtte delvist ombygges, og både Hans de Hoffman og Wilse, der begge boede i Fredericia i 1760'erne, udtalte sig i positive vendinger om den samtidige synagoge, der blev betegnet som meget smuk og godt vedligeholdt. .

".. Deres Skole er lige for, men deres Kirkegaard afsides ved Volden. Til Synagogen er en Rabbi eller Capellan og en Forsanger, som staae under Rabbinen i Altona..", berettede Hans de Hoffman i Den Danske Atlas.

Merete Næsbye Christensen antager, at den jødiske skole på vestsiden af Ryttergade var en såkaldt "cheder", hvilket egentligt blot betyder værelse eller stue – et lokale hvor i praksis én lærer på én gang kunne undervise mange børn i f.eks. bibellæsning og ikke mindst dansk.

Befolkningssammensætning

Cirka 75 år efter Fredericias grundlæggelse var byens indbyggertal nu nået op på anslået 2000 personer, og blandt dem befandt sig tre hovedgrupper af fremmede: Katolikker, jøder og reformerte.

Iflg. en beretning ("Informatio") i 1724 talte den katolske menighed på daværende tidspunkt ca. 60 indbyggere i Fredericia. Dertil kom nogle flamske kedelførere, italienske murere, bøhmiske glarmestre, bayriske handelsfolk, westfalske hørvævere og andre fra Norge og Sverige, som i årets løb kom til Fredericia. Desuden en mængde soldater, som havde kvarter i Fyn, Jylland og Holsten.

Tallet på katolikker faldt tilsyneladende

Fredericias sidste præsident, Hans de Hoffman

derefter, for i sidste halvdel af 1760'erne opgjorde både Wilse og Hoffman deres antal til højst 40 personer.

Hvad angår den jødiske menighed i Fredericia, så voksede den kun langsomt. I bogen "Det Jødiske Trossamfund i Fredericia, fra denne Menigheds Begyndelse..." fra 1896 skriver jøden H. L. Hirsch, at menigheden i 1700 kun bestod af fire familier, og ni år senere af 16 familier. I en opgørelse af Hans de Hoffman fremgår det, at i hans samtid i 1760'erne boede der 28 jødiske familier i Fredericia. Dette tal var i god overensstemmelse med Wilse, der bemærkede, at "Jøderne udgjøre 30 Familier og derover, og siden de legge sig mange Børn til, er deres Personers Tal over 200..".

Som det er nævnt i artiklens indledning, er det en kendt sag, at en stor del af jøderne bosatte sig tæt på hinanden i nabolaget til

synagogen – dvs. i Riddergade eller Danmarks­gade; men dertil kom, at “.. til store Høytider komme fremmede Jøder herind allesteds fra i Fyen og Jylland, i hvilken Henseende Fredericia er som Jerusalem i Jødeland..”, som Wilse bemærkede for at understrege Fredericias vigtige rolle som centrum for jøderne vest for Storebælt.

Men det viste sig, at jøderne generelt ikke ville assimileres. De ønskede ikke at blive opslugt af det omgivende samfund og blive ét med byens øvrige befolkning. Deres del af byens liv gik tilsyneladende blot ud på at finde en niche, der gav dem mulighed for at ernære sig og ikke genere nogen andre.

“..De Reformerte ere et meget flittigt stræbsomt og got Folk, men fattige og paastaende..”, hedder det i Hans de Hoffmans karakteristik, hvor han i øvrigt skriver om datidens fredericianere, at de bestod af “.. en Samling af adskillige Nationer, Religioner og Gemytter..”.

Hans bedømmelse blev suppleret af Wilse, der i sin redegørelse anslog den reformerte kolonis størrelse til 60 familier, hvilket han i første omgang umiddelbart omregnede til ca. 185 personer, “..men kan gierne, i Henseende til de Føddes Tal, beregne dem paa 300, hvilket Tal man ogsaa faaer, naar man regner 5 Mennesker paa hver Familie....”.

I den reformerte kirke (indviet i 1736) “.. prædiktes alene Fransk, dog er paa nærværende Tid det Tydske som best forstaaes og tales af Colonisterne..”

Wilse mente, at fordi byens indbyggere

bestod af “..adskillige Lande og Religioner..” var det ikke unaturligt, at “..Tænkemaaden her maa være meget forskiellig..”, og vi kan passende afrunde samtidens karakteristik af Fredericias befolkning i 1760'erne med hans skøn over befolkningens forholds­mæssige sammensætning. “ ..Her ere af mange Slags Folk... man tager ikke meget Feyl, at man (naard Indvaanerne deles i 20 Dele) regner de 15 til at være indfødde Danske, de 4 indfødde Tydske, og en Deel af andre Nationer ...Sproget som her mest tales, er deels Jydsk og deels Plattydsk, ellers er her alle slags Dialecter..”.

Erhvervsmønster

Ud over at være tobaksspindere vides det, at to jøder allerede i 1691 blev tilbudt et hverv som rodemestre (skatteopkrævere), og i 1702 var alle byens fire rodemestre jøder.

Erhvervsmønsteret for de fremmede befolkningsgrupper i Fredericia blev taget op i en artikel i Vejle Amts Årbog i 1924, hvor Chr. Petresch Christensen beskæftigede sig med en redegørelse, “Relationer”, som Fredericias ledelse i 1735 indsendte til regeringen, og her kan læses om de vigtigste erhverv blandt de fremmede, der nu havde slået sig ned i byen.

Ud fra den tidligere udførlige omtale var det ikke overraskende, at “..særdeles den reformerte Colonie, nærer sig mesten med Agerdyrkelse og Tobaksplantage..”, men desuden var der “.. nogle af de sidst ankomne Reformerte, som kan fabriqvere smukke uldne Strømper, men i Mangel af Forlag er dette Manufactuur ikke endnu kommen til nogen Perfection..”.

Gruppen med "Tobaksplanteurer og Fabriqueurer" rummede i alt 20 personer, hvoraf stort set alle blev benævnt som "Reformered" og adskillige suppleret med oplysningen "..lever af Avling og Tobaksplantagie..". Ud over den lange række af franskklingende efternavne som f.eks. le Blond, Betacq, Bottelet, Devantier, le Fevre, Vilain, Deleuran og Armand er der på listen tilføjet, hvor personerne oprindeligt havde deres hjemsted, og hvornår de var født. Her forekommer for de ældstes vedkommende stednavne som f.eks. Calais, Vitry, Chatelaine de Lisle og Grenoble, mens generationen født efter 1700 noterer f.eks. Brandenburg, Gramzow og Bergholt som deres fødested.

Sidstnævnte blev altså – i modsætning til de ældste indvandrere – født uden for franske områder.

I indberetningen fra 1735 kan endvidere læses: "..Kiøbmænd og Kræmmere her i Staden af den lutherske og catholske Religion kan i alt eragtes for 21 Personer... Desuden er her 11 à 12 Jøder, som med Kiøbmandskab siger sig at ernære..".

Et lignende billede tegnede Wilse ca. 30 år senere, hvor han bl.a. skrev: "..Jøderne drive Handel snart med alle Ting, men de profitere vel ti Gange saa meget ved at flakke omkring til Markederne end ved nogen Handel hjemme, naar jeg undertager Vexelererne, som have god Næring af Vexler, helst paa Hamborg..". Varerne, som jøderne forhandlede, omfattede f.eks. silketøj, uld, lærred, pyntegenstande, te, kaffe og chokolade.

Når listen over de jødiske handlende fra

1735 studeres nøjere, fremgår det, at flere godt nok havde deres hjemadresse i Fredericia, men at de ellers "..rejser til Markeder.." – altså drev deres forretning langt fra deres bolig, og deres varer betegnes flere steder som "Smaakram". Det gjaldt for personer som f.eks. Isaach Philip, Moses Liefman, David Nathan Dæhn og Valentin Isaach, hvorimod Berent Wolff og Philip Wolff tilsyneladende brødfødte sig i fæstningsbyen via "...Husnæring med Smaakram og Øl og Brændevin...".

Også den katolske købmand Pietro Bianco, der var indvandret fra fyrstendømmet "Meyland" i Italien, forhandlede størstedelen af sine varer på markeder uden for byen. På købmandslisten nævnes ellers, at Carl Kesting for nylig var ankommet fra England til asylbyen som fallent, men at han nu havde kastet sig over handel med engelske "Kordevare" (tysk: Kurzware = små isenkramvarer).

Indenviforladerlisten over jødiske handlende kan nævnes, at Henrich Joseph "..har tilforn ernæret sig med Tobaksspinderi.."; men han var ikke den eneste af slagsen, for andetsteds i indberetningen skrives, at der i byen befandt sig "...3 Tobaksspindere af den lutherske, 6 af den reformerte og 2 af den jødiske Religion..".

"..Dernæst er og et Slagterlaug af 10 Borgere, deriblandt 2 Jøder..", hedder det videre i redegørelsen, som yderligere nævner to jøder "..endskiønt de ej ere Lavet vedkommende.." – nemlig Henrich Moses og Eleazar, der begge "..ernærer sig med Slagteri..".

Selv om deres etniske oprindelse er ukendt, kan her til slut nævnes endnu to

erhvervsdrivende, hvis navne kunne tyde på en forbindelse med udlandet: Franciscus Folla ernærede sig som "Gibsmager", mens der om Ejler Bübart noteres, at han "...ejer selv en Hestemølle, er i kejserlig Tjeneste..".

Det kan her indskydes, at kort tid efter – i 1736 – kunne den reformerte menighed omsider indvie deres egen nye kirkebygning i Dronningensgade. Menighedens præst på det tidspunkt var Jacques Bovet; men han udvandrede tre år senere med sin familie til Parstein i Brandenburg. Som det blev skik i de følgende ca. 200 år, blev han efterfulgt af andre præster med udenlandsk oprindelse.

Uro på grund af fremmede

Som det fremgår af ovenstående, havde mange fremmede i årenes løb benyttet sig af de privilegier, der fra slutningen af 1600-årene skulle bidrage til at fremme en befolkningstilvækst i den nye fæstningsby. Mange fremmede havde efterhånden prøvet lykken, og en del havde slået sig ned i byen; men alligevel var ikke alle velkomne:

"...Andre Religioner taales her ey, ikke engang Remonstratenser og Mennonister, som i Fridrichstad..", berettede Wilse. "...Her hendte sig ellers 1744, at nogle Separatister kom hid, under Navn af Sionister, som prætenderte, at følge i alt den allerførste Christne Kirke; de vare over 50 i Tallet; de kom deels fra Norge, deels fra Sverrig paa 3 Skibe..". De fremmede gjorde krav på tilladelse til at slå sig ned i Fredericia, men de lokale gejstlige modsatte sig dette, og de fremmede måtte i løbet af kort tid forlade

byen igen med besked om, at de kun måtte opholde sig i Frederiksstad.

Også andre begivenheder kunne dette år sætte sindene i bevægelse i Fredericia, og det viste, at selv om de forskellige befolkningsgrupper alt i alt levede omgængeligt med hinanden i dagligdagens Fredericia, så kunne en enkel episode utvivlsomt bidrage til genoptagelse af gammelt nag, uenigheder og beskyldninger, der bundede i tidligere generationers kultur- og mentalitetsforskelle.

Årsagen var, at steddatteren til klokkeren i den lutherske Sct. Michaelis Kirke var gået over til katolicismen og nu var spørløst forsvundet. Klager endte hos kongen, der pålagde byens to katolske paterer at finde pigen. Først langt hen på året 1745 blev det afsløret, at pigen nu befandt sig i et kloster i Mainz, og at hun ikke kunne forlade dette. Som straf blev der gjort udlæg i katolsk præstegård, bohave, bibliotek og kapel. Pengekassen med 140 Rigsdaler blev beslaglagt, og man truede med kirkens lukning og afstraffelse af samtlige katolikker. De protestantiske præster øjnede muligheden for, at man nu omsider kunne give de forhadte "Papister" dødsstødet. I 1746 blev der indledt en kæmpe proces mod de to paterer med forhør, der i alt strakte sig over 2½ år. Dommen, der omsider forelå i foråret 1749, betød foruden en stor pengebøde, at kapellet skulle lukkes og jesuiterne forlade Fredericia. Men dommens fuldbyrdelse trak ud. Wilse fortæller, at da der blev gjort "...adskillige Forbønner for dem hos Majesteten, blev Sagen imod dem gandske ophævet og de pardonerede..", og i 1752 annullerede kongen dommen.

Katolikernes særlige privilegier blev imidlertid ikke fornyet, og paterne måtte fremover holde sig inden for de afstukne rammer og være meget forsigtige i deres missionsvirksomhed.

Nyt katolsk samlingssted

Der gik dog kun ca. 15 år, før byens katolikker igen gjorde sig bemærket. I 1766 døde den fromme jomfru Susanna Lucia Bianco i Mainz. Hendes slægt var indvandret til Fredericia i begyndelsen af 1700-årene, hvor hendes far, ovennævnte Pietro, og dennes bror, Dominico, blev førende i menigheden og desuden erhvervede sig en betydelig formue ved handel. Ved Susanna Biancos død efterlod hun til den katolske menighed i Fredericia en så stor kapital, at man nu turde bygge sig en ny kirke.

Det var således den første katolske kirkebygning, der blev opført i Danmark efter Reformationen.

At den kom til at ligge netop i Fredericia, var en logisk følge af byens privilegier.

Afslutning

Udstedelsen af privilegier for den nye fæstningsby Frederiksodde/Fredericia kunne umiddelbart opfattes som et særligt positivt udspil fra kongemagtens side. Men nøgternt betragtet kan det ikke skjules, at disse privilegier for en stor del var blottet for menneskekærlighed og snarere styret af økonomiske interesser. Det var ikke idealisme, der fik kongen til at give Fredericia de omfattende privilegier. Det var ønsket om at fremme byens erhvervsliv og en udløber af

den merkantilistiske politik, som fra 1650 til ca. 1800 bestemte den danske stats overordnede næringspolitik. Når privilegierne også kom til at omfatte jøder og andre uden for den evangelisk-lutherske kirke, skyldtes det, at man gerne ville have fat i driftige handelsfolk – f.eks. driftige jøder og folk med trang til at slå sig ned og skabe vækst.

Indvandringen til Fredericia kan i dag stadig være båret af ønsket om økonomisk velstand og fremgang. Når det gælder ansættelsen af udenlandske eksperter på virksomhederne, er motivet klart, men når det gælder modtagelsen af flygtninge fra verdens brændpunkter, er ambitionerne måske ikke forbundet med økonomi.

Fredericia er ligesom dengang stadig broget og mangfoldig. Med Wilses ord kan vi passende slutte – selv om man ikke kan sammenligne tider og vilkår: "....I den Adskillighed her er af Characterer, kan enhver leve her som han vil, uden at Folkes Omtale torde være ham til Præjudice, hvilket ey saa let kan skee andre Steder, hvor den ene maae leve som den anden, og gammel Kiendskab og Venskab ey vel kan brydes..."

Anvendt kildemateriale:

J.N.Wilse: " Fuldstændig Beskrivelse af Stapel Staden Fridericia", 1767

"Fridericia", Hans de Hoffmans beskrivelse, kapitel X i Erich Pontoppidans "Den Danske Atlas", Tomus 5, Andet Bind, 1769.

Chr. Petresch Christensen: "Fredericia Købstad og dens Indbyggere ved Aar 1735", Vejle Amts Årbog, 1924.

Eduard A. Nissen: "Den katolske menighed i Fredericia 1674-1962", Vejle Amts Årbog 1962.

Eduard A. Nissen: " Uddrag af den katolske menigheds arkiv fra 1687 til 1919" , Fredericia Minder, 1967.

N.C.Lukman: "Fredericia-Kolonien. Vort lille Frankrig", 1939.

H.L.Hirsch: "Det jødiske Trossamfund i Frede-

ricia, fra denne Menigheds første Begyndelse til henimod vor Tid", 1896

Merete Næsbye Christensen: "Det jødiske Fredericia 1675-1902 – et fristed i Danmark", 2002.

Hugo Matthiessen: " En Tale af Hans de Hofman", Vejle Amts Årbog, 1911

Oplysninger fra Danmarks Statistik

Kolding som grænseby

Af Erik Voss

Det kommer sikkert bag på mange, at grænsen mellem kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig i mange år lå midt i det nuværende Kolding.

Læs her om denne grænses historie og om hvad arbejdet med emnet helt konkret resulterede i. Forfatteren er historielærer, cand. mag. Erik Voss.

Grænseløs begejstring. Det er da godt. Men for nogle lidt for godt. Der må være en grænse, siger de. I hvert fald skal børn vide, hvad de må / ikke må. Ellers bliver de grænsesøgende og måske ligefrem -overskridende.

Grænsegængere er sjældent populære. Og grænsehandel er det i hvert fald ikke hos købmanden på hjørnet.

Han går lige til grænsen, siger man om det dristige / frække menneske, der kommer til at tangere den almindelige orden.

Nogle har en grænseløs viden – og det er jo ikke så ringe, men mere almindeligt forekommende er nu nok grænseløs uvidenhed.

De europæiske stormagter har trukket grænser i ørkensand til stor skade for befolkningerne – for grænserne var ofte trukket efter en lineal og delte familier osv.

Lige nu ændres kommune- og amtsgrænser. Det er ikke noget nyt. Balladen ej heller.

Det kan let konstateres, når man studerer historien om grænsedragningen ved Kolding.

Denne er blevet endevendt af Kolding-historikeren P. Eliassen, hvis studier nærværende artikel i høj grad står i gæld til.

Grænser er oprindeligt blevet draget efter

landskabet og/eller sproget. Når Kongeåen og Kolding Å (der, som vi skal se, en overgang blev benævnt Kongeå) i århundreder har dannet en slags grænse mellem Nørrejylland og Sønderjylland, så skyldes det imidlertid hverken den naturlige barriere, for åen var let at passere, eller at den falder sammen med sprogrænsen: Denne ligger snarere på en linie, der kan trækkes fra Ribe til Haderslev. Den naturlige grænse udgøres derimod af Kolding Fjord og Farrisskovene, som lå mellem Kolding og Haderslev og som strakte sig langt vestpå.

”Kolding Byfred”

Når man – lad os sige engang i anden halvdel af 1200-tallet - var kommet igennem Farrisskovene sydfra, fik man formentlig øje på Koldinghus. Dog ikke på grund af kæmpetårnet, for det kom først til omkring år 1600, men fordi Kolding dengang var en ganske lille by, hvor enhver større bygning straks ville falde i øjnene. Tænk også på den gode udsigt, der har været og stadig er fra toppen af den nuværende Haderslevvej.

P. Eliassen mener, at Kolding fik købstadsprivilegier på denne tid. Han henviser til Valdemar Sejrs Jordebog (1231), hvor der står: ”Af Kaldyng 80 Mark rent Sølv”.¹

Kaldyng er selvfølgelig datidens retskrivning for Kolding.

Kaldyng · æ · lxxv · øj ·

Teksten fra Kong Valdemars Jordebog. Tallene er romertallene for 80: LXXX.

Når kongen giver en by privilegier, betyder det, at byens borgere skal betale skat mod til gengæld at nyde en vis beskyttelse. De får også lov til at drive handel og håndværk og får deres helt egne love til løsning af konflikter.

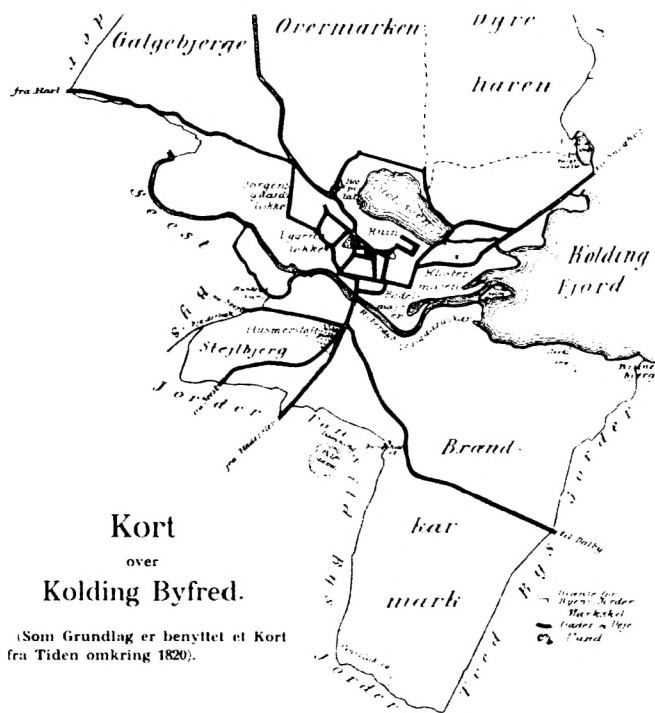
Det mest detaljeret udformede – og i papirform stadig eksisterende – privilegium Kolding har, er Chr. I.s af 1452.

Der henvises heri til ældre privilegier,

som f. eks. Christoffer II.s af 1321, som stadfæster endnu ældre privilegier.

I 1327 kommer endnu et temmelig konkret udformet privilegiebrev udstedt af hertug Valdemar. Heri garanteres, at retssager mod Koldings borgere skal føres i Kolding, og at dommen skal afsiges af sandemænd og nævninger "i alle Sager inden for Byens Grænser, som kaldes Kolding Byfred".²

Det er denne "Byfred", som beskrives i Chr. I.s privilegium: Kongen under koldingenserne "at have, nyde eller bruge deres Byfred sønden Kolding fra "Brunckberi" saa til Stejlebjerg og saa fremdeles til "Bjolderbecki" "³. Brunckberi er Brunebjerg og Bjolderbecki er Bjolderbæl – navne som stadig anvendes.

Eliassen påviser, at ejendommen syd for åen stammer fra 1427, da Kolding voksede søndenud, idet byen overtog Brændkær Mark.⁴

Eliassen anskueliggør Kolding Byfred på kortet side 72.

Mange år senere skulle denne byudvidelse give anledning til store problemer:

”Kolding Afsked”

I oktober 1596 samles 35 af Koldings ældre borgere på rådhuset. Det er lensmanden på Koldinghus, Caspar Markdaner, der på majestæstens (Chr. IV) vegne har sat dem stævne. Der er nemlig opstået tvivl om, ”Huorledis altid haffuer weritt holden mett fremmede herrer och førster, som haffue begiffuet thennom her ind vj Rigett”⁵ eller på dansk:

Hvad er kutymen, når stormænd besøger / rejser fra Danmark?

Eller måske oven i købet: Hvor lå grænsen mellem kongeriget Danmark og her-tugdømmet Slesvig?

Beslutningerne på mødet har siden fået navnet ”Kolding Afsked” og er ”oversat” i ”Byraadsbogen”, som de følgende henvisninger vil være til.

De agtværdige borgere aflægger ed på, at siden hedenold er gæsterne blevet modtaget ”paa det Sted paa Bjergene, hvor Leddet er”.⁶

Det led er for længst faldet. Men den dag i dag er der en vold i haverne mellem Læs-søgade og Hans Havesvej.

Så mon leddet ikke lå på Haderslevvej ud for denne vold?

Grunden til den megen ståhej kan vi

læse os til i byrådsprotokollen: Holstenerne (som de kaldes uden skelen til, om der i virkeligheden var tale om slevigere) har påstået, at de har ladet personer ledsage helt til ”Kolding Bro, hvor de er blevet modtaget”⁷.

Hvordan kunne holstenerne nu være så frække at påstå dette?

Sagen er ganske enkel: Hvis grænsen lå ved åen = Kolding Bro = Sønderbro, så skulle koldingenserne betale skat af jorden syd for åen til Haderslevhus.

Det har de øjensynlig ikke været meget for. Formentlig af psykologiske grunde for det var jo Chr. IV, der sad på Haderslevhus og derved under alle omstændigheder indkasserede afgifterne. Kongens motiv til at gå ind i sagen har uden tvivl været at få fastslået, at grænsen lå, hvor den lå.

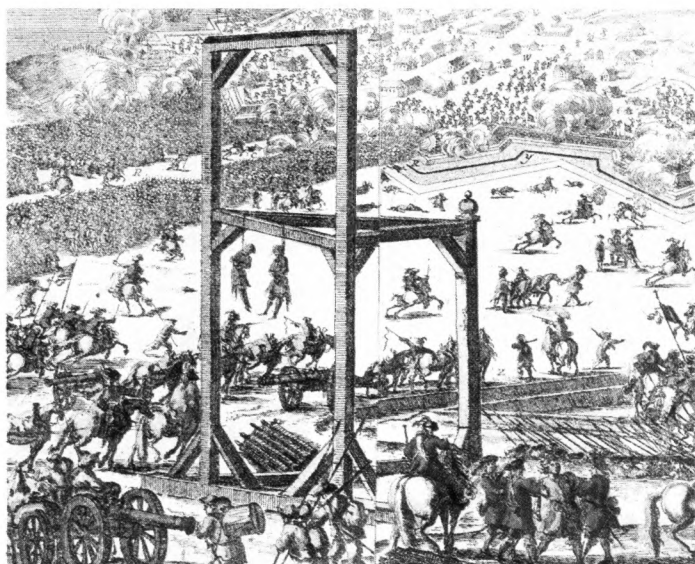
De 35, hvoraf nogle husker 70-80 år tilbage, sværger på, at de aldrig har været vidner til eller hørt om, at fremmede er blevet ført helt frem til åen, før de kom ind i Danmark.

Byrådsprotokollen henviser faktisk til Chr. I's privilegier ”der udtrykkelig beretter og stadfæster de Privilegier, som Kong Valdemar, Kong Erik og Kong Christoffer har benaadet Kolding By med, og hvad der er vor Jord og Ejendom”.⁸

Protokollen opregner herefter, at syd for åen er følgende i Koldings besiddelse:

Husmers Toft, Teglgård og Brændkær Mark.

Holstenerne / Haderslevhus kunne efter ”Kolding Afsked” kigge langt efter skatter fra disse områder.

»En dobbeltgalge ses på sticket. Erik Dahlberg: Stik af stormen på Fredericia 24/10-1657. (Original: Museerne i Fredericia)«.

Kvægtolden

Allerede i 1231 bidrog Kolding som nævnt til hoffets finansiering. Vi ved dog ikke, hvilken slags afgift, der har været tale om.

I 1475 kommer så Chr. I med en forordning om, at kreaturer nordfra kun må drives til Kolding, hvorefter de skal handles videre af tyskere.⁹ Hvad baggrunden for denne foranstaltning er, ved vi ikke. Overholdt blev den næppe.

Til gengæld var udførsel af først og fremmest kreaturer belagt med told de næste 4 sekler.

Fra begyndelsen var tolden 2 skilling pr. hest eller stud. Men sådan blev det ikke ved med at være. Et par generationer senere – i 1542 – var tolden tidoblet.¹⁰

Det var ikke småpenge, der blev inddrevet på denne måde. Eliassen refererer da også en beregning, der går ud på, at 1/5 af hele kronens told i 1650erne kom fra Kolding.¹¹

De høje toldsats fik selvfølgelig folk til at smugle som gale.

I 1545 blev kongen så vred over, at der blev smuglet varer over grænsen, at han skrev et åbent brev, hvori han befalede, at alt skulle udføres over Kolding og Ribe, og at smugleri skulle straffes på linie med tyveri. Her blev der, i parentes bemærket, ikke lagt fingre imellem.

Et par år efter fik lensmanden på Koldinghus (og ligeledes i Ribe) en formaning om at holde godt øje med, at loven blev overholdt.¹²

Dronning Dorothea, som residerede på Koldinghus, havde sans for, at det slet ikke gik med den høje told, og hun skrev derfor (engang i 1550erne) en protest i folkets navn. Heri anfører hun, at bønderne ikke vil sælge kreaturerne på grund af den høje told, og derfor breder fattigdommen sig.¹³

Efter Chr. III.s død havde Dorothea, der klart så, at folket opretholder øvrigheden,

ikke længere så meget at skulle have sagt, og Fr. II. befalede således i 1561, at smuglere skulle hænges.

I 1574 skriver kongen endnu et åbent brev til lensmanden på Koldinghus. Denne skal lade en købmand, der er blevet pågrebet for smugleri, hænge og dér, hvor han har smuglet, skal der rejses en dobbeltgalge, og på den skal der opslås en oksehud med horn. En dobbeltgalge er en galge i to etager, og at blive hængt på denne måde er en skærpet straf og ikke særlig behageligt.¹⁴

Det var også Fr. II., der fik grænsen mellem Seest og Hjarup afmærket. Seest blev nemlig "erobret" i 1566.¹⁵ Afmærkningen bestod af fløjer, som er træpæle, med Fr. II.s navnetræk og en vejrfløj. De var der stadig i 1670. De blev på et tidspunkt ombyttet med vildtbanesten (for kongens vildtbane var jo her).¹⁶ Hvis du, kære læser, finder sådan en vildtbanesten, er vi mange, der gerne vil se den. De må jo være et eller andet sted.

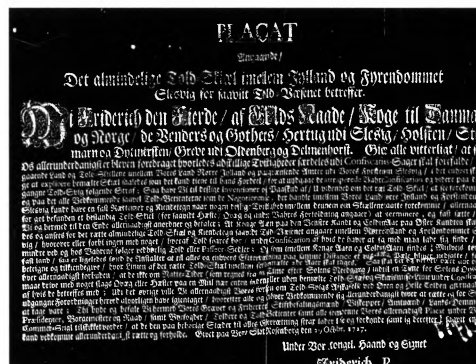
"Kolding Frihed"

Grænsen forandrede sig altså, men tolden skulle lægges ved Kolding Bro.

Det blev den imidlertid ikke altid. Mange passerede nemlig toldgrænsen ved at drive deres kvæg over, hvor åen var smallest og lavest. Derfor var toldembedsmænd selvfølgelig også på mærkerne for at forhindre smugleriet. Der er utallige historier om dette fænomen. F. eks. beretter Eliassen om de såkaldte vadstedsridere, der som en slags cowboys – de var faktisk bevæbnede med pistoler – patruljerede mellem Kolding og Skodborg i mere end 100 år indtil 1760.¹⁷

Bønder i grænseområdet forstod at udnytte situationen. På Ribeejnen opnåede de toldnedsættelse. Dette kom til at smitte af på østkysten, så bønderne i Seest, Skanderup, Hjarup og Vamdrup kom til at høre ind under "Kolding Frihed", hvori der altså også var lavere takster. Så selv om toldgrænsen gik nord for disse sogne, var de – som en slags kongerigske enklaver – underlagt kongeriget. Det skete omkring 1680.¹⁸

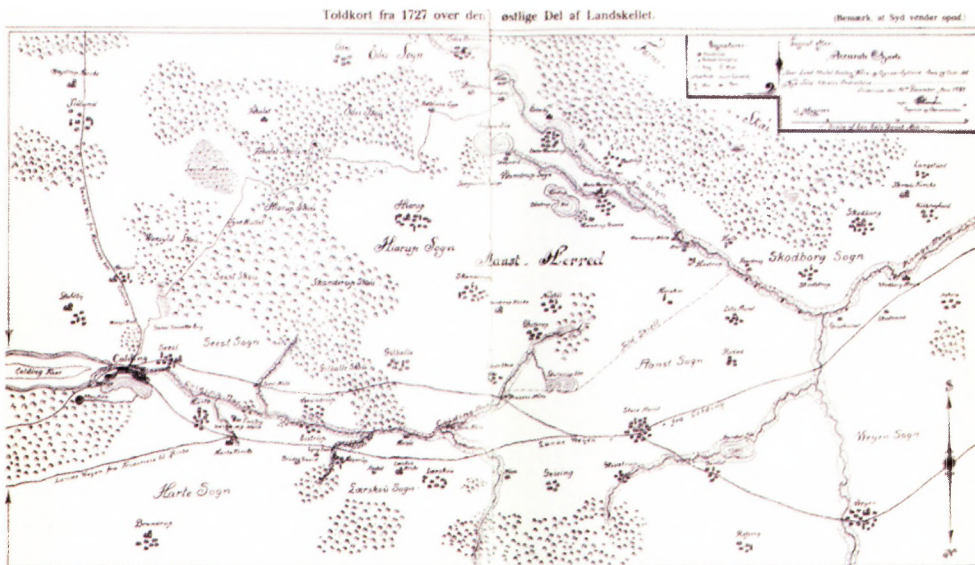
Et par generationer senere kommer den frygtindgydende "Placat Angaaende det almindelige Told-Skiæl mellem Jylland og Fyrstendømmet Slesvig for saaviit Told-Væsenet betreffer":

Bekendtgørelsen er rettet til grever, friherrer, stiftsbefalingsmænd, biskopper, amtmænd, landsdommere, præsidenter, borgmestre og råd, byfogeder, toldere og toldbetjente "samt alle som denne Vores allernaadigst Placat under Vores Kammer-Seigl tilskikket vorder".¹⁹

De skal sørge for, at alle retter sig efter reglerne.

For fremtiden er Kongeåen og Kolding Å den faste toldgrænse, som man ikke må

Kortet er gengivet fra Eliassen 1. Toldkort fra 1727, der illustrerer toldskellet fra Kolding Å til Kongebæk. Bemærk at syd vender opad.

føre varer over uden at betale told (hvis man da ikke har en toldseddel). De $\frac{3}{4}$ miles tørt land mellem de to åer bliver markeret med pæle. Fra nu må ingen drive kvæg i en mils afstand fra linien om natten (og det er en time efter solnedgang og en time før solopgang).

Plakaten udstedtes 29. okt. 1727.

Den var et resultat af Andreas Rachlows – koldingtolder fra 1725 – skrivelse til kongen af 2. juli 1726. Han foreslog, at der blev lavet en jordvold, at Kongebæk blev uddybet, og at pæle skulle hamres ned i åbreden for at forhindre smugleri. Intet af dette blev til noget. Men kongen nedsatte en kommission, der beordrede et "accurate charte" tegnet. Denne opgave blev overdraget "Ingeniør og Oberkonduktør" Themsens i Fredericia.²⁰

I 1728 resulterede Rachlows idé i 74

grænsepæle opstillet mellem Drabæks Mølle og Faarkrog ved Kongebæk. På pælene var der opsat tavler, der forklarede, at man var ved det rette toldskel.²¹

En frygtelig ugerning

Kolding Å var fra 1727 til 1851 toldgrænse indtil Drabæks Mølle.

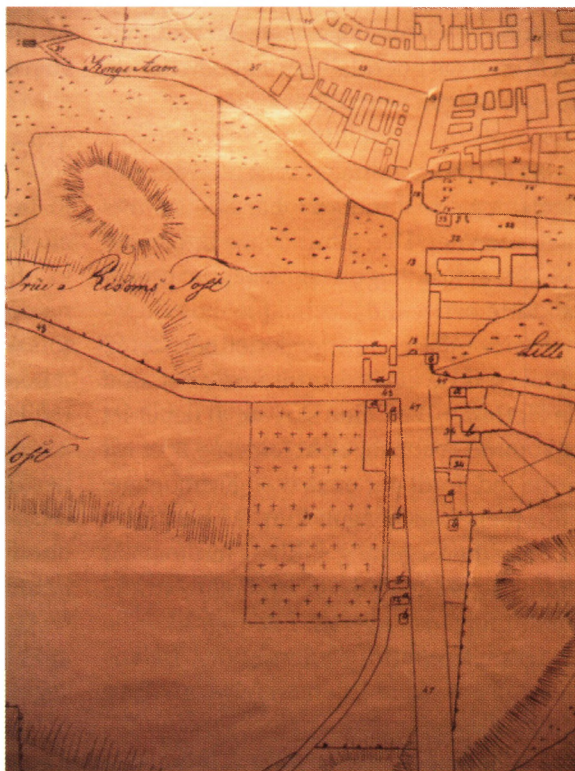
Den kaldes oven i købet "Konge Aaen":

Men det fik langt fra smuglerne til at indstille deres virksomhed.

Tværtimod viser reskripten af 22. marts 1740: "Med megen Mishag har kongen maattet fornemme, at Told-Intraderne defrauderer ved den saa særdeles i svangaaende Toldsvig med Øxen og andet Quægs hemmelige Udpractisering, ligesom adskilligt sygt Quæg, ved Omveie fra eet

Udsnit af Trøjels kort fra 1823.
 Af kortet fremgår det, at Kolding Å bar
 navnet Kongeå. Årsagen hertil var, at
 åen dengang var grænseå mellem Kon-
 geriget Danmark og Slesvig.

Sted til et andet i herturdømmet Slesvig vorder indført, hvorudover, foruden den Svig, som derved i Told-Intraderne begaaes, tilligemed saadan Svaghed under Quæget meer og meer sig udbreder.”²²

Det kongelige mishag ytrer sig herefter ved, at der strammes op med hensyn til at-tester for kvægets oprindelse, og kvægets skal for fremtiden drives ad ordentlige veje til "næstliggende Toldsted".

Konklusionen er, at de fleste almindelige mennesker mente, at det var helt i orden at snyde lidt på vægten. Men ikke Marcus Møller fra Seest. Eliassen skrev om dette i Vejle Amts Historiske Samfunds årbog i 1914. Ikke alle læsere har formentlig denne

årbog lige ved hånden, og jeg skal derfor kort genfortælle, hvad der hændte.

Marcus Møller var ikke velanskrevet i Seest og blev i anledning af et byggeri stævnet. Som en slags hævn herfor beskyldte han de "Sest Sognemænd" for bl.a. toldsvig. Det skulle han nok aldrig have gjort, for 16. januar 1754 fik han, i ly af mørket, revet sine øjne ud, da han var på vej til sit hjem i Seest.

Den sag kom ikke til at gå stille af. Mange Seestborgere blev forhørt på Koldinghus af amtmand v. Bülov, og enden blev, at tre mænd tilstod ugerningen. Det lykkedes dem imidlertid at flygte fra arresten, og de er ikke set siden. De blev senere dømt in

absentia til hjul og stejle.²³ De har muligvis - a la en slags guerilla - kunnet bevæge sig i befolkningen som fisk i vandet.

Jeg skal ikke trætte læserne med de utallige smuglerhistorier. De har alle samme fællesnævner: Den almindelige borger synes, det er urimeligt, at statsmagten prøver at kratte penge ind i form af told osv.

Hvor omfattende smugleriet har været, kan vi udlede af en skrivelse fra amtmand de Hoffman 1787. Han skriver, at det er let at komme over åen, og at tolderne ikke tør gribe ind, fordi der er så mange smuglere. Han mener, at kongen kun får halvdelen af, hvad han egentlig skulle. Han foreslår derfor lavere toldtakster og højere straffe for at undgå smugleriet. Eller også kunne toldgrænsen flyttes til Rendsborg, for kanalen dér er så bred, at man ikke kan drive studene over.²⁴

Året efter blev todsatserne faktisk ned-sat. Om det havde nogen effekt på smugleriet er uvist.

Som tiden gik, blev der i hvert fald mere og mere kritik af, at der blev opkrævet kvægtold. Således skrev landvæsenskommissær C. Dalgas i 1826: "Der er...kun een Stemme over hele Jylland, at Toldlinien ved Kongeaen er til ubodelig Skade for Danmark".²⁵

Dette opråb må have gjort et vist indtryk på myndighederne, thi fra 1. januar 1827 blev der ikke længere opkrævet kvægtold. De 60.000 Rigsdaler staten derved gik glip af, fik man ind igen ved at forhøje hartkornsskatten.²⁶

Told på alle andre varer var der imidlertid stadig. I de følgende år blev der ofte argu-

menteret for ophævelse af konsumtionen, som de almindelige afgifter kaldtes.

Toldgrænsen falder

Jo tættere vi kommer på afskaffelsen af enevælden og indførelsen af demokrati, jo oftere lyder disse argumenter, som jo netop har kunnet fremføres på stænderforsamlingerne. På provinsialstændermødet i Viborg 1836 fremførte kammerråd Hans Wulff, at der smugledes enorme mængder brændevin (2 mio. pletter) fra hertugdømmerne. Han mente endvidere ikke, at smugleriet kunne stoppes, selv om man indførte skærpet overvågning af grænsen.²⁷

At vi nærmer os friere tider viser sig ved, at forordning af 12. dec. 1838 tillader passage af toldgrænsen ved nattetide.²⁸

I 1843 verserede en petition til kongen med protest mod grænsen: "Blandt de Levninger fra en uheldig Fortid, som endnu findes her i Landet, er der næppe nogen, som mere stødervor følelse, end den Toldgrænse, som er trukken midt igennem Deres Majestæts Stater og som saa at sige halverer Riget i to Dele. Efter den almindelige Sprogbrug er "Grænse" den yderste Del af et Land, og uden for Grænsen bor de fremmede (...), men Jyden og Slesvigeren er ikke fremmede i Forhold til hverandre. De er lige saa fuldt Børn af een Stamme, lige saa fuldtro Brødre som Jyden og Øboeren (...)"²⁹

Der opregnes flere argumenter mod toldgrænsen. Underskriftsindsamlingen blev en succes: 6002 skrev under.

Resultatet blev, at grænsen virkelig blev ophævet og ligeledes konsumtionen. Fi-

nansminister Sponneck lod det ske 6. okt. 1850 med virkning fra 1. jan.1851. Hermed var toldgrænsen flyttet til Ejderen. Men kongerigets grænse lå stadig ved Kongeå.

Og krigen mellem brødrene rasede samtidig. Også i Kolding.

Grænsestenens genkomst

Som et minde om grænsen stod "indtil for et par Menneskealdre siden, en Vejpæl, der tidligere havde baaret indskriften "Haderslebener Ampt" og senere "Haderslev Amt". I mange Aar laa Pælen omvæltet i Vejgrøften paa den modsatte Side af Krat-huset indtil Kommunens Folk en Dag kørte den op paa Koldinghus. Den er nu opstillet i Haven ved Hovedvejen til Slottet, og en Bronzeplade ved dens Fod giver Besked om dens oprindelige Plads".³⁰ Således skrev Niels Jacobsen i 1944 i sit efterskrift til "Kolding Afsked". Da jeg læste det, tog jeg straks op på Koldinghus for at se stenen. Men den var nu ikke så let at finde. I slotshaven stod den i hvert fald ikke længere. Og i slotsgården er der ganske vist et par vejsten, men de er uden indskrift.

Jeg gik så til museumsinspektør Vivi Jensen, som lovede at finde stenen. Imens kunne jeg kigge på nogle papirer, man havde samlet om den.³¹

3. sept. 1897 skriver J. O. Brandorff, at bestyrelsen på Koldinghus er blevet opfordret til at frede den gamle grænsepæl, der "henligger ved Vejkanten på Chauseen syd for Kolding tæt ved Bellevue". I den anledning beder han Amtsvejvæsenet om tilladelse til at overtage stenen til fremtidig opbevaring på Koldinghus.

Det er helt bestemt "vores" sten, der her omtales.

5. jan. 1898 afleveres en regning til Koldinghus for opstilling af "to Vejsteen i Slotshaven" (regningen er på 2 kr. og 15 øre, men så har der også været anvendt ekstra hjælp).

Nu begynder tvivlen at melde sig, for hvorfor er der pludselig tale om to vejsten? Og skrev Jacobsen ikke i 1944, at grænsepælen "nu" var opstillet? Hvor langt strækker dette "nu" sig mon tilbage i tiden? De to vejsten er måske de to, der den dag i dag står i slotsgården.

Måske findes forklaringen i et brev til bestyrelsen for Kolding Museum. Det er Vejle Amts Vejinspektorat, der i oktober 1922 skriver, at Vejle Amtsråd har ønsket at skænke en gammel grænsesten til opstilling på Kolding Museum.

Imens jeg tygger mig igennem de gamle papirer, leder personalet på Koldinghus med lys og lygte efter stenen. Museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou husker, at den i 1988 blev fjernet i forbindelse med restaureringen af Koldinghus. Det var formentlig arkitekterne, der mente, at den ikke passede ind. Men, hvor var det nu lige, den blev stillet hen?

Jeg indskyder, at den nok ikke er til at overse, for nu står jeg nemlig pludselig med et fotografi af den virkelige – ret høje – grænsesten. Det findes som illustration til en kronik i Kolding Folkeblad fra 20. maj 1938, hvor cand. pharm. Arnold Hansen skriver: "Gennem en længere Aarrække har der i Slotshaven på Koldinghus været opstillet en gammel Grænsesten".

Arnold Hansen mener, at stenen blev

opstillet i slotshaven omkring år 1900 (og det vil jo nok sige 1898, jfr. Brandorffs skrivelse og regningen) og at den "for nylig" har fået påsat en mindeplade med inskriptionen: "Denne sten var til 1864 Grænsesten

mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Stod ved Haderslevvej i Kolding Byskel".

Få uger efter Arnold Hansens artikel gør "Public" i Kolding Folkeblads rubrik "Talerstolen" sig lystig over, at Kgl. Bygningsinspektør V. Norn, Horsens, har anmodet Koldinghus' bestyrelse om en udtalelse om, hvorfor denne ikke har indhentet Indenrigsministeriets tilladelse til opstilling af stenen. Årsagen til avisens munterhed er selvfølgelig, at stenen har "staaet paa sin nuværende Plads siden 1922."

Forvirringen er nu total. Er stenen oprindeligt blevet opstillet i 1898 (som Brandorffs notat tyder på) og så måske flyttet i 1922 (hvor man til overflod fik tilbudt en grænsesten)?

Disse overvejelser overlades hermed til læseren, for NU dukker stenen op i en vognport på Staldgården.

Mere interessant er måske spørgsmålet om, hvornår den famøse grænsepæl blev rejst første gang.

Den bærer Frederik VI.s navnetræk, og da han døde i 1839, må stenen altså være fra før det tidspunkt. Igen får vi hjælp af Eliassen, der citerer rektor Tauber, der i 1820 foretog en køretur sydpå fra Kolding: "Vort Blik traf først paa den ny afpælede Landevej. Allerede her er Sønder- og Nørrejylland's Opposition synlig".³²

Da stenen var dukket op igen, bad jeg borgmester Per Bødker Andersen om et bud på, hvordan stenen kunne blive genopstillet. Han henviste mig til formanden for Teknisk Udvalg, Iver Schriver, som straks satte Teknisk Forvaltning i gang med opgaven.

Grænsestenen blev genopstillet ved

Læssøestenen på Haderslevvej 30. marts 2005. Forhåbentlig for at blive stående.

Litteratur:

Byrådsbogen 1943-44, Fr. Lumbyes Bogtrykkeri 1944

Eliassen, P.: 1. Det gamle og det nyere Kolding. Konrad Jørgensens Bogtrykkeri 1910.

Eliassen, P.: 2. Kongeåen eller den gamle grænse. Konrad Jørgensens Bogtrykkeri 1926.

Fogtmann, Laurids: "Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve" IV. Del, bd. 2. København 1788

Kong Valdemars Jordebog, bd. 1. Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur 1926.

Kroman, E. (red.): Danmarks gamle Købstadslovgivning, bd. 2. København 1951

Utrykte kilder:

Kolding Afsked. Fotokopi af afskrift af byrådsbogen 1596. Koldinghus.

Placat af 29. okt. 1727 – fotokopi fra Rigsarkivet. Artikler vedr. grænsestenen. Koldinghus.

Noter

¹ Kong Valdemars Jordebog s. 39r

² Eliassen 1 s. 220

³ Kroman s. 113ff (delvis oversat i Eliassen 1. s. 223)

⁴ Eliassen 1, s. 222f

⁵ Kolding Afsked

⁶ Byrådsbogen s. 7

⁷ samme s. 8. Ordet "holstenerne" indbefatter også slesvigerne, så når koldingenserne rejste syd for byen, sagde man, at man rejste ned i Holsten. Tilsammen var holstenerne og slesvigerne ilde-sete i århundreder.

⁸ samme s. 9

⁹ Eliassen 2 s. 20

¹⁰ samme s. 21

¹¹ Eliassen 1 s. 328

¹² Eliassen 1 s. 22

¹³ samme s. 23

¹⁴ Eliassen 2 s. 27

¹⁵ samme s. 14

¹⁶ samme s. 16

¹⁷ samme s. 40

¹⁸ samme s. 41ff

¹⁹ Placat

²⁰ samme s. 69ff

²¹ samme 3. 73

²² Fogtmann

²³ Vejle Amts Aarbøger 1914 s. 169ff

²⁴ Eliassen 2 s. 95ff

²⁵ samme s. 135

²⁶ samme

²⁷ samme s. 163ff

²⁸ samme s. 167

²⁹ samme s. 173ff

³⁰ Byrådsbogen s. 15

³¹ I det følgende refereres til denne samling.

³² Eliassen 2 s. 112

Tyske flygtninge i Fitting og Vingsted

Lars Peter Lund er fhv. gårdejer ved Egtved. Han er en ivrig amatørarkæolog og forfatter til historiske artikler til bl.a. Egtved museumsforeningsblad.

Han har her undersøgt de tyske flygtninges vilkår efter krigen i 1945. Forholdene var ikke så grelle som påstået af nogle i dag, og mange af flygtningene var endda meget taknemmelige ved afrejsen fremgår det af bogen "Bag Flygtningelejrens Pigtraad", skrevet af Paul Lund.

I vinteren og foråret 1945 flygtede flere millioner af civile fra de baltiske lande og de østlige dele af Tyskland for de fremrykkende russiske styrker. Det var for det meste kvinder og børn, og mange blev evakueret med skib over Østersøen heraf en del til Danmark. Mange tusinde druknede, da de overfyldte skibe blev sænket, men der blev dog ved befrielsen i maj 1945 optalt godt 238.000 flygtninge indenfor vore grænser.

Berøvet næsten alt hvad de ejede. Udhungrede, forfrosne og ofte syge forlod flygtningene deres hjem. Presset var så stort, at skibene medbragte alle de passagerer, der overhovedet kunne være ombord. Især 3 store katastrofer springer i øjnene. Næmlig de russiske ubådes sænkning af de store tyske skibe »Wilhelm Gustloff«, »General von Steuben« og »Goya«. Omkring 15.000 mennesker, fortrinsvis flygtninge, døde herved. Men mange mindre skibes forlis blev næppe registreret under de kaotiske tilstande. Forvirringen var total, og familier blev splittet.

De tilbageblevnes skæbne blev bestemt ikke blidere. Mange omkom under krigshandlingerne eller af sygdom og sult, andre blev forfulgt og fordrevet fra deres ejendom.

Ved Vestfronten skete der heldigvis ingen

store fjernevakueringer, her gik befolkningen i skjul og lod fronten rulle hen over sig, og derved undgik vi et stort flygtningepres sydfra op over vores landegrænse.

Der var ved befrielsen omtrent lige så mange tyske soldater som flygtninge i Danmark. De fik allerede den 6. maj ordre af de allierede om at begynde udmarch til fods. Jernbane eller biler måtte ikke benyttes. Ved landegrænsen blev tropperne afvæbnet, og derefter var det for det meste den enkeltes sag at finde hjem.

De tyske civile kom ikke til at følge efter, som vi havde håbet i Danmark. Den britiske overkommando meddelte, at de måtte blive i Danmark - i hvert fald vinteren over. Og først den 15. februar 1949 afgik det sidste tog fra Kolding med flygtninge til Tyskland, og et dystert kapitel var endeligt slut for vort lands vedkommende.

Det var en uhyre opgave at skaffe husly og forplejning til de mange mennesker, vi overtog fra den tyske værnemagts administration efter krigen. De fleste flygtninges tilstand var tilmed dårlig.

Umiddelbart efter kapitulationen blev al "fraternisering", som det hed, med de tyske flygtninge gjort forbudt. Med udgangspunkt i lov nr.21 af 4. februar 1871, § 7 »forbydes al samkoem og forbindelse med internerede tyske

flygtninge samt sammenstimlen foran flygtningelejrene ... Overtrædelse af forbudet medfører strafansvar». Desuden blev flygtningene, med hjemmel i Fremmedlovens §14, »nægtet ophold i landet« og »bevogtet under tilsyn indtil hjemsendelse kan finde sted«.

Flygtningene havde hidtil opholdt sig på utallige beslaglagte skoler, forsamlingshuse og andre større bygninger. Det blev derfor besluttet, at man ville have mere samling på flygtningene, og der blev indrettet lejre, hvor flygtningene kunne indkvarteres, indtil de *"snarest skulle sendes tilbage til Tyskland"*.

Lejrene blev omhegnet med pigtråd og bevogtet af dansk politi, folk fra modstandsbevægelsen og et til anledningen oprettet såkaldt CB-korps. Den 24. juli 1945 optog dette arbejde ca. 10.000 danskere. Dette tal dalede herefter i takt med at flygtningene blev sent hjem.

Man brugte etablerede lejre, bl.a. Oksbøl lejren, hvor der var barakker og bospisningsmuligheder for mange tusinde flygtninge, men kapaciteten var langt fra stor nok i de eksisterende lejre, og det var derfor nødvendigt at etablere nye lejre, som bl.a. Kløvermarken på Amager. Her var det nødvendigt at bruge store beløb på etableringen. Man købte mange barakker i Sverige, og derudover skulle alt vedr. bospisning, sanitære forhold og meget andet også købes til lejrene.

Den 6. marts 1946 havde man efter en gigantisk indsats fået styr på flygtningene, der nu var anbragt i 247 forlægninger, og målet var, at antallet skulle bringes ned på ca. 100 til d. 1. juni 1946.

I denne forbindelse blev der d. 15. august

1946 lavet en folketælling, hvor antallet af de tyske flygtninge blev gjort op til 65.404 mandlige og 131.114 kvindelige altså 196.518 flygtninge i alt inklusive børnene. Da hjemsendelsen var godt i gang, fortsatte sammenlægningen af flygtningene. Dermed blev behovet for mange lejre mindre. D. 15. oktober 1947 var der kun 10 lejre tilbage i Danmark.

At flygtningene så ved den endelige hjemrejse kun for ca. 15% vedkommende kom tilbage til deres hjemsted var en anden sag og skyldes, at de fleste havde hjemme i de egne, som nu var annekteret af Rusland og Polen. Derved kom flygtningene atter til kummerlige forhold i de mange ruinbyer, som resten af Tyskland stadig bestod af i flere år.

Hjemrejserne til Tyskland skete altid med dansk jernbanemateriel og dansk bevogtning. Fra en gennemgangslejr i Kolding, som havde sporforbindelse til Kolding Sydbaner, blev de første flygtninge sendt hjem d. 1. nov. 1946, og derefter kørte der regelmæssig tog med ca. 1000 flygtninge sydpå. Hvert tog havde et vagtmandskab på 8 værnepligtige CBU'ere foruden DSB mandskabet.

Unge kvinder blev så vidt muligt først sendt hjem "af hensyn til vagtmandskabets forhold", som det hed i de gamle regulativer. Det var åbenbart svært at håndhæve fraterniseringsforbuddet mellem vagterne og de mange enlige piger.

Afrejse fra gennemgangslejren i Kolding

Men tilbage til tiden i sommeren 1945. Der

Kolding Sydbaner var det første led i den lange kæde, der bragte de danske tog med de tyske flygtninge fra gennemgangslejren til Tyskland. Her ankommer et KS-loko med rangertræk fra Kolding st. til gennemgangslejren. Flygtningene er klar til afrejse. Den bevæbnede CBU-vagt står ved udgangen til perronen. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

blev etableret store som små lejre overalt i Danmark for alle disse tusinder af kvinder, børn og enkelte gamle mænd. Deres rationer af mad og andre fornødenheder var skåret ned på et minimum. Lægehjælp var næsten et ukendt begreb for dem. Man må jo tænke på, at der ikke var særligt blide følelser for det slagte herrefolk lige efter besættelsen, men de senere års beskrivelser af flygtningenes forhold, tager heller ikke tiden og dens vilkår i betragtning.

Min farbror, Paul Lund, har i 1953 skrevet en lille bog med titlen "Bag Flygtningelejrens Pigtraad". Han arbejdede i årene efter krigen i flere af flygtningelejrene, og i bl.a. Vingsted og Fitting var han den øverste danske leder på stedet. I sin bog giver han et både rørende og barsk billede af forholdene bag pigtrådshegnene, og bogen

modbeviser i hvert fald, at umenneskelige forhold var fremherskende i lejrene.

Forfatteren var på det tidspunkt en overgearet kommunist og så på kommunisterne og sovjetstaten som paradiset på jorden efter den frygtelige krig i 40'erne.

Blev han spurgt om de russiske udrensninger blandt deres egne borgere, kunne han svare: "Havde vi i tide gjort det samme i Vesteuropa, var Hitler aldrig nået så langt". En både kynisk og naiv betragtning, men på det tidspunkt var min farbror jo langt fra alene om at have næsegrus beundring for Rusland. Alligevel er det forbavsende, at han kunne være så godtroende. Men netop hans godhed og tro på menneskene gav også mange flygtninge et håb og en tålelig tilværelse i al deres elendighed, hvilket nogle uddrag af bogen giver eksempler på.

Paul Lund arbejdede efter befrielsen først i et par lejre, som var befolket med russiske og polske flygtninge i Jægerspris og Blåvand, men i slutningen af maj bliver han flyttet til Fitting ved Vorbasse:

Fittinglejren

Da jeg kom ned på kontoret, var der kommet besked fra luftværnskontoret om, at jeg den følgende dag skulle begynde i Fittinglejren. Det var med en vis spænding, at jeg tog med en af forplejningsstationens biler fra Egtved til Fitting. Straks efter min ankomst så jeg, at lejren var god, og at der var plads til at bevæge sig på.

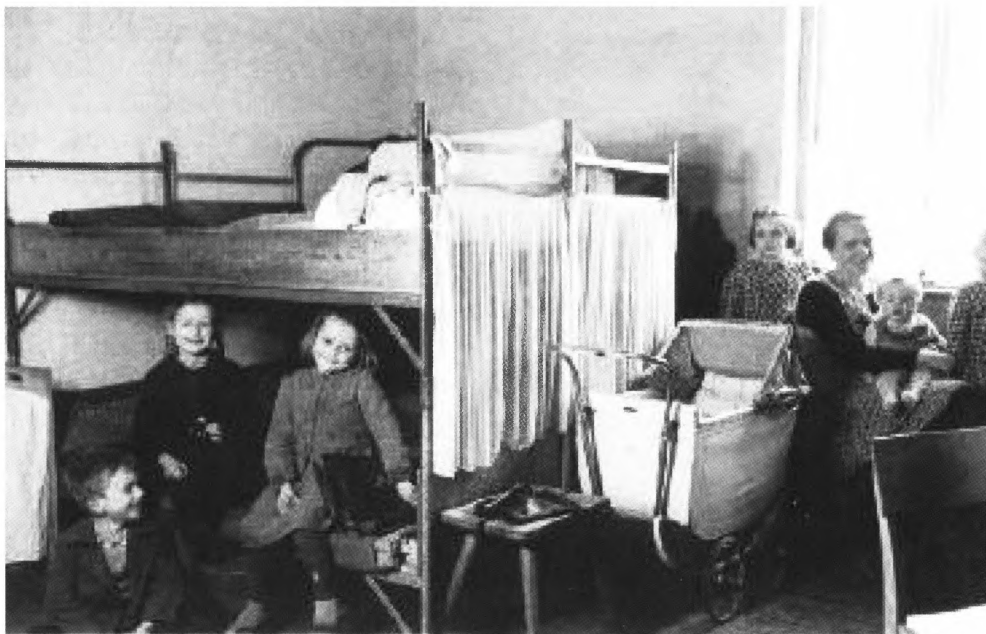
Der var en meget bister kok ved navn Mutz, og kusken, som hed Quinau, hentede hver dag mælk på Kragelund mejeri.

Lejrens hidtidige chef, oversergent Sørensen, blev et par dage, inden han blev kaldt til Kolding, og jeg avancerede til lejrchef.

Lejren blev bevogtet af CB-mandskab fra Kolding, og tre overbetjente var her på skift.

Den første store flygtningetransport kom en søndag formiddag til Fitting station. Siden kapitulationen havde disse flygtninge været interneret i forsamlingshuse og lignende på Lolland, og de var med skib sejlet til Kolding. I løbet af et par timer havde jeg alle indkvarteret. Enlige kvinder og mænd kom hver for sig, grupper af bekendte og folk fra samme byer måtte dele de store 17 mands stuer. Det var et broget selskab i alderen fra spædbørn til 85 år, naturligvis mest kvinder og børn. I hele flokken på flere hundrede mennesker var der højst 10 arbejdsføre mænd...

En morgen kom fru Blume og fortalte, at en

På sovesalen.

gammel morlille i nattens løb var faldet ud af sin overkøje og havde slået sig slemt. Et stort lyst værelse, hvor der dagen igennem sad en flok driverter for at høre radio, blev nu til et "alderdomshjem", og 8 gamle kvinder flyttede ind til stor ærgrelse for slynglerne, men til ubeskrivelig glæde for de gamle...

Et andet problem i lejren var skoleundervisning. Alle skolepligtige børn fik besked om at melde sig til folkeskole eller højere undervisning. Der var lærerkræfter nok, både en professor og nogle lektorer til de store og et par lærerinder til folkeskolen, men også en børnehave fik vi etableret, og det var utroligt, hvad lederen kunne få ud af næsten intet...

De store drenge drev rundt på en støjende måde med hænderne dybt begravet i bukse-lommerne og rygge som flitsbuer.

Jeg besluttede at gøre noget ved det. Den næste dag stod jeg selv i gymnastiksalen, og uge efter uge gennemtampede jeg nu drengene i primitiv gymnastik. Mit eneste redskab var en gammel tømme afkuskens. Drengenes gymnastikbenklæder var syet af sandsække med lidt flonel i skridtet...

Lejrens liv havde nu fundet sin rytme, og ved arbejdet sang og fløjtede man melodierne fra gymnastiksalen. Kendingsmelodien var: "Das vandren ist der Mullers lust".

Fru Seydler, der pyntede salen til gudstjernerne, sagde en dag: "Kan vi ikke starte en højskoleforening, det hører dog Norden til?" Siden samledes vi gang på gang til højskoleaftner, hvor der blev sluttet med bibelord og sang...

Blume blev valgt til "borgmester" for lejren, og en aften fortalte han mig nogle slemme historier om lejrens moralske forhold. Sammen bestemte vi os til at rydde op.

Opgaven var nu slet ikke så ligetil, men efterhånden fik vi en i det ydre pæn lejr. Børnene blev i det mindste forskånet for at have deres mødres elskere boende i deres værelser, hvad der havde pint mange store børn meget. Alligevel var natlivet stadig slemt, og jeg besluttede at give de to mest udfordrende "tyre" ring i næsen.. I alvorlige vendinger sagde jeg til de sammenkaldte tilidsfolk, at hr. urmager Schødt havde gjort mig opmærksom på, at der rådede en stor sexuel nød blandt lejrens kvinder. I samme anledning ville jeg spørge, om der var stemning for at oprette et bordel, da jeg mente at kende to villige mænd, der så kunne få et par separate værelser. Der var død stille, de fleste var chokerede og vidste hverken ud eller ind. På den måde fik jeg så alles blikke til at samle sig i én bestemt retning, og de to udhalere, der ellers sad og kroede sig af deres vitalitet, så ud, som de helst ville krybe i et musehul...

Kuren viste sig gavnlige, de forskellige sørgede i fremtiden for at gå stille med dørene, og det havde været min hensigt. Der var dog allerede passeret nok. Den ene til bordellet udsete mand havde besvangret en ung pige og to mødre med store børn...

Blume havde en dag tørt bemærket til en ung CB-vagt: "Jeg har aldrig hørt, at man i Danmark havde gummitræer, og at de var så rigtbærende"...

Han havde om morgenen opsamlet henkastede præservativer, så der må også have været et problem med disse vagtposter og kvinderne i lejren.

Der bliver lavet "retsmøder", når flygtningene beskylder hinanden for hekseri, urenlighed eller hor.

Retsmøderne er offentlige, lejrlederen er retspræsident med to meddommere, en

Flygtningkvinder arbejder.

professor og en lektor samt anklager og forsvarer. "Dommene" eller retskendelserne bliver ærbødigt efterfulgt og håndhævet, "Ordnung muss sein".

Alle måtte deltage i forefaldende arbejde, og det passede ikke nogle af de adelige damer, men der var ingen pardon. Til tørveaflesning som til kartoffelskrælning blev alle udtaget, om de var nok så fornemme.

Der var hele tiden blevet bygget i lejren, da det var meningen, at vi skulle op på mindst 1000 personer, og en dag stod jeg over for en ny stor opgave, ankomsten af Borsigskolen fra Berlin, der hidtil havde været indkvarteret i Mikkelsens badehotel i Binderup. Der var ca. 100 drenge og 4 lærerfamilier samt nogle elevmødre. Drengene var 12-17 år, og vore unge piger pyntede sig...

De fleste havde noget umuligt fodtøj, men i mine weekends i Egtved løb jeg fra dør til dør, og da folk hørte om det, kom de selv med deres aflagte sager, som jeg så bragte til Fitting...

Min barndoms legekammerat, frk. Else Uldahl, var blevet økonoma i lejren, og det var en hyggelig forandring. Hver aften hyggede vi os sammen med overbetjent Sørensen...

Det hændte Sørensen sagde: "Synes De ikke

vi skal gå en tur med alle i lejren?" Det synes jeg hver gang, og disse hede vandringer var til ubeskrivelig glæde for de internerede...

Efter flere gode måneder i Fittinglejren får Paul Lund besked på at lejren skal nedlægges øjeblikkelig, og flygtningene overføres til Ålborg. Han følger med toget derop, det tager 24 timer, og stemningen er trykket efter den forholdsvis frie tilværelse i Fitting, som nu ændres i den store lejr. Der er i bogen 20 sider med afskedshilsner til lejrchefen, og det er næsten helt overvældende, så positivt flygtningene omtaler tiden i Fitting. Et par enkelte smagsprøver oversat:

*Nu er sommeren kommen, og det vil blomstre i vor lille have, men den glæde får vi ikke, vi må drage videre. Vi vil forblive venner, afskedssmerten stilles. Vi vil håbe, at vi ses i Tyskland.
Fru Martha Wetzel, Elke og Hartmut*

I den tungeste nødens stund for vort land fandt vi ophold i Danmark.

Vi blev bevarede mod nød, og ved varmhjertig, menneskelig deltagelse littede de vor lod Hr. Lund.

Vi takker Dem hjerteligt med de bedste ønsker for Deres fremtid.
Marta Schytche og børn

Vingstedlejren

Nogle dage senere blev jeg bevilget sommerferie, men forinden modtog jeg tilbud om at blive chef for den nyoprettede drengeljr i Vingsted, hvor det var tanken at anbringe 700 store drenge, da man i flygtningeadministrationen ikke vedblivende turde tage ansvaret for at have dem i de store lejre, hvor de mere aggressive kvinder var begyndt at nærme sig stærk interesse for dem.

Efter vellykket ferie tog jeg sammen med overbetjent Sørensen, frk. Uldahl og alle de øvrige medarbejdere til Vingsted, hvor jeg nær havde fået et chok, for en mere ejendommelig lejr skulle man lede længe efter.

Lejren begyndte ved indgangen til Vingsted station, hvor der var en stor velindrettet hospitalsafdeling indhegnet bag høj pigtråd. Over for denne var et par små træbarakker, der var bestemt til kontorer for lejrlederen, vagten og bolig for den tyske tillidsmand, i dette tilfælde hr. Blume, som jeg også havde fået med fra Fitting.

Fortsatte man ad vejen mod skydebanerne, var der i en stor betonbunker indrettet spisesal og køkken for den danske afdeling, der nu var på ca. 40 personer. Længere ude ad samme vej var der tørvelade og hestestald med 6 heste, og på en lille skrænt en hyggelig villa til den danske stab. I forhold til Fitting var her komfortabelt, og frk. Uldahl indrettede alt på bedste måde.

I en lille hulvej op mod Ødsted var der et epidemihus, men selve flygtningelejren havde jeg ikke set.

Det viste sig, at der var hele tre særlejre, og det tog flere minutter at gå fra afdeling til afdeling.

Den venligste af de tre lejre var beliggende over for svømmebassinet. Det var et stort stenhus med mange gode rum og et dejligt køkken, og der var en ret rummelig indhegning om huset. Svagheden var kun, at børnene havde den store boldbane og svømmebassinet for øje, uden at de nogensinde kunne benytte dem.

Den næste afdeling var midt i skoven, og man kunne ikke undgå at blive deprimeret, når man gik ind i lejren, hvor pigtrådshegnet stod en vejbredde fra husene. I det ene hus var der to store sovesale, efter mit skøn uanvendelig til menneskelig beboelse, derimod trivedes skrubbtudserne godt.

Huset var af tyskerne før blevet benyttet til lager.

Der var et dejligt køkken i lejren, og der var ved at blive opført en barak til de mange lærerfamilier, der skulle komme. Ellers var rummene i lejren jævnt triste, og inden for hele området vadede man i fedtet skovjord og ler...

Den tredje lejrafdeling var svær at finde, da den var gemt væk højt oppe i skoven.. Der var ikke vand deroppe, og vi skulle forsyne hele afdelingen med vand fra den nedre lejr. På grund af vejens utrolige stejthed ville løbskkørsel næsten være uundgåelig. Huset var bygget til pakhus for vigtige varer, og derfor stod træerne tæt omkring det, så selv her i sommervarmen (1946) føltes her klamt, og lyset måtte nødvendigvis brænde dagen igennem, men værst var det, at man også her havde stillet pigtråden sådan, at man følte sig som i en fold.

Den første tid i Vingsted kan de få flygtningedrenge færdes frit mellem de tre lejre

Drenge bag pigtråd.

områder, medens arbejdet står på med at bringe alting i orden, men så snart de forskellige skoler ankommer bliver portene lukket. Overbetjent Sørensen mener hele lejren er umulig at bevogte, og at det vil kræve et helt regiment, hvis det skal gøres effektivt.

Det bliver ret snart soldater fra en forlægning i Vejle, der overtager bevogtningen, og CB'erne bliver afløst. Det giver megen uro og "pigtrådssyge", da bevogtningen er meget nidkær. Selv ejeren af Vingsted gamle mølle, Bulov, bliver en dag, hvor han fredeligt går på sin mark, beskudt, arresteret og ført til vagtstuen, hvad han bliver meget fortørnet over, idet han mener, at det er mere farligt i Vingsted nu end før under krigen.

Hen i september bliver forholdene dog igen mere frie, og mange får lov til at færdes mellem de tre lejrområder, idet de får en passerseddel.

Forplejningen kommer for størstedelen fra Kolding, mælken bliver hentet på mejeriet i Ødsted, ligesom Else Uldahl handler småting i Ødsted.

Nu er der kommet drenge fra 6 forskellige skoler. De er for det meste flygtet sammen til Danmark i det sidste år af krigen. De bliver undervist hver for sig af deres respektive lærerkræfter, men skolernes elever og lærere er meget forskellige, der er hele tiden gnidninger imellem parterne. Paul Lund og de tyske tillidsfolk har mange "retssager", hvor parterne bliver irretsat med store ord, og drengene får lussinger

Så er der havregrød.

for at genoprette fordragelighed imellem de stridende parter, hvoraf en del, både voksne og børn, fortsat har nazistiske tilbøjeligheder og manerer.

Skolen, der rejste fra Fitting til Ålborg, ankommer også, de er uden bevogtning selv rejst fra Vejle med toget til Vingsted, hvilket de oplever som helt sensationelt.

Det bliver en ret streng vinter, brændsel er knapt, og man fryser. Til jul arrangerer man krybbespil og korsang, og det allerbedste: Der kommer små pakker og breve fra familie i Tyskland til nogle af drengene.

En mindre fejde har lejrchefen med den daværende præst i Ødsted:

Det mest overraskende besøg i lejren var et

visit af sognepræsten i Ødsted. Han oplyste mig om, at han fra flygtningeadministrations kirketjeneste havde modtaget en protokol med opfordring om at føre mulige meddelelser om fødsler, dødsfald og hvad der ellers måtte forekomme. I forbindelse hermed spurgte præsten mig, om der kunne anlægges en gravplads i skoven, da han ikke ønskede tyske lig på sin kirkegård. Jeg var ilde berørt over udtalelsen og svarede, at han ikke skulle gøre sig nogen bekymringer, i alle tilfælde skulle han nok blive fri for begravelser, men i skoven skulle ingen kules ned...

"Jeg har bragt i erfaring" sagde han alvorligt, "at der færdes tyske flygtninge på vejene, og det ser vi ikke gerne i Ødsted, vi har set tyskere nok".

"Jeg tror De tager fejl, hr. pastor", indvendte jeg kort, "flygtningene er interneret og kommer ingen steder". "Da har jeg da selv set en flygtningedreng i brugsforeningen" afbrød præsten mig," og deres mælkevogn kommer hver dag på mejeriet".

Jeg begyndte at blive irriteret og kaldte på kontorbuddet Rolf... "var det den dreng, De så i Brugsforeningen" spurgte jeg, og præsten bekræftede det...

"Det er mig, der sender drengen og kusken med mælkevognen, og det agter jeg at fortsætte med".

Det ender med, at præsten nærmest bliver smidt på porten, og hans tilbud om at forrette sjælesorg i lejren bliver bestemt afvist. Præsten i Sdr. Stenderup kommer derimod nogle gange for at holde gudstjeneste. Der er dog i øvrigt ikke de store kontroverser med lokalbefolkningen, men flygtningene lever jo også sit eget afson-

drede liv i lejren, hvor depressionerne bliver mere mærkbare, efterhånden som det ensformige liv fortsætter, og fremtiden stadig ikke tegner sig lyst.

Drengene får rask væk lussinger af både lærer og lejrchefen, når de har været ulydige, men det var vel heller ikke ukendt blandt danske skolebørn på det tidspunkt. Men det sker også, at en lille purk får lov at græde ud og blive trøstet af Paul Lund.

Flygtningene mangler mange gange underretning om familiens skæbne, flere af børnene er helt alene, og en eventuel tilbagevenden til egnen, de er flygtet fra, er så godt som udelukket.

Der bliver nu installeret radioer i alle lejre. Der blev dog ikke produceret udsendelser i Danmark. Det var udsendelser fra Hamborg og Berlin, der ivrigt blev aflyttet. Under krigen havde tyske socialdemokrater og kommunister, der var gået under jorden i Danmark, udgivet et undergrundsblad »Deutsche Nachrichten«. Dette blad blev nu officielt de tyske flygtninges blad i Danmark. Alle disse bestræbelser vidner om en stor indsats fra dansk side for at gøre tyskernes dagligdag meningsfuld. De tyske flygtninge viste stor interesse for disse muligheder. Herigennem havde de stor mulighed for indflydelse på deres hverdag. Men tyskerne var ingen homogen gruppe. Der var »gode« tyskere, dvs. dem der havde kæmpet mod Hitler. Det var socialdemokrater, kommunister og borgerlige demokrater. De stod tit isolerede. Det var også dem, der stod bag »Deutsche Nachrichten«. Bladet var følgelig meget kritisk overfor Tyskland og havde en tone af bedrevenen og en selvforståelse som

spydspids for genopdragelsen af de tyske flygtninge.

Og genopdragelse er for mange af disse drenge i Vingstedlejren en nødvendig opgave, som der bliver taget fat om:

Et andet forehavende, som professoren var begyndt med, havde min udelte interesse, nemlig forelæsninger for skolernes ældste elever. Hensigten var at pille nazi-ideerne ud af de unge mænd.

I tilknytning til forelæsningerne holdt professoren spørgetime, og han havde den glæde, at mange af de unge mænd kom frem med deres tanker om de problemer, der rørte sig i dem.

Paul Lund har stadig flere ret voldsomme sammenstød med de skiftende soldater, der har overtaget bevogtningen af lejren. De er meget nidkære og skyder flere gange efter flygtningene, men lejrens dage er nu også ved at være talte. Drengene og deres lærer bryder op og bliver sendt til gennemgangslejren ved Kolding, hvorfra alle de tyske flygtninge starter deres rejse til deres usikre, delte og sønderbombede land. Vingsted kan så småt forberede sig på helt andre og mere fredelige tilstande i årene, der kommer.

Det har ikke altid været let at dirigere en skude med 500 drenge opdraget i Hitlerrigets visdom og præget af et omflakkende liv, men jeg tror, at I siden i livet vil bedømme mig anderledes.

Sådan siger Paul Lund bl.a. i sin afskedstale inden Vingstedlejren bliver ophævet og forfatteren af bogen "Bag Flygtningelejrens Pigtraad" tager hjem til Bramminge for at istandsætte sit hjem, der har været beslaglagt af tyskerne under det meste af krigen og derefter også fungeret som

flygtningelejr. Derfor er der meget, der skal istandsættes inden bygningerne igen kan fungere som herregårdspension på Bramminge Hovedgård.

En bemærkelsesværdig opgave er slut

med de allersidste hjemsendelser af flygtninge i 1949. En opgave som vi vist i Danmark - alt taget i betragtning - godt kan være bekendt.

Hvorfor rejse til Vejle?

Vejle i turistbrochurerne fra 1893 til i dag

Af Tue Møller Andersen

I turistbrochurerne skal man fortælle om sin by eller egn. Hvad har man at byde på, som kunne interessere udefrakommende? Det tvinger forfatterne til at besinde sig på, hvad der i det store flertals øjne er stedets fortrin og derfor det, man kan sælge stedet på. Dermed bliver de en fortræffelig kilde til den lokale selvforståelse. Redaktionen har fået cand. mag. Tue Møller Andersen, Århus, der har arbejdet med turistbrochurer fra Århus og Mariager, til at kigge på materialet fra Vejle. Redaktionen hører gerne fra folk i andre af amtets områder, der kunne tænke sig at tage fat på dette emne!

En turistbrochure fra 1950'erne konstaterer tørt, at *Vejle har ikke meget at byde på...* Men man skal ikke lade sig narre! Når det kommer til stykket, er der ingen tvivl om, at Vejle anser sig selv som den store by i området med meget stolte traditioner. Det træder tydeligt frem i turistforeningens jubilæumsskrifter (50 og 75 års jubilæum), at Vejle anser sig selv for noget nær den perfekte turistby. I disse værker bruger turistforeningen et gammelt kneb: At bruge de store danske forfatters beskrivelser af Vejle som dokumentation for byens fordele: *"Som Turistby havde Byen jo sine gode Kort på Hånden. Havde ikke allerede Paludan-Müller i Adam Homo i allerførste Vers betegnet Vejle som "det jyske Paradis på Jord? Havde ikke Erslev i sin alle Skoler beherskende Geografi omtalt byens Naturskønhed, dens Grejsdal og Skrædderbakken?"*

De første turistbrochurer

De første turistbrochurer kom allerede før turistforeningens dannelse og var tydeligvis henvendt til de økonomisk velstillede

i Danmark. I slutningen af 1800-tallet var det kun dem, der havde mulighed for at foretage deciderede fornøjelsesrejser. Den første kendte brochure er "Meldals Orienteringskort over Vejle og Omegn". Ligesom andre tidlige brochurer fra andre steder i landet er den af en meget oplysende karakter. Der bliver ikke brugt meget linieplads til de store forkromede overskrifter. Denne afdæmpede måde at agitere på var dog næppe udtryk for mådehold. Langt snarere udsprang den af, at man på dette tidspunkt i turistarbejdet ikke fandt behov for et stort opsøgende arbejde. Det, der er interessant, er, hvorledes brochurerne er bygget op, hvad man populært sagt vælger at 'sælge' Vejle på, og her er det især omegnen, der fylder meget. Heriblandt beskrivelser af gåture til Munkebjerg, hvor der allerede på dette tidspunkt var anlagt hotel.

Turistforeningens dannelse

Vejle Turistforening blev dannet i 1893 som den første udenfor København. Forenin-

Forsiden på brochuren fra 1910 er endnu ganske nøgtern og brugsorienteret

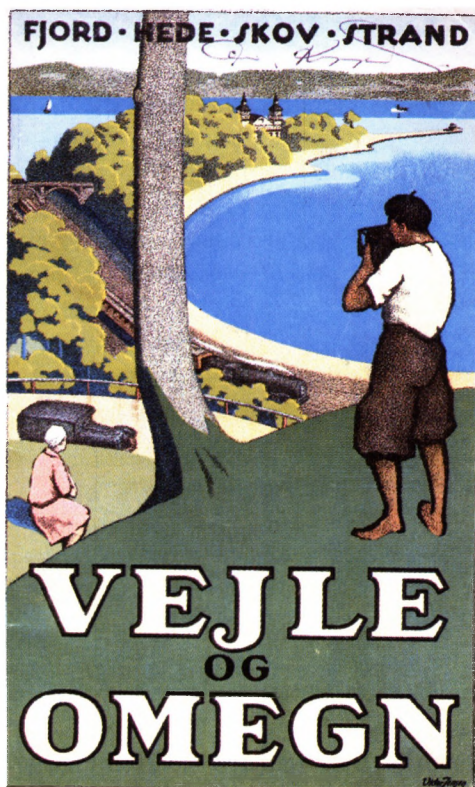
gen i København blev dannet i forlængelse af kunst- og industriudstillingen, der blev afholdt i 1888. Der var i forbindelse med udstillingen opstået store problemer med at få tilrejsende indkvarteret. For at undgå lignende tilfælde i fremtiden oprettede man foreningen Danmarks Turistforening, og der blev hurtigt lavet et par underafdelinger. Men i foråret besluttede man i Vejle at oprette en selvstændig forening, der var uafhængig af foreningen i København. Man ønskede at frigøre sig for "københavn-

neriet". I Vejle kunne man selv! Foreningens navn blev det ikke særligt fængende: "Foreningen til Vejles Byens Forskjønnelse og Udvikling til Turistby". Navnet antyder, at der ikke var en udpræget strøm af turister til Vejle i slutningen af 1800-tallet, men at man så nogle muligheder for videreudvikling, hvis man gjorde en indsats for at forskønne byen. Herved lå man på linie med andre turistforeninger. I Mariager, hvor en turistforening blev dannet i samme periode, opfordrede foreningen flere gange i de første 20 år til, at der skete en øget rengøring af byens gader. I Vejle var turistforeningen i de første leveår, som i Mariager, meget optaget af at få sat bænke op på byens strategiske steder. Der bliver derudover ryddet mange stier i skovene, så folk kan komme ud og nyde den smukke omegn, der netop bliver reklameret så meget med i turistbrochurerne.

At opfinde og udvikle Vejle og omegns attraktioner

Midt i 1920'erne begynder der at ske en ændring i turistbrochurerens udtryksform. Beskrivelserne begynder at blive kortere, og der er ofte farvelagte forsider med mennesker i naturen. Dette hænger naturligvis sammen med nye målgrupper for turistarbejdet. I 1930'erne bliver det at holde ferie udvidet til andre dele af befolkningen end de velhavende, og der udvikles nye måder at holde ferie på. I Vejle opførtes hele 2 vandrerhjem omkring 1930, hvilket fx er et mere end i den noget større by Århus. Der indrettes lejrpladser til vandre- og teltfolket. Man diskuterer på generalforsamlin-

gerne i foreningen, om der skal anlægges flere lejrpladser. Jernbanen som midlet til at nå frem til herlighederne dukker op som supplement til bilen. Dermed ind-

Forside fra turistfører for Vejle og omegn udgivet af Vejle Turist- og Forskønnelsesforening, formentlig i 1930'erne. Det er endnu lidt svært at skelne mellem det, som byens borgere sætter pris på, og det som man med rimelighed kan forvente har interesse for fremmede. Parken og restauranten ved "Skyttehuset", byens elskede forlystelsessted, står centralt på forsiden. Inde i brochuren er der mange fotografier af de smukke lokaliteter, men karakteristisk nok også billeder af stadion, som stedet hvor de lokale og nu efterhånden også nationale, radiotransmitterede fodboldopgør finder sted!

ledes også jagten på "attraktioner". Tankegangen synes at være, at vandrefolket skal have et mål, som de kan berette om ved hjemkomsten og bruge som baggrund for familiebillederne til albummet. Og der skulle helst findes flere, så turisterne kommer tilbage år efter år. Der bliver gjort et stort arbejde for at "opfinde attraktioner" i og omkring Vejle. Denne form for produktudvikling bliver fra nu af et fast element i turistarbejdet. I 1930'erne lægger man sig fast på stikordene: Fjord – hede – skov – strand. Her er der noget at vælge imellem! Men andet end naturen kan også bruges: Nordens længste rullende trappe fører den besøgende op til Munkebjergs "vidunderlige panorama"!

Men konkurrencen fra andre byer opleves som stærk! Man forfalder let til mismod! Det er i denne fase bemærkningen, om at Vejle ikke har meget at byde på sammenlignet med nabobyerne, hører hjemme. Jagten på nye attraktioner intensiveres. Der er flere muligheder oppe at vende. Et tivoli i midtbyen? Man forsøger sig kort med en regatta, men må konstatere, at Silkeborg har sat sig på den ide.

Mens brochurerne fra Århus og Mariager i stigende grad koncentrerer sig om deres respektive bysamfund og dets muligheder, fastholder Vejle det allerede skabte spor: Det er omegnen ikke byen, der er attraktionen. Men nye muligheder opdyrkes. Sejlerfolket får sin egen brochure med en introduktion til fjorden, der "som en blå anløben klinge krummer sig mod øst. Ingen anden fjord er så rig på skønne steder, hyggelige ankerpladser og udflugtssteder, hvis man trænger til

I denne brochure fra ca. 1940 er perspektivet vendt: Man ser nu fra "Skyttehuset" ind mod byen. I teksten fremhæves byen som stedet, hvor initiativ og virkelyst sidder i højsædet. Men de rygende skorstene og store fabriksanlæg er endnu ikke fundet værdige til at komme med i billedmaterialet!

at strække benene lidt". En brochure fra samme periode prøver at argumentere for, at byen faktisk godt kan bruges til en vinterferie. Det fremhæves, at man ikke skal være bekymret. Tiden skal nok få lov at gå, for her er jo "centralbiblioteket, et stort og righoldigt museum og den gamle interessante Skt. Nikolaj Kirke"! Men det er dog de fine muligheder for at drive vintersport, der er det egentlige ærinde, og det der bruges plads på med fine løjper i Nørreskoven og de vidtstrakte Munkebjergskove.

1950'erne og 1960'erne: Turist eller tilflytter?

Fra 1950'erne dukker nye tendenser op. I en brochure fra 1950'erne erkendes det, at Vejle ikke har meget andet at byde på end en dejlig omegn og fine trafikforbindelser. Til gengæld fremhæves den industrielle vækst, tegnet på initiativ og gåpåmod. Brochurerne lægger op til at trække folk til ikke blot som turister, men som egentlige tilflyttere, der efterspørger arbejde: *"Byen er en typisk dansk provinsby med en særdeles livlig handel og fabriksvirksomhed, en by i rivende udvikling med store planer for fremtiden. Man undgår ikke Vejle, der har særdeles gode trafikforhold: Lyntog, talrige eksprestog, bl.a. hovedruten Padborg-Frederikshavn (Hirtshals), et meget udviklet rutebilnet, lynrutebiler og skibsforbindelser til København.*

I forlængelse heraf vover man også at slå et slag for, at turisten plejer særinteresser: "Man kan med udbytte studere socialforsorg, skolevæsen, biblioteksvæsen"! Men tilføjer dog også, at museet rummer en stor samling "Rembrandt-kobberstik", og at der for øvrigt er et livligt forretningsliv i de snævre gader.

I denne periode sker der en ændring i måden, Vejle bliver lanceret på: Vejle er byen med velfærd, nye boligkvarterer og en velfungerende havn. På en turistbrochure fra 1960'erne konkurrerer det nye boligbyggeri ligefrem med omegnens attraktioner. Alt dette hænger naturligvis sammen med det frembrydende velfærdssamfund. Hvor det i 1930'erne handlede om arbejdstid og ret til ferie, er det i 1960'erne især offentligt, socialt boligbyggeri. I turistarbejdet optræ-

Teksten på forsiden af denne brochure fra 1950'erne viser, at man er sig konkurrencen med andre byer klart bevidst. Den smukke omegn, repræsenteret af Engelsholm Slot og byens sociale boligbyggeri med de røde tage, fortæller om trykthed og en ukompliceret tilværelse.

der det sociale boligbyggeri ligefrem som en attraktion, der bør indgå i besøget. En anden socialdemokratisk højborg, Århus, bruger ligeledes nybyggerier i denne periode i sine turistbrochurer, men det bliver kun i en bisætning, da man i Århus vælger at fortsætte med at have sin væsentligste fokusering på byens historie.

Et nyt fænomen affødt af den stigende erhvervsaktivitet i landet som helhed: Kongresserne, sætter nu sit præg på materialet. Allerede i brochuren fra midten

af 1950'erne argumenteres for, at byen egner sig fortrinligt til kongresser op til 4-500 personer. Af turistforeningens årsberetninger fremgår det, at der år for år er en fremgang i hotelovernattende gæster. Denne fremgang knytter sig især til den øgede tilstrømning af kongresser. I Vejle Amts Folkeblad d. 26.5.1961 udtrykker turistchef Knud B. Sørensen stor optimisme med hensyn til at trække endnu flere kongresser til byen end året før.

Denne brochure fra 1960'erne er bygget op på den snart velkendte facon: I forgrunden mennesker i naturen, i midterplanet fjordens blanke vand og i baggrunden Vejles nye "skyline". For første gang lader man byens driftige erhvervsliiv træde frem som en jævnbyrdig attraktion.

Nye attraktioner mod vest og øst

Etableringen af to nye attraktioner i oplandet mod vest: Legoland i Billund og Løveparken i Givskud skabte en ny situation. På den ene side må man sige, at Vejle for alvor fik nogle attraktioner, der kunne trække turister til området. På den anden side truede deres succes med at fordunkle Vejles egne muligheder. Turistbrochurerne fra 1980'erne viser, at man har valgt at tage dem til sig og arbejder for at sætte lighedstegn mellem Vejle, Legoland og Løveparken. For Legolands vedkommende er det jo lidt af en tilsnigelse. Legoland er Kirk familiens helt egen opfindelse. Den anden store attraktion er derimod blevet oprettet af grundlæggeren af Vejle Zoologiske Have, Jakob Hansen. Haven havde fået vokseværk og blev flyttet ud til Givskud. Lidt af den samme lidt tvetydige glæde

Turistbrochure fra 1980'erne: Menneskene er forsvundet til fordel for Lego-klodser og løver!

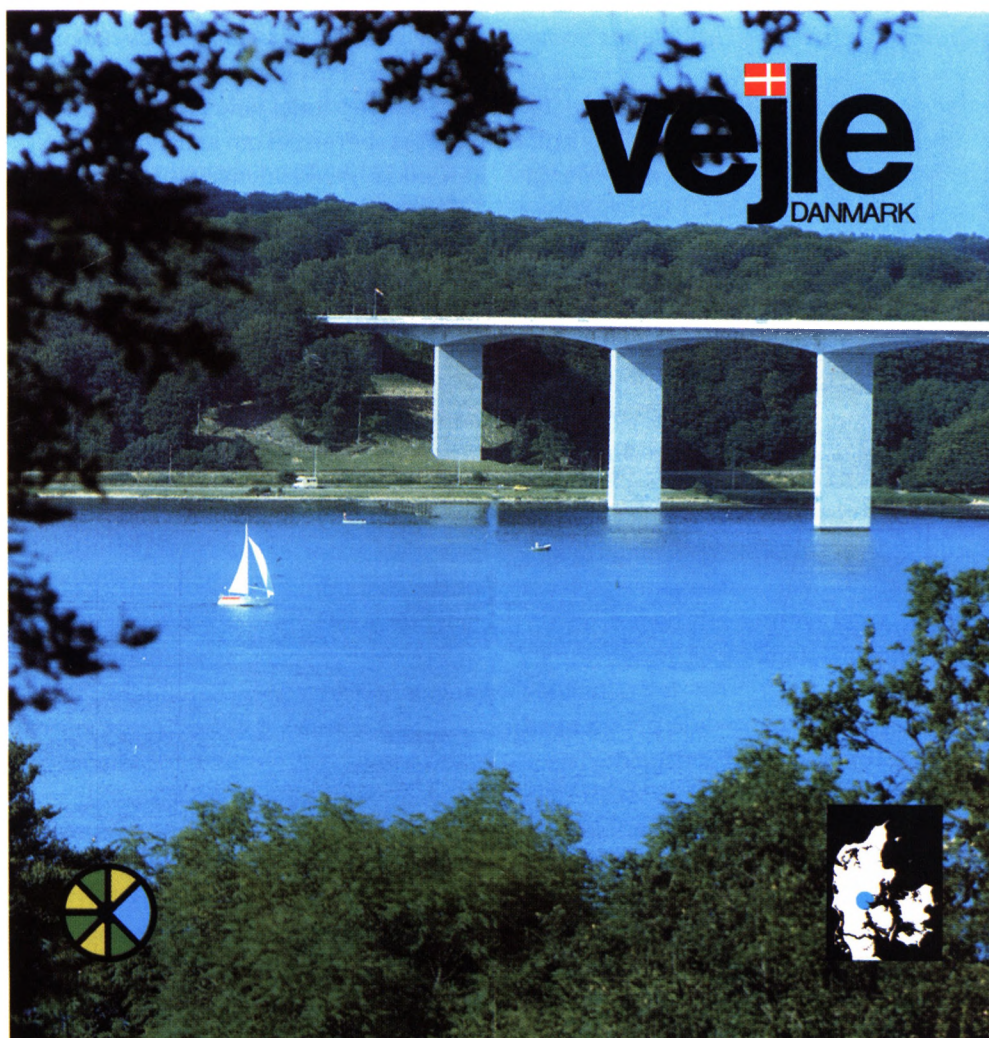
knyttede sig broen over Vejle Fjord. Under byggeriet drog der hver eneste dag fyldte både ud for at besigtige vidunderet. Men Vejle var allerede inden broen en højt profileret by - de fleste havde enten siddet fast i trafikken i byen eller i hvert fald hørt om andre, der havde gjort det! - Nu blev det nemt at komme forbi - for nemt måske?

Men det er interessant at se, at turistbrochurerne er opbygget på stort set samme måde i 2004, som de var det tilbage ved deres "fødsel" ved århundredskiftet. Der er dog den væsentlige forskel, at man i de moderne brochurer understreger turisternes individuelle behov. Men også her lever byen op til forventningerne: Alle mennesker har sine helt egne forventninger til oplevelser, når de enten holder ferie eller blot har et kortere ophold hjemmefra - men disse forventninger er naturligvis forskellige fra person til person - derfor er Vejle-egnen et populært og meget søgt turistmål, for her findes alle muligheder for at få sine forventninger indfriet, uanset om det drejer sig om kultur, historie, fritsaktiviteter, indkøbsmuligheder, gode restauranter, nattelev o.s.v.

Nye tider

I 1995 bliver Vejle-egnens Turistråd stiftet. Vejle har i dag fundet ind i et samarbejde med de omkringliggende turistforeninger, ikke bare som et formelt samarbejde som fx. Jyske Samvirkende Turistforeninger, men et meget direkte og konkret, hvor næsten alle publikationer laves i fællesskab. De tre foreninger i samarbejdet er Vejle, Egtved og Jelling. For Vejle er det den

Nutidens turistbrochure med Vejle Fjord-broen som det store blikfang

naturlige forlængelse af den måde, Vejle Turistforening har grebet turistarbejdet an, da de netop altid har fremhævet både Jelling med runestenene og gravhøjene og ligeledes området ved Egtved for mosepigen og den smukke natur. Vejle kommer i dette samarbejde til at stå som det store

transportcentrum, som det altid har anset sig selv for.

Hovedbrochuren for 2004 hedder "Der er så skønt på Vejle-egnen". Vejle har i denne brochure sat sig selv sidst, dvs, de to andre byer bliver beskrevet først. Vejle præsenteres med 6 linier: "Vejle – der i dag har næsten

56.000 indbyggere – er en levende by i rivende udvikling. Vejle, der i mange år var kendt for virksomheder som ”Gumlink” (Dandy) og ”Tulip”, har også et meget spændende og aktivt kulturliv. Vort gågade-område med internationale specialforretninger, Økolariet, museer, cafeer og restauranter er et godt udgangspunkt for vore turister fra ind- og udland”

Det falder straks i øjnene, at byens aktive erhvervsliv nævnes først før de kulturelle og naturmæssige attraktioner, og

at der bliver brugt plads på at nævne to virksomheder. Omegnen, fjorden og skovene nævnes knap nok. Nu er det i stedet blevet et spørgsmål om at nævne ting, folk kan nikke genkendende til (”Dandy” og ”Tulip”). Turisme er blevet et spørgsmål om ”brand”, og her mener man åbenbart ikke, at Vejle som ”brand” er stærkt nok længere, så man må trække nogle lokale reklamemæssige sværvægttere ind.

Konservering af en frise

af Anette Aalling og Kristoffer Jensen

Vejle Amts Konserveringsværksted har haft mange spændende konserveringsopgaver i 2004, både for private og for museer. En af de største opgaver har været istandsættelsen af en 32 meter lang malet frise fra 1909. Opgaven er udført for Industrimuseet. Frisen består af otte billedfelter, som tilsammen fortæller historien om, hvad der går forud, før man står med et færdigt støbejernsprodukt. Frisens historie, og det arbejde konservatorerne har udført forud for dens udstilling, fortælles i det følgende. Sammenstykningsen af frisens historie er sket undervejs i konserveringsforløbet, i et fint samarbejde mellem artiklens forfattere Anette Aalling, konserveringstekniker på Vejle Amts Konserveringsværksted og Kristoffer Jensen, museumsinspektør på Industrimuseet.

Forhistorien

I 2003 fik Industrimuseet tilbudt en ny museumsgenstand. Et maleri. Det er under alle omstændigheder sjældent, Industrimuseet får tilbudt malerier, men denne gang var det særligt specielt. Museet fik tilbudt et 32 meter langt kunstværk. Kunstværket var i privat eje og lå deponeret på Århus Kunstmuseum.

Museet fik oplyst, at kunstværket skulle være udført af Valdemar Andersen og Aksel Jørgensen til Landsudstillingen i Århus 1909. Senere havde frisen hængt i en forretning i Århus, og de sidste 25 år havde

frisen ligget deponeret på Århus Kunstmuseums magasin.

Det lå med det samme klart, at frisen rummede en spændende historie, og at dens motiver fra malmmine, jernværk, havn og jernstøberi passede godt til museets arbejdsfelt. Det lå imidlertid også klart fra starten, at frisen skulle gennemgå en omfattende restaurering, hvis den igen skulle udstilles. Museet tog derfor kontakt til Amtets konserveringsværksted for at få en vurdering af frisens stand og et prisoverslag for en eventuel istandsættelse.

Efter besigtigelse på Århus Kunstmuse-

Et af frisens syv felter. Vejle havn med skibet "Activ" liggende til kaj.

seum, hvor frisen lå sammenrullet på to store tæpperør, kunne der udarbejdes et tidsoverslag på konserveringen og den fremtidige ophængning. Museet kunne bruge en del af sin timekvote på konserveringsværkstedet til arbejdet, men da det var en meget stor opgave, var det nødvendigt at supplere med fondsstøtte. Museet vurderede, at det var muligt at skaffe disse penge, og sagde derfor ja tak til frisen. Konserveringsarbejdet kunne derefter sættes i gang.

Det lykkedes heldigvis senere, med villig støtte fra Vejle Amt og Kulturarvstyrelsen, at skaffe de ekstra penge til konserveringen.

Konservatorernes første overblik

Konservatorernes første undersøgelse skulle fastslå, hvor snavsede felterne var, hvor mørkt lærredet var, og hvor godt farvelaget hang fast i lærredsfibrene.

Frisens felter blev rullet ud på Industri-museets gulv og studeret stykke for stykke. Undersøgelsen viste, ikke overraskende frisisens alder taget i betragtning, at alle lærrederne var lettere misfarvede. Den gulligbrune misfarvning af bundfarven har medført, at den fremtræder lidt mere varm i farveholdningen end oprindeligt. Den oprindelige tone kunne ses i frisisens kanter, hvor en ramme har skærmet lærredet.

Undersøgelsen viste imidlertid også, at frisen på et tidspunkt var blevet beskåret for at passe til en ny ophængning. For at fastslå hvilke felter, der var blevet beskåret, undersøgtes synlige vævekanter, spor efter tegnestiftshoveder fra originalopspæn-

dingen og afgrænsning af felternes motiv.

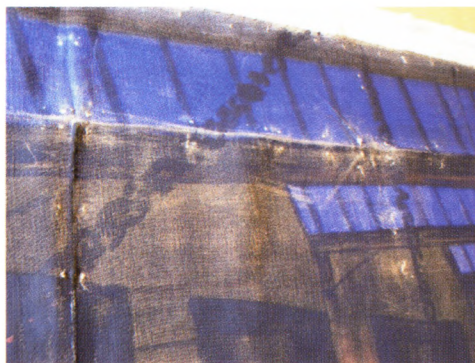
Undersøgelsen gjorde det klart, at de nuværende otte felter oprindeligt kun havde været syv, idet to af felterne oprindeligt havde været sammenhængende.

Udover beskæringen af felterne har man nogle steder nøjedes med at bukke et stykke aflærredet ompå bagsiden. Disse foldeknæk har givet tydelige striber i form af farvetab i folden. I forbindelse med genophængningen efter beskæringen har der rundt om felterne været monteret en liste. Denne liste var blevet malet med en ultramarinblå maling. Malingen har mange steder ramt selve frisen. Disse blå striber virkede meget forstyrrende for helhedsindtrykket.

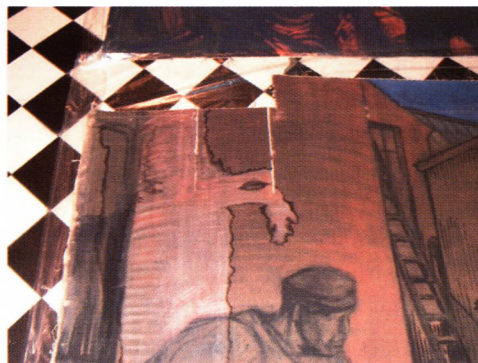
I de områder, hvor lærredet har været ombukket, var der spor af rustne søm fra monteringen. De rustne søm, havde i disse områder, mørnet lærredet og derved forårsaget, store huller. Da ombukningerne blev foldet ud kunne sømhullerne ses inde i selve billedfeltet.

Slutteligt var der en stor vandskade i venstre side på det fjerde felt. Vandskjoldet gik fra overkanten og ned til underkanten, og farven var i dette område blindet.

For at kunne udfærdige en konserveringsplan var det vigtigt at få et overblik over kunstnerens maleteknik. Undersøgelsens viste, at alle felterne er malet på samme type lærred. Lærredet er groft, med hør som trend og bomuld som islæt. Ingen af felterne er grunderet, men de har alle fået en tynd, kold, gråblå bundfarve over hele billedfeltet. Denne bundfarve danner klangbund for alle felterne i frisen. Lærrederne har oprindeligt været spændt op med tegnestifter. Herefter er bundfar-

Lyse striber i form af farvetab ved ombukninger og sømhuller inde i billedfeltet.

Detalje af vandskjold, og udskæring til bjælke. Øverst til venstre mangler lærredet helt.

ven blev påført, og til sidst har kunstnerne påført selve motivet. Tegnestiftssporene var vigtige i fastlæggelsen af, hvilke sider af felterne der var blevet beskåret. Tegnestifternes hoveder har dækket for bundfarven og er derfor tydeligt synlige på alle de ubeskårede felter.

Selve motivet er påført meget tyndt og med meget lidt bindemiddel. Farven sidder derfor kun fast i få lærreds fibre. Dette betyder, at felterne ikke kan tåle direkte mekanisk rensning og ej heller megen fugtpåvirkning. Det blev med hjælp fra Nationalmuseets laboratorium fastslået, at kunstnerne har anvendt gummiarabicum som bindemiddel, det vil sige farven var udført med gouache farver.

Museets undersøgelse

Konservatorernes konstatering af, at felterne på et tidspunkt var blevet beskåret, gjorde det naturligt for museet at forsøge at rekonstruere frisens liv. Hvornår var beskæringen blevet foretaget?

På samme måde blev det hurtigt et centralt spørgsmål, om frisen vitterligt havde medvirket på Landsudstillingen i Århus i 1909, sådan som donatorfamilien formodede. Det sidste spørgsmål, der skulle afklares, var, i hvilken rækkefølge frisens felter skulle ophænges. Der findes ingen nummerering af felterne eller anden dokumentation, der kunne fortælle dette.

For at finde svar på de ovenstående spørgsmål, gik museet på jagt i arkiver og samtidige omtaler af Landsudstillingen i dagspressen. Det var også nødvendigt at skaffe et overfladisk kendskab til den fremgangsmåde, man anvendte i 1909 i jernfremstillingen.

Resultatet af undersøgelsen viste, at kun et af frisens felter var blevet udført til Landsudstillingen. Det felt, der medvirkede på udstillingen, skildrer formeriet på jernstøberivirksomheden C. M. Hess' fabrik i Vedelsgade i Vejle. Feltet blev malet til den stand Hess' Fabrikker havde på Landsudstillingen.

Frisens øvrige felter blev skabt med ud-

gangspunkt i dette felt til Fr. Winsløws støbegodsforretning på Lille Torv i Århus. Fr. Winsløw var en af Hess' allerstørste forhandlere, og han indviede en ny butik i december 1909. Til det nye butikslokale lod Winsløw Valdemar Andersen og Aksel Jørgensen male en række felter, som kunne spille sammen med det eksisterende felt, Hess havde fået udført til Landsudstillingen. Efter Landsudstillingens lukning i oktober måned overtog Winsløw feltet, og det kunne hænges op i sammenhæng med de nyskabte felter i butikslokalet.

Arkivstudierne viste også, at kunstnerne var meget tro mod virkeligheden i 1909, da felterne blev skabt. Det felt, som viser et skib liggende til kaj, fremstiller virkeligheden i Vejle Havn i 1909. Dette bekræftes ovenikøbet af, at det skib, "Activ", som man ser på feltet, rent faktisk har været i Vejle havn d. 16/9 1909 med råjern fra England. På samme måde ligger det felt, som skildrer en fabriksgård, meget tæt op af virkeligheden på C. M. Hess' fabrik i Vedelsgade i Vejle, sådan som den kan ses på samtidige fotografier og plantegninger.

Frisen hang i Fr. Winsløws butik på Lille Torv indtil starten af 1960'erne, hvor Magasin købte ejendommen. Huset blev revet ned for at give plads til det stormagasin, som stadig ligger på grunden. Forretningen og dermed frisen blev flyttet til nye butikslokaler på Frederiksgade i Århus. Frisen blev beskåret i den forbindelse for at passe til de nye forhold.

I slutningen af 1970'erne indskrænktes butikken, og der var ikke længere plads til frisen. Butikkens ejer lod frisen, som han havde stor veneration for, rulle sammen og

deponerede den på Århus Kunstmuseum med henblik på at finde en varig placering til den. Desværre nåede han ikke selv at opleve, at det nu 25 år senere er lykkedes.

Konserveringen.

Forarbejdet var nu på sin plads. Der var fundet nogle velegnede vægge til ophængning af felterne, og rækkefølgen samt frisen tidligere placeringshistorie var klarlagt. Skaderne og årsagerne til disse var ligeledes kortlagte. Planen for konserveringsforløbet kunne nu udarbejdes.

Konserveringsarbejdet var meget afhængigt af, at museet havde en plan for felternes rækkefølge, og at der var skaffet klarhed over, hvor de skulle hænge efter konserveringen. Dette var vigtigt at have på plads fra starten, da lysforholdene på stedet havde stor betydning for, hvordan konserveringen skulle gribes an.

Det lå fra starten klart, at frisen felter efter endt konservering ikke skulle fremstå som nye. Frisen skader skulle dæmpes, så de ikke virkede forstyrrende på helheden, men de skulle ikke fjernes helt. Skaderne er en del af frisen historie. Det var vigtigt fra starten at anlægge et konserveringsniveau, som kunne fastholdes i hele konserveringsforløbet, så det færdige resultat kunne blive ensartet.

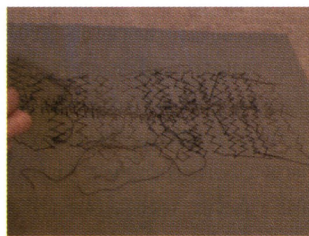
Konserveringen startede med, at lærrederne blev støvsuget fra bagsiden for at fjerne mest muligt snavs. Herefter kom turen til forsiden, hvor der mellem støvsugerens mundstykke og motivet blev anbragt et stykke lagenlærred for at forhindre en direkte berøring af farvelaget.

Nye kanter syes på.

Beskæringer i lærredet syes.

Feltet efter syning

Derefter blev der syet en kantforstærkning på alle lærrederne, så de kunne holde til at blive spændt op på nye blændrammer. Hvor der optrådte flænger i lærredet, blev disse repareret med to forskellige heksesting. Det ene system var blandet med stikkesting for at holde løse trånder fast. Det andet stingsystem var bredere og skulle fordele trækket fra opspændingen over et større område. Der blev syet med bomuldstråd, som kan arbejde sammen med felternes lærred.

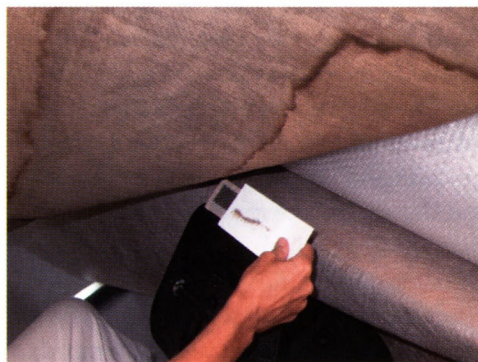
Til udfyldning af de områder, der manglede lærred, blev der fundet noget ribvævet bomuldslærred, der havde samme vævstruktur som frisens lærred. Før stoffet blev syet i feltet, fik det en bundtone med Re-

maszol farvestof. Dette farvestof blev valgt, fordi farven er vandfast og ikke blegner.

Vandskaden var meget voldsom og meget forstyrrende. Farvelaget var meget fugtfølsomt og tålte ikke megen fysisk kontakt. Det blev derfor besluttet at anvende en ultrasonisk vandforstøver. Dette apparat har den egenskab, at det slår vanddråber i tusinde stykker og derved udsender en vandtåge. Vandtågen var skånsom overfor frisens farvelagsammenlignet med direkte vandpåvirkning. Vandskaden blev derefter behandlet med vandtåge fra forsiden og sug fra en støvsuger på bagsiden, således at fugten blev tvunget gennem lærredet. På denne måde kunne skjolden minimeres til et acceptabelt niveau.

Vandskjolden minimeres med vandforstøver.

På trækpapir ses udtræk fra vandskjoldens kant.

Den sekundære blå farve fra listen langs alle felterne blev fjernet mekanisk med skalpel eller retoucheret væk.

Alle felterne blev monteret på aluminiums-blændrammer, over et løst støttelærred. Aluminiumsrammer blev valgt, da det er en let og formstabil løsning.

Det sidste arbejde udføres efter ophængningen

Det sidste led i konserveringen var at retouchere skaderne. Det blev besluttet, at frisen skulle ophænges på den fremtidige placering, før retoucheringen blev sat i gang. På denne måde sikredes det, at retoucheringsniveauet blev det rigtige. Undervejs i processen skulle konservatorerne hele tiden træde ned fra stilladset og betragte frisen fra den afstand og den vinkel, hvorfra den fremtidige museumsgæst kommer til at opleve den. Skaderne skulle dæmpes, men ikke skjules helt. Hovedreglen for retoucheringen var hele tiden, at der skulle påføres så lidt ny farve som muligt, da den ikke vil være let at fjerne igen. Retoucheringen blev udført med akvarel.

Der hvor lærredet var lappet med nyt lærred, fungerede akvarellen ikke. Den tog sig forskelligt ud alt efter, fra hvilken vinkel den blev betragtet. For at få det rigtige brydningsindeks i farven, måtte der tyes til et i Danmark ikke før anvendt bindemiddel, Jun Funori. Jun Funori er fremstillet

på udtræk af en havalgetype, som findes i Japan. Med dette bindemiddel opnåedes nøjagtig den samme mathed i farven, som frisens oprindelige dele har.

Og det blev muligt at retouchere, så den nye lærredslap ikke mere var synlig.

Konserveringsværkstedet har udarbejdet en konserveringsrapport om konserveringen.

Industrimuseet har udgivet hæftet "Fra mine til sandform" om frisens historie. Hæftet kan købes på museet.

Under retouchering.

Fra arkæologernes arbejdsmark i Vejle Amt, 2004

Af Anne Mette Kristiansen

Igen i år har redaktionen fornøjelsen af at kunne bringe et rids af den arkæologiske virksomhed i Vejle Amt i 2004. Oversigten er skrevet af arkæolog og udgravningsleder Anne Mette Kristiansen, Horsens Museum.

2004 blev igen et travlt år for museerne i Vejle Amt. Større og mindre anlægsarbejder betød, at der var behov for mange undersøgelser. Museerne har nu i godt 3 år arbejdet med at forvalte den nye museumslov. For de fleste museers vedkommende har overgangen til at arbejde ud fra den nylov været glidende, da man i forvejen havde en del aftaler. Den nye museumslov har imidlertid medført en øget udgift til administration. En udgift som museerne ikke bliver kompenseret for. Endvidere betyder opdelingen i "større forundersøgelser" (arealer på mere end 5000m²) og "mindre forundersøgelser" (arealer mindre end 5000m²), at museerne nu har en betydelig udgift forbundet med at foretage de "mindre forundersøgelser", idet museerne efter de nye regler skal selv betale for disse. Da museerne har begrænsede økonomiske midler, medfører det en benhård prioritering af, hvor der skal laves mindre forundersøgelser.

I forhold til lokalplanlægning er museerne nu oftere inddraget og laver forundersøgelser, før lokalplanforslag fremsættes, således at den enkelte kommune ved udarbejdelse af udstykningsplaner kan tage hensyn til de fortidsminder, som er påtruffet under forundersøgelsen. Dette kan

ske ved for eksempel at lægge de grønne områder på disse steder. Derved bevares de mest værdifulde skjulte fortidsminder i jorden, og det er en af de centrale hensigter i den nye museumslov. Et andet aspekt er naturligvis det økonomiske: Udgiften til den arkæologiske udgravning spares for bygherren.

Museerne får nu også hver uge fra de enkelte kommuner tilsendt de byggetilladelser, som er givet. Derved opsnappes mange mindre sager, hvor museet ønsker at foretage en forundersøgelse. Det kan for eksempel være i landsbyer, hvor gamle tofter bliver udstykket. Trods tofternes begrænsede størrelse kan der være gode informationer at hente om for eksempel middelalderlige gårdsanlæg under mulden her. Og i forbindelse med de middelalderlige bykerner er kendskab til byggetilladelse helt afgørende for museernes arbejde med at sikre eller forsvarligt undersøge den kulturarv, som ligger under gader og baggårde i form af metertykke kulturlag.

Ud over udstykninger til boliger, offentlige vejanlæg og nybygning af større landbrugsbygninger er erhvervsudstykningsplaner en særlig stor opgave i disse år. Både i Trekantsområdet og omkring Horsens foregår der en stærk industriudvikling, og inddra-

gelsen af store mængder landbrugsjord til erhvervsformål kræver omfattende forundersøgelser og efterfølgende udgravninger, hvor der findes arkæologiske levn.

I det følgende vil en del af de mange undersøgelser, som de kulturhistoriske museer i Vejle Amt har foretaget i 2004, blive oprimet.

Stenalder

Fundene fra jægerstenalderen blev lidt flere i 2004. Vejle Museum har ved en udgravning ved Nørreskov ved Lindeballe fundet gruber fra kongemosekultur. I gruberne var der flere restprodukter fra flintsmedens værksted, heriblandt flækker, afslag og flækkeblokke. På overfladen blev der fundet en såkaldt skævpil fremstillet af en flække. Både pilen og de øvrige flintgenstande kan dateres til kongemosekulturen, ca. 6800-5400 f. Kr.

I forbindelse med udbygningen af Uldum renseanlæg blev der undersøgt et område med mange kogestengruber, som er mindre nedgravninger fyldt med brændte sten og varierende mængder af trækul. Anlægene er en form for jordovne, og da typen er anvendt gennem hele forhistorien, kan de derfor være svære at datere, de indeholder kun sjældent oldsager. I dette tilfælde indeholdt tre af gruberne dog et ret karakteristisk flintmateriale, som gør, at gruberne kan dateres til den sene jægerstenalder eller den tidligste bondestenalder, tiden omkring 4000 før Kr. De genstande, som fandtes, var endeskrabere, skiveskrabere,

skiveøkser og forarbejder til tværpile.

Til de ældste fund hører også tomterne af to ødelagte stendysser fra bondestenalderen, omkring 3500 før Kr. f. De blev påtruffet ved Tamdrup, da Horsens Museum prøvegravede forud for nedlæggelsen af gas- og spildevandsledninger til Statsfængslet Østjylland. De to højtømter lå tæt ved siden af hinanden, og mens spildevandsledningen kunne føres i en bue mellem de to høje, måtte gasledningen skydes under den ene højtomt. Dermed blev en bekostelig udgravning undgået, og resterne af de to fortidsminder er bevaret. Området ved Tamdrup var i forvejen kendt for at huse en del overpløjede dysser, hvoraf flere er udgravet. De to, som dukkede op, var dog ikke kendt i forvejen.

Egnen omkring Give er rig på gravhøje, hvoraf mange er fra enkeltgravskulturen, tiden 2700-2250 før Kr.

Disse høje er ofte ret undseelige, både i højden og diameteren. Af den grund er højene ofte blevet overpløjede, og højresterne syner ikke af meget i dag. Ofte skal der et trænet øje til for overhovedet at se dem i landskabet. Selvom højene ikke har været prangende store, så gemmer de ofte på komplicerede konstruktioner. Ved Silleshovedvej syd for Give måtte en sådan overpløjet høj udgraves i forbindelse med en omlægning af vejen. Udgravningen, som Vejle Museum stod for, afslørede, at der her omkring 2600 før Kr. var begravet to kvinder ved siden af hinanden i en dobbeltgrav. Kvinderne var lagt i trækister, og de var blevet medgivet flere gravgaver i

form af ravkæder og enkelte store ravperler. I den ene gravs fodende fandtes endvidere tre flintafslag, som også må regnes som gravgaver. På kisternes låg havde man oprindeligt placeret et lerkar med vinkelornamentik og flere små ører under randen. I et rektangulært mønster omkring graven blev der registreret 11 mindre pælehuller, som tolkes som sporene efter et lille dødehus på ca. 3 x 2,5 meter. Omkring graven og dødehuset fandtes en ringgrøft. Grøften havde en udvendig diameter på ca. 5,5 meter og var op til én meter bred og 90 cm dyb. I ringgrøften var der spor af mindst 21 kraftige pæle. Disse har indgået i et hegn, der har omkranset graven.

I en afstand af mellem 2,5 meter og 8

meter uden for højen fandtes under mulden flere lave grøfter. Enkelte af grøfterne havde en svag krumning omkring højen. Tolkningen af disse grøfter er noget usikker, men da de flere steder er forsejlet af et kulturlag med flint, trækul og lerklumper, der formodentlig stammer fra stenalderen, kan grøfterne være samtidige med højen. Deres funktion kan tænkes at skulle ses i sammenhæng med de ritualer, som givetvis er udført i forbindelse med gravlæggelsen.

Udgravningen af højen ved Sillesthovedvej viser meget fint, at der bag enkeltgravshøjenes beskedne ydre ligger en anden historie gemt. Vi kan se, at gravene og højene på anlægstidspunktet har været markante monumenter over de døde.

Resterne af gravhøjen fra Sillesthovedvej ses som farveforskelle i jorden. I midten den dobbelte kvindegrav omgivet af en ringgrøft. Foto: Aase Gyldion, Vejle Museum.

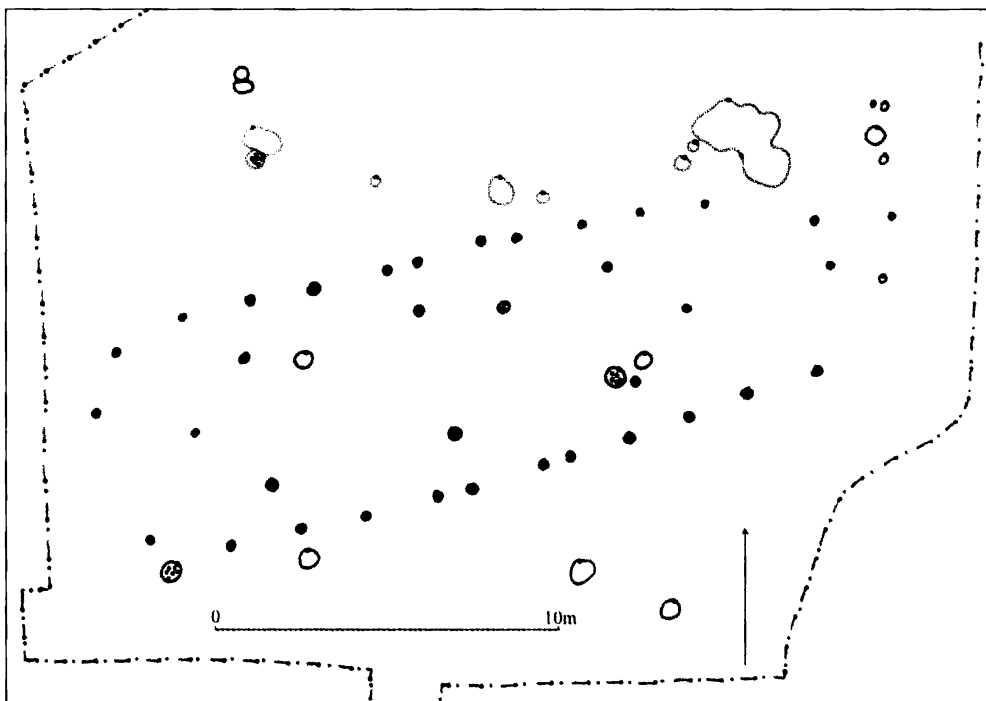
Huse med forsænket gulv

En karakteristisk hustype fra tiden omkring den yngste stenalder i området vest for Horsens blev påtruffet flere steder i det forløbne år. På en højning langs Gudenåen ved Sdr. Vissing i den nordlige del af amtet lokaliseredes i forbindelse med nedlægelsen af en spildevandsledning et mindre område med stolpehuller og andre nedgravninger fra den sene bondestenalder eller den tidlige bronzealder. Stedet ligger ovenfor et mosedrag kaldet Springbjerg Mose. Her har der inden for den nævnte tidsperiode ligget en mindre bebyggelse. Der blev blandt andet fundet resterne af et hus med forsænket østende. Hustypen er efterhånden velkendt. I både Ejstrupholm

og i Tyrsted er der i 2004 ligeledes udgravet huse fra den sene bondestenalder eller ældre bronzealder med forsænket østende. Dateringerne hviler dels på hustypen, dels på fund af flint og keramik i husene. Gulvene findes i østenden og ses som en op til 4,5 x 5 meter stor rektangulær, opfyldt sænkning, omkring 30 cm dyb.

Bronzealder

I Oens i den sydlige del af Horsens afdækkedes sporene af et 22 meter langt og 6-7 meter bredt hus fra bronzealderen, tiden 1800-600 før Kr. Huset var treskibet, det vil sige med to rækker indre tagbærende stolper og desuden et næsten fuldt beva-

Grundplanen af det særprægede bronzealderhus fra Oens. Tegning: Per Borup, Horsens Museum.

ret vægforløb. Huset var specielt derved, at der i hver ende af huset midt i husets længderetning var en enkelt stolpe, som også har haft tagbærende funktion. Det har ikke været muligt at finde paralleller til huset, og det vil derfor blive C14-dateret for at placere det mere nøjagtigt indenfor bronzealderen.

Både i Lindeballe og i Tyrsted ved Horsens fandtes flere huse fra den tidlige del af bronzealderen, her var både to – og treskibede huse. Typisk for disse pladser er, at der er meget lidt keramik til at datere husene med: De må ofte alene dateres ud fra deres type.

Også ved Drejens Boligby nær Kolding fandtes en gård fra den tidlige bronzealder. Den bestod af et langhus og en mindre økonomibygning.

Jernalder

Nord for Horsens er der foregået en masse i løbet af året: Blandt de store sager, som Horsens Museum har stået for er prøvegravningen af et 50 ha stort område nord for det nye slagteri. Området er udlagt af Horsens Kommune til erhvervsbyggeri. Udgravninger foretaget tidligere, før opførelsen af slagteriet, afslørede en landsby fra yngre romersk jernalder og den nye prøvegravning viser, at landsbyen er flyttet rundt i området. Landsbyen har formentlig eksisteret gennem yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder, tiden 200-700 efter Kr. f. Undersøgelserne fortsætter i 2005.

I forbindelse med anlæggelsen af om-

fartsvejen ved Dons nord for Kolding har Haderslev Museum undersøgt flere områder med spor efter bebyggelse og anden aktivitet fra jernalderen, blandt andet en del af en større stenlægning, hvis funktion ikke kan bestemmes med sikkerhed. Stenlægningen lå i et fugtigt område og kan have fungeret som dræn på stedet. Ved samme anlægsarbejde udgravedes et treskibet langhus fra tiden omkring Kr. f. og et område med kogegruber og lertagingsgruber.

Egebjerg

I Egebjerg nord for Horsens videreførtes undersøgelserne af de områder, som var berørt af en større kommunal udstykning. Under udgravningen først på året fremkom fire huse og nogle gruber fra sen førromersk jernalder. Den slags fund er der mange af, men denne plads blev mere interessant end gennemsnittet af jernalderpladser. En af gruberne på stedet viste sig nemlig at indeholde affald fra en bronzestøbers værksted. Den slags fund er særdeles sjældne for den tidlige jernalders vedkommende, så derfor var det et meget interessant fund. Flere genstande i gruben undrede os: En af de første ting, som kom frem, var en usædvanlig stor smeltedigel. Dernæst dukkede en lille takket genstand op, som vi måtte bestemme til at være en del af en lerkjerne fra en hulstøbt kronehalsring. At der også i materialet var dele af den ydre støbeform til en sådan halsring betød, at vi med sikkerhed kunne sige, at der var blevet fremstillet en sådan ring på stedet. Kronehalsringe er meget vægtige

halsringe, enten massivt støbte eller hulstøbte og med en karakteristisk form, som minder om en krone. Ringene findes i forskellige udformninger, hvor takkerne kan være mere eller mindre høje. De er forsynet med et regulært hængsel, uden hvilket halsringen ikke kunne bæres. Man har hidtil ment, at halsringene var fra den mellemste og sene del af førromersk jernalder, men da langt hovedparten af de kendte eksemplarer er fundet i moser, alene, og ikke sammen med andre genstande, har man ret beset ikke kunnet være helt sikker. Kronehalsringene er en fundgruppe, som der vides forsvindende lidt om, og fundet i Egebjerg har på afgørende vis forøget vores viden om disse ringe. Med fundet kan vi nu sikkert datere typen med de markante takker til sidste tredjedel af førromersk jernalder, formentlig det 3. og 2. århundrede før Kr. En C-14 datering er undervejs, men endnu ikke klar. Endvidere ved vi nu, at i al fald nogle af ringene er fremstillet her i landet. Kronehalsringene findes nemlig

Kronehalsring af bronze fundet på Randers-egnen. Foran ringen ses det fragment af en lerkerner, som lå i gruben i Egebjerg. (Målestokken er 5 cm lang). Foto: Anne Mette Kristiansen, Horsens Museum.

også i Nordtyskland og Polen, og flere er fundet så langt væk som Rumænien og det nordøstlige Ukraine.

Kun 350 meter fra findestedet ligger en anden lokalitet, som blev undersøgt i 2004. Det var en lille del af den jernalderlandsby fra tiden omkring Kr. f., som blev fundet i 2003. En del af dette kulturlag måtte her undersøges forud for en byggemodning. Kulturlaget er opstået ved, at der har ligget en samling gårde her gennem flere generationer – gårdene har ligget på det samme sted, og kulturlaget er vokset til i løbet af bebyggelsens levetid. Da gårdene har ligget i en tør lavning, er sporene i tidens løb blevet dækket af store mængder muld fra de omgivende højder og har derved ligget beskyttet. Der blev fundet både ildsteder, stenlægninger, stolpehuller og gulvlag. Sådanne bebyggelser er aldrig tidligere fundet i Østjylland, og fundet i Egebjerg er da også betinget af bebyggelsens usædvanlige placering i landskabet. Som nævnt i sidste års beretning fra museernes arbejdsmark er en stor del af det fundne kulturlag lagt i grønt område og derved fortsat beskyttet mod ødelæggelse.

Trindflod

Ved en større forundersøgelse af et område, der skal anvendes til råstofindvinding på lokaliteten Trindflod nær Almind, fandtes henholdsvis en gravhøj fra bronzealderen, en bebyggelse fra århundrederne omkring Kr. f. samt et hertil hørende kulturlag med mange genstandsfund. Gravhøjen, der har en diameter på 15 m, har et lag af højfyld på 25 cm bevaret samt en centralt belig-

gende samling sten, som formentlig dækker over centralgraven. Bopladsen kunne dokumenteres både gennem fund af huse med og uden væggrøfter, hegnsløb samt adskillige gruber. Hertil knytter sig, som noget meget usædvanligt, et næsten 5000 m² stort kulturlag i op til 1 m's tykkelse, der udfylder en nærliggende lavning. Dette lag repræsenterer sandsynligvis et udsmidslag i forbindelse med bopladsen. Landsbyen antages at være forgængeren for den i 2003 udgravede bebyggelse ved Petersminde, 400 m sydvest for Trindflod.

Rønnevang, Brejning

Vejle Museum har ved Brejning, på lokaliteten Rønnevang, undersøgt en samtidig

bebyggelse, hvor der over et område på 2 ha blev der fundet 15 treskibede langhuse og 11 mindre huse. Husene fordeler sig på 10 gårde, hvoraf kun de seks er afdækket i deres fulde udstrækning. Hver gård har hyppigst bestået af et langhus og et mindre hus omgivet af et palisadelignende hegn. Gårdene er fra 260 – 550 m² store og har ikke alle eksisteret på samme tid.

Keramik fundet i forbindelse med husene viser, at gårdene stammer fra tiden omkring Kr. f.

Nim og Aale

Også i Nim har der i 2004 fundet udgravninger sted: To mindre undersøgelser har givet os nye informationer omkring be-

Rønnevang, Brejning: Spor efter jernaldergårdenes indhegninger ses som mørke striber i undergrunden. Foto: Jochen Meyer, Vejle Museum.

byggelsen her i jernalderen. Begge steder fandtes der nemlig spor efter en langvarig bosættelse fra tiden 200-400 e. Kr. Huse fra samme periode er fundet ved undersøgelser i Ejstrupholm; her fandtes der også rester af to jernudvindingsovne.

Også ved Aale er der i 2004 blevet lokaliseret en landsby fra samme tid – et mindre areal blev undersøgt og viste en bebyggelse i flere faser. Både i Nim og ved Aale viste bebyggelserne sig ved muldafrømningen som tætte koncentrationer af stolpehuller.

Jelling

I løbet af året fik Vejle Museum mulighed for at undersøge et mindre område ganske tæt på Sydhøjen i Jelling. Håbet var, som altid når der graves i Jelling, at finde spor af kong Haralds gård. Særligt når man kommer så nær de store monumenter, måtte der være en chance, skulle man mene. I det knap 700 m² store udgravningsfelt var der imidlertid ingen spor af kong Harald – derimod fandtes spor efter en ældre bebyggelse, formentlig fra 3.-7. århundrede. De stolpehuller, som fandtes, kan enten være det sydlige vægforløb af et langhus eller en del af et hegn. Man må endnu en gang konstatere, at kongsgården ikke sådan lader sig finde.

Ved en større udgravning uden for Torup ved Hedensted blev der dels fundet en bebyggelse bestående af tre spredtliggende gårde fra tiden 200-600 efter Kr. f. dels tre tilhørende grave. Senere, i vikingetiden eller tidlig middelalder, har der igen været aktivitet på stedet.

Jordfæstegrav fra romersk jernalder i Nr. Snede. De to rækker sten har støttet en bulkiste, og i gravens ene ende ses to lerkar. Foto: Martin Krog Nielsen, Horsens Museum.

Nørre Snede: gravfund fra jernalderen.

Gravfund fra jernalderen er der forholdsvis få af, men en enkelt god plads skal nævnes her. Udgravningen fandt sted i Nørre Snede og startede som en bopladsudgravning af to huse fra den tidlige jernalder. Nær husene lå nogle store nedgravninger med meget trækul og en del sten i fylden. Da der i en af disse dukkede både lidt hvidbrændte knogler og en bronzefibula op, stod det klart, at der var tale om en grav. I alt fremkom 14 brandgrave og 5 jordfæstegrave, alle fra ældre romersk jernalder, de første to århundreder efter Kr. f. Gravene var ikke specielt rigt udstyrede, men indeholdt dog hver et antal lerkar, som var af en ganske fin forarbejdning. Dertil nogle gange en jernkniv eller et par bronzefibler.

Vikingetiden

Vikingetiden har ikke været så fremtrædende i årets fund. På den tidligere nævnte

plads ved Lindeballe fremkom et grubehus fra vikingetiden – et skår af et klæberstenskar afgør den tidsmæssige stilling. Klæberstenskar importerede man fra Norge i vikingetiden. I en mindre nedgravning på pladsen fandtes en del jernfragmenter og slagger. Dette anlæg skal givetvis dateres til samme periode som grubehuset ca. 850 - 1000 e. Kr.

Ved Torup omtalt ovenfor fandtes ud over de nævnte jernaldergårde også et hus af typen, som kendes fra Trelleborg. Det har ligget her gennem en længere periode, hvilket ses af, at husets stolper er sat om en enkelt gang. Dateringen ligger i vikingetid og tidlig middelalder. Desuden lå her endnu to huse af en type, som kendes fra samme perioder.

Dollerupgård

Aktivitet gennem længere tid har der også været ved Dollerupgård nær Lunderskov, hvor Haderslev Museum har stået for udgravningen for Museet på Koldinghus. Her blev der fundet en bebyggelse fra vikingetiden. I dette tilfælde var det tydeligt, at man havde boet på stedet gennem en rum tid, idet der både var genstande, som kan dateres til 800-årene og huse, som ud fra typen dateres til 900-årene. Endvidere overlappede flere af husenes grundplaner hinanden, hvilket viser, at de ikke har stået på samme tid, men formentlig har efterfulgt hinanden. Der var både stolpesatte huse og grubehuse på pladsen. Grubehuse er værkstedshytter med forsænket gulv. I en del af disse grubehuse blev der fundet væevægte, hvilket tyder på, at det er

vævning, som er foregået i hytterne. Der er tidligere udgravet en vikingetidsgård lige sydøst for pladsen – de nye udgravninger har vist os, at denne gård ikke, som hidtil antaget, var en enlig beliggende gård, men i stedet en del af en mindre landsby på stedet. Et godt fund var et dragtspænde af bronze i såkaldt Borre-stil – spændet stammer fra slutningen af 800-årene eller begyndelsen af 900-årene. Borre-stilen har fået navn efter det sted i Norge, hvor ornamentet først blev fundet på et sæt selteøjsbeslag i en grav. Ornamentet er dog hyppigst brugt på dragtspænder tilhørende kvindens dragt.

Borre-spændet fra Dollerupgård. Foto: Haderslev Museum

Middelalder

Starten af 2004 bød på en meget vanskelig udgravning for arkæologerne på Horsens Museum. I den sydlige del af Horsens, ved Nordrevvej i Tyrsted, viste et 6x10 meter stort rektangulært fyldskifte sig at være resterne af en tidlig middelalderlig smedie, hvis fyldlag var meget komplicerede at udgrave. Det, som først antoges at være en forholdsvis lav forsækning i undergrunden, viste sig

at være meget dyb. Snit gennem fylden viste, at lagene var aflejret på meget forskellig måde: Nogle steder var der dybe, opfyldte nedgravninger, andre steder var der regulære, vandrette kulturlag ofte med et meget stort indhold af jernslagge, trækul og andre affaldsrester fra smedevirksomhed, eksempelvis rester af blæsebælgbeskyttere, es-seslagge, og rødbrændt ler fra essen. Disse lag tolkes som gulvlag, som er opstået i de perioder, hvor den store nedgravning har været anvendt som smedie. Trods meget svære udgravningsbetingelser med kulde og meget høj grundvandstand lykkedes det at udskille to, måske tre egentlige smedefaser, altså lag som var blevet afsat under perioder med intensiv aktivitet i smedien. Der blev kun fundet ganske få lerkarskår og ud fra disse dateres anlægget til den tidlige middelalder, 11. og 12. århundrede. Denne datering bestyrkes ved at der i nærheden af smedien blev fundet flere middelalderlige stolpehuller. I smedien har der fortrins-

Den middelalderlige bronze-patrice med fuglemotiv er senere forsynet med en gennemboring og har kunnet anvendes som tenvægt. Foto: Anders Horsbøl Nielsen, Horsens Museum.

vis været arbejdet med jern, men fund af smeltedigler og bronzestykker viser, at man også har håndteret bronze og ædelmetaller. Som en pudsigheid fik museet i Horsens senere på året indleveret en middelalderlig bronze-patrice, som er genanvendt som tenvægt. Patricen er fundet i nabohaven til smedien og peger ligeledes i retning af, at der på stedet har været aktivitet i den tidlige middelalder.

I Horsens By fik vi under uheldige omstændigheder indblik i lidt af byens ældste historie. I forbindelse med ejerskifte af en ejendom opstod der en situation, hvor museet ikke fik underretning om et anlægsarbejde i en baggård på Søndergade. Baggården ligger nær et sted, hvor der tidligere er fundet vikingetidsgrave, og det ligger indenfor den middelalderlige bykerne. Det er således et område, som har meget stor interesse for museet, og under normale omstændigheder ville museet have foretaget en grundig undersøgelse af hele det ramte område. Da museet opdagede anlægsarbejdet blev dette straks standset, men da var alle lag i to meters tykkelse allerede bortgravet. Tilbage stod tre jordvægge, hvor jordlagene kunne undersøges. I jordvæggen ind mod Søndergade kunne der ses et gulvlag fra et hus, men ingen andre konstruktionsdetaljer kunne uddrages om dette hus. Det er dog formentlig et gadehus, som ud fra de fundne genstande og lagets placering, med forsigtighed kan dateres til højmiddelalder, tiden 1200-1350. Terrænet ned mod åen faldt oprindeligt jævnt, men er i løbet af senmiddelalderen påført en del fyldmateriale, således at området er blevet planeret og hævet. I denne del af

Udgravningen af smedien i Tyrsted efter at udgravningsteltet er fjernet. Foto: Per Borup, Horsens Museum.

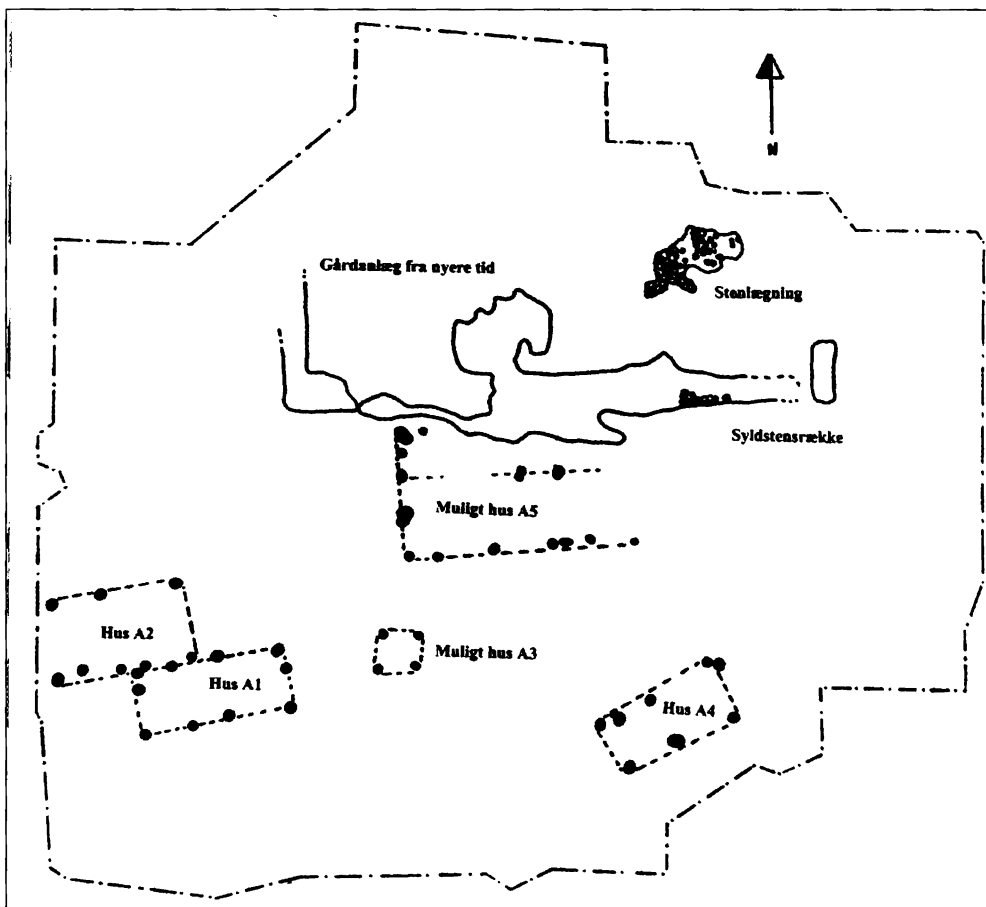
det ødelagte område var der ikke spor af bebyggelse, området har formentlig været baggårdsagtigt og fungeret som økonomi-område til gadehusene. Der var her enkelte nedgravninger i form af affaldsgruber og en læsekalksgrube. Vikingetiden, som der med stor sandsynlighed har været levn fra i det ødelagte område, kunne der ikke ses spor af i jordvæggene – men perioden var repræsenteret ved et skår fra en klæberstensgryde. Skåret lå desværre i løs jord i bunden af feltet og kunne derfor ikke henføres til et bestemt lag.

Kirketorvet i Vejle er etableret på Skt. Nikolai Kirkes gamle kirkegård. Da en

kælder under ejendommen Kirketorvet 24 skulle udvides, blev det derfor på forhånd regnet for sandsynligt, at der ville dukke grave op. Det var også tilfældet: 11 grave er blevet undersøgt af Vejle Museum i feltet foran huset. Begravelser der sandsynligvis tidsmæssigt strækker sig fra senmiddelalderen og frem til det sene 1700-tal.

Middelalderlig landbebyggelse

En fundgruppe, som museerne får mere og mere fat i, er den middelalderlige landbebyggelse. Dette skyldes, dels at der bliver foretaget flere forundersøgelser nu,

Rentegnet plan over det udgravede område i Egebjerg med de fem hustomter fra tidlig middelalder markeret. Den vinkelformede plamage mod nord stammer fra et nyere tids gårdsanlæg. Hus A5 er 8 meter bredt.

Tegning: Esben K. Hansen, Horsens Museum.

og dels at vi er blevet bedre til at erkende disse bebyggelsesspor, når vi støder på dem. Stolpehullerne i disse huse og gårde kan nemlig ofte være ret forskellige fra de stolpehuller, vi kender fra forhistorisk tid. Desuden er der kun meget sjældent keramik eller andre daterende genstande i dem. Da de enkelte hustyper ofte er i brug gennem flere hundrede år, er en datering

ad denne vej ofte vanskelig. Da er det kun heldige fund af karakteristisk keramik, som kan præcisere dateringen.

I den gamle del af Egebjerg nord for Horsens måtte en toft til en af gårdene i landsbyen undersøges i forbindelse med en privat udstykning. Herved fremkom resterne af fem bygninger fra den sene vikingetid

og tidlige middelalder, nemlig slutningen af 1000-årene samt 1100-årene. Husene er karakteristiske for perioden med ret uregelmæssigt satte vægstolper, som har haft tagbærende funktion. Et enkelt heldigt fund af et potteskår af såkaldt Pingsdorf keramik medvirker til at bekræfte dateringen. Pingsdorf keramik blev i perioden importeret fra Rhin-området i Tyskland.

Også i Erritsø lykkedes det i forbindelse med byggemodningen af et erhvervsområde Vejle Museum at lokalisere sporene af en bebyggelse fra middelalderen. Fire huse, hvoraf det ene har bestået i to faser, har ligget på stedet. Der er tale om huse med jordgravede vægstolper og forsynede med såkaldte udskud langs siderne. Middelalderlige huses størrelse kan være svære at afgøre med sikkerhed. Det skyldes, at der i det samme hus godt kan være anvendt både jordgravede stolper og stolper på syldesten i den bærende konstruktion. Hvor stolperne har stået på en stensyld, efterlades ingen spor i undergrunden. Ud fra stolpehullernes placering kan man dog sandsynliggøre bygningernes størrelse og konstruktion. Middelalderlige hustomter er også vanskelige at datere alene ud fra grundridset. Imidlertid blev der i et stolpehul i det ene hus fundet et bundstykke af et importeret lerkar fra Frankrig, et hvidt, grønskimlet glaseret skår, som herhjemme dateres til ca. 1250-1350.

Det er usædvanligt at finde importvarer på en almindelig udflyttergård. Tilstedeværelsen af den franske keramik samt oplysninger fra skriftlige kilder antyder, at bebyggelsesresterne kan repræsentere den ældste ladegård til det middelalderlige

Hønborg Slot ved Lillebælt. Der er i givet fald tale om en direkte forløber for Høneberg Ladegård.

Slotsvandmøllen

Ved en udgravning i Koldingscentrum i forbindelse med nedrivningen af Slotsmøllen og nyopførelse af blandt andet et bibliotek undersøgte Haderslev Museum et areal på cirka 375 m² med fund af en spunsvæg og flere hundrede træstolper stammende fra Koldinghus' slotsvandmølle.

Denne mølle blev opført på initiativ af enkedronning Dorothea, der residerede på Koldinghus i perioden 1559-1570. Efter de skriftlige kilder påbegyndtes opførelsen af den nye vandmølle i 1568 i forbindelse med, at Marielundåen bliver opdæmmed til Slotssøen.

50 prøver af tømmeret er blevet årringsdateret og af disse kunne 36 tidsbestemmes. Således kan en hel række - 14 prøver - dateres til omkring 1561 eller kort derefter. Fire af disse prøver kunne oven i købet bestemmes til at være fældet tidligt på sommeren 1561. Åbenbart er træet ikke blev forarbejdet samme år, som det blev fældet, men har været lagret i et godt stykke tid, inden det kom til Kolding for at indgå i Dorotheas Mølle. To af prøverne kunne dateres til henholdsvis 1564-72 og til 1573 og matcher dermed meget godt den i de skriftlige kilder nævnte byggestart.

Andre dateringer af tømmer fra udgravningen tyder på, at der har fundet periodiske udskiftninger, om- og tilbygninger og reparationer sted, f.eks. i 1603, 1632, 1688, 1715-26, 1760 og 1810.

På trods af det meget tømmer i udgravningen har det vist sig, at selve møllebygningen og området med møllehjulet befinder sig lige uden for udgravningsfeltet. Det, der blev undersøgt arkæologisk, var til gengæld området bag møllehjulet i form af afstivninger af bredden til den kanal, der ledte vandet bort fra møllehjulet og ud i det bagvedliggende moseareal. Et særskilt omløb forbi møllen kunne ikke påvises, men det kan formodes, at kanalen var delt på langs med trækonstruktioner for at skabe to afsnit. Ét til at lede vandet til møllehjulet, og ét til at lede vandet forbi dette, når der ikke var behov. Det er altså ikke muligt at rekonstruere selve møllebygningen på baggrund af udgravningen. Den må have ligget - eller ligger stadigvæk - længere mod sydvest under den nuværende Fredericiagade og parkeringspladsen Sneglen.

Placeringen af møllebygningen og kanalen er ikke tilfældig. Da stedet ligger direkte ved kanten af en morænebakke og en dal, er det sandsynligt, at møllehuset blev bygget på det højere terræn, mens kanalen blev anlagt i det lavere, fugtige område. Udgravningen viser, at kanalen - eller en vandførende lavning - må have eksisteret, allerede før møllen blev bygget. Den var ca. 4-5 m bred og kunne konstateres over en

længde af ca. 17 m tværs gennem udgravningsområdet.

I udgravningen fandtes desuden en del bøgetømmer, der var placeret på en sådan måde, at det øjensynlig har båret en form for bro eller platform, som har ført over kanalen. Mængden af løsfund, der kan dateres til perioden mellem 1600 og 1800, var netop størst i kanalens mudrede lag omkring denne platform, og anses for at være tabt eller kastet ud i kanalen herfra. Blandt fundene var adskillige fine genstande, bl.a. en engelsk guldmønt fra 1600-tallet, en meget stor blyplombe og langt over hundrede små messingknappenåle.

Engelsk guldmønt fra 1600-tallet fundet under udgravningen af Slotsvandmøllen i Kolding. Foto: Haderslev Museum.

Lokalhistoriske glæder

Arbejdet med lokalhistorie rummer mange glæder. Frank Hansen, Kolding, har sendt redaktionen denne lille fortælling om, hvordan det gik til, at der i Kolding kunne udgives en fin lille bog om besættelsen i Kolding.

Redaktionen vil gerne opfordre andre læsere til at sende os et par ord, hvis de støder på lignende gode historier.

Om hvordan bogen "Og der skal jeg love for, at Leif stod ret" blev til

Af Frank Hansen, Kolding

Nogle gange kan man fristes til at tro, at noget har været bestemt på forhånd. Det, som med et fint ord, kaldes skæbnen. Som 8 årig så jeg en serie, der hed "En verden i krig". Det var spændende at se fly blive skudt ned, og skibe blive sænket. I den alder tænker man ikke på, at soldaten måske efterlader sig kone og børn.

Et af afsnittene omhandlede de tyske kz-lejre, og det var der, jeg begyndte at se på krigen på en anden måde. Min mormor fortalte mig, at der også havde været danskere med, og det var det, at der havde været danskere i de tyske lejre, der fik besættelsen til at interessere mig. På det tidspunkt vidste jeg jo intet om, at det danske politi og kommunisterne havde været interneret.

En dag fik jeg fortalt af en kollega, som vidste, at besættelsen var mit interesseområde, at hans far var blevet såret i kampene 9. april 1940. Jeg spurgte, om jeg måtte få lov til at møde ham, og fik at vide, at jeg bare kunne ringe til ham. Det var med stor spænding, jeg tog hen for at besøge ham.

Han var en stille og rolig mand, der

med glæde berettede om sine oplevelser fra dengang, han kæmpede mod tyskerne. Alderen var begyndt at trykke, og når han gik i stå en gang imellem, så overtog hans kone Irma bare, for hun havde jo hørt historien 100 gange før.

Jeg kan ikke huske, om vi sad i stuen og fik kaffe, eller om Bertel, som han hed, havde fået lokket mig ned i deres slyngelstue til en øl. Bertel viste mig sin feltflaske, som havde et skudhul fra dengang, tyskerne skød på ham. Mens vi sad der, kom hans kone Irma ned med en masse negativer, som hun havde fået af noget familie. Der var over 200 negativer, og jeg kunne straks se, at de var meget spændende. Der var tyskerne på vej hjem, Den danske Brigade, englændere, de hvide busser. Ja, der var det hele fra både før, under og efter befrielsen i Kolding og Vonsild.

Irma spurgte, om jeg ville have dem, da hun ikke havde noget at bruge dem til. Jeg tror nok, at der var en, der blev glad. Og tænk, der skulle gå en hel uge, før fotografen havde fået dem fremkaldt, da de skulle laves i hånden. Men så skal jeg også love for der dukkede nogle spændende billeder frem.

Jeg købte et nyt album, hvor jeg satte billederne ind. Da jeg syntes, at der var andre

end mig, der skulle have glæde af billederne, spurgte jeg Kolding Folkebibliotek, om de ikke ville låne albummet til udstilling på deres læsesal i maj måned 2002. Det ville de gerne.

Hvad jeg ikke var klar over var, at det blev en kæmpesucces, hvor der nogle gange var kø for at se albummet. Der var eksemplere på folk, der aldrig havde mødt hinanden før, sad sammen og diskuterede billederne. Jeg havde for øvrigt lavet en lille gæstebog i albummet, hvor folk kunne skrive sig ind. Da jeg efter en måned kom for at hente mit album, var det en værre las, som jeg måtte lappe sammen med gaffatape. Så der var ingen tvivl om, at det var blevet studeret grundigt.

Nogle få dage efter ringede min telefon. Det var en ældre dame som sagde: "Du har mine billeder", som hun havde set på biblioteket. Jeg tænkte "Så, nu vil hun nok have dem igen" og "Hvad mener hun med mine billeder", for jeg havde jo fået dem af Bertels kone. Men Inger Frederiksen, som damen hed, skulle såmænd bare vide, hvor jeg havde fået dem fra, og da jeg fortalte, at jeg havde fået dem af Irma, viste det sig, at de var i familie.

Så sagde Inger noget, jeg aldrig glemmer, og jeg troede ikke mine egne ører, da hun spurgte, om jeg ikke ville have en kopi af den dagbog, som hørte til billederne. Mon ikke.

Da vi havde aftalt en dag, hvor Inger skulle komme ned til mig, og røret var lagt på, gik jeg rundt i min stue og tænkte, at der måtte være et eller andet galt, da det var for utroligt til at være sandt. Men det var det ikke. Ni maskinskrevne sider om-

handlende Kolding og Vonsild før, under og efter befrielsen.

Denne lille "sensation" syntes jeg ikke kun skulle komme mig til gode, så jeg viste en af mine venner, som jeg vidste havde skrevet en del bøger, om det ikke kunne være sjovt at udgive materialet, så andre også kunne få glæde af det. Erik Voss var med på ideen med det samme, og Inger syntes også, at det var sjovt, at hendes dagbog skulle udgives som bog.

Så den 2. maj 2005, to dage før 60 året for befrielsen, blev bogen »...og der skal jeg love for, at Leif stod ret!« så udgivet ved en lille reception på Koldinghus.

Det var for resten lige før, at bogen ikke var blevet til noget. Jeg ringede til Inger en dag i foråret og fortalte, at nu var det sikkert, at hendes dagbog ville blive udgivet. Nogle få dage senere ringede en fortvivlet Inger, som ville læse sin dagbog en ekstra gang, nu da den skulle udgives. Men under en stor oprydning et par år forinden var den smuttet med ud. Så nu var det min tur til at give Inger en kopi af min kopi. Her ville den gamle digter have sagt "se det var et rigtigt eventyr". Men det er ikke alle historier, der er eventyr.

PS: med til historien hører, at Inger Frederiksen døde den 6. maj 2005.

...og sorger

Museumsleder Jacob Jensen, Glud Museum, kendt af mange i det østjyske som en dygtig, alsidig og kreativ museumsmand døde i januar 2005. John Madsen, formand for Glud Museumsforening, har sendt os nogle mindeord.

Museumsleder Jacob B. Jensen (1944-2005)

Den 4. og 5. januar sad Jacob til møde med bestyrelsesmedlemmer i lokalarkivets beskedne lokale i Ellas hus. Her havde han siddet så ofte, når museets forhold skulle drøftes. Sådan var det også de nævnte dage, hvor forskellige fremtidsplaner var sat på dagsordenen. Han var da i sit es, virkede engageret med glimt i øjet og en lun replik, når humoren krydsede hen over bordet. Men den onsdag skulle blive Jacobs sidste mødedag. Efter hvad der blot lignede et ildebefindende, døde han mandagen derefter, og hans fremtidsplaner var hermed for evigt lagt ned. Et chok gik gennem museet og hele lokalområdet ved meddelelsen om hans pludselige og alt for tidlige død.

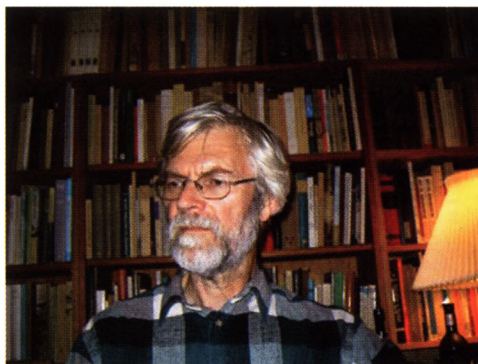
Jacob blev leder af Glud Museum i 1996, og siden da er museet i høj grad blevet levedejgjort med adskillige arrangementer i de gamle bygninger, som Jacob besad stor viden om. Enhver, der har haft lejlighed til at drøfte museums- og historiske forhold med ham, kunne ikke undgå at bemærke den brede viden, som han besad. En faglig viden, der ikke kun var mangfoldig, men

tillige dyb og indsigtfuld i de mindste detaljer. Det var de mest skæve og overraskende lag han kendte til, og når disse ofte anekdotiske krydderier blev tilsat hans solide historiske viden, blev stoffet aktuelt på en ny og anderledes måde. Den viden kom i høj grad Glud Museum til gode, men også mange kredse inden for museumsverdenen har gennem årene nydt godt af hans indsigt, viden og forskning.

Jacob var i høj grad en venuesæl natur, og da han sammen med hustruen Inger Tolstrup 3 år efter sin ansættelse flyttede til Glud, fik en langt bredere kreds af lokalbefolkningen glæde af den interesse, som Jacob udviste over for lokalsamfundet.

Vi fejrede sidste år hans 60 års dag. Dengang havde alle regnet med, at hans stolthed over Glud Museum ville sikre hans medvirken til at føre det solidt på plads i den nye storkommune. Sådan skulle det imidlertid ikke gå; livet ville det anderledes. For Glud Museum blev det til 9 gode år med en afholdt og værdsat museumsleder.

Æret være Jacob B. Jensens minde!

Nyt fra historien i Vejle Amt

Nedenstående beretninger fra lokalhistoriske foreninger, lokalarkiver og museer i Vejle Amt er tilsendt redaktionen på opfordring og bringes stort set uændret, som vi har modtaget dem. Hvis vi tidligere har modtaget en beretning, har vi ladet adressen stå, som en information til interesserede. Redaktionen er meget glad for disse beretninger og lægger stor vægt på at få så mange med som muligt, da det er vores erfaring, at de bliver læst med stor interesse, især af alle de mange frivillige, der deltager i det lokalhistoriske arbejde. Hvis du savner din egen forening eller dit lokalarkiv og gerne ser, at vi bringer en beretning herom næste år (2006), er du derfor velkommen til at sende det til os inden 1.4. 2006, helst på mail (albjoerneboe@mail1.stofanet.dk eller lb@hornsstats-gym.dk). Husk at tilføje adresse, telefon og mail.

Barrit-Vrigsted Lokalarkiv

c/o Barrit Kultur- og Idrætscenter
Kirkebro 4A
7150 Barrit
Kontaktperson: Karsten Bjerreskov, Skulsballevej
11, Vrigsted, 7140 Stouby. Tlf. 75 69 11 75
e-mail: karsten.bjerreskov@mail.tele.dk

Af arrangementer afholdt i samarbejde med Barrit Menighedsråd var en "Historisk Aftentur til Barrit Kirke" i maj 2004. Aftenen blev planlagt med det tidligere graverpar, Tove og Verner Pedersen, som rundvisere og fortællere, og det var en meget vellykket, oplysende og spændende aften med over 50 besøgende.

Midt i september afholdt vi i samarbejde med Vrigsted Efterskole og Vrigstedhus' Kulturudvalg en historisk byvandring i Vrigsted, hvor vi tog de ca. 30 fremmødte med tilbage til perioden 1930-50. Rundvisningen blev forestået af Gerda Kjær Nielsen og Erik Nielsen, der begge er barnefødt i Vrigsted, og som fortalte om landsbyens erhvervs- og handelsliv og om mennesker og begivenheder fra deres barn- og ungdom i Vrigsted. Vi er ved at have udviklet et koncept for byvandring: Vi begynder et halvt år før med at finde nogle ældre medborgere, der er barnefødt i lokalområdet. De bliver udspurgt, og derefter går vi i gang med at få udfyldt eventuelle huller om personer, ejendomme og særlige forhold. Det bliver dels til rundvisningen og dels til en pjeces med korte facts om de enkelte huse og deres beboere i perioden og endelig også en udstilling om de særlige forhold. Rundvisningen sluttede på Vrigsted Efterskole, hvor

Valdemar Smidstrup's købmandsforretning i Neder Vrigsted.

udstillingen var stillet op og blev studeret og kommenteret over en kop kaffe.

En uvurderlig kilde til baggrundsoplysningerne var tidligere landpost Peter Frederiksen, der desværre allerede dengang var for svag til at være med på rundvisningen – han døde i december. Men han nåede i samarbejde med arkivet at lægge sidste hånd på en levnedsskildring, der giver et fantastisk indblik i lokalsamfundets hele liv og et umådeligt retlinet og varmt menneskes liv og levned.

Herudover har vi haft det sædvanlige arbejde med at indsamle, registrere og besvare henvendelser. Den største oplevelse i den forbindelse var besøg fra New Zealand, hvor Trish og Bill Lemberg var på besøg et døgn tid for at se, hvad familien var emigreret fra i midten af 1890-erne. De havde faktisk en stribe billeder med fra Barrit, Breth og Barrit Station, som arkivet ikke havde, men har nu.

Bjerre Lokalkarkiv

Holmen 8, Bjerre

Kontaktperson: Inga Bech Pedersen

Fremsynede borgere i Bjerre har i mange år samlet oplysninger, aftægtsaftaler, beretninger, skøder o.m.a. fra Bjerre sogn. Dette materiale førte i mange år en hensygnende tilværelse og blev opbevaret hos private borgere, alle vidste det eksisterede, men der var ingen steder, hvor man kunne arbejde med det eller vise det frem for at fortælle om de forgangne tider. Byens tidligere oldermand, Verner Sønderkov Nielsen, og Tage Klausen kan nævnes som foregangsmænd og ivrige samlere, og de opbevarede værdifulde oplysninger om livet i vor lille by. Da lokalarkivet i 2001,

af Juelsminde Kommune, blev tildelt lokaler på Holmen 8, i den nedlagte Bjerre Skole, gik interesserede i gang med at istandsætte og klargøre lokalet samt skaffe inventar. Derefter begyndte det store arbejde med arkivmaterialet. Intet var registreret - alt skulle sorteres og fordeles - men der blev arbejdet ivrigt på det omfattende projekt. Ved Tage Klausens død overlod han sit materiale og oplysninger til lokalarkivet ved testamentarisk bestemmelse, og her forestår et stort arbejde for de frivillige hjælpere. Desuden er der løbende indleveret en del bevaringsværdige effekter, bl.a. fra nedlagte forretninger og foreninger. Arkivet er også i besiddelse af en stor samling af luftfotos af byens gårde og huse. Der har været et væld af forespørgsler, besøg fra Canada, hvor vi heldigvis var i

ARNE CHRISTIANSEN BAKKEVEJ, BJERRE, FORTÆLLER OM BJERRELIDE OG PURHØJ, HVOR HAN HAR BOET DET MESTE AF SIT LIV:

BJERRELIDE - SOM I ÆLDRE TID HED BJERRELIDE OG KAN SES FRA HELE HERREDET, ER MEST KENDT FOR PURHØJ, UDTALES FRA GAMMEL TID PORHØJ. DET ER EN BRONZEALDERHØJ, SOM ER BRUGT TIL BEGRAVELSER, LIGESOM DE ANDRE BAKKETOPPE PÅ BJERRELIDE, MEN PORHØJ ER DEN ENESTE, DER IKKE ER PLØJET NED. DA MAN GIK OVER TIL BRÆNDING I STEDET FOR HØJSÆTNING, BRUGTE MAN STADIG STEDET TIL BEGRAVELSER. NATIONALMUSEET HAR FORETAGET SYSTEMATISKE GRAVNINGER OMKRING HØJEN, OG FANDT OMKRING 90 BRANDPLETBEGRAVELSER. MEN MAN FANDT INGEN RIGE GRAVFUND, MAN FANDT KUN ET PAR URNER I HVER GRAV MED DET MEST NØDVENDIGE MAD OG DRIKKE TIL DEN SIDSTE LANGE REJSE. MAN INDSTILLEDE UDGRAVNINGERNE, MEN MAN MÅ NOK SIGE, AT PURHØJ ER EN AF EGNENS ÆLDSTE KIRKEGARDE. I 1939 FANDT ARNE CHRISTIANSENS SØN - CARL CHRISTIANSEN - EN OFFERGAVE AF BRONZESMYKKER I EN ANDEN HØJ PÅ BJERRELIDE, SOM HEDDER HØNSEHØJ. DER VAR 2 BÆLTE PLADER, SOM LIGNEDE EGTVEDPIGENS. SAMT 2 BREDE ARMBÅND. FUNDENE KAN SES PÅ HORSSENS MUSEUM. JEG HAR FUNDE T JERNSLAGGER FRA HØJOVNE, DA MAN SMELTEDE MYREMALM PÅ BJERRELIDE. DE LIGGER NU I MUSEETS MAGASINER, OG FINDESTEDET ER REGISTRERET. I VORES TID HAR PORHØJ VÆRET SAMLINGSSTED FOR EGNENS BEBOERE. JEG KAN IKKE HUSKE DET, MEN DER SIGES AT HAVE VÆRET ET UD-SIGTSTÅRN PÅ HØJEN. FOR EN 25 ØRE KUNNE MAN FÅ EN NØGLE I HUSET VED SKOVEN. MED DEN KUNNE MAN ÅBNE KÆDEN TIL TÅRNET, OG KRAVLE OP OG SE OVENUD AF TRÆERNE. DER VAR OGSÅ ET PAR M2 BRÆDDEGULV, OG NÅR DER VAR EN MED EN VIOLIN, DANSEDE DE UNGE DER IMELLEM KØERNE, DER SÅ MÅTTE FLYTTES. FRA DEN TID (DVS.OMKR. 1940) KAN JEG HUSKE, GIK FOLK TIL PORHØJ SØNDAG EFTERMIDDAG, NÅR VEJRET VAR GODT. MÅSKE KOM DER OGSÅ NOGEN FRA USTRUP, MAN KUNNE ALTID FINDE NOGEN AT SNAKKE MED PÅ PORHØJ!DET FØRSTE STORE BAL PÅ PORHØJ VAR TIL SCT. HANS I 1945, OG I NOGLE ÅR VAR DER SÅ BAL HVER SCT.HANS, MEN EFTERHÅNDEN SOM LANDET AFFOLKEDES, VAR DER INGEN UNGE MENNESKER TIL AT SLÆBE KVAS TIL HØJEN, SÅ BALLERNE STOPPED I 50'ERNE. SIDEN TOG HISTORISK FORENING SKIKKEN OP MED VALBORGBLUS DEN 30. APRIL, OG DET GIK I FLERE ÅR, INDTIL CAFE' PURHØJ LUKKEDE. HISTORISK FORENING FANDT OGSÅ DE GAMLE HISTORIER OM HEKSEMØDNERNE PÅ PURHØJ I DE GAMLE RETSPROTOKOLLER I VIBORG, OG DET VAR IKKE NOGET, VI LOKALE KENDTE TIL. NU ER DER INGEN AF DE GAMLE SKIKKE I LIVE PÅ BJERRELIDE.

stand til at yde hjælp, men vi er endnu ikke kommet til bunds i det foreliggende materiale, så der bliver mere at fortælle om senere. Vi er p.t. 6 personer, der arbejder i arkivet. Vi har »fast arbejdstid« hver anden mandag, plus det løse på andre dage. Arkivet har åbent den første mandag i måneden fra kl. 19.00 til kl. 20.30, men vi åbner meget gerne, hvis nogen vil besøge os eller have oplysninger på andre tider. Arkivet har lukket i skolernes ferie, men vi har altid åbent Grundlovsdag, hvor oldermanden kalder til samling i Bjerre, og der er åbent hele dagen, når Borgerforeningen holder sit årlige julemarked. Der er også åbent på de dage, hvor der er offentlige valghandlinger i Bjerre Borgerhus. Og der kommer rigtig mange på lokalarkivet på disse dage. Der er også rigtig meget at se på og høre om, selvom arkivet kun har været vi hus« i få år. - Og nu venter de elektroniske tider på, vi kommer i gang.

Bredballe Lokalhistoriske Forening

Kontaktperson: Birgit Johansen

tlf. 75 81 56 99

Bredballe Lokalhistoriske Forening har i år eksisteret i 10 år, 1994 var året hvor foreningen blev stiftet på initiativ af daværende sognepræst Agnete Gimsing og en gruppe beboere her ude i området.

Til at begynde med var det nok vores hensigt, at vi skulle arbejde os hen til en opdatering af Marius Hansens "Hornstrup Sogn", hvor redaktionen sluttede omkring 1944. Det, har vi nok erkendt, var et for ambitiøst mål. Vi startede jo på bar bund, så de første 10 år er faktisk brugt til at registrere det materiale, vi har fået ind. Jeg tror nok, det overraskede os alle, hvor tidskrævende en proces det er. Ind imellem kom så presserende opgaver – bl.a. fandt vi ud af, at det var 11. time, hvis vi skulle nå at høre lidt om fiskerierhvervet i Bredballe fra de gamle fiskere. Ligeså om gårdene og her i de senere år er flere huse og bygninger forsvundet eller ombygget, så områder har ændret total karakter, senest Børresens Værft og Bredballe Alderdomshjem. Så vort høje ambitionsniveau i starten har vi nok dæmpet. Vi erkender, vort arbejde ikke altid er helt struktureret, men på den anden side, må historien også ofte gribes her og nu – i morgen kan det være for sent.

Der er mange måder at støtte foreningen på. Siden 1996 har foreningen hvert år kunnet sende medlemmerne et årshæfte. Det er dejligt, at så mange behjer-

tede mennesker har kunnet levere stof til os, som vi så har overtaget på den praktiske side i forbindelse med layout, trykning og udgivelse. I år er det Indre Missions historie her i Bredballe, vi har udsendt. En stor tak til Carsten Andersen og Svend Aage Hansen som har været tovholdere og indsamlet og redigeret stoffet - også tak til de personer der har bidraget med historierne.

Skønt det er en beretning – skal jeg lige nævne lidt fremtidigt i forbindelse med årshæfter. Et af vore medlemmer - Arne Mølgaard - har tilbudt at lave et hæfte om spejderbevægelsen i Bredballe om 4 - 5 år. Og da vi altid efterlyser ideer, foreslog han desuden, at vi udgav et skrift i forbindelse med kirkens 100 års jubilæum i 2007 omhandlende de præster, der havde været ved kirken i den forgangne tid. Måske nogle her ville være interesseret i at arbejde med en sådan opgave?

Jeg skal fortælle lidt om det arbejde, vi har beskæftiget os med i dette år ud over registreringsopgaverne:

En gruppe arbejder med gadenavnene, dvs. historien bag de enkelte vejs navne. Det har krævet flere besøg på Vejle Byhistoriske Arkiv, hvor man har søgt efter oplysninger i vejprotokoller, referater fra sognerådsmøder osv. Det er ikke nemt, og vi havde også en lille appel i Kirkebladet, hvor vi bad folk om at kontakte os, hvis de kendte historien bag en vejs navn. Det gav nok ikke den helt store respons, men f.eks. kontaktede Jes Langager os for at fortælle om navnet bag Langagervej. Det afstedkom en lang snak / interview mellem Langager og Gert Jansen, som har udviklet sig yderligere, så Jes Langager begyndte at nedfælde, hvordan Bredballe så ud, da han med sine forældre tilbragte somrene fra 1940-44 herude. Det var det begreb, der hed landliggere, jeg ved ikke om det ord stadig eksisterer? Og denne historie munder ud i et kommende årshæfte, som I kan glæde jer til. Den 17. maj havde vi for fjerde gang arrangeret en aftenvandring, som vi igen oplevede en helt utrolig interesse for med stor tilslutning. Spadsereturen tog udgangspunkt fra det tidligere Børresens Bådeværft ved Dampskibsvej på Brønsodde. Et område som har været meget i fokus det sidste par år p.g.a. forskellige byggeprojekter på den attraktive grund. Herfra gik man langs stranden til Sivertsvej. Strandvejen krydsedes, og turen fortsatte til Stejlbjerg, hvor Tove Theophil Petersen gæstfrit lod os komme ind i sin

have for at se den kendte sten, der bærer inskriptionen "Kong Gorm den Gamles udsigt". Stenen havde inden udstykningen af Stejlbjerg ligget på det højeste punkt. Iflg. traditionen fulgte Kong Gorm herfra sine skibe, når de sejlede gennem Vejle Fjord.

Tilbageturen gik ad Strandvejen og Krintelsvej. Videre ad Fiskerstien og tilbage til surfernes klubhus på Brønsojde. Traditionen tro sluttede vi af med indtagelse af den medbragte kaffe. Mange tak til surferne fordi de stillede lokaler til rådighed. En af de mange deltagere den aften var Karl Ludvigsen, født 1917 på Brønsvigvej. Karl Ludvigsen var lige cyklet en tur til Bredballe den aften! – det i sig selv var en flot præstation af en 86 årig. Mange fandt den aften ud af, at Karl havde en masse at fortælle fra sin barndom, så et par uger senere var vi på besøg hos ham for et interview. Og da Vibeke Kruse fra Vejle Amts Folkeblad omkring Sct. Hans kontaktede os ang. nogle oplysninger til en artikel omkring Brønsojde og værftet, var det nærliggende at spørge Karl Ludvigsen. Sammen med Bent Mikkelsen var han så venlig at stille sig til rådighed for journalist og fotograf nogle timer på en yderst regnfuld dag på "Odden"! Det kom der to interessante sider ud af i VAF!

Og apropos pressen - Vejle Amts Folkeblad og Ugeavisen - så må vi sige, at den altid spiller med, når vi indsender stof. Og VAF har således flere gange i årets løb – senest ved et stort boligtillæg omkring ombygningen af Bredballe Alderdomshjem – citeret ud fra sidste årshæfte, som Anne Mikkelsen skrev. Det er vi naturligvis meget taknemmelige for. Så har vi alle i bestyrelsen arbejdet på tekstmateriale til et bogprojekt, som tidligere fotograf hos VAF, Allan Simonsen, arbejder med. Det er hensigten, at alle lokalhistoriske foreninger i samarbejdet Lokalhistorisk Udvalg skal bidrage, så bogen kommer til at indeholde fotos fra alle kommuner, der i 1970 kom ind under Vejle. Bogen udgives af Vejle Byhistoriske Arkiv.

I løbet af året har vi også fået henvendelser, der sætter os i sving, således bidrog vi med oplysninger til Vejle Byhistoriske Arkivs postkortudstilling om traktørstederne i Selsbjerg, Tirsbæk og Skovkroen i Bybæk.

Som en af de sidste udfarende opgaver op til generalforsamlingen tog Bent Mikkelsen båndoptageren med ned til et interview med Svend Mikkelsen, som bor i den sidste ejendom "Odenseminde" ned mod

Tirsbæks jorder. Svend er den landmand i Bredballe, hvor markerne senest er inddraget til bebyggelse. De senere år er kvarteret omkring Bakkeager og Slotsaager bygget ned til Svends barndomshjem.

I indledningen fortalte vi om bygninger, der pludselig forsvinder. Her kan vi fortælle, at vi har et fotoarkiv omfattende mange af områdets huse. Skulle I få kendskab til et hus el. bygning, der skal rives ned, da endelig kontakt os, så vi kan få det fotograferet. I dette år er f.eks. det hus, hvor sognefoged Thorvald Hansen boede i mange år – nemlig Strandvejen 22 – blevet revet ned, og et nyt hus skal bygges på grunden.

Dette var lidt om vores aktiviteter i årets løb. Tilbage er kun at sige en stor tak til alle jer i den trofaste flok, der sammen med bestyrelsen mødes til registreringsaftenerne, til Hældagerskolen, hvis lokaler vi fortsat gør brug af, til de personer, der betænker os med oplysninger og materiale og til alle jer, der kommer, når vi inviterer. Vi håber på et godt nyt år i BLHF.

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening

Lokalarkiv, Østergade 9, 8740 Brædstrup.

Åbningstid: hver torsdag 13,30-18,00

Hjemmeside: www.braedstruparkiv.dk

E-mail: hjemstavn@mail.dk

Kontaktperson: Ruth Dam, Østerled 1, 8740 Brædstrup. Tlf 75754290.

E-mail: ruth@dam.mail.dk

Gårdmuseet Stjernholm. Skanderborgvej 1, Nim, 8740 Brædstrup.

Foreningen er paraply for mange aktiviteter. Lad os begynde med lokalarkivet. Det har til huse i det gamle Tinghus i Brædstrup og dækker Brædstrup Kommunes 10 kirkesogne. Der er ca. 325 medlemmer, og mange af dem er med i arbejdet. Et hold mødes fast for at registrere billeder og arkivalier.

Foreningens årsskrift udkom i november som nr. 18 i rækken. Samlet er det efterhånden blevet et opslagsværk på næsten 2000 sider om vor egn.

En indsamling af gamle filmstumper og billeder har Lars Jacobsen tryllet om til en film om "Vores egn". Den blev vist offentligt, og sælges stadig som DVD og VHS.

En lokal maler, Harly Dam Juhl, har malet naturalistiske billeder - landskaber og portrætter igennem

Det gamle tinghus i Brædstrup fra 1846. Går man om bag huset, kan man stadig se gitrene for cellevinduerne!

40 år her på egnen. Foreningen lånte billeder hos folk på egnen og viste dem på en udstilling på Tinghuset forår 2005. Det blev en fin retrospektiv og historisk udstilling med mange besøgende.

Gårdmuseet Stjernholm rejser sig af asken hvert forår til Valborgsaften. Pludselig er alle udstillinger klar, reparationer gjort færdige, brochurer sendt ud og foråret kommet.

Det er en oplevelse hver gang.

Der var særudstilling om tjenestefolk, konfirmationer, vævning, årets solemærker og egnens vindmøller. Det sidste var en undersøgelse af de mange vindmøllers levetid på vor egn. Den er nu kommet på tryk og til salg.

Der blev startet med et historisk skuespil om tjenestefolks kår. Derefter var der 4 sommersøndage med forskellige emner: "Lappestue, reparation af tøj", "Trissevæven arbejder, rokken snurrer." Syltedag og "Sko min hest", hvor der var besøg af en beslagsmed og et kobbel heste. "Levendegørelsesdagen" havde også høstbal og "Store æbledag" havde alt godt fra æbletræet. Året sluttede af med "Museumsjul 2004"

To flittige medarbejdere har besøgt erhvervene på egnen og indsamlet ca. kr. 80.000 til at istandsætte en staldbygning på museet. Også mange af foreningens medlemmer har bidraget.

Ved et samarbejde med Brædstrup Bibliotek har museet etableret nogle "erindringskasser", som udlånes til plejehjem.

Der sker mange tiltag og spændende fornyelser, og

alt takket være de mange frivillige, der arbejder med i mange grupper.

Børkop lokalhistoriske Arkiv

Ågade 6, 7080 Børkop
7586 6027 (kun tirsdag 14-17)
e-mail: arkiv.borkop@mail.dk
www.sitecenter.dk/arkiv-borkop

Leder: Preben Mikkelsen, Poppelvang 20, 7080 Børkop, telf. 7586 8806

Året 2004 har ikke betydet store ændringer eller revolutioner for arkivet. Vi har fortsat modtaget materialer til supplerung af samlingerne. Desuden søger vi at samle dagsaktuelle udklip fra aviser m.v., så vi på den måde kan opretholde kontinuiteten i arkivet. Der er en halv snes frivillige medarbejdere, som er parate til at hjælpe besøgende med at finde oplysninger af forskellig art, og vi kan glæde os over, at ca. 260 personer i årets løb har besøgt arkivet.

Den kommende kommunesammenlægning vil utvivlsomt betyde en ændring af arkivet, men vi forventer, at der ikke vil ændres mere, end hvad vi kan overse, og vi ser fortrøstningsfuldt fremtiden i møde.

Dansk Sygeplejehistorisk Museum

Fjordvej 152, 6000 Kolding.
Museet har åbent hele året fra onsdag til søndag. Man kan bestille introduktion til udstillingen og foredrag om bestemte emner inden for sygeplejens historie ved henvendelse til museet på tlf. 76327676. Museet har sin egen hjemmeside med adressen: www.dshn.dk
Fax: 76 32 76 77
E-mail: museum@dshn.dk
Kontaktperson: Museumsleder Inger-Marie Børgesen

Samling, forskning og formidling

Museet fik ved sin indvielse i 1999 foræret en stor samling af frimærker fra alverdens lande. Fælles for mærkerne er, at de alle portrætterer en eller flere sygeplejersker. Tidsmæssigt spænder samlingen fra 1906 og til nutiden.

De over 600 forskellige mærker fortjente at blive præsenteret for publikum både i udstillings- og i

bogform. Derfor gik vi i gang med at forske i frimærkernes tilbivelseshistorier og bevæggrundene for udgivelserne. Vi talte ikke takker eller vurderede fireblokke og stemplinger. Vores interesse var udelukkende kulturhistorisk. Vi betragtede frimærkerne som formidlere af budskaber i billedsprog.

Vi måtte konkludere, at i frimærkernes verden er en sygeplejerske altid en kvinde. - En kvinde, der udviser mod og handlekraft, når situationen kræver det, og samtidig giver omsorg og kærlighed til de patienter, hun plejer. Bogen om frimærkesamlingen udkom i 2004 med titlen "600 kvinder og en mand". Med mærkerne som omdrejningspunkt fortælles både sygeplejehistorie, kvindehistorie, medicinhistorie, dragthistorie og nationalhistorie.

I udstillingen "Den Gode Sygepleje" præsenterede vi ideer og idealer i sygeplejen fra begyndelsen af 1900-tallet til lige omkring 1960. Med materiale fra museets arkiv og bibliotek fulgte udstillingen skiftende tiders opfattelser af den gode pleje fra de personlige dyders epoke til efterkrigstidens prioritering af de faglige kvalifikationer. I et elevhæfte fra 1914 blev "Guldornene" sirligt noteret. Blandt andet skulle eleverne forstå, at "tale er sølv, men tavshed er guld" og "tålmodighed gir' renter, blot man venter" og "man skal mærkes mere ved gerning end ved ord". Og patienterne skulle forholde sig ganske passive og bestemt ikke stille spørgsmål til behandling og pleje. I dag har disse dyder fået modsat fortegn. Den spørgende, kritiske og fagligt kompetente sygeplejerske er trådt ind på den historiske scene. Og patienterne er blevet medansvarlige for deres egne behandlings- og plejeforløb.

Lys og lysbehandling af hudtuberkulose fik en fremtrædende plads i udstillingen "Finsen og Lysalferne" i anledning af 100 året for Finsens nobelpris med åbning i december 2003. Gamle albums fra den første tid i Kommunehospitalets have gav materiale til fotoudstillingen, hvor vi satte fokus på de såkaldte lysalfers daglige arbejde med de hårdt ramte patienter. Store udendørs glaslinser skulle betjenes rigtigt, således solens stråler ramte helt præcist på kroppens angrebne områder. Finsen gjorde meget ud af sit personales optræning og eksperimenterede og udviklede sin lysbehandling inden for ganske få år. Det "kemiske" lys overtog hurtigt den oprindelige udnyttelse af sollyset, og Finsen Institutet på Østerbro blev indviet i 1901 med indendørs be-

handlingsfaciliteter. Udstillingen udlånes ved henvendelse til Museet.

Ved juletid 2004 tog vi fat i julemærkets historie med særlig vægt på dets filantropi, pleje og omsorg. Med dette tema fik vi belyst nye sider af vores museumsbygningers historie.

Aktiviteter

I tilknytning til særudstillingerne arrangerede vi aktiviteter for børn og lavede særlige tilbud i årets løb for voksne. Sommerferien bød på et særligt børnehjørne, hvor menneskets sanser kunne afprøves med forskellige opgaver og øvelser. I efterårsferien satte vi fokus på et sundt liv med et særligt sundhedsspil specielt udarbejdet til børn.

Til Kolding kulturdage deltog vi med en stand i bymidten, hvor bl.a. sundhedsspillet var en af attraktionerne.

Med til at gøre historien vedkommende var et arrangement i samarbejde med Danmarks Naturvidenskabsfestival, hvor den nyeste forskning i nanoteknologi blev præsenteret.

Foredraget var velbesøgt med over 70 deltagere.

Formidlingstjenesten fik et løft i 2004, da vi kunne ansætte en meget kvalificeret medarbejder i støtteordning til at starte undervisningstilbud for folkeskolens forskellige klassetrin. Vi fik skabt god kontakt til Børnekulturelt Netværk i Kolding og Det Børnekulturelle Netværk i Vejle Amt. Et af projek-

Fra museets skoletjeneste

terne i Kolding var udgivelsen af "Mig og Kolding" – en børneguide til kulturaktiviteter i byen.

Endvidere indledte vi samarbejde med Pædagogisk Central og Sundhedsfremmegruppen i Kolding samt formidlingstjenesterne på Museet på Koldinghus og kunstmuseet Trapholt.

Særlige formidlingstilbud blev udarbejdet til Dansk Blindesamfund.

Arkiv og bibliotek

Museets arkiv og bibliotek blev besøgt af forskere og journalister med interesse for pleje, uddannelse og børneopdragelse i gennem tiden. Historiestuderende Anne Marie Overgaard blev tilknyttet Museet med specialeemnet "mission og sygepleje".

Fællesmagasin

Museet flyttede store dele af samlingen ud til de nye lokaliteter i de Fælles Museumsmagasiner i Vejle Amt.

Udviklingsplaner

Vi startede i 2004 på en udviklingsplan for de næste 5 år m.h.t. indsamling og forskning.

Vi indbød de to museer i landet, som beskæftiger sig med medicinhistorie til en drøftelse om samarbejde og eventuelle fælles projekter i fremtiden.

Endvidere besøgte vi Lunds Medicinsk Historiske Museum.

Besøgstal

I 2004 blev det samlede besøgstal på 7432 personer.

Egnsmuseet, Egtved Kommune.

Museet omfatter

Egnsmuseet med Randbøl Lokalhistoriske Arkiv, Grindstedvej 30, 7184 Vandel; tlf. 75 88 54 89, fax 75 88 55 44;

e.mail: egnsmu@egtved.dk; Hjemmeside: www.egnsmuseet.egtved.dk

Randbøldal-Museet, Dalekildevvej 1A, 7183 Randbøl, tlf. 75 88 32 45,

e.mail: randbol@egtved.dk.

Egtved Lokalhistoriske Arkiv, Kirkevej 41, 6040 Egtved, tlf. 75 55 28 88,

e.mail: mogensbach@egtved.dk. Her registreres for Egtved, Randbøl, Ødsted og Jerlev sogne.

Samt 4 udstillingssteder:

Bindeballe Station

Ravning Station

Egtvedpigens Gravplads

Landskabsskulptur Tørskind Grusgrav

Årets gang

Randbøldal-Museet

Årets helt store begivenhed blev indvielsen af Randbøldal-Museet den 3. juni foretaget af Hendes Kongelige Højhed Prinsesse Alexandra. Desuden var Grev Ingolf af Rosenborg og grevinde Susie til stede samt repræsentanter fra de tilskudsgivende fonde, amtsborgmesteren, borgmesteren, og alle gode venner af Egnsmuseet. Ind imellem talerne spillede Egtved Musikskole, og et børnekor sang. Det blev en pragtfuld dag med strålende solskin og højt humør. Forinden var der gået fem travle måneder med udvikling og etablering af det udendørs historiske vandskulpturarium. En arbejdsgruppe, bestående af frivillige, lokale håndværkere og et par medarbejdere fra Egnsmuseet fandt frem til, hvorledes stationer skulle udformes, tilrettelægges pædagogisk, og hvordan hele arealet skulle anlægges.

I 2003 var gamle brønde og vippeanordninger blev undersøgt og målt op, ligeså en skvatmølle i Halland fra 1825, Götakanalens sluser blev studeret og gengivet i miniformat, og en trædemølle fra Bangladesh dannede forbillede for en mindre mølle af samme type. Den 2000 år gamle Arkimedes' snegl skulle omsættes i en moderne udformning, og det optrukne vand bruges til et springvand. Gennem trækkanal og pumper kan der sættes gang i et vandfald, for blot at nævne nogle af de 14 stationer. Her sættes leg, læring og teknik sammen til glæde for såvel børn som voksne.

Til indvielsen af Randbøldal-Museet arrangerede cand.mag. Jakob Knudsen, Vejle Museum, i samarbejde med Egnsmuseets medarbejdere en særudstilling i loftsetagen under temaet: "Vand som redning – fem historier fra Vejle Amt". De fem temaer dækkede: Vand som transport, vand som drivkraft, vand til overrisling af marker for at fremskaffe fødevarer, vand til hygiejne, både når det gælder kropsvask og tøjvask, og vand til slukning af ildebrande.

Indvielsen og "prinsesseeffekten" gav en travl sommer i Randbøldal-Museet. Det er blevet et populært sted for familieudflugter, fætter-kusine sammen-

Prinsessen ved hjulet

komster o.lign. arrangementer. Gæsterne nyder den medbragte mad og kaffe i de skønne grønne omgivelser, mens børnene leger og lærer. Medarbejdere og frivillige står parate i de historiske værksteder for henholdsvis papirfremstilling og tekstiler inde i Magasinhuset til at hjælpe gæsterne med selv at prøve teknikkerne. I løbet af sæsonen arrangerede vi fem dage med temaet "Børn og vand", hvor der på mange måder blev leget med vandet, vasket tøj, farvet garner, malet korn på skvatmøllen, bagt brød over bålet m.m.

I skolernes vinterferie og efterårsferie var der hver dag særlige tilbud til børn, hvor de f.eks. i efterårsferien kunne lave papir, væve bånd, presse medbragte nedfaldsæbler til most, slå reb, binde børster og lege vandeksperimentarium. I to dage havde lærer Reinar Larsen, Ødsted, sammen med naturvejleder Peer Høgsberg emnet "Vanddråben", hvor børnene hentede vand i Vejle Å og bagefter studerede det i mikroskop og på storskærm. I det hele taget inddrages den omgivende natur med skovene, opstemningerne i Vejle Å og Hjortedalen på mange måder. Året igennem havde natur- og kulturvejleder Peer Høgsberg, Vejle Ådal-gruppen, forstkandidat Peter Matthesen og museumsinspektøren en række vandreture med udgangspunkt fra Randbøldal-Museet, hvor skiftevis historie, natur og eventyr kædes sammen i varierende fortællinger.

Et Modeshow fra Krønikens tid var også et af årets store begivenheder. Showet var Egnsmuseets bidrag til Fest & Kulturugen i Egtved kommune, der havde temaet: "Kroppen i kulturen – kulturen i kroppen". Der blev vist tøj fra museets magasiner, men især

fra medarbejdernes gemmer. Museumsinspektøren kommenterede krop, stil og design fulgt af tidens musik. Det blev en forrygende eftermiddag, hvor de nostalgiske minder kom frem. Showet sluttede med helt moderne tøj fra "Tonnesens Skrædderi" i Vester Nebel.

I påsken havde tekstilkunstner Baukje Zijlstra fra Egtved en retrospektiv udstilling i det store loftsrum sammen med Birthe Tonnesen fra V. Nebel, der viste moderne tøjdesign. Det var en spændende og utraditionel sammensætning.

Den 12.-13. juni holdtes Historisk Marked. Det blev nogle gode dage med rimeligt godt vejr og mange besøgende. Alle, der medvirkede enten ved håndværk, optræden eller stod i boder, bar en eller anden form for gammeldags tøj, så det kunne minde om et 1800-tals marked. Udover boder med mad og håndværk hamrede en smed hele dagen samtidig med, at der blev slået reb. Vaffelbageriet havde travlt, en spåkone kunne udsige fremtiden, fakiren underholdt sammen med et Mester Jakel teater, folkedanserne kom

Fremstilling af papir i juli 2004.

på besøg og en soldat fra 1864 gik rundt med sin langpipe.

Fonden Realdania afholdt i 2004 en idékonkurrence om, hvorledes udlænger på bevaringsværdige fire-længede gårde kan genanvendes, når de tømmes for landbrugsfunktioner. Egnsmuseet ved museumsinspektøren etablerede en arbejdsgruppe sammen med restaureringsarkitekt MAA Nikolaj Hyllestad og Poul Bachmann, formand for Turistforeningen i Egtved Kommune. Udgangspunktet var Klingebækgård i Tørskind, som Egnsmuseet gerne ser bevaret, da bygningerne er meget typiske for byggeskikken i midten af 1800-tallet.

Idéforslaget vandt sammen med 19 andre forslag, der fik finansiering til at udvikle hver deres idéer. Vores idé bestod i at istandsætte bygningernes ydre skal. De skulle danne en klimaskærm for en 4-5 "indsats-huse", som kunne anvendes til ferieboliger, kontorer, udstillinger, værksteder m.v. Det viste sig imidlertid vanskeligt at overtale Klingebækgårds ejere til at medvirke i projektet, og der måtte skiftes til en anden gård, Himmeltvedgård i Lihmskov. Den 11. august blev forslaget afleveret. Den 6. oktober blev fem vindere udtaget, og her var Himmeltvedgård ikke i blandt.

Egnsmuseet i Vandel

I Vandel kom en helt ny permanent udstilling: "Vandel i 1940-50'erne – en landsby fuld af liv", som er arrangeret af en virkelig kender af emnet, nemlig museets mangeårige frivillige medarbejder, Tove Petersen, der sammen med sin mand i 1948 startede malerforretning i Vandel. Med megen energi har hun hentet genstande, fotografier og oplysninger hos ældre vandelborgere. På udstillingen genoplives gamle forretninger, værksteder og foreninger. Når der kommer skolebørn kan de nu handle i brugsforeningen, sidde hos frisøren eller få taget mål hos skrædderen.

Med årets juleudstilling tog vi hul på H.C. Andersen-året. Udstillingen var en sammenkobling af to H.C. Andersen eventyr: Grantræet og Krøblingen. De blev visualiseret lige fra det lille træ, der stod i skoven, som blev fældet og kom ind i salen, hvor det blev pyntet med flitterguld, stjerne, godter og legetøj til børnene. Træet stod i en rigtig klunkestue, og fløjdrøren var åben ind til spisesuen, hvor bordet var dækket, og både legetøjet til herskabets børn og

gaverne til tjenestefolkene, de fattige og deres børn lå fremme. Til udstillingen var der som sædvanlig knyttet et særligt program for skolebesøg.

Egtved Lokalhistoriske Arkiv

Arkivassistent Mogens Bach foretog en etnologisk undersøgelse af bygninger og mennesker på Aftensang i Egtved. Arbejdet er formidlet i en registrant og udstilling: "Aftensang – fra jordvej til hovedgade", 4.11.2004 til påsken 2005.

Ved Egtvedpigens gravplads

For femte gang afholdt Egnsmuseet Bronzealderfestival "I Egtvedpigens fodspor" den 18.-21.7.

Det blev til fire dage i halvgodt vejr, men besøgstallet fordobledes næsten i forhold til 2003. 12 frivillige deltog med håndværk fra bronzealderen eller ved madlavningen foruden naturvejleder Peer Høgsberg og museumsinspektør Kirsten Rykind-Eriksen, bronzesmed Ken Ravn Hedegaard og Anni Brøgger, der fortalte og dansede om Egtvedpigens. Fire børn var fast på pladsen med egne praktiske opgaver. Walther Badino blæste på bronzelur hver gang, der forgik noget særligt.

Gaver i 2004 var Egnsmuseet så heldige at modtage et møblement fra Klara Sørensens bo i Nørup, udført i 1940 af den lokale snedkermester Frede Bendixen, Bredsten.

Engum Sogns Lokalhistoriske Forening

Kontaktperson: Grethe Krogh
gmkrogh@hotmail.com

Vores forening startede i 1993. Vi fik fra starten en meget fin opbakning og fik indleveret meget, især billeder, og vi fik med hjælp fra byhistorisk arkiv af fotograferet en del, så vi kunne afholde en udstilling. Den blev godt besøgt og billederne blev studeret med interesse. Det gav os mod på opgaven, så vi lavede en udstilling, som vi kaldte "Kend dit sogn", kombineret med "Dit kæreste eje", hvor vi opfordrede folk til at udlåne en ting som de holdt meget af og begrunde hvorfor. Det blev en meget velbesøgt udstilling, og i forbindelse hermed udgav vi et lille hæfte med et rids af sognets historie. Det var ikke særlig smukt udført, men vi har måttet optrykke det flere gange. Alt dette gjorde, at vi gik i gang med en bogudgivelse, som vi ved samarbejde og sponsoreres velvillige hjælp

fik trykt. Udgivelsen var et helt tilløbsstykke, der var ved at sprænge alle rammer i Engum Præstegård. Vores tilholdssted har altid været Engum Skole, der har stillet et lokale til rådighed for os, men nu hvor skolen har overtaget noget af det nedlagte alderdomshjem, og sognets beboere har fået mødelokaler der, er vi også flyttet dertil med vort lokale. Flytningen og så det, at vi er begyndt på EDB-registrering har krævet mange af vore kræfter og gjort, at vi ingen fast åbningstid har, men søger man nogle oplysninger, kan man altid henvende sig til bestyrelsen eller Olaf Madsen, der så efter evne gerne er behjælpelig.

Vi er så heldige, at vi efter indbyggertal i sognet har et meget stort procenttal som vore medlemmer. Vores kontakt til dem består hovedsageligt af en lille historie i vort sogneblad, der udkommer en gang i kvartalet, og så den årlige kalender med emner fra sognet.

Give-Egnens Museum

Donneruplundvej 2

7323 Give

E-mail: gem@gem.dk

Tlf.: 75739375

Årets største aktivitet på Give-Egnens Museum blev så absolut opførelsen af totalteateret "Kære Niels ..." et skuespil om helten Niels Kjeldsen fra 1864.

En dramatiseret oplevelse til alle sanser på Give-Egnens Museum om dragon Niels Kjeldsen – helten fra 1864, der var født i Ullerup ved Give og faldt i Højen mellem Kolding og Vejle den 28. februar 1864 i enekamp med en flok preussere i 2. Slesvigske Krig.

Med projektet, Dragon Ullerup, ønskede museet at skabe en ny og anderledes indfaldsvinkel til formidling af den lokale kulturhistorie. I den bredest mulige form har målet været at skabe bevidsthed om det lokale, den lokale helt og den tid, hvor den stadig levende myte og symbolet Niels Kjeldsen fandt sted. Flot og gripende blev historien sat i scene af instruktøren Allan Agerbo. En succes, der gav genlyd langt ud over Give Kommunes grænser.

Skuespillere, andre aktører og hjælpere blev hovedsageligt hentet fra det lokale område.

I indøvelsen af skuespillet var det spændende at vise skuespillerne rundt blandt museets gamle genstande og fornemme den iver, skuespillerne lagde for dagen for at identificere sig med rollen, den enkelte skuespil-

En del af forberedelserne til opførelsen af »Kære Niels...«

ler var tildelt i stykket. Varsomt og med ydmyghed over for, hvad man selv måtte fremstille her på Niels Kjeldsens tid, gled genstanden ind og blev en naturlig "rekvisit" i rollen.

Den 15. juni, blev Give-Egnens Museum besøgt af tre personer fra Kulturarvsstyrelsen for at blive kvalitetsvurderet. Inden da havde Give-Egnens Museum svaret på en lang række spørgsmål og meningstilkendegivelser angående alle museets forhold. I skrivende stund, har vi ikke modtaget Kulturarvsstyrelsens vurdering; men vi har på Give-Egnens Museum oplevet det som værdifuldt at blive ransaget i alle museets kroge.

De lokalhistoriske arkiver for de otte sogne, som Give i dag består af og som siden 1990 har været en del af Give-Egnens Museum, er nu alle samlet på Give-Egnens Museum. Som den sidste, flyttedes afdelingen på skolen i Thyregod i efteråret til tyveri- og brandsikrede lokaler på Give-Egnens Museum. Det lokalhistoriske arkiv er åbent hver tirsdag fra klokken 13-16.

Museet lægger i stigende grad lokaler til amtslige og kommunale møder. Dette opleves i øjeblikket meget i forbindelse med det store forberedelsesarbejde, der foregår med dannelsen af en ny storkommune bestående af Børkop, Egtved, Give, Jelling, og Vejle Kommuner. Et historisk indslag fra museets side er dog altid en forudsætning for at Give-Egnens Museum kan bruges som mødested.

Museet er i 2004 blevet besøgt af ca. 20.000 personer. Mange i grupper i forbindelse med foreninger, klubber, skole- og forældrearrangementer, familieture etc.

Året 2004 var fortsat et år, hvor alle museets virkeområder indsamling, bevaring, registrering, forskning og undersøgelser og formidling havde stor aktivitet.

Andre arrangementer

En gruppe fra De historiske Værksteder i Danmark tilbragte den 29. januar på GEM og under parolen "Mennesket i samspil med naturen" levede man sig ind i hedebondens barske hverdag i kampen for overlevelse her på egnen.

Knapt var skolernes sommerferie startet, før en stor flok børn mellem 8 og 13 år rykkede ind for at gå i museets sommerskole, og på egen krop føle, hvad der krævedes af et barn i "gamle dage".

Museets Børnedyrskue fandt sted søndag den 22. august mellem kl. 14 og 17. Som tidligere blev museets indergård fyldt til bristepunktet med kæledyr i størrelser fra dværghamstere til geder, kalve og ponyer. Alle fik præmier, sponsoreret af Handelsstanden i Give. På plænen kunne man overvære kaninhop og hundeagility. Nielsine Lund stillede som tidligere beredvilligt op til at køre skovture i hestevogn.

Søndag, den 31. oktober indbød Give-Egnens Museum til et Alle Helgens arrangement mellem kl. 17 og 20. Der fortaltes om Alle Helgens traditioner, der blev lavet lytemænd af kålroer og græskar. Naturligt for vor egn blev intet kasseret. Hvad, der blev skrabet ud, blev anvendt til den mad, der blev indtaget f.eks. kålrabisuppe, stuvet kålrabi og græskar snacks. Efter måltidet gik turen med flagermuslygter videre til en vandring i museets skovområde. Her blev der flere steder gjort holdt og fortalt spændende ting om tro og overtro.

Vandringen sluttede ved det sted, hvor mosekonen bryggede. Som afslutning på aftenen blev der her serveret smagsprøver på drikken, mosekonen bryggede over sit store bål.

En del af forberedelserne til opførelsen af "Kære Niels ..."

Udstillinger

I det tidlige forår startede klargøringen og opsætningen af "En Skagens maler i Give, Hans Gyde Petersen (1862-1945)". Efter en henvendelse til pressen strømede det ind med tilbud om lån af malerier til udstillingen, ligesom der var lånt Gyde Petersen værker fra Vejle Kunstmuseum, Bornholms Kunstmuseum og

Statens Museum for Kunst. Give-Egnens Museum er ejer af nogle af hans værker fra vores egn, bl.a. værket på dette årsskrifts forside. Der blev udgivet et katalog med forord om kunstneren samt de 60 udstillede værker. Udstillingen blev åbnet af en af Hans Gyde Petersens mange beundrere, nemlig Hanne Smedegaard, Vejle. Udstillingen blev set af mange sommeren igennem og frem til den lukkede den 15. august med en sammenkomst for dem, der havde udlånt malerier til Give-Egnens Museum.

Den 11. juni åbnede museets store sommerudstilling: "Legetøj og Voksentøj - Modeller og Originaler".

På Dansk Landbrugsmuseum lånte vi omkring 70 modeller af danske landbrugsredskaber samt redskaber brugt i husholdningen. De fleste af modellerne er lavet af Svend Møller, Fuglebjerg, Sjælland, inden for de seneste år. Andre meget ældre modeller var lavet for at blive brugt på landbrugsskolerne. Side om side med det originale landbrugs- eller husholdningsredskab eller et billede af det fra vort lokale område fulgte nu opstilling efter opstilling. Brugen af modeller gør, at en lang række af datidens maskiner kan præsenteres.

Udstillingen åbnedes af gårdejer og folketingsmedlem Jens Vibjerg, Give, hvis ønske om at udstillingen måtte blive set af mange, holdt stik.

Museets efterårsforedrag, sammen med Vejle Amts Historiske Samfund, fandt sted d. 6. oktober. Emnet var netop landbrugets maskiner og modeller, og foredragsholderen var Jens Aage Søndergaard fra Dansk Landbrugsmuseum.

Udstillingen sluttede sammen med efterårsferien, den 17. oktober. Det kræver hurtighed og målrettedhed, når man på godt og vel en måned skal tage en udstilling ned og være klar med en ny. Men det lykkedes ved mange gode kræfters hjælp.

Den 23. november besøgte det første hold udstillingen "Julebørn & Legetøj." Samme titel, men dog forskellig fra år til år. Men at udstillingen for museet er et must, er der ingen tvivl om. For mange familier står den som en af de traditioner, der skal klares inden julehøjtiden. I nogle af juleweekenderne var besøgstallet tæt på de 500. Med de gode lokale forhold, Give-Egnens Museum råder over, var der langt fra "sild i tønd" forhold.

I juleweekenderne var der aktiviteter nok at tage fat på. Alle enkle - fra at hente juletingene ind fra naturen - til lidt mere indviklede håndgerningsteknik-

ker. Uden hjælp fra frivillige og dygtige kustoder lod det sig ikke gøre.

Fra den 23. november og helt frem til den 22. december, modtog Give-Egnens Museum dagligt skole eller gruppebesøg, såvel formiddag, eftermiddag som aften.

Særudstillingen "Bliv Billed-PAF med VAF" – billeder fra Vejle Amts Folkeblad i 1980'erne kunne ses i museets Velkomsthall fra den 30. oktober og bandt årene 2004 og 2005 sammen på udstillingssiden.

Glud Museum

Museumsvej 44, Glud, 8700 Horsens

Tlf. 75 68 30 82

www.Gludmuseum.dk

Grejsdal Lokalhistoriske Arkiv

Kontaktperson: Mette Sørensen

mhs@grejsdalen.dk

I en tid med lokal- og slægtshistorisk interesse, ikke blot hos ældre, men også hos yngre medborgere, er der gode vilkår for et blomstrende liv i en lokalhistorisk forening som Grejsdal Lokalhistoriske Arkiv. Arkivet har nu bestået i 11 år og med et jævnt stigende medlemstal. I skrivende stund er medlemstallet på ca. 240. De fleste medlemmer bor i Grejsdalen, men vi har også mange medlemmer spredt ud over landet - endog i Norge har vi et medlem. Det er naturligvis mennesker, som er barnefødt i Grejsdalen og stadig føler en tilknytning til dalen.

Grejsdal Lokalhistoriske Arkiv har til huse i nogle kælderrum på Grejsdal Skole. Efterhånden har vi fået samlet en del litteratur om lokalområdet og en rimelig god billedsamling af lokaliteter og personer fra området.

Desuden har vi læsemaskiner til mikrofiche og film samt internetadgang.

I vinterhalvåret fra oktober til maj er arkivet åbent for medlemmer og andre, der søger oplysninger enten om lokale forhold eller slægtshistorie. Åbningstiderne er onsdage fra kl.: 14 – 16 og torsdage fra klokken 19 – 21:30. I den forgangne vinter har Arkivet været velbesøgt i åbningstiden.

For medlemmer og andre interesserede arrangeres årligt en Grejsdalsvandring i nærmiljøet til steder man måske ikke lægger mærke til i det daglige. I eftersommeren har vi en heldagsudflugt, og målet er kulturelle

og historiske steder i landet. I løbet af efteråret holdes et foredrag med emner af historisk tilsnit. Inden jul samles medlemmerne atter til et julemøde.

I vinterhalvåret er nogle af medlemmerne travlt optaget af at opbygge en udstilling, som løber af stabelen i de tre sommermåneder. Her har vi god opbakning af menighedsrådet, der låner os Sognehuset til udstillingen. Udstillingsemnerne er hovedsageligt møllernes historie, hvortil der opbygges miniaturelandskaber, og områdets historie beskrives. Denne sommer er det dog ikke en af møllerne, men derimod om Grejsdalens Bryggeri.

At bygge en udstilling op har jo nogle omkostninger, men ud over medlemskontingent får vi også en økonomisk støtte til udstillinger og arrangementer af kultur- og fritidsafdelingen.

Da en del medlemmer er udenbys, og de, der bor tæt på især skal orienteres om møder og arrangementer, så udgiver vi et lille skrift hvert kvartal, som hedder "Arkivnyt". Her er også en del medlemmer flinke til at indlevere beretninger om den tid, de voksede op i Grejsdalen eller havde arbejde her. Hvis der ikke kommer noget fra medlemmerne, søger bestyrelsen selv for at levere noget historisk stof.

HASDA

Historisk Arkiv for Syvende Dags Adventisterne i Danmark.

Kontaktperson: Arkivleder Jytte Kjeldal Nordbygårdsvej 23 8721 Daugård

Tel: 75895565

HASDA, Historisk Arkiv for Syvende Dags Adventisterne i Danmark har til huse i Vejle fjordkirken, Vejle fjordskolen, hvor der disponeres over 2 lokaler og et fjernlager.

Arkivets placering i forbindelse med Adventistkirkens uddannelsesinstitution, Vejle fjordskolen, er ideel, men desværre har det ikke været muligt at løse vore pladsproblemer på stedet, så der blev i efteråret taget beslutning om at flytte Arkivet til Århus, hvor egnede lokaler er blevet ledige i forbindelse med flytning af kirkens medieafdeling til Nærum. Flytningen forventes påbegyndt efter sommerferien.

Der har 2004 været afholdt udstillinger, blandt andet i forbindelse med et 50 års skolejubilæum, hvor arkivet kunne bidrage med billeder og tekster.

Der er 6 frivillige medarbejdere knyttet til arkivet.

De arbejdede i 554 timer med arkivering og registrering.

Der arbejdes fortsat med udgivelsen af en bog om Ad-ventisterne i Danmark. Der er i årets løb publiceret artikler over temaet »Fra HASDAs gemmer“ Arkivet har i årets løb deltaget i kurser og generalforsamlinger. Arkivet har haft god nytte af medlemskabet i ARVE og SLA.

Hatting Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Hans Kvorning

Kontaktperson: Hans Kvorning, Storegade 2, Hatting, 8700 Horsens, tlf. 75 65 31 07

Hjortsvang Museum

Bækvej 20, Hjortsvang, 7160 Tørring. Tlf. 75 67 64 55.

email: kontakt@hjortsvangmuseum.dk ,

hjemmeside: www.hjortsvangmuseum.dk

Museets daglige leder: Benno Kristensen

Museets bestyrelsesformand: Birgit Jacobsen

Vigtigste indsamlingsmæssige, forskningsmæssige og formidlingsmæssige aktiviteter:

Hjortsvang Museums aktiviteter er især af formidlingsmæssig karakter og har i 2004 været følgende i hovedtræk:

Særudstilling om husflid og husflidsbevægelsens historie med genstande fra museets store samlinger af hjemmelavede ting.

Arrangementer med levende værksteder og aktiviteter:

10. januar: Pilehøst – Hjortsvang Museums Pilefletterlaug høstede og sorterede pil fra museumsmarken. Lauget afholder ca. 3 fletteweekender om året og deltager i øvrige arrangementer med levende værksted.

Åbning 2. maj, hvor der blev sået på museumsmarken

15. august: Høstfest med høstspil samt høst med selvbinder og le. Børn prøvede at binde neg – en fotoserie blev taget til udstilling i 2005.

7. august: Tjenestefolkdag (erindringsdag), hvor folk, der har arbejdet på gårdene i Hjortsvang i 1950'erne, fortalte historier om dengang.

3. oktober: Æbledag, hvor gæster presser most af deres medbragte æbler på museets presser. Samme dag blev roerne på museumsmarken høstet.

Fra høstfesten 15.august 2004

28. november: Julestue med diverse boder på et julepyntet museum.

Museets arkiv holder åbent den første tirsdag aften i hver måned.

Museet er blevet betænkt med mange genstande i løbet af året, men særlig interessant er en "Taul" korntørringssilo, som forventes opstillet i løbet af 2005.

Nyheder om museets situation i årets løb:

Der er blevet bygget et handicaptoilet ved siden af kaffestuen.

Der har i 2004 været lidt færre gæster end de nærmest foregående år.

Horsens Museum

Sundvej 1a, 8700 Horsens

Tlf. 75 62 29 33

horsensmuseum@horsens.dk

Udstillinger og anden formidling

Med bl.a. 4 særudstillinger blev 2004 igen et travlt år for Horsens Museum.

Årets første udstilling, der åbnede midt i januar, var "Middelalderen set med en quilts øjne". Udstillingen bestod af 21 smukke artquiltte inspireret af middelalderen, og hver quilt var et unikt og imponerende stykke arbejde, hvor den enkelte kunstner fik farve, tråd og stoffer til at arbejde sammen og skabe et spændende udtryk. Quiltene fortalte på hver deres måde om middelalderens samfund. Fra klosterliv til folkeviser, over kædedans til krig, via helbredelse til naturen, til trækroner og gotiske kirkehvelvinger

samt om pesten, den sorte død. I udstillingsrummet blev der yderligere skabt stemning med middelalderdragter og våben, så det var det helt rigtige sted at hente inspiration til sensommerens middelalderfestival i Horsens. Horsens lokale quiltegruppe, Vitus Bering Quilters, demonstrerede i forbindelse med udstillingen quiltningens kunst på museet alle søndage. Der var rundvisning i udstillingen, og musikgruppen Ranild gav en overbevisende prøve på deres kunnen på middelalderinstrumenter midt imellem alle quiltene.

Sommerens særudstilling var "Tidens kvinder", hvor man ved hjælp af kjoler, dragter, forklæder, tasker, sko, hatte og andet tilbehør blev guidet igennem kvindeliv i hundrede år, ledsaget af nutidige portrætter af en kvinde født i hvert år fra 1900 til 1999. Portrætterne var taget af fotografen Jan Cool i år 2000, og de var på den måde et spændende indblik og et personligt tidsbillede på kanten af det 21. århundrede. Den unikke portrætsamling viste på en gang både hundrede forskellige kvinder og kvindekroppens udvikling i en periode på hundrede år.

Det var også muligt at få et overblik over udviklingen gennem 1900-tallet, samtidigt med at der var plads til at nikke genkendende til afghanerpelsen og hilse på gamle bekendte som plateauskoene og mormors klokkehat. Udstillingen rummede også genstande fra kvinders arbejde i og udenfor hjemmet og viste eksempler på, hvordan brugen af kvinder i reklamer har forandret sig. Fra den praktiske sparsommelige husmor i 1950'erne over karrierekvinderne i 1980'erne og til den megen fokus på kroppen, der er i mange reklamer i dag. Tankevækkende udstilling om det omskiftelige og måske også modsætningsfyldte kvindeliv.

Efterårsudstillingen producerede museet selv. "Stork, stork, Langeben" handlede om storkens kultur- og naturhistorie og blev til i samarbejde med storkeeksperten Hans Skov, der også er arkæolog og museumsinspektør på Moesgård Museum. Man kunne følge storkeforskningen med ringmærkning og satellitovervågning, tage med storken på træk til Afrika eller kigge nærmere på den store storke rede med unger. Det var også muligt at se en næsten 100 år gammel udstoppet stork, der har boet på Horsens Statsfængsel, storkelegetøj og -pynt i alle afskygninger. Nogle ville umiddelbart mene, at en sådan udstilling hører hjemme på et naturhistorisk museum,

Storkeudstillingens blikfang: Den store rede med unger

men vi valgte – ud over også at fortælle om biologien – at lægge vægt på at fortælle om storkens spændende kulturhistorie, for storken og menneskets udvikling er knyttet tæt sammen. Ikke bare i de gamle fortællinger om storken, der kommer med de små børn, men også i naturen, hvor storkens levevilkår afhænger meget af landbrugets produktionsmåde. Således blev udstillingen også en udstilling om ændringerne i det danske landbrug. Disse har betydet, at der fra at være ca. 8-10.000 storkepar i Danmark omkring år 1850, i år 2004 kun var 3 par tilbage. Så selv om de fleste af de mange børnehave- og skolebørn, der besøgte udstillingen, udmærket vidste, at de udstoppede fugle var storke, så har de allerfleste aldrig set et levende eksemplar. Udstillingen blev så vellykket, at den i 2005/06 besøgte andre museer, i skrivende stund (maj 2005) er den opstillet på Viborg Stiftsmuseum.

Den 20. maj 2003 fyldte Statsfængslet i Horsens 150 år. I den anledning producerede Horsens Museum en fotoudstilling "150 år bag tremmer". Alle de mange nye og gamle fotos, over 100, der skildrer livet på godt og ondt i fængslet, var udvalgt blandt de mange fotos,

Mestermuseumsdetektiven Dennis Dueholm i færd med at afsløre ombyttede museumsgenstande. Sommerferieaktivitet 2004

som fængselsbetjent Åge Egholm har indsamlet, og som nu indgår i Fængselsmuseets samling. Efter at have været udstillet på Horsens Museum i 2003 turnerede fotoudstillingen udenfor huset i 2004, således besøgte den foruden Byarkivet 2 andre institutioner og blev således set af endnu flere mennesker.

Året blev - traditionen tro - afsluttet med den sædvanlige juleudstilling, der i 2004 handlede om "Julens traditioner". Man kunne bl.a. se udviklingen indenfor julepynt og julegaver - og tilmed blive klogere på julebukkens og adventskransens historie. Hele huset var fyldt med julestemning, og der var masser af hyggelige aktiviteter for børn og voksne. I museets pakkekalender var der i hver låge en genstand med en spændende historie. Igen lagde museets oldeforældreklub et imponerende arbejde i at fortælle om gamle dages jul til næsten 1500 besøgende børn fra byens børnehaver og skoleklasser - og igen lykkedes det imponerende nok at holde styr på tropperne uden at "vælte" huset. Men vort hus er jo ikke så stort - så det kan tydeligt høres, når de juleglade børn indfinder sig!

Vi synes for øvrigt altid, at det er dejligt at have besøg af de yngste gæster, og til hver udstilling prøver vi at lave specielle børneaktiviteter. Også i skolernes ferier har vi specielle tiltag, bl.a. havde børnene i sommerferien 2004 mulighed for at prøve at være "museumsdetektiv", der skulle hjælpe os med at finde forbyttede genstande.

Byarkivet i Horsens viste i 2004 først gengangeren fra 2003 om Regimentsbyen Horsens, herefter fotoudstillingen om Horsens Statsfængsel og sluttede

af med udstillingen "DANICO, Keramik fra DANICOs, Annashaabs og Løndals værksteder." I 1996 åbnede Byarkivet den første udstilling om keramik fra Horsens-egnen.

Siden har interessen, især for det sidste 100 års keramikfremstilling, været stigende.

I 2004 fik vi mulighed for at udstille et udvalg af keramik, venligst udlånt af keramiksamlerne Pia Tastesen og Finn Birkholm-Clausen, der siden 1999 har samlet lertøj fra fabrikkerne DANICO og ANNASHAAB og fra Ejler Løndals værksted. Alle 3 steder spillede fra omkring 1920 en betydelig rolle i produktionen af keramik i dansk skønvirkestil. I de 2 samleres bestand af lertøj var der en meget stor variation, og der var derfor fine muligheder for at få et godt overblik over den store produktion af Horsens-egnens lertøj fra første halvdel af 1900-årene.

Men et museums og et byarkivs formidlingsforpligtigelser er jo meget andet end blot at producere udstillinger. Pga. vore trange fysiske rammer satser vi meget på formidling "ud af huset". Således holdt vi foredrag, byrundvisninger, guidede ture i oplandet og rundvisninger på arkæologiske udgravninger for ca. 2470 mennesker.

Udgivelser

Horsens Museum udgav i april 2004 det andet af i alt 2 bind med erindringer fra byens liv i årtierne omkring 1900. "Horsens-erindringer", der er redigeret af museumsinspektør Annette Hoff, er en udgivelse af de industri- og håndværkererindringer fra hele landet, som Nationalmuseet iværksatte en indsamling af i 1950'erne, og for første gang er samtlige erindringer fra en købstad nu udgivet i deres helhed (bd. 1 udkom februar 2003).

En stor part af erindringerne giver ud over familiernes hverdagsbeskrivelser et detaljeret indblik i byens liv, i de politiske begivenheder, i forlystelseslivet, markedsdage og handlen i det hele taget, og fordi erindringerne gengives i deres fulde længde, gives der et enestående tidsbillede af livet i Horsens By og opland i årtierne omkring århundredskiftet.

Til glæde for turister, Horsensborgere og andre historisk interesserede udgav Horsens Museum i juni en lille bog: "Guide til det gamle Horsens". Den nye guide-bog inviterer læseren med på en historisk bytur til det gamle Horsens. På omslagets folde-udkort er en ruteangivelse med i alt 58 stop-op steder

markeret, og med udgangspunkt i disse fortælles bymidtens historie – lige fra vikingetiden og frem til omkring 1850.

På turen kommer man bl.a. forbi Lichtenbergs fornemme hjem i barokpalæet fra 1744, forbi Klosterkirken med den usædvanligt smukke indre pragt, forbi Torvet 2-4 hvor Det Russiske Hof levede i stille luksus, men også forbi byens enkeboliger og gaderne med de mange små udlejningshuse til byens fattige beboere. Museumsinspektør Annette Hoff har forfattet teksten, og fotograf Steen Olander har bidraget med mange nye farveoptagelser. Bogen er i et handy lommeformat, koster kun 39 kr. - og kan selvfølgelig varmt anbefales!

Samlingerne

Inden for nyere tid blev i 2004 indkomstregistreret ca. 175 genstande fordelt på 31 sager. Tallet for arkæologiske genstande kan ikke opgøres.

Horsens Museum deltager i samarbejdet omkring det nybyggede "Fællesmagasin for museer i Vejle Amt". I alt disponerer vi over 700 m². I løbet af 2004 fik vi flyttet alle større nyere tids genstande på plads i magasinet. Knap 900 genstande er i processen blevet rengjort, nummereret, digitalt registreret, fotograferet, frysekonserveret (efter behov) og nu opstillet på nummererede pladser i magasinet. Også en større samling af gamle støbejernsovne (de var tunge!) er flyttet til Lysholt, ligesom Horsens Museums store samling af malerier, tryk og tegninger i 2004 var igennem samme tur og nu er ophængt i det nye magasin. Næste store projekt hedder gennemgang og overflytning af vores anseelige tekstilsamling, dette vil lægge beslag på tiden i flere år frem.

Byarkivet har også arbejdet hårdt og har fået rengjort, nedpakket og overflyttet ca. 200.000 glasplader/acetatfilm til en plads i fællesmagasinets kølerum. Desuden er flere større arkivaliesamlinger overflyttet. Arbejdet med genstandene er tungt og møjsommeligt, mens det pågår, men det er en tilsvarende stor fryd at komme ned og se og arbejde med de systematisk opsatte genstande, når arbejdet er udført. Og en meget tilfredsstillende tanke, at vi nu har givet genstandene den bedste chance for at overleve til kommende generationer.

Middelalderfestival

Museets leder sidder i styregruppen omkring "Euro-

pæisk middelalderfestival i Horsens", der i 2004 blev afholdt for 10. gang med deltagere fra 10 forskellige lande. Festivalen samlede over 2 dage ca. 80-85.000 besøgende, der trodsede det halvdårlige vejr. Selvom det selvfølgelig er en balancegang mellem "middelalder" og "festival", synes vi selv, at der er tale om historieformidling, når den er bedst. Vi hører ofte fra de udenlandske bodholdere, at vi er "simpelthen det bedste sted at være med", underforstået at her er middelalderkonceptet mest gennemført. Men vi kommer heller ikke sovende til æren, for at nå dertil må der hvert år lægges mange timer i at udvikle festivalen og - også fra museets og byarkivets side - lægges et stort arbejde i at tale med og vejlede bodholdere i "hvad der er middelalderlige varer" eller hvilke ingredienser, der kan indgå i menuerne. Der skrives kontrakt med hver enkelt bodholder, og bodernes udvalg checkes løbende under festivalen. Selvom vi for sjov benævnes "middelalderpolitiet" af de medvirkende, er det nu vores klare opfattelse, at netop de høje krav til bodholderne om autenticitet og kvalitet er med til at adskille vores festival fra andre lignende. Og langt de fleste bodholdere forstår og påskønner kvalitetskravene - også selvom det nu ikke er helt let, når man som middelalderrestauratør, hverken må bruge kartofler, agurker, tomater, squash, majs eller rød peber i salaten...eller pynte boden med solsikker eller pyntegræskar for den sags skyld...

Nye udfordringer for arkæologien

2004 blev det hidtil mest hektiske år for museets arkæologiske virksomhed. Vi gennemførte således i 2004, fordelt på 69 lokaliteter, i alt 87 større og mindre arkæologiske undersøgelser, der også bragte mange spændende fund frem i lyset (se resultaterne i større artikel andet steds i bogen). Som noget nyt er vores arkæologer begyndt at indmåle udgravninger, fund og anlæg med GPS udstyr – et stort metodisk spring fremad.

Flytteplaner

Som nævnt i sidste års bidrag har vi store flytteplaner. Statsfængslet i Horsens ligger som en mastodont hævet over Horsens by og har igennem tiderne været uløseligt forbundet med byen. Men nu er tiden ved at rinde ud for det gamle fængsel, der fraflyttes i 2006 til fordel for et nybygget topmoderne fængsel vest for byen. Dermed bliver ca. 20.000 m² ledige for anden

aktivitet, og Horsens by får en usædvanlig chance for at skabe et nyt stort kultur-fyrtårn i Horsens. Vi arbejder med at samle Byarkiv, Museum, Fængselsmuseum og oplevelsescenter samt andre tiltag under samme fængselstag. For at samle ideer og få inspiration til udnyttelse af fængslet var repræsentanter for Byråd, Erhvervsråd, Turistforening, Kulturforvaltning og Horsens Museum på 2 studierejser i 2004. En tur gik til Scotland/England og en anden til USA's østkyst, og det kom der mange gode ideer ud af. Det spændende arbejde fortsætter i 2005.

Højderygens Egnsmuseum

Skolegade 1, 8766 Nørre Snede.

Tlf. 75 77 13 05. E-mail: turist@visitnorresnede-egnen.dk

Kontaktperson: Margrethe Kruse Ellegaard.

Museets aktiviteter i årets løb:

- Historisk vandring i Boest Mose den 23. maj med 120 deltagere.
- Gennem genskabt natur i Gludsted mose den 12. juni.
- Udgivelse: Kalender med tema om lokale mejerier.
- Besøg af flere skoleklasser, som vaskede som i gammel tid, fik undervisning i skolestuen og legede gamle sanglege.
- Tilmelding til Arkibas 4.

Vigtigste ændringer og nyskabelser:

- Nyt arkiv indrettet.
- Ny leder 1. august.
- Omgivelserne renoveret med nyanlæg og bænke i begyndelsen af året.
- Museet renoveret indvendig i efteråret, bl.a. med flytning af kontor til 1. sal.
- Den gamle skolestue er ført tilbage til dens oprindelige udseende.
- Lille museumsbutik indrettet i forgangen, der også fungerer som turistkontor.
- Der arbejdes på en udvidelse af egnsmuseet og arkivet, da pladsmanglen efterhånden er et stort problem.
- Foreløbig har Nørre Snede Kommune udlånt et gammelt klubhus som depot for større genstande.
- Museets vennekreds udvidet betydeligt.

Juelsminde/Klakring Lokalkarkiv

Tofteskovvej 12

7130 Juelsminde

kontaktperson: Palle Toft Jensen

Følgende e-mail-adr kan bruges: paltoft@jafnet.dk

Internt

I år 2004 mistede vi vores leder gennem mange år Anders Ravn Olesen. Selvom vi har forsøgt at holde de iværksatte aktiviteter i gang, har tabet givet sig tydelige spor. Vi har f.eks. ikke holdt åbent på "Arkivernes dag". Vi har endnu ikke ved årets udgang fundet en ny leder, da ingen af de øvrige frivillige ønsker at være leder.

Vi (arkivets frivillige medarbejdere) har i årets løb holdt i alt 10 møder med gennemsnitlig ca. 10 punkter på dagsordenen. De "store" punkter har været arbejdet med vedtægter og sidst på året arbejdet med databasen LADAB, som vi fik præsenteret og udlevet i december måned. Endvidere har problemerne omkring vores manglende fotokopimaskine, som brændte sammen midt på året, fyldt meget.

Eksternt

2004 blev året, hvor en række af arkivets billeder fra "det gamle" Juelsminde blev forstørret og ophængt på gangene og i flere lokaler i Juelsminde Hallen. En ide, som siden er fulgt op af et par af byens restaurationer.

Vi har også leveret billedmateriale til Pigegårdens 50-års jubilæumsskrift.

Besøgstallet er faldet meget i 2004 bl.a. fordi vi ikke havde åbent på "Arkivernes Dag".

Vi har modtaget et meget stort antal billeder og en del øvrigt materiale fra Anders Ravn Olesens "hjemmearkiv".

Åbningstiderne har været overholdt i hele året, og der har været ca. 25 besøgende. Der har været ca. 100 forespørgsler til arkivet i årets løb, som alle er blevet besvaret eller videregendt til relevante arkiver. F.eks. har der været en e-mail forespørgsel fra New Zealand.

Kolding Stadsarkiv

Koldinghus Staldgård, Postboks 21, 6000 Kolding.

www.koldingstadsarkiv.dk

arkiv@kolding.dk

Telefon: 79 30 10 30

Fra udstillingen om venskabsbysamarbejdet mellem Kolding og Delmenhorst arrangeret af Kolding Stadsarkiv.

Kolding Stadsarkiv har i 2004 udgivet tre bøger: "Folkeskolen i Kolding fra 1814 til i dag" skrevet af Anders Aaboer, Birgitte Dedenroth-Schou og Jens Åge S. Petersen, "Delmenhorst og Kolding – Venskabsbyer i 25 år" skrevet af Birgitte Dedenroth-Schou og "Koldingbogen 2004".

Stadsarkivet har i efteråret 2004 udarbejdet et statusnotat om de kommunale arkivalier i de fire kommuner, der vil indgå i Ny Kolding Kommune: Kolding, Christiansfeld, Lunderskov og Vamdrup, og taget initiativ til møder med de lokalhistoriske arkiver i Christiansfeld, Hejls, Vejstrup, Lunderskov og Vamdrup Kommuner. Mens Kolding Stadsarkiv er en kommunalt finansieret institution, er arkiverne i de "nye" dele af kommunen foreningsdrevne og får overvejende deres kommunale tilskud via Folkeoplysningsloven.

I begyndelsen af 2004 blev der truffet endelig beslutning om, at Stadsarkivets læsesal, kontorer og nærarkiv skal flyttes fra lokalerne i Staldgården til den gamle borgerskole fra 1856 i Skolegade 2, som er en del af et større kulturkompleks, der bl.a. omfatter et filmhus. Stadsarkivets personale har arbejdet med

husets indretning til stadsarkiv og har haft møder med Dorthe Mandrup Arkitekterne.

Kolding Byråd bevilgede som en anlægsudgift på 2004-budgettet, at bl.a. Kolding Stadsarkiv kunne få del i Fælles Museumsmagasiner i Vejle Amt. Kolding Stadsarkiv har fået rådighed over plads i fællesmagasinet, der udgør 450 m hylder til papirarkivaler og 167 m hylder til fotos i kølemagasinet. Indflytningen vil finde sted i første halvdel af 2005.

Ud af de 195 afleveringer, der er sket til Stadsarkivet i 2004, skal især nævnes arkivalier fra Kolding Most, entreprenør Peter Nielsens privatarkiv, folketingsmand Bernhardt Tastesens privatarkiv og erindringer af tidligere kæmner og lokalhistoriker J.O. Brandorff m.v.

Kongeåmuseet og Lokalhistorisk Arkiv i Vamdrup

Den gamle Stationsforstanderbolig, Jernbanegade 7, 6580 Vamdrup, tlf. 75 58 19 73

Kontaktpersoner:

Museet: Poul Berrig 75 58 12 95

Arkivet: Inger Sørensen 75 58 13 29

Generelt må det siges at 2004 var et forholdsvis stille år på Kongeåmuseet. Lidt færre gæster, de samme udstillinger som året før, MEN, ikke desto mindre tjente museet sit formål: indsamling, registrering og formidling af historien. Det vil altid være et spørgsmål om prioritering, om man skal bruge budgettet på markedsføring, anskaffelser m.m. for hvordan måler man et museums succes?

Kvalitetsforbedring, flere indsamlede genstande, bedre trivsel for de 30 frivillige medarbejdere?

Samarbejdet med de øvrige mindre museer i Vejle Amt fortsatte. Gensidig inspiration, erfaringsudveksling, fælles problemløsning kan på lidt længere sigt føre til forbedring af museernes standard til glæde for de besøgende såvel som de frivillige. Det er uhyre vigtigt med et fintmasket museumsnet. Det er vores erfaring, at folk helst vil aflevere bevaringsværdige genstande til folk, de har tillid til, og som de synes, de kender. F.eks. modtog vi et par genstande med relation til Kongeågrænsen fra en donor, hvis hjem senere blev totalt ødelagt ved Seest-katastrofen. Genstandene blev reddet.

Museet samarbejder også med museer uden for amtet. Kongeåregionen er et område, som mange synes

Medlemmer af Ford A-klubben foran museet.

har en særlig klang. Vi er medlem af en gruppe bestående af museer og privatpersoner, som arbejder på at etablere en database på internettet om denne region.

En af de grupper, som besøgte museet, var Vamdrups Ford-A klub. Inspiration med henblik på en udflugt med historisk indhold var formålet med besøget. Det førte til en idé om, at vi kunne arrangere en grænsetur for veteranbiler i 2005. Bilisterne får en historisk indsprøjtning, bliver ført gennem spændende landskaber og får i tilgift et stempel ved 8 tidlige grænseovergange. På den måde vil vi flytte museet ud i landskabet og pege på de kulturhistoriske værdier, som findes der.

Lokalhistorisk Arkiv holdt for første gang åbent en dag om ugen hele året. Det gav en del flere gæster på arkivet. Arkivleder Inger Sørensen har desuden hjulpet en del mennesker med oplysninger i forbindelse med slægtsforskning. Det kan dog desværre ikke undgås, at der kan blive lidt ventetid på svar en gang imellem. Forespørgslerne indkommer jo ikke jævnt fordelt over året.

Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn

Frederik III's Vej 6,
7000 Fredericia
Tlf. 72 10 69 70

Kontaktperson: Arkivleder Jørgen Peder Clausager

Afleveringerne nåede i 2004 op på 258 numre. Blandt afleveringerne og deponeringerne skal nævnes arkiver fra: Bredstrup og Pjedsted Skoler 1829-1962; Varehuset i Gothersgade; Filetfabrikken "Lillebælt",

Skærbæk; Lokomotivklubben E978; Gården "Fougaardsminde" i Erritsø; Den borgerlige Hundredemandsforening; Gården "Bollegaard" i Herslev; Slægten Nielsen/Krag og Nielsen/Dahl fra Skærbæk; Taulov-Herslev Telefontegn 1977-2002; P. Hansens og N.D. Laursens Bygningssnedkeri 1921-1945; Sognepræst Erik Balslev, Herslev; VVS-firmaet Einer Knudsen, Fredericia; Fredericia Kommunale Elværk (afleveret af Tre-Før); Farvehandler Emil Jensen, Fredericia, og slægt; Rekreativshjemmet Trelde Sande; Bredstrup gl. Smedje; Børneinstitutionen "Fæstningsgården", Randdalsvej; Hesteavlforeningen Randsfjord; Trelde Vindmøllelaug I/S 1991-2004; deposita fra flg. Menighedsråd: Trinitatis Sogn, Michaelis Sogn, Christians Sogn, Vejlbj Sogn (supplement), Bredstrup Sogn og Pjedsted Sogn.

Vue over det nye banegårdsterræns sporareal ved den nordlige udkørsel ca. 1931

Foruden mange afleveringer af billeder er der indlånt et større antal billeder til scanning; her kan nævnes et større antal tegninger af ejendomme og gadepartier i Fredericia af tegneren Karl Kling, der er scannet i bedste kvalitet hos Kopiservice i Gothersgade takket være et sponsorbidrag til dette specifikke formål, og mange billeder med relation til Fredericia og Omegn under besættelsen 1940-45, som vi frem for alt må takke Flemming Hansen for at have bragt i hus. Der er også i det forløbne år scannet et større antal konfirmandholds-billeder. Pressefotograf Peter Honoré har overladt os en del pressefotos med negativer fra 1970'erne og -80'erne, og Erik Rønnebech har ført os à jour med sine cd-rom'er med Fredericia-billeder. Som sædvanlig er der modtaget afleveringer fra Museerne i Fredericia, fra Bibliotekerne i Fredericia, og fra forskellige afdelinger af Fredericia kommune. Specielt den sidste af bibliotekets afleveringer er der grund til at hefte sig ved; den bestod nemlig af tre

arkivskabe med hele bibliotekets lokalhistoriske avisudklippssamling.

Billedafdelingen har i 2004 nyregistreret 1.148 billeder (eller billedgrupper) på Arkibas, mod 1.039 året før. Det er glædeligt, at der atter er en lille stigning i antallet af nyregistrerede billeder, ikke mindst når der tages hensyn til, at der samtidig er blevet indscannet 2.221 billeder i vores "gamle" billedsamling, hvoraf næsten halvdelen er blevet tilknyttet Arkibas.

Vi har fortsat den registrering af vor omfattende samling af fotografiske negativer, som førte frem til anbringelsen af en stor del af den på kølemagasinet i Museernes og Arkivernes fællesmagasin i Hornstrup den 8. juli; magasinet blev officielt indviet den 26. februar.

Besøgstallet nåede i 2004 op på 1.583, mod 1.647 i 2003; der er tale om et fald på 3,89%. Faldet, beskedent som det er, bekræfter yderligere den "gyngehesteteori", vi har kunnet observere i årsbesøgstillene, med afvekslende stigninger og fald. Som i de foregående år har vi lagt lokaler til mange foreningsarrangementer af historisk tilsnit, idet læsesalen benyttes af Fredericia Museums Venner, Trekantområdets Slægtshistoriske Forening, Vejle Amts Historiske Samfund, ARVE, SLA og Alliance Française foruden de foredrags- og historioteksaftener, som museum og arkiv selv arrangerer, og som i reglen er særdeles velbesøgte. I efterårssæsonen lykkedes det også FOF at få gang i et slægtsforsningskursus under ledelse af John Rasmussen, som blev holdt i arkivets lokaler.

Af historioteksaftener har vi i 2004 afholdt fire: den 26. februar fortalte Henning Høngsmark, Henning Møberg og Axel Sommerby om 1864-krigen og Fredericia; den 1. april var det museumsinspektør Inge Adriansen fra Museet på Sønderborg Slot som fortalte om 1864-krigen; den 30. september var Carl E. Jørgensen, Henry Fut Efraimsen og Hans Petersen i ilden med posthistorie; og den 28. oktober fortalte John Juhler Hansen om emalje-reklameskilte.

Fra den 6. februar og de næste to uger (nemlig uge 7 og 8) viste arkivet og museet en lille udstilling af Karl Kling-tegninger på Bymuseet, dels egne, dels indlånte tegninger; som omtalt er alle tegningerne efterfølgende blevet scannet.

Mandag den 5. og tirsdag den 6. juli holdt arkivet, som det efterhånden er blevet sædvane, åbent, 4 timer om mandagen og 6 timer om tirsdagen. Vi havde

den glæde, at forsvarsbrødrene i år tog vores arkivåbning med i deres festprogram.

Vores lokalhistoriske kalender udkom for 11 gang, hjulpet godt til verden af Bent Boye Jensen og flere andre medarbejdere. Den blev som sædvanlig en efterspurgt julebebuder i Fredericia, og så godt som udsolgt.

9. årgang af Fredericiabogen trykte vi i 1.350 eksemplarer, som hurtigt blev udsolgt fra forlaget; med 153 sider var den knap så stor som den rekordstore Fredericiabog 2003, men stadigvæk en vægtig bog, som er sin pris værd

Fredericia Amtsgymnasium og HF-Kursus har nedsat en arbejdsgruppe til at tilvejebringe en bog til skolens 350-års jubilæum i sommeren 2006. Den består fra skolen af rektor Poul Erik Madsen, skolefuldmægtig Lisbeth Wähner og historielærerne Asger Christiansen, Viggo Løppenthin og Morten Mikkelsen; de eksterne medlemmer er fhv. rektor Carl E. Jørgensen, fhv. studielektor Otto Herskind Jørgensen og arkivlederen. Gruppen har holdt møder 16. september og 29. november, og er i fuld gang med stofindsamling.

Lokalhistorisk Arkiv for Glud-Hjarnø og Skjold Sogne

Gludvej 54, 8700 Horsens

Åbent mandage i lige uger kl.13-16. Lukket juni, juli og august.

Kontaktperson Anna Laursen, Museumsvej 4, Glud, tlf. 75683084 eller Jørn Christiansen 75683320.

2004 var arkivmæssig et indbringende år med mange henvendelser både personligt og telefonisk. Fra Hillerød ville man gerne vide, om vi havde noget på en af deres forfædre født 1771 død 1842. Vi havde

Parti fra det gamle Skjold

beskrivelse på anen og slægten frem til nutiden, en dejlig sag! Der kommer mange henvendelser, om hvordan man kommer i gang og finder oplysninger om sine rødder. Vi er altid parate med gode råd, som kan sætte tingene i sving. Arkivet har mange håndskrevne beretninger fra vores område, disse kan give gode oplysninger også om hverdagshelte, så vær opmærksom når der ryddes op. Her er måske det vi kalder "guldrandede papirer"!

Skjold var førhen en landsby med mange faciliteter såsom bager, smed, læge, præst, maler, brugs, dyrlæge, missionshus, telefoncentral og måske mange flere. Vi vil gerne efterlyse, hvad der endnu vides om denne lille bys fortid.

Bisholt Mose er et lille samfund lidt afsides, men skønt, en rigtig perle at granske i. Vi har en del oplysninger om beboerne på Mosen, men vil gerne høre mere. Mosen er et unikt sted i arkivområdet. Mon der ikke ligger noget gemt evt. foto, navne, mtr. nr. eller lign?

Lokalarkivet er en selvstændig afdeling af Glud Museum, hvortil vi har et godt og gensidigt samarbejde. Vi siger tak til alle, der har henvendt sig enten for at aflevere eller hente oplysninger, vi er glade for interessen for vort arbejde.

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling Kommune

Jernbanevej 26

7300 Jelling

Tlf.: 76801880

e-mail: mh@jellingbib.dk

kontaktperson: Margit Hansen

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling Kommune har i det forløbne år først og fremmest været beskæftiget med det fortsatte arbejde med EDB-registrering af arkivalier. Desuden er Arkivet i fuld gang med tilpasning af data før konvertering til den nyeste ARKIBAS-version.

Vi har i årets løb modtaget o. 20 afleveringer. Derudover har vi besvaret et halvhundrede skriftlige/telefoniske henvendelser samt hjulpet et antal besøgende her på arkivet først og fremmest omhandlende slægtsforskning.

En årligt tilbagevendende begivenhed er besøg af en eller flere skoleklasser, hvor vi orienterer om Arkivets arbejde.

Knud Nielsen, Portræt af Asta

Desuden er Arkivet hvert år behjælpelige med fremskaffelse af materialer/billeder til brug for Jelling Lokalhistoriske Forenings årsskrift "Svundne Tider".

Årets store begivenhed har været afholdelse af den første fortællefestival, Asta-festivalen, som løb af stabelen i februar.

Boghandler Asta Andersen, som lægger navn til festivalen, døde i december 2002 i en alder af 87 år.

Asta Andersen, som også mange uden for Jelling Kommune har kendt til, spillede en vigtig rolle som uofficiel ambassadør for og formidler af Jellings historie. Hendes kendskab til Jellings historie var stor. Hendes formidling var spændende, personlig og engageret.

Det var helt naturligt for Arkivet, i samarbejde med biblioteket og andre lokale foreninger at sætte et minde over Asta, der, som hende selv, var fyldt med fest og farver.

Arrangementet, der var for hele familien, fandt sted i Kongernes Jelling. Der var børneteater, fortælling for børn v. forfatteren Jim Højberg, rundvisning i Kongernes Jellings permanente udstilling, fortælling om Asta Andersen og sluttelig foredrag v/ Hans Edvard Nørregaard-Nielsen.

I dagens anledning fik vi maleren Knud Nielsen til

at male et portræt af Asta, og maleriet er nu Arkivets ejendom. Et flot tryk af maleriet kunne på dagen købes signeret af kunstneren.

Maleriet kan fortsat købes, både som postkort og som plakat, på Jelling bibliotek.

Lokalhistorisk Forening Hedensted Kommune

Den 11. marts 2004 var der Generalforsamling med valg af bestyrelse. Henning Christensen ønskede ikke genvalg. Else Lynggaard havde givet tilsagn om, at hun var villig til at opstille som bestyrelsesmedlem. Følgende blev valgt til bestyrelsen: Ulrik Dalsgaard Knudsen, Bent Sørensen, Anna Bruschi, Arne Andersen, Arne Sørensen, Else Lynggaard, Harry Christensen. Suppleanter blev: Kirsten Christensen og Knud Madsen. Revisor blev: Ejner Krogh og Erling Christensen. Efter beretning, godkendelse af regnskab, blev der vist uddrag fra Løsning Lokal TV's udsendelser.

Der blev bl.a. vist et interview "Mr. Løsning", fhv. sognerådsformand og amtsrådsmedlem Arne Møller. 15 deltagere

22. marts 2003 afholdtes bestyrelsesmøde med konstituering.

Der valgtes følgende:

Formand: Ulrik Dalsgaard Knudsen

Næstformand: Bent Sørensen.

Kasserer: Anna Bruschi.

Maj 2004 udsendtes Årsskrift 2004 til medlemmerne.

Kommunen orienterer os, om at den har til hensigt at etablere et kultur og idrætscenter ved Den Østjyske Idrætshal, og den har planer, om at Lokalarkivet også skal flytte til dette center. Lokalhistorisk Forening svarer, at det er man indstillet på.

31 maj 2004: Museumstur til Glud Museum. Vi blev overrasket af regnvejr under indtagelsen af kaffe/kage og måtte flygte til den overdækkede spiseplads. Under turen blev vi kontaktet af repræsentanter for Rimmerslund Museum, som inviterede os til at se museet efter turen og diskutere, om vi havde mulighed for at samarbejde med museets om dets fremtid. I Lokalarkivets nuværende lokaler er der ingen ledig plads, men der blev stillet forslag om at ansøge kommunen om at lade Lokalhistorisk Forening overtage hele stationsbygningen, herved vil der blive plads til

Fra museumsturen til Glud museum.

et museum. Kommunen svarede, at hvis de lokaler, som biblioteket i dag har, skulle blive ledige, vil man tage sagen op igen. 16 deltagere.

5 september 2004 deltog foreningen i messen "Aktiv fritid" på Løsning Skole med en udstilling.

Bl.a. udstilledes de store luftfoto fra Hedensted og Løsning fra 50'erne og 60'erne. Disse billeder tiltrækker altid publikum. Set i forhold til det gode sammervejr var udstillingen pænt besøgt.

28 oktober 2004 var der lokalhistorisk aften i Hedensted Kirkecenter. Denne aften blev der vist billeder og film fra DVD. Billederne, der blev vist, var de, som var blevet indscannet i årets løb.

Der var ca. 42 deltagere.

13 november 2004 var det Arkivernes Dag 2004. Vi havde valgt ikke at lave en udstilling, da der ikke var noget fælles tema dette år. Vi inviterede derfor publikum til at se, hvad vi har i arkivet samt at få en snak om lokalhistorie. Vi opfordrede publikum til at medbringe arkivalier, som de ville lade arkivet kopiere. 25 deltagere.

4. og 5. december 2004 var der Jul på Lokalarkivet. Temaet var det samme som på arkivernes dag, dog var der julepyntet. Der var livlig samtale ved kaffebordet næsten hele åbningstiden. Der blev fundet billeder frem, og nogle havde billeder med, som blev indscannede. Samlet deltagertal. ca. 25

Lokalarkivet for Hedensted Kommune, 2004/2005

Der har været ca. 450 besøgene på arkivet. Der har været ca. 50 henvendelser pr. brev/email/telefon, som er blevet hjulpet med materiale. Der er anskaffet et EDB program til registrering. Foreløbig er 2000 af

ca. 8000 mapper/emner indtastet. Der er anskaffet en dataprojektor.

Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn

Tørskindvej 3, Kælderen under Nørup Skole 7182 Bredsten tlf. 75884098 i åbningstiden mandag kl. 9- 11 og anden torsdag i måneden kl 14-17 eller efter aftale.

Kontaktperson: Johanne Bindesbøl, Nybovej 108, Ny Nørup, 7182 Bredsten, tlf. 75883114.

Igen i året 2004 har vi fået flere store afleveringer efter dødsfald. Det er godt, når arvinger betænker arkiverne og ikke kasserer billeder, papirer og bøger. Hvert år i marts har vi udstilling fra arkivet med gårdhistorie og meget andet. Vi låner skolens indeområde en lørdag, og der kommer mange.

Til arkivernes dag, 12. november, valgte vi fra tiden 1940-45, rationeringsmærker, nedkastede opråb fra 9. april og Kommunens evakueringsplaner for Nørup Sogn.

Vi besøgte i foråret Give Museum, da der var den store maleri- udstilling af billeder malet af »Ska-gensmaleren« fra Lindeballe Hans Gyde Petersen, dejlige billeder ,et plus til Give Museum, der altid er spændende.

Lokalhistorisk Arkivs virksomhed i året 2004.

Arkivet har trofaste medarbejdere. Hver mandag formiddag mødes vi 2-3 en enkelt gang 4 piger og registrerer, klipper ud, sætter ind, og får en god snak om hvad der er sket både arkivmæssig og i området. Vejle Amts Folkeblad bliver ribbet for lokalt stof. 70 har skrevet i Gæstebogen, men nogen har skrevet mere end en gang, og nogen får det ikke gjort, et pålideligt billede giver det ikke, men der er ikke ret mange anden torsdage i måneden, hvor arkivet har åbent, uden at vi får besøg i en eller anden anledning. Også skolen har besøgt os for at finde emner til eleverne at skrive om.

Ole Roner har afleveret lydband med emner fra tiden under besættelsen, 1940-45, hvor børn fortæller om deres oplevelse af mødet med de tyske soldater, rationeringerne, og generatorbrændstof. Erik Busk har afleveret 2 store plancher med billeder fra begivenheder i skolen. Annelise Skovgård har efter sin mors død afleveret ejendoms og personlige papirer.

Oda og Karl Thomsen, tidligere Gødding, nu Billund har afleveret ejendoms papirer og billeder fra Kobberbøl og Mørup. Knud Grøndahl Bredstenvej, alle de gamle papirer fra Nørup - Randbøl Havekreds, som nu, efter Bredsten Havekreds er med, hedder Engelsholms Havekreds. En meget stor aflevering da Klara Sørensens hus i Nørup skulle tømmes, heldigvis fik vi fra skolen lov til at overtage nogen hylder i forgangen til arkivet, hvor vi så har stillet en del bøger og kasser. Fra Sinne Eegs børn var der også bøger af forskellig art. Mange skøder og obligationspapirer i kopi fra Jenny og Jens Pedersens ejendom Nikkesmose samt Ørskovhedehus og Langdalthus på Sødovervej. Jenny var meget interesseret i arkivets mulighed for at gemme papirer fra fortiden. Det var et uddrag af indkomne arkivalier i 2004.

Lokalhistorisk Arkiv for Åes, Gangsted og Søvind

Ravnebjerg 12, Søvind, 8700 Horsens

Tlf. 75 65 96 91

Arkiv.søvind@post.tele.dk

Arkivleder: Poul Winther

Åbningstider: Hver tirsdag fra 14- 17 eller efter aftale

Redaktionen har modtaget et fint eksemplar af: At Hige Og Søge 2: en historisk rundtur i Gangsted-Søvind Sogne (Litho Grafik, Horsens, 2004), der i tekst og billeder fortæller om skolebygninger i Søvind i 300 år, skolerne i Åes og Gangsted, erhvervsvirksomheder i Søvind, Søvindmerglens historie og endelig en omfattende gårdhistorie fra Gangsted sogn 1688 til 2004. En enkel og nyttig måde at formidle arkivets samlinger på!

Museerne i Fredericia

Museerne i Fredericia, Jernbanegade 10, 7000 Fredericia. Tlf.: 7210 6980, email: museerne@fredericiakom.dk, hjemmeside: www.musark.dk

Kontaktperson: Bodil Schelde-Jensen

Indsamling

Museerne i Fredericia har modtaget ca. 400 indkomster, hvoraf en stor del indeholder flere genstande. Således er modtaget en stor samling oldsager fra ældre stenalder. Samlingen er dokumenteret og vil fremover kunne være en del af formidlingen af vore

ældste tider, en periode som ikke er en integreret del af museets virksomhed, idet arkæologien og indsamlingen varetages af Vejle Museum. En stor samling børnetøj fra 1930'erne og 40'erne er indlemmet i den efterhånden store og veldokumenterede tekstsamling.

Et af byens klenodier, nemlig en af julestjernerne fra Vejlevejstunellen, blev afleveret og udstillet i december måned på tobaksladen, hvor stjernen med sine 75 tændte lys vakte minder om ældre dages juleudsmykning i Fredericia.

Vi har modtaget håndværktøj, butiksskilte, sølvtøj, malerier og møbler. I forbindelse med gennemførelsen af den store masterplan, Fredericia Kommunes store udviklingsplan, der dækker områderne fra den nye Lillebæltsbro til Taulov, er der indleveret en del inventar fra en større gård.

Indsamlingen af interviews og fotooptagelser er øget i 2004.

Forskning

De traditionelle forskningsfelter, indvandring og integration samt industrihistorie, fik følgeskab af undersøgelser af de områder, der berøres af de store forandringer, som områderne mellem den nye Lillebæltsbro og Taulov undergår som følge af masterplanen. En fuldstændig kortlægning af kystområderne omkring Fredericia Kommune blev gennemført.

En kortlægning af Fredericia Volds historie blev påbegyndt.

De indvundne resultater er bl.a. formidlet i foredrag og byvandring.

Afskedsreception på Bymuseet for museumsassistent Anders Engelbrecht.

Fredericia vold

Formidling

Formidlingsindsatsen koncentreredes både i udstillinger og i arrangementer med den levende fortælling i højsædet. Således gennemførtes en lang række velbesøgte arrangementer både på Bymuseet og på museumsgården Kringsminde samt ved by- og voldvandring. Det er en tilbagevendende succes at arrangere høstmarked på Bymuseet, ligesom museumsgården Kringsmindes sommerarrangement "Storvask" fik mange besøgende. Gårdens juleforberedelser, med julegrisens hjerteskerende skrig inden den måtte lade livet for derefter på kyndig vis at blive parteret af hjemmeslagteren, fik også mange besøgende.

Efterårsferiens fremstilling af roelygter var igen i 2004 et tilløbsstykke for både små og store; ca. 600 roer blev omdannet til flotte lygtehuse, som nok har lyst op i efterårsferiemørket.

Efterårsferien var også anledning til at bage pandekager – alverdens forskellige – vort bidrag til Kultur- og Fritidsudvalgets pandekagedag var dem med syltetøj bagt over åben ild.

Sommerudstillingen i vagtbygningen ved Kongens Port fortalte teens historie, og i tilknytning til denne gennemførtes i samarbejde med menighedsrådet ved Vejlbj Kirke (kaldet Egeskov Kirke) et 200-års jubilæum for den specielle tepavillon, der er opført i kirkediget.

Familien Bruun, der tilhørte Fredericias borgerskab og velhavende købmandselite, opførte pavillonen ved kirken, som slægten ejede omkring 1804, hvor de første af slægten blev begravet ved kirken. Pavillonen var rammen om familiens dvælen ved minderne og de mere jordiske sysler så som tedrinking.

En fyldig folder om kystområderne så dagens lys og blev meget vel modtaget. Med et væld af billeder og mange forskellige oplysninger, lige fra geologiske fund og marinarkæologiske vidnesbyrd til nyere tids kulturhistorie og helt praktiske oplysninger om f.eks. parkeringsmuligheder og adgangen til kysten formidler folderen den helt specielle kyststrækning, som er Fredericias. Formidlingen af Fredericia Vold blev intensiveret og udviklet med bl.a. et nyhedsbrev til Voldens naboer. Nyhedsbrevet er en kombination af oplysninger om både historie, flora og fauna samt om de begivenheder og vedligeholdelsesarbejder, der sker på volden.

Fredericiabogen er en fast del af formidlingsarbejdet, ligesom en lang række foredrag og omvisninger altid er på programmet.

Bygninger

Museerne i Fredericia råder over en lang række ældre bygninger, hvoraf en del er opført i bindingsværk med stråtag. Disse bygningskroppe påvirkes af vind og vejrlig med nedslidning af overfladen til følge. Derfor er det en tilbagevendende opgave at reparere facader, og i 2004 fik hovedbygningens facade til gårdspladsen den helt store omgang med brug af originale byggematerialer.

På Museumsgården Kringsminde gennemførtes en ombygning og indskrænkning af forvalterboligen. De udskilte kvadratmeter blev lagt til museumsskolens domæne.

I 2004 blev et nyt projekt sat i søen, nemlig renoveringen af pumpemøllen ved herregården Damgaard. Bymuseet er sekretariat for projektet, der styres af en frivillig arbejdsgruppe, og for fondsmidler, hvoraf der er modtaget 10.000 kr. på nuværende tidspunkt.

Den største forandring rent bygningsmæssigt i 2004 var nok ibrugtagningen af det nye fællesmagasin i Hornstrup, hvortil vi påbegyndte overførslen af en lang række genstande.

Museerne i Fredericia fik for et par år siden tillagt Den historiske Miniby og Madsby Legepark. Disse to institutioner indgår i stigende grad i et samarbejde med museumsvesenet, f.eks. er en emneuge om stenalderen programsat og under tilrettelægning. Flere fælles arrangementer gennemføres med held, og det viser sig, at historisk formidling i høj grad trives i utraditionelle sammenhænge, hvor publikum mindst venter at finde den.

I Madsby Legepark er et af arbejdsfelterne og attrakti-

onerne et større dyrehold. Arbejdet med dette koordineres med arbejdet omkring dyreholdet på Museumsgården Kringsminde. Derved skabes gode muligheder for at udvikle gode avlsdyr og sunde besætninger af gamle danske husdyrracer. Formidlingen af ældre tiders arbejde med og brug af dyr finder nu sted både i Legeparken og på Kringsminde. En frugthave med ældre sorter er etableret i Legeparken, og det øvrige plantevalg tager nu udgangspunkt i dansk have- og gartnerikultur.

Museet på Koldinghus

Markdannersgade 11, Postboks 91, 6000 Kolding

e-mail: museum@koldinghus.dk

Kontakt: Poul Dedenroth-Schow

e-mail: pds@koldinghus.dk

Smidstrup & Omegns Museum

Præstegårdsvej 74

Smidstrup

Kontaktperson : Metha Lange, Tiufkærvej 104

Tiufkær 7000 Fredericia , Tlf. 7586-0142

E-mail : metha.lange@mail.dk

Som museumsforening er vi helt nye . Smidstrup & Omegns Museum blev indviet den 17. juni 2004. Museet er begyndt for ca. 20 år siden som privat samling af Ellen og Henrik Welling Nielsen på deres gård "Wellingsminde" i Tiufkær. Da de solgte gården, blev samlingen foræret til Smidstrup lokalhistoriske gruppe, der havde lejet præstegårdens stald sammen med Smidstrup Borgerforening.

Ved indvielsen ankom museets stifter / giver sammen med museets hovedsponsor Middelfart Sparekasses direktør Hans Erik Brønserud i hestetrukket landauer til museet .

For at få en interesseret forening til at stå bag museet blev der indkaldt til en stiftende generalforsamling for Smidstrup & Omegns Lokalhistorisk Forening den 9. september 2004. Foreningen blev stiftet, og på nuværende tidspunkt har vi 84 medlemmer, enkeltpersoner såvel som husstande. Det er en dejlig opbakning at få, når man skal have ansvar for et museum og formidling af lokalhistorie.

Museets motto er : "At lære af fortiden, leve i nutiden til gavn og glæde for fremtiden ."

Som nystartet museum har man brug for gode råd fra

Fra Smidstrup & Omegns Museums overdragelse/indvielse den 17. juni 2004. På billedet ses fra venstre Hans Erik Brønserud, Kurt Ravn og Henrik Welling Nielsen

fagfolk. Museumsinspektør Søren Jakobsen, Fredericia, er vores rådgiver. Vi har besøgt andre museer, der har givet os inspiration og vejledning .

Der arbejdes på at lave rum i staldens ene side, så husholdnings tingene kan præsenteres bedre: Køkken, spisekammer, bryggers og stuens ting hver for sig.

Museet rummer ting lige fra jernalder krusker, over tørvredskaber, landbrugs redskaber til en samling af gamle radioer.

Vi håber at interesserede, skoler og foreninger, vil komme på besøg i museet. Vi har åben torsdag fra kl. 14 til kl. 17, samt søndag fra kl. 14 til kl. 16. i tiden fra 1. maj til 30. september. Der er kaffe på kanden .

Der kan altid laves aftaler, så besøg kan blive på andre tidspunkter. Henvendelse rettes til ovenstående adr. og tlf.

Høstning med selvbind er noget, vi gerne vil i gang med. På nuværende tidspunkt har vi ikke en selvbind, men den kan nok lånes, og så vil det høstede korn blive tærsket på museets tærskværk til Smidstrup byfest i august måned (uge 31) .

Fri entre.

Sognearkivet i Gedved Kommune

Kirkevej 16, kælderen, 8751 Gedved, telf. 75665780.

Kontaktperson Kirsten Glavind telf. 75781791

E-mail: ksg@ostbirk.net

Åbningstid: hver mandag kl. 15 - 17.30

Lukket på ubestemt tid på grund af krav fra brandmyndigheden.

Ørridslev -Vedslet, Katstrup-Tolstrup og Østbirk-

Yding samt kirkebøger og folketællingslister fra Gangsted-Søvind sogne.

I året 2004 har arkivet haft fremgang både med hensyn til antal besøgende og antal medlemmer i vores støtteforening, hvilket nok skyldes, at vi jævnligt, ved flere forskellige tiltag, prøver at gøre opmærksom på arkivets eksistens. Vi har blandt andet i den lokale annonceavis bragt gamle billeder, hvor tid og sted m.m. var ubekendte faktorer, og hvor vi bad om læsernes hjælp. Disse billeder blev fulgt som en bedre føljeton, og det lykkedes også at få »afsløret« en del af dem.

Et andet tiltag blev gjort i forbindelse med et skolejubilæum i Østbirk, hvor man måtte konstatere, at hverken arkiv eller skole var i besiddelse af gamle skolefotos, elevlister m.m., idet alt tilsyneladende af skolen var blevet smidt ud med hård hånd flere år tilbage. Derfor blev der på vegne af skolen og arkivet skrevet om denne tingenes sørgelige tilstand og bedt om, at folk ville gå i deres gemmer og se, hvad de kunne finde af brugbare ting. Denne kampagne lykkedes overmåde godt. Skolen scannede de lånte materialer ind, printede det ud, og sammen stedfæstede og daterede vi det alt sammen, før det blev brugt til en flot udstilling af gamle elever fra i hvert fald et århundrede. Arkivet, der lavede en lille stand i udstillingslokalet, overtog derefter alt til sine samlinger.

Skolejubilæet blev optakten til deltagelse i endnu et jubilæum, idet Østbirk Borgerforening ville fejre sine 100 år med udgivelse af en bog. Arkivets beholdning af gamle aviser og ditto fotografier blev støvet af og takket været en god førømtale af projektet, dukkede der faktisk en del nye ting op. Efter bogens udgivelse blev alt kildemateriale overladt til arkivet.

Førårsturen 2004, arrangeret af Egnshistorisk Forening, arkivets støtteforening, blev afviklet med 44 deltagere, men forinden mødtes man for at se filmen »Guds Børn« som optakt til besøget på Harboøre kirkegård, hvor vi havde en lokal guide på. Først gjorde man dog holdt ved strandingsmuseet St. George i Thorsminde og Dødemandsbjerget. Overnatning fik vi på Nykøbing Mors' vandrerhjem og som sidste punkt på programmet var Museumscenter Hanstholm, Nordeuropas største befæstningsanlæg fra 2. verdenskrig.

Vinduesfabrikken Velux har et spændende museum

ved sin afdeling i Østbirk, hvor vi indbød støtteforeningens medlemmer til et besøg i maj måned, og i november holdt den nu afgangseksamen/museumsinspektør/juleinspektør Benno Blæsild et spændende foredrag, som han kaldte: «Fra hedenskab til gaveræs», en god optakt til julemåneden.

Desværre har vi mistet vores arkivleder, der er stoppet efter 22 år på posten, og man får altså ikke så let fundet en afløser, for dels er det et ulønnet job, og dels slås vi stadig med nogle usle lokaler og en trappekakt, der er eneste adgang til arkivets rum i kælderen under Gedved Skole. Til gengæld har flere personer meldt sig som frivillige medhjælpere på arkivet, iøvrigt alle piger, og de hører så absolut med til lyspunkterne i arkivets hverdag.

Aftenåbning hver 2. mandag har været forsøgt i to vinterperioder. Umiddelbart kom der en del aften-gæster, men i sidste runde har der ikke været en eneste gæst, så vi har valgt at suspendere dette tilbud. Vores generalforsamling i februar trak derimod 40 mennesker til Sandvad Kro, trods et forrygende snevejr. Forud havde vore medlemmer fået tilsendt en lille folder om dette historiske sted. Trækplasteret var en foredragsholder med en speciel baggrund, idet han under 2. verdenskrig blev født i den tidligere »Korridor«, hvorfra han med sin familie måtte flygte, for til sidst ad kringelkrogede veje at havne i Danmark.

Sognearkivet og Egnshistorisk forening har trods alt bevaret troen på en fremtid, selv efter 2006. Der lægges nu op til samarbejde med Horsens og Brædstrup arkiver, skal mødes i maj måned, og så får vi se, hvordan vi kan støtte og udvikle hinanden.

Tamdrup Sognearkiv

Silkeborgvej 245

8700 Horsens

kontaktperson: Svend Sommer 75673614

e-mail: oda.sommer@dlgtele.dk

Arkivet har nu til huse på Tamdrupcentret. Lokalerne er stillet til rådighed af sundheds- og socialudvalget i Horsens Kommune, og vi er meget glade for dem. Jeg kan nævne noget af det, der er sket i 2004: Vi har fået en henvendelse fra Peter Ramskov Andersen, Odense, som i 2006 vil udgive en bog om I.C. Christensen, kultusminister m.m. I 2006 er det 150 året for hans fødsel. Vi kunne hjælpe med nogle

optegnelser fra hans tid som skolelærer i Vrønding 1882 - 1887.

Fremtiden har vi også beskæftiget os med, idet vi i nov. 2004 havde fængselsinspektør og byrådsmedlem Jørgen Bang ude for at fortælle om det nye statsfængsel i Tamdrup sogn. Det indebærer bl.a., at vi nu får en kirke mere i sognet. En fin aften med 35 gæster.

Vi har åbent den første onsdag i måneden kl. 15 - 17 og 19 - 20, undtagen juli. Vi åbner gerne efter telefonisk henvendelse.

Tørring Hammers Lokalhistoriske Arkiv

Kontaktperson: Grete Hansen, Rosavej 15A,

Tørring

Vejle Byhistoriske Arkiv & Stadsarkiv

Enghavevej 2, 7100 Vejle

Tlf.: 75 83 47 44 – Fax: 75 83 18 01

E-mail: vba@vejle.dk

Internet: www.vejlestadsarkiv.dk

Kontaktperson: Asbjørn Hellum

Væsentlige begivenheder

I kraft af den løbende udbygning og forbedring af arkivets hjemmeside har historisk interesserede nu adgang til arkivets samlinger døgnet rundt. På hjemmesiden er der direkte adgang til databaser med oplysninger om mere end 51.000 vejlenere i Vejles skattemandtalister fra årene 1900, 1918 og 1925 samt i vejviserne fra 1869 og 1901. Internet-brugerne har endvidere adgang til en begrænset del af arkivets fotografier, oplysninger om arrangementer, bogudgivelser, arkivnyheder m.m.. Man kan forbedre det næste besøg på arkivets læsesal, idet alle nu fra hjemmesiden kan søge i bogsamlingen og de private arkivalier. Materiale kan således ligge klar til brug, straks når brugeren ankommer!

Udstillinger

Arkivet arrangerer og viser større og mindre fotoudstillinger, og i 2004 har der været fire.

Sport og idræt i Vejle gennem tiderne. Udstillingen fortalte om mange forskellige idrætsgrene og gav et indtryk af en bys idrætsliv. Samtidig markerede udstillingen begyndelsen på et fælles initiativ fra Samvirkende Idrætsklubber i Vejle og arkivet med

det formål i 2004 at indsamle og sikre mere materiale fra Vejles righoldige idrætsliv.

Udstilling om Anton Berntsen. Ved hjælp af plancher og genstande førtes man igennem Anton Berntsens liv – fra barndommen i Assendrup Skovhave over de strenge ungdomsår til voksenlivet som violin- og orgelbygger og forfatter. Man kunne se billeder af Anton Berntsen fra helt andre sider end den officielle. Royale fornemmelser. Denne udstilling var naturligvis inspireret af brylluppet mellem Kronprins Frederik og Mary Donaldson. Udstillingen havde flere undertemaer, bl.a.: De royale besøg i Vejle gennem tiderne, hvad fik de kongelige til at rejse til Vejle, og hvad gjorde man for at modtage dem på værdig vis? Hvordan har man før i tiden behandlet royale bryllupper i den lokale presse.

Før vi tog med Præsten til Mallorca. Udstillingen viste, hvor vejlenserne tog hen, når de skulle feste eller blot drikke en kop søndagskaffe. Det var primært en billedudstilling, krydret med tekst, der udelukkende ved hjælp af postkort fortalte om de forskellige udflugtssteder, hvornår de havde deres storhedstid, og hvorfor de fleste måtte lukke igen.

I 2004 har arkivet fremstillet en række plancher på bestilling udefra, bl.a. tre plancher til Dommergården til ophængning i venteværelserne og to plancher til AAB til udstilling ved Åbent Hus i forbindelse med ombygningen af Spinderiet i Havnegade til ungdomsboliger.

Foredrag, film og arrangementer

Som sædvanlig har arkivets medarbejdere afholdt en række foredrag, rundvisninger, filmforevisninger m.v. for foreninger, institutioner, grupper m.v. I alt har Byhistorisk Arkivs tre arkivarer i 2004 gennemført 21 af disse arrangementer i huset eller ude i byen. Hertil kommer et betydeligt antal arrangementer i samarbejde med Byhistorisk Selskab og Vejleegnens Slægtshistoriske Forening.

Læsesalen og forespørgsler

I 2004 har der været ca. 1.500 besøgende på læsesalen. Det er uændret i forhold til 2003. Samtidig med at besøgstallet på læsesalen er forblevet stabilt, er der i 2004 sket en markant forøget brug af Internettets muligheder for at forespørge via mail eller selv gå på arkivets hjemmeside for at hente information. Der er stor interesse for arkivets hjemmeside. I 2004 er den

besøgt af mere end 5.000 brugere, som har foretaget 117.000 opslag.

Arkivet modtager mange forespørgsler pr. telefon, brev/e-post eller ved personlig henvendelse. I 2004 er der registreret 703 sådanne mod 552 i 2003. Billedsamlingerne er så afgjort arkivets mest benyttede og kendte. Herfra leveres der dagligt billeder til mange formål. Den mest aktive formidling af billeder sker gennem billedforedrag, via arkivets hjemmeside, i Ugeavisen og i Vejle Amts Folkeblad, som hyppigt har brug for billeder til avisens artikler.

Forskning og publikationer

I forbindelse med udstillingen Royale fornemmelser deltog arkivet sammen med Vejle Museum i det nationale dokumentationsprojekt "Riget på den anden ende". Byhistorisk Arkiv havde i den forbindelse flere opgaver. Bl. a. indsamlede vi alt lokalt avisstof med relation til brylluppet, og vi havde kontakt til private personer samt en del af byens institutioner (bl.a. Vejle Sygehus) med henblik på at fotodokumentere, hvorledes det kongelige bryllup blev fejret rundt omkring.

Arkivet har stået for eller medvirket ved følgende udgivelser i 2004:

Lokalhistorisk Kalender 2005

Vejlebogen 2004

Anton Berntsen: En Landsbyspillemand. (red. Karin Conradsen) I Anton Berntsens arkiv, der opbevares på Vejle Byhistoriske Arkiv & Stadsarkiv, findes et manuskript – Det udkom hermed for første gang samlet og kommenteret som bog. Bogen er en form for erindringsbog, som især handler om faderen Bernt Laurson og hans liv i Assendrup igennem 1800-tallet.

Chr. Poulsen: "-skæve historier ...Erindringer fra min barndom og ungdom i Vejle". Han bringer heri en række varme og humoristiske skildringer fra Vejle, som forfatteren ikke fandt plads til i den første erindringsbog.

Poul Porskær Poulsen: Arbejds mænd i faste pladser. Fabrik- og Lagerarbejdernes Fagforening/SiD Vejle, Industri og Lager, gennem 100 år.

Artikel: Asbjørn Hellum og Ruth Hedegaard: Formidling af den lokale kulturarv på nettet. Artikel i Biblioteksarbejde nr. 67/68 årg. 2004. s.69ff.

Stadsarkivfunktionen

Stadsarkivfunktionen er en væsentlig del af arkivets

virksomhed, og her udgjorde de akutte spørgsmål om kassation og bevaring, som de administrative medarbejdere i forvaltninger og ude i institutionerne dagligt løb ind i, som sædvanligt en betydelig del af arkivets virksomhed.

I 2004 er registreret ca. 40 hyldemeter mod 75 i 2003. Arkiverne spreder sig over de fleste forvaltninger samt supplerende registreringer til de gamle sognekommuner.

I årets løb har der været ca. 100 forespørgsler alene til folkeregistermaterialet og 150 udlån fra de kommunale arkiver. Forespørgslerne vedr. det kommunale materiale har f.eks. været i forbindelse med adoptivbørns søgen efter en ukendt fortid, navnesøgning i folkeregisterkortene, gadenavne i Hornstrup Kommune, forening af grunde m.v.

I 2004 har arkivet afsluttet scanningen af ca. 7000 luftfotos for Teknisk Forvaltning.

Det Lokalhistoriske arkivsamarbejde i Vejle

I 2004 er det lokalhistoriske arkivsamarbejde blevet fortsat succesfuldt. Samarbejdet med pressefotograf Allan Simonsen om at følge succesen op efter bogen "Vejle - En by i forandring" er blevet videreført. Denne gang udarbejdes en bog, der i billeder og tekst beskriver de sognekommer, der i 1970 kom med i Vejle. Bogen udkom i maj 2005.

Byhistorisk Arkiv samarbejder med en gruppe lokalhistorisk interesserede fra Nørremarken med henblik på at udgive en lokalhistorisk bog om området. Sammen med Vejle Museum indgår Vejle Byhistoriske Arkiv i et samarbejde med kommunens skoler. Vi mødes et par gange om året med skolernes historielærere, hvor vi orienterer hinanden om historie-projekter. I 2004 blev der arbejdet aktivt på at lave en fælles hjemmeside, hvor skolerne informerer hinanden om lokalhistoriske projekter, og der er taget initiativ til udarbejdelse af en lokal historiebog med udgangspunkt i industrialiseringen. Byhistorisk Arkiv leverer råmateriale hertil. Skolerne er aktive brugere af arkivets hjemmeside og har en aftale med os om muligheder for at lægge billeder på nettet. Desuden har arkivet udarbejdet en billed-cd til brug i undervisningen.

Indsamling og registrering

I 2004 blev der gennemført 239 afleveringsforretninger, hvor Byhistorisk Arkiv modtog historisk kildemateriale. Det er en ubetydelig nedgang i forhold til 2003. I nogle tilfælde drejer det sig om nogle få

billeder, breve eller skrifter – i andre er der tale om store mængder af arkivmateriale.

I 2004 er der registreret godt 130 hyldemeter. Af disse var 90 hyldemeter arkivmateriale fra den private sektor. Blandt de nyregistrerede arkiver er: Munch Christensen, Sportsmuseet, Seligmanns skole, NIOGT, Radio Vejle, Teknisk Forvaltning – Nedbrudte Ejendomme, Vejle Erhvervscenter, Vejle Zonta, KFUM-spejderne og FDF-spejderne.

Billedafdelingen havde i 2004 fortsat ekstra fokus på registrering af arkivets store samling af pressefotografnegativer, som er meget efterspurgt. Den store aktivitet på området har medført registrering af ca. 2.000 presse-negativer. Desuden er der scannet ca. 10.000 af pressefotograf Allan Simonsens negativer, som med tiden vil kunne ses i databasen.

Arkivet har i længere tid haft som mål at digitalisere alle vores registrerede positiv-billeder. Dette mål er nået i år, således at vores database nu rummer omkring 20.000 scannede positiv-billeder med registreringsoplysninger.

I 2004 er vi begyndt at scanne den vejlensiske fotograf Johannes Rønvigs negativer. Ca. 4000 af Rønvigs billeder er nu scannet og venter på registrering. Projektet fortsætter i 2005. Et tilsvarende projekt er igangsat med fotograf Adda Bruus' negativer.

Motiv ved Vejle banegård.

Vejle Kunstmuseum

Flegborg 16,7100 Vejle

Tlf. 75723199

Fax 75723135

@-mail: vkm@vejle.dk

www.vejlekunstmuseum.dk

Signe Jacobsen, museumsinspektør

Tlf. 75723199

@-mail: sij@vejle.dk

Erhvervelser

Der er i 2004 for kunstmuseets egne midler erhvervet følgende til samlingen:

Nis Schmidt: Fragmenter på grænsen. 2001, maleri
Jes Fomsgaard: Soulville. 2004, maleri

Jes Fomsgaard: Soulville. 2004, tegning

Jørn Rønnau: Den gyldne by. 2003, skulptur

Jørn Rønnau: 4 skitser til "Den gyldne by". 2003, blyant

Karin Birgitte Lund: På rad og række, 1995, blyant

Julie Nord: Suburban Rescue, 2004, tusch

Vibeke Mencke Nielsen: 12 akvareller med motiver fra Nuuk

Constantin Hansen: Portræt af Dankvart Neergaard, 1853, blyant

P.C. Skovgaard: Soldat, 1848, blyant

Knud Odde: 3 farveraderinger

Anne-Birthe Hove: 30 grafiske arbejder

Ernst Zeuthen: 2 ætsninger

H.C. Rylander: Erindringsøjeblikke, 2004, maleri (erhvervet med støtte fra BG Fonden)

Elke Krystufek: The Administration of Quran Mythologi, 2004, litografi (Den danske Radeerforenings medlemsudsendelse)

Vejle Kunstmuseum har modtaget nedenstående som gaver:

Erik Enevold: 68 grafiske arbejder (gave fra Ny Carlsberg Fondet)

H.C. Rylander: Erindringsøjeblikke, 2004, maleri (erhvervet med støtte fra BG Fonden)

Anders Kirkegaard: Banalitet, privat set, 1967, radering (gave fra privat)

Albert Bertelsen: Blyantstegnede skitser (gave fra kunstneren)

Lilly Katharina Siticum: Forskellige motiver. 1978, heliografik, prøvetryk (gave fra kunstneren)

Jørn Rønnau: Hus fra Gyldenstensprojektet. Bøg, bladguldd (gave fra kunstneren)

Forskning og øvrigt kunstfagligt arbejde

Vejle Kunstmuseums kunstfaglige medarbejdere har koncentreret forskningsindsatsen omkring udgivelsen af nedenstående bøger/kataloger, som alle har været publikationer, hvor flere bidragydere har leveret artikler.

Efter titlen nævnes den udstillings/katalog/bog-ansvarlige:

Pia Schutzmann. Tegning – grafik - maleri.

Tekster af Susanne Thestrup Truelsen, Nina Damsgaard og Pia Schutzmann. Redaktion: Nina Damsgaard.

48 sider.

Sjælens spejl. Hans Chr. Rylander. Retrospektiv.

Udgivet i samarbejde med Storstrøms Kunstmuseum. Tekster af Anne Højer Petersen, Nina Damsgaard, Vibeke Dyhrchrone, Marianne Sørensen, Vicky Lea Arndal, Gertrud Oelsner, Rikke Stenbro og Grethe Byrgiel. Redaktion: Gertrud Oelsner og Marianne Sørensen.

120 sider.

Desuden er der sket ajourføring af viden omkring Vejle Kunstmuseums samlinger, der er registreret Dansk Museums Indeks (DMI).

Samlingen er blevet tilgængelig på Kunst Indeks Danmark (KID), Danmarks Museer Online (DMOL), Kulturnet Danmark, hvis webadresser også findes på kunstmuseets egen hjemmeside www.vejlekunstmuseum.dk.

Udstillinger

Pia Schutzmann. Tegning – grafik - maleri.

17.1.- 21.3. I samarbejde med Faaborg Museum i samme periode:

Portrætter i Vejle Kunstmuseums samling.

Sjælens Spejl. Hans Chr. Rylander. Retrospektiv.

3.4.- 23.5. I samarbejde med Storstrøms Kunstmuseum

Kunst af kvinder fra Vejle Kunstmuseums samling. 29.5. – 26.9.

Træets rum. Jørn Rønnau. 9.10. – 28.11.

Albert Bertelsen - Atelier. 6.11.04 – 2.1.05

Omvisninger

Ud over museets vanlige omvisninger for skoleklasser og andre grupper, i år over 200 i alt, har der været arrangeret en række omvisninger i forbindelse med udstillingerne. Således har der været aftenomvisninger for museets vennekreds og andre interesserede i "Erik Hoppe" (21. januar), "Forfatter-illustrator dialog. Preben Major Sørensen og Peter Martensen" (22. maj), "Horst Janssen" (9. og 28. september), "Omkring Den store Komposition" (4. november). Desuden har der været åbne søndagsomvisninger i udstillingerne "Erik Hoppe" (2. februar), "Arkitek-

Ved Frans Hals Museum.

tur og skulptur i Tørskind" (25. maj), "Horst Janssen" (14. september) og "Omkring Den store Komposition" (9. november)

Skolesamarbejde

Kunstmuseets skoleserviceordning, der omfatter udsendelse pr. mail af informationsmateriale til de tilmeldte lærere, er stadigt et godt aktiv og omfatter mellem 250 og 300 brugere.

I det forløbne år har museets inspektører omvist mere end 200 skolegrupper, men da flere af særudstillingerne i 2004 ikke var særligt velegnede for uddannelsesinstitutionernes elever, var markedsføringen af vore omvisninger mindre i 2004, og antallet af gruppebesøg var derfor også færre end året forud.

Museumsinspektør Signe Jacobsen fortsatte samarbejdet med lærer Susanne Baldus Pedersen fra Kirkebakkeskolen om pilotprojektet "Kunstklassen", der efter en femårig periode afsluttedes i juni 2004 med en kanalbådstur for 5.B til Amsterdam, Leyden og Haarlem. Museumsinspektør Signe Jacobsen deltog sammen med klassens to lærere i turen, stod for kontakten til museerne og tilrettelagde vandreturene i byerne. Følgende museer besøgte med klassen: Rembrandthuis, Rijksmuseum, Van Gogh Museum, Frans Hals Museum Haarlem – alle steder holdt eleverne oplæg i grupper om udvalgte værker, forberedt på skolen hjemme.

Signe Jacobsen og Marianne Sørensen holdt ved flere lejligheder foredrag om deres samarbejde over for lærere og museumsformidlere.

Den 15.10. kunne et radioprogram "Også for børn" høres på DR P2, hvor lærer Susanne Baldus Pedersen og Signe Jacobsens samarbejde omkring formidling blev præsenteret sammen med formidlingsarbejdet på Esbjerg Kunstmuseum og ARoS Aarhus Kunstmuseum.

Foredrag og studierejser

Der har været afholdt 19 foredrag, henholdsvis på formiddage, eftermiddage/aftener ved kunstmuseets inspektører.

Forårets foredrag var om svensk kunst og arkitektur samt om den australske kunstner Ron Mueck, som forberedelse til henholdsvis en kunstrejse til Stockholm og en kunsttur til det nyåbnede ARoS Aarhus Kunstmuseum. Foredragene kunne naturligvis følges også uden deltagelse i rejserne. Museumsinspektør Signe Jacobsen var foredragsholder og kunstguide på rejsen til Stockholm 18.5.-24.5., ligesom hun også 1. 5. forestod ekskursionen til det nye AroS Aarhus Kunstmuseum.

I eftersommeren ledede Signe Jacobsen en tur til Berlins udstillinger og museer i weekenden 27.-29.8. Turen måtte pga. overvældende interesse dubleres 10.-12.9.

I efteråret holdtes foredragsrække i forbindelse med Kunstakademiets 250 års jubilæum og om den engelske maler J.M.W. Turner. Museumsinspektør Marianne Sørensen stod for foredragene om Kunstakademiet og Signe Jacobsen for Turner. Marianne Sørensen forestod den efterfølgende kunsttur den 23.10. til Arken, Statens Museum for Kunst og Charlottenborg.

I forbindelse med udstillingen Kunst af kvinder holdt redaktør, kunstanmelder Tom Jørgensen den 7.9. foredrag om, hvorvidt de kvindelige kunstnere får en fair behandling.

Den 20.10. holdt kunstneren Jørn Rønnau foredrag om sit projekt "Vinterens hjerte" og sin kunst i øvrigt.

Den 17.11. lagde Kunstmuseet rum til Vejle Kunstforenings arrangement om Færøerne i anledning af en forestående kunstrejse til "de blysorte øer i det sølvblanke hav".

Øvrige formidlingsaktiviteter

I forbindelse med Europarådets projekt "Forårsdag på museerne" var der den 2.5. gratis adgang til Kunstmuseet. Der var desuden arrangeret omvisning i udstillingen "Sjælens Spejl" kl. 14. 74 museumsinteresserede benyttede sig af tilbuddet.

Søndag den 3.10. havde Vejle Museum, Byhistorisk Arkiv, Vejle Amts Konserveringsanstalt og Vejle Kunstmuseum inviteret til "Hvad er det?" på Vejle Kunstmuseum. Museumsfolkene tilbød alle interes-

serede at kigge på og besvare spørgsmål om folks klenodier - det være sig kunst, gamle dokumenter eller genstande. Det blev en rigtig travl dag, idet hen ved 200 mennesker tog imod invitationen og mødte op! Som efterårsferieaktivitet for projektet De fire årstider, arrangeret af Vejle Egnens Turistråd, arrangeredes den 13.10. en tur ud i naturen, hvor der ved Søballegård i Tørskind blev markeret 300 m "hjerterlinje" i forbindelse med Jørn Rønnaus projekt Vinterens Hjerter.

Museumsplanerne

I løbet af 2004 er Vejle Kunstmuseums udvidelse blevet stadigt mere konkret: I efteråret blev det gamle, ombyggede elværk bag museet jævnet med jorden og byggepladsen gjort klar til det hotel, der skal rejse sig i Byparken ved siden af Vejle Musikteater. Dermed blev der også gjort klar til byggepladsen til Utzon Arkitekters nye tilbygning mellem hotellet og Vejle Kunstmuseums gamle hus på Flegborg 16.

Mod årets slutning blev det også klart, at Vejle Museum måtte fraflytte Flegborg 18 for at gøre det muligt at istandsætte fundamenterne, inden funderingen af den ny tilbygning går i gang.

Den 14. december var en vigtig dag for Vejle Kunstmuseum: Her blev papirerne underskrevet på museet mellem Utzon Arkitekter, totalentreprenøren Nisgaard + Christoffersen A/S samt Vejle Kommune.

Således blev der i 2004 gjort klar til, at såvel Flegborg 16 som Flegborg 18 kan blive sat i stand i det kommende år, samt den ny tilbygning rejse sig, så hele Vejle Kunstmuseums ny kompleks, bestående af et hus fra 1923, et hus fra 1933 og et hus fra 2005 kan åbnes i foråret 2006.

"Projekt Kunstklasse" – et femårigt samarbejde mellem Vejle Kunstmuseum og Kirkebakkeskolens Susanne Baldus Pedersen – afsluttedes med en kanalbådstur i Holland for 5.B – og Vejle Kunstmuseums Signe Jacobsen var med. Her giver hun 5.B de sidste formaninger inden besøg på Frans Hals Museum i Haarlem.

Vejle Museum

Flegborg 13, 1.tv, 7100 Vejle
Tlf. 764312 00 Fax 76431201
vhk@vejle.dk
www.vejlemuseum.dk

Udstillinger og andre arrangementer

Selv om Vejle Museum siden lukningen af Dandybygningen i 2000 ikke har haft mulighed for at vise større særudstillinger, er det lykkedes at opretholde et relativt højt besøgstal. Dette skyldes først og fremmest en række populære arrangementer i den byhistoriske udstilling i Søndergade.

I 2004 blev det samlede antal gæster 14.353, hvilket er stor set uændret i forhold til 2003. Herudover har museet en hel del flere kontakter, gennem arrangementer udenfor huset, foredrag, guidede ture etc.

Pluk af årets begivenheder:

Februar:

"Mapuche – de oprindelige chilenerne" – Udstilling ved Butik Salam med keramik fra det chilenske Mapuchefolk.

April:

"Påskeæg på Polsk" – Polske Teodora Kaczmarczyk præsenterede sine håndmalede påskeæg i en smuk udstilling, hvor gæsterne blandt andet havde fornøjelsen af at møde kvinden bag æggene.

Maj:

Vejle Vindmølle.

"Royale fornemmelser" – På Vejle Byhistoriske Arkiv blev der i samarbejde med museet afholdt en udstilling om royale bryllupper og andre kongelige temaer.

Juni:

"Piccoline og de vidunderlige computere" – En udstilling for børn og barnlige sjæle. Udstillingen var bygget op som et pulterkammer, hvori gamle nedtagne udstillinger og computere var det gennemgående scenografiske træk. I dette pulterkammer fortaltes 7 små og store historier fra Vejle. Til hver historie var knyttet computere, der enten i form af spil, websider og lignende bidrog til en "legende" uddybning af historien. Udstillingen kunne ses på Flegborg 18 frem til årsskiftet.

Møllemarked – Den tredje søndag var der traditionen tro fest ved Vejle Vindmølle: Musik, handel, leg og hestevognskørsel samt mulighed for at få stillet sult og tørst.

Det årlige møllemarked er en populær sommerbegivenhed på Vejle Søndermark, hvor Møllen vises frem med drejende og flagprydede vinger.

August: Kulturnat: Aftenåbent på museet med besøg af "Kongernes Jelling", der over åben ild støbte vikingetidssmykker.

Oktober:

"Hvad er det?" – I samarbejde med Vejle Kunstmuseum og Vejle Byhistoriske Arkiv inviterede Vejle Museum byens borgere til at tage genstande med til bedømmelse.

November:

"En eftermiddag i selskabsklubben" – Vejle Museum inviterede hele familien til en eftermiddag inspireret af livet i selskabsklubben "Vejle Klub" fra starten af 1800-tallet. Arrangementet, der var en forsmag på

årets juleudstilling, var støttet af Vejle Amt.

December:

Julemarked/ -udstilling i Den Smidtske Gård – Årets tema var "Jul i den gamle købmandsgård". Historien foregik i begyndelsen af 1800-tallet, hvor købmand Smidt og byens andre borgere havde travlt med juleforberedelserne. I tilknytning hertil var der for skolerne yngste klasser tilrettelagt en række arrangementer over temaet "dannelse og pli" for 200 år siden.

Arkæologien

Også andet år under den nye museumslov blev særdeles hektisk for museets arkæologiske medarbejdere. De otte kommuner, museet dækker, er fortsat præget af stor aktivitet, både hvad angår boligbyggeri, vejanlæg og nye erhvervsudstykninger. Samlet set var undersøgelsesvirksomheden af nogenlunde samme størrelsesorden som i 2003, mens det administrative arbejde øgedes med en tendens til at æde sig ind på museets andre opgaver. Først og fremmest er sagerne blevet mere tidskrævende, fordi der i dag er en langt mere kompliceret godkendelsesprocedure end tidligere. Men der bruges også betydeligt mere tid på lodsejerkontakter, specielt når Museumslovens nye betalingsregler – som generelt møder ringe forståelse – skal forklares og begrundes.

I alt foretog museet 15 større udgravninger og 35 forundersøgelser i 2004. Herudover blev der lavet arkivalsk kontrol på 310 sager + ca. 1800 byggesager. Blandt de vigtigste undersøgelser skal her nævnes:

Henneberg Ladegård 1 (v/ Taulov): Undersøgelse af en gårdtomt fra middelalderen. Sandsynligvis er den fundne gård en forløber for det nuværende Henneberg Ladegård, der ligger kun få hundrede meter herfra. Det er oprindeligt ladegården til Hønborg slot ved Lillebælt.

Gellinggård (v/ Give): På et bakkedrag tæt ved Omme Å blev der forud for anlæg af Diagonalvejen syd om Give blandt andet fundet spor af en bosættelse fra den senere del af jægerstenalderen, to hustomter fra ældre bronzealder samt et lille, halvt nedgravet hus fra vikingetiden.

Jægerhytten (v/ Farre): Tomten af en gravhøj fra enkeltgravskulturen. Der var intet tilbage af selve højen, men under muldlaget fandtes en dobbeltgrav med to kvinder. Begge kvinder havde fornemme

halskæder af ravperler med sig, og oven på den ene af kisterne fandtes rester af et lerkar.

Lindehøj (Hedensted): I forbindelse med byggemodning ved Torup fandtes tre gårde fra yngre romersk/ældre germansk jernalder. Et fjerde gårdsanlæg kunne dateres til sen vikingetid eller tidlig middelalder. Endelig blev der fundet en grav fra ældre germansk jernalder med to lerkar og nogle jerngenstande.

Åle renseanlæg: Forud for en udvidelse af Åle renseanlæg undersøgtes dele af en boplads fra yngre romersk/ældre germansk jernalder. Der blev afdækket spor af ca. 10 langhuse samt nogle mindre bygninger.

Rønnevang (v/Brejning): I den sydlige udkant af Brejning udgravedes store dele af en landsby med fem velbevarede gårdsanlæg fra tiden omkring Kristi fødsel.

Møllegade (Jelling): Udgravning i forbindelse med byggeri ca. 100 m syd for Sydhøjen i Jelling. Ved undersøgelsen blev der påvist spor efter en bebyggelse fra yngre romersk/ældre germansk jernalder. Endvidere vidner fund af et skålformet vikingetidsspænde om aktivitet i tiden omkring 800.

Nyere tids kulturhistorie

I 2004 oprettedes 15 nye museumssager vedr. indkomne genstande fra nyere tid; overvejende mindre sager med få genstande. Undtagelsen var hjemtagningen af genstande fra en piges liv 1978-1993. Her er tale om en meget helstøbt samling, der tilsammen giver et næsten fuldstændigt billede af en moderne vejlensisk piges liv fra fødsel og til slutningen af teenageårene.

Til de fleste af indkomstsagerne hører større eller mindre undersøgelser. Blandt disse skal specielt fremhæves projektet: "Riget på den anden ende" (støttet af Kulturarvsstyrelsen), der var et samarbejde mellem en række danske museer om dokumentation af danskerne og Kronprinsbrylluppet den 14. maj. Et sjovt og anderledes stykke museumsarbejde, som gav en meget stor publikumsrespons.

En andet vigtig del af museets arbejde inden for nyere tids kulturhistorie er gennemgangen af lokalplaner m.v. Arbejdet, der er fastlagt i Museumsloven, går ud på at vurdere, om en påtænkt ændring i bebyggelse eller bybillede kan tænkes at ville forringe det historiske miljø. På samme måde som miljøfølkene ser på det fysiske miljø, skal museet holde et

Med udgangen af 2004 lukkede Vejle Museum på Flegborg 18, Christof Hansens gedigne bygning, som i mere end 80 år har huset byens historiske museum.

vågent øje med kulturmiljøet. Det er ikke altid, at vore kommunale samarbejdspartnere er enige med os, men ofte giver det anledning til en god debat og en skærpet opmærksomhed. I årets løb er der med dette formål for øje gennemgået 1272 byggesager, af lokalplaner har der været 13, hvoraf 6 afstedkom grundige kommentarer, og endelig har der været fem nedrivningssager.

Bag facaden

For Vejle Museum blev 2004 på mange måder et konsolideringsår, hvor foregående års landvindinger skulle følges op samtidig med, at vejen skulle forberedes for nye. Det gjaldt f. eks. beslutningen om museets udflytning til de tidligere bomuldspindier i Vejle vestby, som foråret igennem stod højt på dagsordenen. I samarbejde med forvaltning og arkitekt skulle der udarbejdes en dispositionsplan, et arbejde vi gik til med store forventninger. Senere blev planlægningsarbejdet desværre sat på stand by, men det forventes genoptaget i 2005.

På magasinrådet kunne vi glæde os over det nye Fællesmagasin ved Lysholt, indviet af Kulturministeren den 26/2. På dette tidspunkt var flytningen af samlingerne vel overstået, mens hovedparten af den omfattende sortering og påpladssætning manglede. Det blev der heldigvis rådet bod på i løbet af efteråret. Sideløbende blev hele museets genstandsregistrering lagt om fra et ældre DOS-baseret program til Kulturarvsstyrelsen nye program REGIN, som er betydelig mere enkelt at betjene, og som bl.a. er

forberedt til, at museernes genstandsregistre kan offentliggøres på Internettet.

I løbet af efteråret blev det klart, at vi blev nødt til at forlade Flegborg 18. Der skulle være tid til istandsættelse af huset, inden Vejle Kunstmuseums overtagelse, og vi måtte derfor begynde på nedpakningen af udstillingerne og gå på jagt efter nye, midlertidige administrationslokaler. De blev heldigvis hurtigt fundet lige på den anden side af gaden, og flytningen til den nye adresse – Flegborg 13 – fandt sted kort tid efter årsskiftet 2005.

Vinding-Mølholm Lokalhistoriske Forening

Formand og kontaktperson: Ole Nyborg Pedersen, Fousbjergvej 56, 7100 Vejle, 75 85 92 96
e-mail: olenp@pedersen.tdcadsl.dk
Foreningens e-mail: vinmoe@tdcadsl.dk
Åbent den første mandag i hver måned fra kl.16-17.30

Foreningen er stiftet den 25.9.2002 med det formål, at udbrede kendskabet til og interessen for Vinding-Mølholms historie. Dækningsområdet er den gamle Vinding Kommune.

Initiativet til det lokalhistoriske arbejde blev taget af menighedsrådet ved Vinding Kirke. En kreds af personer havde samlet materiale om sognets gårde, og resultatet blev vist ved en stor udstilling i Vinding Sognehus i 2001.

Siden da er der sket meget.

Foreningen har fået lokaler stillet til rådighed i den gamle skoleinspektørbolig ved Vinding Skole, Vindingvej 52. Her råder vi over 1. salen, hvor vi er i gang med at gøre det indsamlede materiale tilgængeligt. Indtil videre har vi en månedlig åbningsdag, som er den første mandag i hver måned fra kl. 16 – 17.30 (dog ikke juli og august). Der er indtil videre indsamlet materiale om købmandsforretninger, og vi har efterhånden fået både fotos og historier fra alle købmandsforretninger.

Foreningen arrangerede i årets løb foredrag og virksomhedsbesøg for medlemmerne.

Bl.a. kan nævnes besøg på Funderes Rebslageri, skoven ved Vindingland, Vinding Højskole, klokkefirmaet Thubalka, foredrag om Bertel Nielsen, besættelsestiden, besøg på "Ryeholmgaard" m.m. Alle arrangementer var velbesøgte med 40-60 deltagere. Foreningen udgiver et medlemsblad 4 gange årligt på 16-20 sider. Bladet indeholder artikler og fotos om lokalhistoriske emner samt referater af arrangementer. Medlemstallet er 175. Formand er Ole Nyborg Pedersen (75859296) og kasserer er Robert Therkelsen, Skovkrogen 13, Vejle. Indmeldelse kan ske ved henvendelse til kassereren eller på foreningens e-mail: vinmoe@tdcadsl.dk. Kontingent for enkeltmedlem er 60 kr. og for en husstand 100 kr.

Aale Lokalhistorisk Forening

Aale Præstegård, Aale Bygade 28, 7160 Tørring.
Åbningstider: Hver 4. mandag i måneden fra 19-21 eller efter aftale.
Leder: Ellen Andersen
Kontaktperson: Eske Frandsen (fmd), Korshøj 3 Aale 7160 Tørring, Tlf.75676118

Foreningen omfatter Aale Sogn i Tørring Uldum Kommune og er startet i 1991. Post og telefoniske henvendelser til ovenstående kontaktperson
Der er i årets løb blevet arbejdet med arkivering af gl. billeder, skøder m.m. Endvidere udgiver foreningen en kalender, som viser den udvikling, der sker i de små landsbysamfund, hvor de små landbrug og forretninger forsvinder. Ejendommene overtages af unge mennesker, jorden sælges fra, bygningerne moderniseres, og vi er blevet en pendlersamfund. Vi har haft en udstilling af husflidsarbejde, som viser, hvad de lokale beboere kan præstere, f. eks. Almue-maling, træskærerarbejde, pileflet, glaskunst m.m. med ca. 100 besøgende.

Litteratur om Vejle Amt 2004-2005

Ved bibliotekar Jørgen Gram Christensen, Biblioteket for Vejle By og Amt

Litteraturfortegnelsen omfatter bøger med historisk-topografisk indhold udgivet i perioden 1. juni 2004 til 1. juni 2005, samt enkelte tidligere udgivelser, som ikke før har været medtaget i Vejle Amts Årbog.

Fortegnelsen er et uddrag af Dansk Lokalbibliografi (DLB), Vejle amt, som er stillet til rådighed af Biblioteket for Vejle By og Amt. Lokalbibliografien er edb-baseret og indeholder udover bøger også artikler fra tidsskrifter og afsnit i bøger. Der kan søges i lokalbibliografien på biblioteket eller via bibliotekets hjemmeside på Internettet: www.vejlebib.dk

Andersen, Anders Bendt

Hjortsvang Skole : degne og lærere fra 1743-1973. - (Tørring) : (Hjortsvang Museum), 2003. - 54 blade : ill. - (Linnerup sogn. Hæfte nr. 10)

Hjortsvang Skole, undervisningen påbegyndt 1743, skolen nedlagt 1973.

Andersen, Anders Bendt

Linnerup Kirke og præsterne gennem årene 1536-1967. - (Tørring) : (Hjortsvang Museum), 2004. - 40 blade : ill. - (Linnerup sogn. Hæfte nr. 11)

Specielt med henblik på kirkens præster i tidsrummet.

Andersen, Carsten K.

Bethlehem, missionshuset i Bredballe: Bredballe Byvej 59. - (Vejle): Bredballe Lokalhistoriske Forening, 2004. - 23 sider : ill.

Missionshuset indviet 10. september 1889.

Anneberg, Inger

Kolding Selvhjælp - et hus med mange nøgler - Kolding : Kolding Selvhjælp, 2005. - 71 sider : ill.

Kolding Selvhjælp startet 1986 af Sdr. Bjert og Sdr. Stenderup Husholdningsforening, første selvhjælpsgrupper fra ca. 1989, Frivillighedsformidlingen startet 1992, lokaler i Slotsgade 22 fra 1994, forening stiftet 1995.

Bertelsen, Merete

TAG 1979-2004. - Tørring : TAG, (2004). - 53 sider: ill.

Udgivet i anledning af Tørring Amtsgymnasiums 25 års jubilæum.

Gymnasiet oprettet 1979, i nuværende bygninger fra 1981.

Bjerg, Hanne

Et jævnt og muntert, virksomt liv med jord. - (Hedensted) : (Entreprenørfirmaet Ejvind Laursen), (2004). - 62 sider : ill.

Udgivet i anledning af entreprenørfirmaet Ejvind Laurssens 40 års jubilæum den 1. april 2004.

Brovst, Bjarne Nielsen

Den unge Grundtvig og en familietragedie. - Herning : Poul Kristensen, 2004. - 253 sider : ill.

Heri træk fra N.F.S. Grundtvigs studieår i Thyregod 1792-98.

Brunbjerg, Hans

Fra vikingegård til landsbyer : nogle teorier om de første bebyggelser ved Vejle ådal. - (Bredsten) : (s.n.), (2004). - 109 sider.

Bredsten og Nørups tidlige historie, med udgangspunkt i Ravnings forhistorie og teorier herom. Desuden en gennemgang af ejendomme og deres beboere i Bredstenlund, Søskov, Lilfrost, Ollerup og Tørskind ca. 1850-1950, på baggrund af skøder, vielsesattester, folketællinger mv.

Dyckjær Madsen, Knud

Korning under krigen 1940-45. - (S.I.) : (s.n.), (2005). - 116 sider : ill.

Oplevelser fra besættelsestiden i Korning, herunder bl.a. om allierede bombemaskiner nedstyrtet i Bøgballe, ved Tamdrup Kirke og i Matstrup Skov.

Engelbrecht, Anders

Fredericia Fugleskydningssselskabs 100-års jubilæumsskrift. - Fredericia : Fredericia Fugleskydnings-selskab af 1904, 2004. - 47 sider : ill.

På titelbladet: Fredericia Fugleskydningsselskab af 1904 : 1904 – 2004.

Selskabelig Forening 1904 stiftet 26. januar 1904, Fredericia Fugleskydningsselskab af 1904 stiftet 22. november 2005.

Fabricius, B. O.

Artilleriflyverbatteri Vandel 1958 til 1971. - (S. 1.) : Eget forlag, (2004). - 103 sider : ill.

Artilleriflyverbatteri Vandel oprettet 1. april 1958, nedlagt 30. juni 1971, videreført som Hærens Flyvetjeneste.

25 år med tegnestuen mejeriet / redaktion: Christian Bundegaard ... (et al.). - (Kolding) : Tegnestuen Mejeriet, 2003. - 24 sider : ill.

Jubilæumsskrift fra Tegnestuen Mejeriet i Kolding, grundlagt 1978.

Folkeskolen i Kolding fra 1814 til i dag / Anders Malling Aaboer, Birgitte Dedenroth-Schou, Jens Åge S. Petersen. - (Kolding) : Kolding Stadsarkiv, 2004. - 169 sider : ill.

Kolding skolevæsens vækst og udvikling.

Fortællinger fra Viuf sogns historie / redigering: Ida-Marie Müller, Susanne Hamer Thomsen. - (Viuf) : Viuf Medborgerforening, 2004. - 149 sider : ill.

Sognehistorie med bl.a. skolehistorie og erhvervshistorie samt erindringer fra dagliglivet og landbruget.

50 år med Fredericia Fjernvarme : 50 Jubilæum 1954-2004 / redaktion: Carl Hellmers, Erik Madsen. - Fredericia : Fredericia Fjernvarme, 2004. - 12 sider: ill. Kolumnetitel: Fredericia Fjernvarme: Jubilæum 2004.

Andelselskabet Fredericia Fjernvarmecentral stiftet 28. september 1954.

50 års jubilæum : Taulov Skole 1954-2004. 50 år med knopskydning / redaktion: Morten Arntsen. - (Taulov) : (Taulov Skole), 2004. - 39 sider : ill.

Taulov Rytterskole oprettet 1721 på Rytterskolevej 9, udbygget 1860; Taulov Skole indviet 1. april 1954 på Taulov Kirkevej 35, udbygget 1959, 1969, 1975, 1980 og 1996.

Historien om Ulkjær Mejeri. - (Grejs) : Grejs Lokalhistorisk Forening, 2004. - 197 sider : ill
Ulkjær mejeris historie; 1882-1906 beliggende på Bal-

legaard, fra 1906 i nybyggeri ved Salemsgaard, udvidet bl.a. i 1953, 1969-72 og 1975, i 1971 indlemmet i Mejeriselskabet Danmark, nedlagt 1991.

Den historiske miniby Fredericia / tekstredigering: Ulla Qvortrup. - (Fredericia) : Den Historiske Miniby, 2004. - 43 sider : ill.

Om Den historiske Miniby, en model i målestok 1:10 af Fredericia købstad i 1849 påbegyndt 1983, samt korte træk af Fredericias historie.

Hoff, Annette

Guide til det gamle Horsens. - (Horsens) : Horsens Museum, (2004). - 23 sider : ill.

Historisk guide med ruteangivelse til i alt 58 lokaliteter og bymidstens historie, fra vikingetiden og frem til omkring 1850, fortalt i korte træk.

Holm, Eigil

Hansted Kloster - Hansted Hospital : 300 års jubilæet 12. maj 2005. - (Hansted) : Hansted Kloster ; (Gedved) : Eigil Holm, 2005. - 127 sider : ill.

Hansted Hospital grundlagt 1705, første bygning opført 1712, nuværende bygning opført 1868, udvidet 1881, i 1977-1979 ændret til plejehjem, i 2001-2002 ombygget til lejligheder, samtidig navneskift til Hansted Kloster.

Horsens Andelsboligforening af 1954 - 50 års jubilæum : 7. april 1954-2004. - Horsens : Horsens Andelsboligforening af 1954, [2004]. - 28 sider : ill.

Horsens Krisecenter 20 år : 18. juni 1984 - 18. juni 2004. - (Horsens) : Horsens Krisecenter, 2004. - 20 s. : ill.

100 år med SIF på banen / tekst og tilrettelæggelse: Ove Kristiansen, Martin Frederiksen. - (Fredericia) : Samvirkende Idrætsklubber i Fredericia, 2004. - 49 sider : ill.

Samvirkende Idrætsklubber i Fredericia stiftet den 10. juni 1904.

100 års jubilæum : Fredericia Roklub 1904-2004 / redigeret af Søren K. Jakobsen. - Fredericia: Fredericia Roklub, 2004. - 64 sider : ill.

Kolumnetitel: Fredericia Roklub 1904-2004.
Roklubbens historie fortalt gennem fotografier; stiftet 24. maj 1904.

Højen Skole : 1964-2004 / redaktion: Ellen-Margrethe Christensen. - Vejle : Højen Skole, 2004. - 43 sider : ill.

Skolens historie i erindringer af tidl. elever og lærere; indviet i august 1964.

Iversen, Børge

Nørremarken en husmandskoloni / af Børge Iversen. - 1. udgave, 1. oplag. - (Dybvad) : (Sognehistorisk Forening), 2004. - 117 sider : ill.
Statshusmandsbrug på Nørremarken i Horsens.

Jelling - det gamle kongesæde i vækst : træk af Jellings historie 1960 til 2004 / Leif Baun Christensen ... [et al.]. - 1. oplag. - Jelling : Forlaget Jelling, 2004. - 399 sider : ill.

Status på Jellings historie i de sidste fire årtier ført op til i dag, i anledning af kommunalreformen i 2007.

Jensen, Torkill

Bykooperationen i Horsens. - Horsens : Det kooperative Fællesråd, 2005. - 55 sider : ill.
Kooperativer, som virker eller har virket i Horsens og omegn, med Fællesbageriet, oprettet i 1885, som den første.

Jubilæum 1984-2004. - (Vejle) : Krisecentret i Vejle, (2004). - 31 sider : ill.

Krisecenterforeningen stiftet maj 1983, generalforsamling afholdt 23. august 1983, Krisecentret i Vejle åbnet 10. januar 1984.

Jubilæumsavis : Vi fejrer de første 60 år i branchen : Malerfirmaet A. Lindvig ved Helge Krautwald. - (Fredericia) : Malerfirmaet A. Lindvig, (2004). - 12 sider : ill.

Kolumnetitel: Jubilæumsavis : 1944-2004.

Malerfirmaet stiftet af Axel Lindvig i 1944, videreført af Helge Krautwald fra 1984.

Jubilæumsavis 1904-2004 : Fredericia Roklub 1904-2004 / (tekst: Søren Kyed Jakobsen). - Fredericia : Fredericia Roklub, 2004. - 16 sider : ill.

Titel på forsiden: Fredericia Roklub 1904-2004 : 100 års jubilæum.

Roklubbens historie; stiftet 24. maj 1904.

Juelsminde Pige-garde 1954-2004 / redaktør: Tina Sønderkov ; fotos & artikler: Egn Arkivet ; Hedda

Damgaard ... (et al.). - Juelsminde : Juelsminde Pige-garde, (2004). - 31 sider : ill.

Stiftet 1. juni 1954.

Koldinghus : grænsebørg, kongeslot, ruin, museum / Vivi Jensen og Poul Dedenroth-Schou. - (Kolding) : Museet på Koldinghus ; (Frederiksberg) : Thaning & Appel, 2004. - 116 sider : ill. - (Skrifter fra Museet på Koldinghus ; nr. 20)

Også udgivet i engelsksproget udgave: Koldinghus : stronghold, castle, ruin, museum.

Langs kysten i Fredericia / Hans Dal ... (et al.). - Fredericia : Fredericia Kommune ; Museerne i Fredericia, 2004. - 67 sider : ill.

Guide til Fredericias kystområder.

Leer Sørensen, Leif

Huse & pladser i Kolding : en arkitekturguide. - (Ny udgave). - (Kolding) : Arkitekturens Dag, Kolding, 2004. - 168 sider : ill.

Leth Frandsen, Allan

Østbirk : landsby, stationsby, industriby. - (Østbirk) : Østbirk Borgerforening ; (Herning) : Historisk Håndsrækning, 2004. - 130 sider : ill.
Østbirks historie, ca. 1800-2004.

Livet i Vestbyen : voldsomt, vovet & vidunderligt / idé og initiativ: Lene Krogh ; fotos ... : Carsten Snebjerg ; tekster: Simon Staun. - (Horsens) : Kvarterløft Vestbyen, Horsens Kommune, 2004. - 84 sider : ill.
29 portrætter fra Vestbyen i Horsens skildrer tilværelsen i bydelen, der er under kraftig forvandling.

Matthiesen, Hans Ole

Vikingetidens Jelling. - Jelling : Forlaget Jelling, 2004. - 23 sider : ill.

Kort og præcist om Jellings spændende historie for turisten og den som ønsker den korte version af historien.

Med 6. Juli Garden igennem 25 år 1979-2004 og ind i de næste 25 år / redaktør: Flemming Christensen. - Fredericia: 6. Juli Garden, (2004). - 38 sider : ill.

Kolumnetitel: 6. Juli Gardens jubilæumsskrift.

Pige- og drengesgardens historie; stiftende generalforsamling og oprettelse af støtteforeningen Gardens Venner den 7. juni 1978, officiel stiftelsesdag den 5. juli 1979, 6. juli

Gardens Elevklub startet 1996.

Oldtiden på vej mellem Riis og Ølholm : en række arkæologiske undersøgelser, foretaget i forbindelse med Vejdirektoratets etablering af Riis-Ølholm vejen / Aase Gyldion, John Jeppesen og Charlotta Lindblom. - Vejle : Vejle Museums forlag, 2004. - 58 sider : ill. *Resultater af arkæologiske udgravninger 2000-2002 af gravhøje fra stenalderen ved Riis, Frydensbjerg og Mindstrup, hustomter fra stenalderen ved Dalsgaard og Alstedgaard samt gruber og bopladser fra bronzealderen ved Riisgaard, Riisvej og Dalsgaard, i forbindelse med anlæg af etape 6770 af Diagonalvejen Give-Horsens mellem Riis og Ølholm.*

Pjedsted Kultur & Forsamlingshus 1905-2005 / Arne M. Jensen ... (et al.) . - (Pjedsted) : Pjedsted Kultur & Forsamlingshus, 2005. - 50 sider : ill.

Udgivet i anledning af Pjedsted Kultur & Forsamlingshus 100 års jubilæum i 2005.

Pjedsted Forsamlingshus stiftet som aktieselskab 1905, bygningen indviet 1906, overtaget af Pjedsted Kommune i 1968, i foreningseje fra 1975.

Poulsen, Christian

- skæve historier. - Vejle : Byhistorisk Forlag, 2004. - 109 sider : ill.

Erindringer om personer og dagligliv i Vejle 1938-1959.

Rasmussen, Vigand

De tog vestpå - Horsens Vestbaner 1929-1962. - Smørum : Bane bøger, 2004. - 108 sider : ill.

Horsens Vestbaner, åbnet 16. maj 1929, bestående af Horsens-Tørring-Thyregod Jernbane (åbnet 1. december 1891 som Horsens-Tørring Jernbane), og Horsens-Bryrup-Silkeborg Jernbane (åbnet 23. april 1899 som Horsens-Bryrup Jernbane). Persontrafik ophørt 31. december 1957, nedlagt 31. marts 1962.

Rundt om Vejle : da byen voksede over bakkerne / Allan Simonsen og Lokalhistorisk Udvalg ; tekster: Aase Thomsen ... [et al.] ; redaktion: Søren Brunbech, Asbjørn Hellum og Allan Simonsen ; foto:... Allan Simonsen. - Vejle : Byhistorisk Forlag, 2005. - 71 sider : ill.

Med baggrund i kommunalreformen i 2007 dokumenteres i pressefoto grafen Allan Simonsens billeder og de lokalhistoriske arkiver og foreningers tekst den forskellige

udvikling i årene fra 1970 og frem til 2004 i de kommuner, der blev lagt sammen med Vejle ved kommunesammenlægningen i 1970.

Rømert, Mads

Ødsted Brugsforening : 100 år - 1904-2004. - (Ødsted) : Ødsted Brugsforening, 2004. - 35 sider : ill. *Brugsforeningen stiftet marts 1904, nybyggeri 1919, ombygget 1958 og 1986.*

Sct. Norberts Menighed : Vejle 1904-2004 / redaktion: Jutta Dorph-Petersen ... (et al.). - (Vejle) : Sct. Norberts Menighed, 2004. - 48 sider : ill. *Menigheden oprettet 1904, Sct. Hermann-Joseph Skole oprettet 1905, Sct. Maria Hospital indviet 1913, Sct. Norberts Kirke indviet 1924.*

Seminarium i bevægelse : Kolding Pædagogseminarium 40 år / redaktion: Trine Rasmussen, Jørgen Hansen og Christian Møller. - (Kolding) : (Kolding Pædagogseminarium), 2004. - 43 sider.

I anledning af 40 års jubilæet gives et bud på de teoretiske, æstetiske, udviklings- og uddannelsesmæssige bevægelser Kolding Pædagogseminarium oplever for øjeblikket.

Skjoldborgvejens Skole 1954-2004 / Søren Kristensen, Tommy Hansen. - Fredericia : Skjoldborgvejens Skole, 2004. - 12 sider : ill.

Skolens historie; indviet 11. august 1954, tilbygninger indviet 1959, 1967 og 1976.

Skulpturer & mindesmærker i Fredericia Kommune : information / udgivet af Fredericia Kommune ; i samarbejde med Udsmynkningsfonden i Fredericia ; tekst og redaktion: Helle Bjerregaard ... (et al.) - (2. reviderede udgave) - Fredericia : Fredericia Kommune, 2004. - 34 sider : ill.

Tidligere: (1. udgave), 1997.

Fortegnelse over 34 skulpturer og mindesmærker i Fredericia.

Sprøjter og slanger : Vejle Brandvæsen gennem 100 år / ved Poul Ulrich Jensen og Poul Porskær. - Vejle : Byhistorisk Forlag, 2005. - 96 sider : ill.

Udgivet i forbindelse med Vejle Brandvæsens 100 års jubilæum den 1. april 2005.

Heri desuden en gennemgang af brande i Vejle igennem årene.

Tema: Bygholm Ådal og dens arkæologi / Eigil Holm ... (et al.)

Trykt i: Horsens-ren fjord : nyhedsbrev. - 2004. - Nr. 12. - Side 291-334 : ill.

Tema-nummer af tidsskriftet med diverse artikler om resultater af arkæologiske udgravninger i Bygholm Ådal.

Toftlund, Else Marie

Du skal ikke sætte dit lys under en skæppe. - (S.l.) : (s.n.), (2005). - 111 sider : ill.

Else Marie Toftlunds erindringer 1922-2002; født 1922 i Vildbjerg, gift 1943 med tømrermester Børge Nielsen, bopæl i Vejle fra 1943.

60 år : Fredericia Kunst- og Litteraturforening 3. marts 1944 : Fredericia Kunstforening 3. marts 2004 / idé: Inger Lise Jensen; tekst: Nina Damsgaard ... (et al.). - (Fredericia) : Fredericia Kunstforening, 2004. - 31 sider : ill.

Fredericia Kunstforenings historie; stiftet 3. marts 1944 som Fredericia Kunst- og Litteraturforening.

Troense, Jens

Horsens Sejlklub - siden 1879 : ingen ejer minder som en sejler / redaktionsgruppe: Hugo Nielsen, Erik Nørgaard, Carl Gerstrøm. - (Horsens) : Horsens Sejlklub, 2004. - 169 sider : ill.

Udgivet i anledning af Horsens Sejlklubs 125-års jubilæum.

Vejle - hovedstad i region Syddanmark / journalistik og tekst: Hanne Holm Tekstbureau, Pro2Com v/ Jette Ziegler, Sonja Hansen . - 3. udgave. - Skanderborg : LL Gruppen, 2004. - 223 sider : ill.

Virksomhedsportrætter fra Vejle og omegn samt generelle afsnit om Vejles historie, natur og miljø, erhvervsliv, lokalforvaltning, uddannelsesinstitutioner, kulturliv og turisttilbud.

Vestbyskolen 75 år : 1929-2004. - (Horsens) : (Vestbyskolen), (2004). - 19 sider : ill.

Opført 1896-1897 til Horsens Kvindeseminarium, anvendt som husvildeboliger 1918-1922, filial af Borgerskolen i Tordenskjoldsgade fra 1923, selvstændig som Borgerskolen i Ryegade fra 1. april 1929, omdøbt til Vestbyskolen i 1982.

Vindmøllen 1994-2004 / redaktionsgruppen: Annie Karen Pedersen, Axel Hjort-Enemark, Bjarne Tøffner Pedersen. - (Fredericia) : Vindmøllen : Center for frivilligt socialt arbejde i Fredericia, (2004). - 34 sider : ill.

Foreningens historie; indviet Fynsgade 48 som FrivillighedsFormidlingsCentret Vindmøllen den 5. januar 1995, foreningen Vindmøllen stiftet 26. januar 1995, i november 2000 flyttet til Krackes Gaard, Vendersgade 63.

Bøger til salg

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Vejle Museum, Flegborg 13, 1 tv., 7100 Vejle.
Tlf. 75 82 64 53, e-mail: swa@vejle.dk

	For medlemmer	For ikke - medlemmer
	Kr	Kr.
1908, 1910, 1912, 1914, 1926, 1928-1932, 1954-1956, 1963-1972, 1974-1984	40,00	60,00
1985 - 2001, 2003, 2004	100,00	120,00
Register for årgangene 1905 - 1960	10,00	20,00
Realregister til Vejle Amts Årbog 1961-1975	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle Museum:

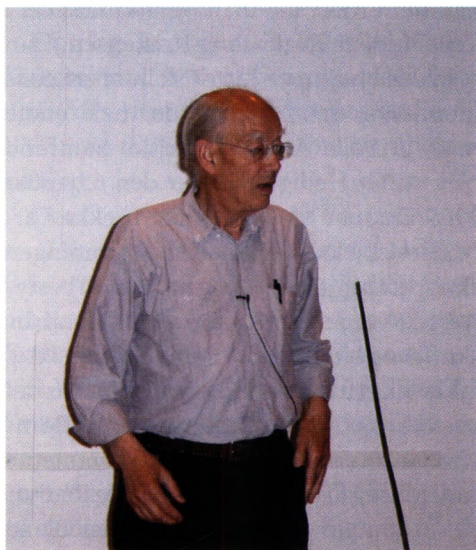
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842 - 1970	40,00	50,00
C. Dalgas: Amtsbeskrivelse over Vejle Amt, 1826, genoptryk	60,00	65,00
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt (udgivet 1945)	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen (Vejle teaters historie)	10,00	20,00
Bjørn Westerbeek Dahl: Kortes historie i Vejle Amt. Fra renaissancens byprospekter til 1800-tallets generalstabskort	50,00	95,00

Årsberetning

På årsmødet lørdag den 4. juni 2005 i Kongernes Jelling kunne formanden, Birgitte Arffmann, aflægge beretning om samfundets virksomhed i det forløbne år.

Årsmødet 2004

Sidste år blev årsmødet holdt i Torvehallerne i Vejle. Torvehallerne havde tilbud om, at man kunne komme en time før og spise en to eller 3 retters menu, før årsmødet begyndte. Det var der en lille flok, der benyttede sig af. Og det var egentlig ganske festligt. Desværre skete der også det, at der var ca. 6 personer, der havde tilmeldt

Årsmødet 2005 i Kongernes Jelling, festforelæsning ved Søren Mørch, "Da Danmark blev moderne" (Foto Benny Andersen).

sig middagen, og som ikke kom, så vi måtte betale for en del mad, der ikke blev spist. Det er derfor, vi i år har bedt om at få pengene for middagen på forhånd denne gang. Af skade bliver man klog.

Cirka 45 medlemmer deltog i årsmødet. Der blev vedtaget vedtægtsændringer vedrørende proceduren for valg til bestyrelsen, og man vedtog at ændre betalingen af medlemskontingent, så man betaler, før man får tilsendt årbogen.

Det kom derfor til at virke lidt voldsomt, da vi i år har udsendt girokort til både jubilæumsfesten i dag og årbogen. Det har da også fået nogle til at melde sig helt ud af foreningen, hvilket er en skam. 26 har meldt sig ud. Medlemstallet er nu på 777. Men vi har ikke kun modtaget vrede breve, også venlige breve fra mennesker, der er kommet op i årene og ikke længere kan være med, eller som er flyttet til en anden del af landet og derfor melder sig ud.

Der blev stillet mange spørgsmål til regnskabet sidste år, og vi har taget alle indvendinger til efterretning. Vores nye kasserer Poul Berrig fra Vamdrup har overtaget regnskabet efter vores mangeårige kasserer Marius Wellner fra Gedved. De har i fællesskab nøje gennemgået foreningens økonomi. De har også drøftet den med vores nye revisor.

Sidste årsmøde sluttede med et aldeles fremragende foredrag om korstogene ved lektor Kurt Villads Jensen fra Syddansk

Universitet med overskriften: Korstogene - Europas største fælles projekt nogensinde.

Sommerudflugten

Næste arrangement var sommerudflugten, der blev aldeles uforglemmelig for de cirka 40 deltagere, der samledes en smuk sensommerdag. Bestyrelsesmedlem Vagn Nygaard havde tilrettelagt eftermiddagen, der rummede både besættelseshistorie, kirkehistorie og herregårdshistorie. Vi samledes på Groost Hede ved "Yvonnestenen", et nedkastningssted fra besættelsestiden. Her fortalte Peter Kristensen, der selv var med i modtagegruppen, om gruppens virke, når der lød særmeldinger til Yvonne, og mens han fortalte, begyndte der at kredse nogle flyvere over stedet. Denne lille happening med flyverne, der landede under fortællingen, var med til at gøre eftermiddagen til en uforglemmelig oplevelse. Kaffen blev indtaget i Klovsborg Forsamlingshus og derefter fortsatte forsamlingen til Klovsborg Kirke, hvor Jørgen Østermark fortalte om kirkens historie og dens tilknytning til Matstrup Gods. Turen sluttede på gårdspladsen ved Matstrup Gods, hvor Vagn Nygaard fortalte om godsets lange og brogede historie. En spændende udflugt, der blev afholdt i det dejligste vejr, man kan tænke sig.

Reception for Årbog 2004

Receptionen for Årbogen fandt sted på Amtsgården i Vejle den 26. oktober. Cirka 20 personer deltog. Bestyrelsen havde en

god dag i selskab med forfatterne til artiklerne i Årbogen. Også bogtrykkeren og pressen var inviteret. Efter den officielle præsentation af Årbogen i Amtsgårdens kantine bød amtsborgmesteren på et stykke smørebød i et af amtsgårdens mødelokaler. Det er en ny tradition, som har givet anledning til en bedre kontakt mellem forfatterne og bestyrelsen. Det var en god dag på Amtsgården – og en vellykket og smuk Årbog, der nok var værd at fejre!

Vejle Amts Historiske Samfund 1905-2005

Året startede meget festligt.

Foreningen blev startet på initiativ af folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. Han fik ideen fra Ribe Amt, der oprettede en historisk forening i 1903. Når man kan det i Ribe, må man også kunne det i Vejle, tænkte Evald Tang Kristensen. Han samlede en gruppe historisk interesserede mennesker sammen, og det hele endte med, at Vejle Amts Historiske Samfund blev stiftet Helligtrekonger den 6. januar 1905. Da man så skulle til at trække i arbejdstøjet, blev idémanden bag foreningen skubbet i baggrunden, og han forlod bestyrelsen i vrede ganske kort efter. Han blev skuffet og bitter, men foreningen kan i dag takke ham for hans indsats. Derfor var det også hans portræt, der prydede den lille invitation, vi sendte ud til alle medlemmerne i anledning af receptionen på Vejle Rådhus den 6. januar i år. Vi skylder Vejles Byråd megen tak for den festlige dag. Og vi skylder alle vore trofaste medlemmer megen tak for godt fremmøde, for mange smukke

blomster, bøger og vin i dagens anledning. Også en stor tak til de indbudte talere: Viceborgmester Oluf Haahr, der bragte en hilsen fra Byrådet, tidligere formand Kamma Varming, der fortalte om Evald Tang Kristensen, og tidligere bestyrelsesmedlem og leder af Vejle Museum, nuværende direktør for kulturarvsstyrelsen Steen Hvass, der talte om begrebet kulturarv, og som både så tilbage, men også trak linjer op til det fremtidige arbejde. Steens Hvass' tale vil blive bragt i Årbogen i år.

Vinterens møder:

Møde i Give

For en gangs skyld var VAHS ikke medarrangør af mødet i Give, da det blev afholdt, før vi udsendte vores indbydelse til møder.

Møde i Kolding

Onsdag 3. november 2004 kl. 19.00 i Kirkesalen i Sct. Jørgens Gård. Lektor Erik Voss, der er nyt bestyrelsesmedlem i VAHS og tillige aftenens foredragsholder skriver:

Den 3. november 2004 vil for evigt være en af de vigtigste datoer i Koldings historie. Ikke så meget på grund af at VAHS i samarbejde med Lokalhistorisk Forening for Kolding og Omegn afholdt et foredrag ved Erik Voss om bogen "Turen går til Sydvest-Kvarteret. En guidet fodrejse fra Gravens Rand til Kolding Ådselkoger". At datoen er vigtig skyldes snarere, at det netop var på denne dag, at Johnsens Fyrværkerifabrik i Seest eksploderede. Ulykken havde bl.a. den lidt kedelige bivirkning, at der til foredraget ikke kom helt så mange, som

ventet. En del af de potentielle tilhørere var evakueret, andre kunne ikke rigtigt komme frem, og en stor del foretrak at se historien "live" på TV 2 frem for at høre om den koldingensiske bydel. Men 15 kopper kaffe blev der da solgt den aften, hvor tilhørerne også blev indviet i, hvordan man kan gå til værks med et lokalhistorisk studie.

Møde i Horsens

Mandag den 15. november kl. 19.30 i Håndværkerforeningen, Allégade. Cand. mag. Steen Ivan Hansen: "Herregårde på Horsens-egnen". Lars Bjørneboe skriver:

Den 15. november 2004 fortalte cand. mag. Steen Ivan Hansen om herregårde på egnen omkring Horsens Fjord, fra Åkjær i nordøst til Jensgård i sydøst. Det blev en god aften. De cirka 45 deltagere fra Horsens Historiske Forening, Museumsforeningen og Vejle Amts Historiske Samfund kunne glæde sig over de mange smukke huse og ikke mindst de mange billeder fra herregårdenes indre, hvor der sjældent er adgang for offentligheden. Men foredragsholderen kunne med mange gode anekdoter belyse herregårdenes rolle som store virksomheder, som investeringsvirksomheder og som ramme om slægters op- og nedgange.

Møde i Fredericia

Følgende var på forhånd annonceret: Torsdag den 24. februar 2005 kl. 19.30 i Trinitatis sognegård, Danmarksgade 61, Fredericia: "Andersen og Nielsen og Jyllands kyst" ved fhv. museumsinspektør og musikchef Karsten Schmidt Eskildsen. Men der blev snestorm, og mødet måtte flyttes. Søren Jacobsen skriver herom:

Foreningens 100 års jubilæumssæson

faldt som bekendt sammen med 200 året for forfatteren H. C. Andersens fødsel, og det blev i Fredericia markeret med foredraget "Andersen og Nielsen og Jyllands kyst", hvor Karsten Schmidt Eskildsen knyttede nogle forbindelser mellem forfatteren H. C. Andersen og komponisten Carl Nielsen og belyste hver deres tilknytning til kystområderne ved Lille Bælt. Karsten S. Eskildsen har gennem 10 år været ansat ved såvel H. C. Andersens Hus, som Carl Nielsen Museet i Odense og har derved opnået en stor viden om begge kunstnere. Foredraget skulle være afholdt den 24. februar, men måtte aflyses på grund af et heftigt snevejr, der nærmest lukkede trekant-området. Det blev i stedet afviklet den 7. april i Trinitatis Sognegård i Fredericia, hvor 23 tilhørere fik en meget indholdsrig aften ført an af en veloplagt foredragsholder, der endvidere afslørede sine musikalske evner som både sanger og pianist. Med 60 års forskel i alder har aftenens to hovedpersoner ikke haft kontakt med hinanden; men de var begge fynboer, som kom fra fattige kår, og begge opnåede at hæve sig fra den fynske almue til international berømmelse. Samtidig kom de hver på deres felt til at fremstå som forbilleder for den danske folkekultur – Andersen gennem (gen)digtingen af mere end 150 eventyr og historier og Nielsen ved at komponere melodier til ca. 200 sange, der er blevet folkeeje blandt danskerne. Ikke mindst deres nationale betydning blev sat i relief med eksempler på hændelser og begivenheder fra deres daglige tilværelse – for H. C. Andersens vedkommende gennem hans indirekte bidrag i 1850 til skabelsen af statuen Den tapre

Landsoldat i Fredericia og for Carl Nielsens vedkommende bl. a. gennem hans mange ophold på herregården Damgaard ved Lillebælt, hvor han omkring 1910 fandt arbejdsro til at skabe et stort antal danske sange og andre af sine betydelige værker. I aftenens løb fik forsamlingen desuden afprøvet flere af kunstnernes værker ved at synge nogle af deres mest kendte sange.

Møde i Vejle

Onsdag den 20. april 2005 kl. 19.30 i Sct. Nicolai Kirke, Kirketorvet.

Omkring 60 mennesker samledes i Sct. Nicolai Kirke til et foredrag, der havde overskriften: "Vejles historie skrives om".

Overskriften var hentet fra Vejle Amts Folkeblad, der den 19. august 2004 bragte en artikel om de nye fund, Nationalmuseet har gjort i kirken i løbet af efteråret 2004 og foråret 2005. Fundene peger i retning af, at Vejle i 1200-tallet, hvor kirken blev opført, var både større, rigere og mere betydningsfuld end hidtil antaget. Redaktør Niels Jørgen Poulsen, Danmarks Kirker, fortalte meget levende om Vejle i middelalderen, om kirken som den oprindeligt så ud, og om dens skiftende skikkelser i Vejles brogede historie. Foredraget affødte en god og livlig debat. I slutningen af året udgiver Nationalmuseet en bog, hvori alle nye forskningsresultater beskrives – Niels Jørgen Poulsen sluttede med at anbefale bogen som julegave.

Bestyrelsesmøder

17. august 2004 på Amtsgården

Her konstituerede bestyrelsen sig med valg/genvalg af formand, Birgitte Arff-

mann, næstformand Lars Bjørneboe, sekretær Søren Jakobsen, kasserer Poul Berrig (nyvalg) samt redaktionsudvalg, John Juhler, Erik Voss, Kirsten Øbro, Lars Bjørneboe, Benny Andersen og Bjørn Købsted. Desuden drøftede vi årsmødet i Torvehalerne, parkeringsproblemerne i forbindelse med årsmødet, den manglende betaling for middage, sommerudflugten blev forberedt, økonomien gennemdrøftet og den kommende sæson forberedt.

20 oktober 2004 på Kongeåmuseet i Vamdrup.

Poul Berrig, der er nyvalgt bestyrelsesmedlem og kasserer i VAHS viste bestyrelsen rundt på Museet, der er et besøg værd for alle vore medlemmer! Bestyrelsen tog her afsked med Marius Wellner Jensen, der har været medlem af bestyrelsen siden 1972 og som i mange år har været foreningens kasserer. Derefter forberedtes receptionen for udgivelsen af Årbogen på Amtsgården den 26. oktober. Det blev vedtaget, at jubilæumsarrangementerne i 2005 skulle omfatte reception torsdag den 6. januar på rådhuset i Vejle, og at årsmødet skulle holdes i Jelling den 4. juni med Søren Mørch som festforelæser. Desuden blev det vedtaget at arbejde på at lave en dokumentarfilm fra lokalområdet. En sommerdag i Vejle Amt 2005 eller lignende. Et udvalg bestående af Vagn Nygaard, Søren Jacobsen og Steen Andersen har kontaktet Søren Kjær på Vejle Amt ang. dette projekt. Det blev også vedtaget at kontakte TV-Syd om kortere lokalhistoriske indslag.

2. december 2004 hos formanden, Bøgevang 15 i Vejle

Her gennemgik kasserer Poul Ber-

rig foreningens anstrengte økonomi, og bestyrelsen drøftede på baggrund heraf, hvilke muligheder der var for alligevel at fejre foreningens 100 års jubilæum.

1. februar 2005 på Kolding Stadsarkiv.

Kolding Stadsarkiv har til huse på Staldgården ved Koldinghus. Lederen af Koldings Stadsarkiv, Birgitte Dedenroth-Schou, viste bestyrelsen rundt i det smukke gamle hus og fortalte både om dets historie og nuværende indretning og funktion.

Af de emner, der blev gennemgået på bestyrelsesmødet kan nævnes: Den veloverståede reception på Vejle Rådhus den 6. januar, de kommende møder i Fredericia og Vejle, regnskabet som den nye kasserer arbejder sig ind i, det ser ikke for godt ud. Desuden blev årsmødet og sommerudflugten planlagt, og bestyrelsen vedtog at rette henvendelse til Ribe Amts Historiske Samfund ved formanden Søren Mulvad om at mødes og udveksle erfaringer og drøfte planer for fremtiden. Kasserer Poul Berrig tilbød at være vært på Kongeåmuseet ved en sådan forhandling kombineret med næste bestyrelsesmøde.

19. april 2005 på Kongeåmuseet i Vamdrup.

Ved dette møde havde vi besøg af Mogens Hansen fra Ribe Amts Historiske Samfund. Vi havde modtaget en henvendelse fra Ribe Amts Historiske Samfund om et evt. samarbejde i anledning af kommunalreformen i 2007. Derfor havde vi besluttet at sende en invitation til bestyrelsen til at mødes med os for at drøfte fremtiden. "Hvad gør vi med vore foreninger, når de nuværende amtsgrænser bliver ophævet?" Mogens Hansen fortalte, at Ribe Amts Hi-

storiske Samfund, der blev stiftet i 1903, nu har 1000 medlemmer. Der har ikke på noget tidspunkt været tale om at nedlægge foreningen. Man arbejder med en tanke om at nedsætte et udvalg, der kan arbejde med planer om en én-dags konference for bl.a. de amtshistoriske samfund indenfor den nye region. Til en sådan konference kunne desuden indbydes lokalhistoriske arkiver og museer fra Sønderjyllands, Ribe, Vejle og Fyns amter, ligesom det kunne være hensigtsmæssigt også at invitere repræsentanter fra Kulturarvsstyrelsen og Dansk Lokalhistorisk Forening. Målet kunne være at skabe en såkaldt paraplyorganisation, der kunne henvende sig til politikerne med hensyn til opnåelse af fremtidige økonomiske tilskud. (citat fra Søren Jacobsens referat fra mødet)

Man kunne desuden forestille sig et

samarbejde om udflugter, rejser, studieture, foredragsvirksomhed samt udveksling af programmer for arrangementer.

Efterfølgende har vi i bestyrelsen arbejdet på at formulere en skrivelse til kulturordførerne i landets største politiske partier om vores eksistens, om planer for fremtiden i håb om at vi kan få midler til at fortsætte arbejdet også efter 2007.

Desuden blev de faste punkter på bestyrelsesmødet gennemgået: Årsmøde, udflugt, Årbogen og økonomien.

Torsdag den 19. maj 2005 i Kongernes Jelling. Udover de faste punkter på programmet, så som økonomi og arbejdet med Årbogen var de vigtigste punkter på dagsordenen forberedelse af årsmøde den 4. juni i Kongernes Jelling samt sommerudflugten den 10. september 2005.

Vejle Amts Historiske Samfund

Årsregnskab for perioden 1. januar 2004 til 31. december 2004

Indtægter:	2004	2003
Tilskud	34.510,85	28.820,65
Kontingent	118.485,00	148.840,00
Salg af bøger	3.681,20	7.604,00
Renter m.m.	647,70	155,63
Ialt	157.324,75	185.420,28
Udgifter:		
Publikationer.....	100.751,20	91.983,48
Udsendelse af årbog.....	29.265,38	31.673,00
Møder.....	11.425,61	7.432,06
Kontingent m.m.	2.500,00	2.500,00
Administration	33.115,76	39.011,55
Ialt	177.057,95	172.600,09
Årets resultat	-19.733,20	12.820,19

Balance pr. 31. december 2004

Aktiver:	2004		
Jelling Sparekasse 1163	35.979,83		
Ikke hævede checks	-20.000,00		
do	-3.444,00		
do	-387,75		
Overført fra 1957	500,00	12.648,08	
Jelling Sparekasse 1957	782,57		
Overført til 1163	-500,00	282,57	
Jelling Sparekasse - garantifond.....		1.000,00	
Girokonto		8.521,15	
Sydbank		907,11	23.358,91
Kassebeholdning			183,99
Jens Holms fond			12.506,13
Beholdning af bøger	13.000,00		
Salg af gl. bøger og rim	-5.286,00		
Afskrivning	-7.714,00		0,00
EDB anlæg			
Overført værdi	4.995,00		
Afskrivning	-4.995,00		0,00
Ialt			0,00
Aktiver ialt			36.049,03
Passiver:			
Gæld til kreditorer	10.000,00		10.000,00
Egenkapital:			
Egenkapital pr. 31.12.2003		58.491,23	
Årets underskud	19.733,20		
Afskrivninger	12.709,00	-32.442,20	
Egenkapital pr. 31.12.2004			26.049,03
Passiver ialt			36.049,03

Vamdrup, den 27. maj 2005

Poul Berrig

Ovenstående regnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol. Beholdningerne og overførslerne fra sidste år er kontrolleret.

Jørgen Gjedsted

Peter Bjørn Larsen

VEDTÆGT

for

Vejle Amts Historiske Samfund

(vedtaget på årsmøde, d. 16. juni 1986 med ændringer på årsmøderne d. 19. maj 2003 og d. 7. juni 2004)

§ 1:

Vejle Amts Historiske Samfund, som er stiftet d. 6. januar 1905, har til formål at vække og nære den historiske sans i amtet ved
Udgivelse af en årbog, Vejle Amts Årbog, indeholdende historiske afhandlinger og meddelelser.

Indsamling af optegnelser til brug for fremtidens lokalhistoriske forskning.

Støtte til udgivelse af skrifter af lokalhistorisk betydning.

Medvirken til fredning af historiske minder i amtet.

Afholdelse af foredrag om historiske- fortrinsvis lokalhistoriske emner.

Samfundet indtræder som medlem af Dansk Lokalhistorisk Forening.

§ 2:

Indmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til kassereren eller til et af bestyrelsens medlemmer, der straks lader indmeldelsen gå videre til kassereren. Udmeldelse må ske skriftligt til kassereren inden udgangen af regnskabsåret.

Det årlige medlemsbidrag fastsættes af årsmødet (jvfr. § 6). Det opkræves en gang årligt forud for årbogens udsendelse i oktober kvartal (jvfr. § 4). Såfremt et medlem ikke har betalt for det foregående år, kan bestyrelsen slette medlemmet af medlemslisten.

§ 3:

Samfundet ledes af en bestyrelse på indtil 15 medlemmer. De vælges af det ordinære årsmøde for 3 år ad gangen. Genvalg kan finde sted. Der afgår efter tur 1/3 medlemmer hvert år. Såfremt et valgt bestyrelsesmedlem afgår i valgperioden, vælges der ved det efterfølgende årsmøde et nyt medlem, der indgår i den resterende del af den udtrådtes valgperiode. Det tilstræbes, at bestyrelsens medlemmer er fordelt over hele amtet.

Bestyrelsen vælger selv sin formand og tilrettelægger i øvrigt arbejdet i henhold til bestemmelserne i en af bestyrelsen vedtaget forretningsorden.

§ 4:

Opkrævning til betaling af medlemsbidraget / kontingentet udsendes til alle med-

lemmer sammen med program for sommerens aktiviteter. Kun medlemmer, der har indbetalt kontingent senest d. 1. september vil få tilsendt et eksemplar af Samfundets årbog, Vejle Amts Årbog, når denne udkommer i løbet af oktober kvartal. Medlemmer fra andre historiske samfund under Dansk Lokallhistorisk Forening har adgang til at abonnere på årbogen til den til enhver tid gældende nedsatte pris. Frieksemplarer af årbogen udsendes til bidragydende institutioner og enkeltpersoner efter bestyrelsens nærmere beslutning.

§ 5:

Regnskabet følger kalenderåret. Det årlige regnskab revideres af 2 for 3 år ad gangen af det ordinære årsmøde valgte revisorer og forelægges årsmødet til godkendelse. Et uddrag af regnskabet optages i årbogen.

§ 6:

Hvert år i 2. kvartal afholdes et ordinært årsmøde for medlemmerne. Årsmødet indvarsles ved direkte skriftlig meddelelse til medlemmerne mindst 14 dage forud. Årsmødets dagsorden skal omfatte følgende punkter:

Beretning og regnskab for det sidst forløbne år.

Budget og arbejdsplan for det løbende år.

Valg af medlemmer til bestyrelsen (jvfr. § 3) og af revisorer (jvfr. § 5).

Fastsættelse af medlemsbidraget.

Forslag fra bestyrelsen eller medlemmerne.

Eventuelt.

Forslag fra medlemmerne må være indsendt til formanden senest 8 dage forud for årsmødet.

Ekstraordinært årsmøde skal indkaldes, når bestyrelsen eller mindst 20 medlemmer fremsætter ønske derom.

På årsmødet har hvert medlem 1 stemme. Alle beslutninger (undtagen vedtægtsændringer og beslutning om Samfundets ophævelse) tages ved almindeligt stemmeflertal. Skriftlig afstemning finder altid sted ved valg og i øvrigt, når det forlanges.

§ 7:

Ændringer i vedtægten kan foretages af et ordinært eller ekstraordinært årsmøde, når ændringsforslagene vedtages med $\frac{3}{4}$ af det afgivne stemmetal.

Beslutning om ophævelse af Vejle Amts Historiske Samfund kan kun tages på et ekstraordinært i den anledning indvarslet årsmøde, hvortil samtlige medlemmer har fået direkte skriftlig indkaldelse med angivelse af mødets dagsorden. Der kan på dette møde stemmes personligt eller ved skriftlig fuldmagt til et mødende medlem. Dog kan ingen disponere over mere end 20 fuldmagter, og forslaget om ophævelse skal vedtages med $\frac{3}{4}$ af de afgivne stemmer.

Bestyrelsen 2005/2006

Birgitte Arffmann, formand
Bøgevang 15,
7100 Vejle
tel. 75 82 13 24
e-mail bca@km.dk

Søren Kyed Jakobsen, sekretær
Dalsvinget 23
7000 Fredericia
tel. 75 94 18 44
e-mail solo@jakobsen.mail.dk

Otto Herskind Jørgensen
Fårbækvej 8
7000 Fredericia
tel. 75 95 74 26
e-mail ohj@vejleamt.dk

Benny Andersen,
Egevang 4
8740 Brædstrup
tel. 75 75 13 90
e-mail benny.andersen@teliamail.dk

Lars Bjørneboe, næstformand
Ulfeldtsvej 6
8700 Horsens
tel. 75 65 77 35
e-mail albjoerneboe@mail1.stofanet.dk

Lars Ebbenhøj
Birkebak 6 st.
7330 Brande
tel. 96 42 20 22
e-mail l.ebbenhøj@dadlnet.dk

Steen Wulff Andersen
Hermesvej 7
7100 Vejle
tel. 75 72 87 95
e-mail swa@vejle.dk

Kirsten Øbro,
Thurøvang 9, Skærbæk
7000 Fredericia
tel. 75 56 30 56
e-mail hogk.oebro@skfr.dk

Klavs Bo Sørensen,
Delken 8, Vonsild
6000 Kolding
tel. 75 56 60 22
e-mail kbs@km.dk

Bjørn Købsted
Teglvænget 4
8700 Horsens
tel. 75 68 74 99
e-mail bjorn.kobsted@mail.tele.dk

John Juhler Hansen
Sofievej 10, 6 t.v.
7100 Vejle
tel. 75 83 60 00
e-mail johnjh@aab-net.dk

Poul Berrig
Hvidøre 2
6580 Vamdrup
tel. 75 58 12 95
e-mail alpberri@stofanet.dk

Erik Voss
Clemensgade 31
6000 Kolding
tel. 75 53 04 47
e-mail erv@ibc.dk

Leif Baun
Vejlevej 16
7300 Jelling
tel. 75 87 28 79
e-mail leif.baun@vaf-fd.dk

ISBN 87-89986-17-2